

SLOVENIJA_x

Časopis za kulturo, nauku i obrazovanje
Časopis za kulturo, znanost in izobraževanje

SLOVENIJA

Časopis za kulturo, nauku i obrazovanje
Časopis za kulturo, znanost in izobraževanje

Beograd
2024.

SLOVENE

Časopis za kulturo, nauku i obrazovanje / Časopis za kulturo,
znanost in izobraževanje
X (2024)

ISSN: 2466-555X; ISSN: 2466-2852 (Online)
UDK: 008

Izdavač / Založnik

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet / Univerza v
Beogradu, Filološka fakulteta i/in Nacionalni svet
slovenačke nacionalne manjine u Republici Srbiji / Nacionalni
svet slovenske narodne manjšine v Republiki Srbiji

Za izdavača / Za založbo

Prof. dr Iva Draškić Vićanović, Saša Verbič

Adresa izdavača / Naslov uredništva

Terazije 3/IX, 11000 Beograd
tel +381 (0)11 33 40 845
e-mail: nacionalnisvet@gmail.com
www.slovinci.rs

Prevod, lektura i korektura / Prevajanje, lektoriranje in korektura

Marina Spasojević, Maja Đukanović, Milica Ševkušić, Biljana
Milenković-Vuković

Dizajn korica i tekture / Oblikovanje naslovnice in tekture

Marija Vauda

Grafičko oblikovanje / Grafično oblikovanje

Jasmina Pucarević

Tiraž / Naklada

300

Štampa / Tisk

Grafička radnja „S print“, Šabac

Časopis *Slovenika* je indeksiran u/v: ERIH PLUS – European Reference Index for the Humanities and Social Sciences; MKS lista – Референтный перечень славистических журналов при МКС; DOAJ – Directory of Open Access Journals; EBSCO, ROAD – Directory of Open Access Scholarly Resources, WorldCat OCLC – Online Computer Library Center

Izdavanje publikacije finansirano je iz sredstava Ministarstva za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog, Ministarstva kulture Republike Srbije, Kancelarije Vlade Republike Slovenije za Slovence u okruženju i po svetu i Nacionalnog saveta slovenačke nacionalne manjine u Republici Srbiji / Izid publikacije je financiran s sredstvi Ministarstva za človekove in manjšinske pravice ter družbeni dialog, Ministrstva za kulturo Republike Srbije, Urada Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu in Nacionalnega sveta slovenske narodne manjšine v Republiki Srbiji.

ENIKA

Glavne i odgovorne urednice / Glavni in odgovorni urednici
Prof. dr Maja Đukanović (Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Srbija), i/in Biljana Milenković-Vuković (Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija)

Međunarodna redakcija / Mednarodni uredniški odbor
Dr. Tatjana Balažić Bulc (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija), prof. dr. Marija Bidovec (Università di Napoli "L'Orientale", Italia), mag. Dejan Georgiev (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija), prof. dr Borko Kovačević (Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Srbija), Silvija Krejaković (Muzej grada Beograda – Zavičajni muzej Zemun, Srbija), prof. dr Željko Marković (Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Srbija), dr. Mojca Nidorfer Šišković (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija), prof. dr. Mateja Pezdirc Bartol (Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija), prof. dr Anica Sabo (Univerzitet u Beogradu, Fakultet muzičke umetnosti, Srbija), dr Milena Spremo (Zrenjanin, Srbija), dr Lada Stevanović (Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija), dr Tanja Tomazin (Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Srbija), dr. Janja Žitnik Serafin (ZRC SAZU, Institut za slovensko izseljenstvo in migracije, Ljubljana, Slovenija), Dragomir Zupanc (Beograd, Srbija).

Međunarodni izdavački savet / Mednarodni svetovadni odbor
Prof. dr Jurij Bajec (Beograd), dr Jadranka Đorđević Crnobrnja (Beograd), dr. Zdenka Petermanec (Maribor), prof. dr Vesna Polovina (Beograd), dr Mladena Prelić (Beograd), dr. Nataša Rogelja (Ljubljana), prof. dr. Alojzija Zupan Sosič (Ljubljana).

Sekretar redakcije / Tehnična urednica
Ivana Mandić

Slovenika prihvaćena za objavljivanje na sastanku Izdavačkog saveta, 19. 12. 2024. godine / *Slovenika* sprejeta za objavu na sastanku Svetovalnoga odbora 19. 12. 2024

Časopis se objavljuje jednom godišnje / Časopis izhaja enkrat na leto

Časopis se besplatno može preuzeti sa sajta: / Časopis je brezplačno dostopen na spletni strani:
www.slovinci.rs

Sadržaj / Vsebina

- 7-21 Maja Đukanović, Biljana Milenković Vuković
Уводна реч / Uvodnik / Editorial

Naučni i stručni članci / Znanstveni in strokovni članki

- 25-38 Aleksander Bjelčević
Martin Krpan i Marko Kraljević / Martin Krpan in Marko Kraljević
- 39-56 Alenka Jensterle Doležal
Fenomen ženskega prijateljstva v češki korespondenci in literaturi slovensko-hrvaške pisateljice Zofke Kveder / Fenomen ženskog prijateljstva u češkoj korespondenciji i literaturi slovenačko-hrvatske spisateljice Zofke Kveder
- 57-78 Urh Ferlež
Kaučić – Vodaine: življenje in (zgodnji) pesniški opus / Каучич – Воден: живот и (рани) песнички опус
- 79-94 Vukašin Simonović
Jernej Kopitar u svetlu panslavizma i austroslavizma / Jernej Kopitar v luči panslavizma in avstroslavizma
- 95-117 Željko Oset
Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter njene članice v 20. stoletju / Slovenačka akademija nauka i umetnosti i njene članice u 20. veku
- 119-133 Jovana Jeremić
Nazivi beogradskih ulica kroz prizmu slovenačkog jezika, književnosti i kulture / Imena beograjskih ulic skozi prizmo slovenskega jezika, književnosti in kulture
- 135-152 Hristina Mikić, Dejan Molnar, Đorđe Mitrović
Srpska fabrika stakla i slovenačko-srpske veze u staklarstvu: zajedničko nasleđe (1) / Srpska steklarna in slovensko-srbske povezave v steklarstvu: skupna dediščina (1)

Objavljeno predavanje / Objavljeno predavanje

- 157-179 Silviya Borovnik
Književnost sodobnih slovenskih pisateljic v kontekstu večkulturnosti
in medkulturnosti / Književnost sodobnih slovenačkih spisateljica u
kontekstu multikulturalnosti i interkulturalnosti

Prevedeni članak / Preveden članek

- 183-203 Đurđa Strsoglavec
Književni prevodi u okviru centralnojužnoslovenskih jezika /
Literarnoprevodne izmenjave z osrednjejužnoslovanskimi jeziki

Hronika i prikazi / Kronika in prikazi

- 207-213 Irina Maksimović Šašić
Revija *Dani slovenačkog filma* u Beogradu i Srbiji: deset godina
postojanja / Revija *Dnevi slovenskega filma* v Beogradu in Srbiji: deset
let obstoja
- 215-216 Tatjana Vučajnk
Didaktični komplet za učenje slovenščine: *Čebelice letijo in pravljice
spregovorijo* / Didaktički komplet za učenje slovenačkog: *Čebelice letijo
in pravljice spregovorijo*
- 217-220 Slobodan Novokmet
O projektu „Јавни дискурс у Републици Србији“ / O projektu „Јавни
diskurs u Republici Srbiji“
- 221-223 Smiljka Isaković
Tiha voda bregove dere: Zlatan Vauda – 100 let rojstva / Тиха вода
брег рони: Златан Вауда – 100 година од рођења
- 227-233 Beleške o autorima / Podatki o avtorjih
- 234-235 Izdavački savet i lista recenzenata: imena i afilijacije / Svet časopisa in
seznam recenzentov: naslov in afiliacije
- 239-262 Politika časopisa i uputstvo autorima / Politika časopisa in navodila
avtorjem / Journal policy and author guidelines

Научни часопис *Словеника*: првих десет година

Чланови Националног савета словеначке националне мањине у Србији, на иницијативу Друштва Словенаца у Београду – Друштва „Сава“, основали су 2015. године научни часопис *Словеника: часопис за културу, науку и образовање / Slovenika: časopis za kulturo, znanost in izobraževanje*, са жељом да за сарадњу заинтересују истраживаче из Србије и иностранства, као и да подстакну истраживања научника и истакнутих стручњака словеначког порекла у Србији. Основни циљ овог часописа, специфичног по томе што га је покренула и издаје га једна национална мањина, јесте да кроз објављивање чланака на научном нивоу удружи и повеже различита стваралачка и истраживачка подручја која спајају не само Србију и Словенију, него и друге језике и културе. Један од циљева који су поставили оснивачи часописа *Словеника* јесте и промена стереотипног гледања на дијаспору и жеља да се нагласе улога и значај истакнутих стваралаца, научника и уметника за културу и науку земље у коју су се њихови преци или они лично преселили, у којој живе и стварају.

Кроз својих првих десет бројева, односно десет година постојања, часопис *Словеника* пробио се међу познате и признате научне публикације, како у домаћој, тако и у међународној научној и стручној јавности. Године 2017, поред Националног савета словеначке националне мањине у Србији, суиздавач часописа *Словеника* постаје и Филолошки факултет Универзитета у Београду, што је додатно допринело квалитету ове публикације и њеном даљем развоју. Часопис *Словеника* је од 2019. године сврстан на Листу категорисаних домаћих научних часописа у Републици Србији за српски језик и књижевност. Препознат као квалитетан часопис из области друштвених и хуманистичких наука, часопис *Словеника* уврштен је и на верификоване међународне листе, као што су: листа славистичких часописа Међународног комитета слависта (МКС),

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Directory of Open Access Journals (DOAJ).

Словеника излази у штампаној и електронској верзији, тако да је лако доступна широком кругу читалаца. Издавање публикације финансирано је из средстава Министарства за људска и мањинска права и друштвени дијалог, Министарства културе Републике Србије, Канцеларије Владе Републике Словеније за Словенце у окружењу и по свету и Националног савета словеначке националне мањине у Републици Србији.

Значајан део часописа *Словеника* чини и његов дизајн, визуелне уметнице Марије Вауде. Свака насловна страна је посебно осмишљена, пуна симболике, а унутрашњост часописа графички је обogaћена јединствено обликованим текстурама.

Од самог оснивања у обликовању часописа *Словеника* активно учествују чланови међународне редакције и издавачког савета, признати стручњаци у својим областима рада, који могу – као изврсни интелектуалци и ствараоци – да допринесу квалитету овог часописа, а међу њима и угледни представници словеначке националне мањине у Србији, који су својим деловањем доказали велику преданост словеначкој култури и њеном очувању, јер су својим радом допринели бољем познавању и продубљеном разумевању словеначке културе у Србији.

Посебно треба нагласити да часопис *Словеника* пружа значајну подршку младим, садашњим и будућим научницима и стручњацима, студентима мастер и докторских студија који показују интересовање за српско-словеначке културне, научне, књижевне и уметничке везе, као и за друга питања која су у фокусу савремених друштвено-хуманистичких наука.

Током претходних десет година изашло је више тематских бројева *Словенике*, у којима је пажња била посвећена различитим научним областима и актуелним темама. Други број *Словенике* објављен је под насловом *Страни или домаћи, први или матерњи – словеначки језик у Србији* (уредница темата проф. др Маја Ђукановић са Филолошког факултета Универзитета у Београду), а у њему су представљени резултати истраживања из различитих области: методике наставе словеначког језика као страног, упоредне словеначко-српске граматике, и то са становишта стилистике, лексикологије и теорије превођења, као и употребе словеначког језика у савременим облицима комуникације.

Тема трећег броја била је *Миграције и културна прожимања* (уредница темата др Јадранка Ђорђевић Црнобрња из Етнографског института САНУ), а радови који су објављени имали су за тему миграције припадника словеначке националне заједнице, са циљем да се сагледа процес културног прожимања и какве је последице

имао, како по културу досељеника, тако и по културу друштва пријема.

Четврти број *Словенике*, такође темат, насловљен је *Уметничка преплитања у српско-словеначком културном простору* (уредница темата др Лада Стевановић из Етнографског института САНУ), а заправо је посвећен онима који су се из Словеније селили у Србију и друге делове некадашње Југославије. Превладавају радови посвећени филмском стваралаштву и уметницама које су оставиле свој печат кроз стваралаштво, али и педагошки рад. Нагласак је стављен на отвореност југословенског простора на пољу уметности, на којем је скоро немогуће поставити границе националне припадности.

У петом броју представљени су *Књижевно-уметнички дијалози* (уредница темата др Тања Томазин, са Филолошког факултета Универзитета у Београду), а овај темат управо и обухвата дијалоге између различитих култура, између различитих времена и садржаја, дијалоге између српских и словеначких истраживача и стваралаца, наглашавајући значај интеркултурних истраживања и проучавања.

И седми број *Словенике* био је темат, насловљен *Млади словенисти: други век* (уредница темата проф. др Маја Ђукановић са Филолошког факултета Универзитета у Београду). Објављен је у календарској години када је београдска словенистика ушла у академску годину у којој се славило 15 година од оснивања лектората, односно четворогодишњих паралелних студија словеначког језика и културе на Филолошком факултету, и у којој се сећамо да је прошло 115 година од првог курса словеначке књижевности на Универзитету у Београду. У овом броју представљени су научни и стручни чланци аутора млађе генерације који су се школовали на београдском Филолошком факултету и/или сарађују са београдском словенистиком.

Осми и девети број посвећени су стваралаштву словеначких композитора у Србији. У темату *Поводом 120 година од рођења Миховила Логара* (уредници темата: доц. др Милан Милојковић са Академије уметности Универзитета у Новом Саду и мср Адриана Сабо, Научно-истраживачки центар Словеначке академије наука и уметности) представљен је живот и рад композитора словеначког порекла, аутора преко две стотине дела, који је највећи део свог живота и своје професионалне каријере везао за Београд.

У темату *Поводом сто година од рођења Златана Вауде* (уредница броја мср Теодора Трајковић из Музиколошког института САНУ) обележена је јубиларна, стога година од рођења овог креативног и иновативног ствараоца, уз очекивања да ће подстицајни радови инспирисати истраживаче да се баве проучавањем његовог стваралаштва.

Јубиларни, десети број, који је пред нама, окупио је ауторе различитих генерација, са еминентних универзитета и научних установа из више земаља.

Проф. др Александер Бјелчевич са Филозофског факултета Универзитета у Љубљани сагледава различита тумачења прича о Мартину Крпану и Марку Краљевићу, разматрајући у којој мери је реч о пародији. Проф. др Аленка Јенстерле Долежал, са Карловог универзитета у Прагу, посвећује се стваралаштву словеначко-хрватске списатељице Зофке Кведер и феномену женског пријатељства у чешкој кореспонденцији и књижевности. Следе чланци млађих аутора. Мр Урх Ферлеж из Института за славистику на Универзитету у Грацу анализира рани песнички опус Владимира Каучича, односно Жана Водена, свестраног словеначко-француског уметника. О чланицама Словеначке академије наука и уметности у XX веку, њиховој заступљености и механизмима за избор пише др Жељко Осет, који се својим истраживањима бави у оквиру Мађарске истраживачке мреже за хуманистику. Мср Вукашин Симоновић, који је диплому основних и мастер студија стекао на Филолошком факултету Универзитета у Београду, представља своје истраживање о Јернеју Копитару, и то у светлу панславизма и аустрославизма, док Јована Јеремић, студенткиња мастер студија на истом факултету, пише о називима београдских улица кроз призму словеначког језика, књижевности и културе. Од ових тема, махом посвећених књижевно-културолошким питањима, издваја се занимљив рад троје аутора са Универзитета у Београду – проф. др Христине Микић, проф. др Дејана Молнара и проф. др Ђорђа Митровића – чији се први део, објављен у овом броју *Словенике*, односи на стакларство у светлу заједничког словеначко-српског наслеђа.

Осим наведених седам ауторских научних чланака, у овом броју је објављено предавање *Књижевност савремених словеначких списатељица у контексту мултикултуралности и интеркултуралности*, које је проф. др Силвија Боровник са Универзитета у Марибору одржала у оквиру гостовања у београдском Друштву Словенаца „Сава“.

У рубрици Преведени чланак објављујемо превод чланка проф. др Ђурђе Строголавец са Филозофског факултета Универзитета у Љубљани, у којем ауторка представља књижевне преводе у оквиру централнојужнословенских језика.

У оквиру рубрике Хроника и прикази др Ирина Максимовић Шашић пише о првих десет година Ревиије *Дани словеначког филма* у Београду и Србији, др Татјана Вучајнк са Универзитета у Грацу представља Дидактички комплет за учење словеначког језика, а др Слободан Новокмет из Института за српски језик САНУ представља пројекат „Јавни дискурс у Републици Србији“. Др Смиљка Исаковић у прилогу под насловом *Тиха вода брег рони: Златан Вауда – 100*

година od рођења, са уметничког становишта анализира концерт који је био изведен приликом обележавања овог јубилеја, а текст је превео студент словеначког језика Андреј Тошић.

Научни чланци су, као и у сваком броју *Словенике*, прошли двоструку рецензију еминентних стручњака из различитих земаља.

Завршавајући ову уводну реч и приводећи крају замашан, али пријатан посао око уређивања јубиларног, десетог броја, упућујемо искрену захвалност свима који су, свако на свој начин и у својој области, допринели да *Словеника: часопис за културу, науку и образовање / Slovenika: časopis za kulturo, znanost in izobraževanje* напредује и развија се, повезује истраживаче и даје одговоре на постављена стручно-научна питања.

Уреднице

Znanstveni časopis *Slovenika*: prvih deset let

Člani Nacionalnega sveta slovenske narodne manjšine v Srbiji so, na pobudo Društva Slovencev v Beogradu – Društva „Sava“, leta 2015 ustanovili znanstveni časopis *Slovenika: časopis za kulturo, nauku i obrazovanje / Slovenika: časopis za kulturo, znanost in izobraževanje*, z željo, da bi k sodelovanju privabili raziskovalce iz Srbije in tujine, ter da bi spodbudili raziskave znanstvenikov in uveljavljenih strokovnjakov slovenskega rodu v Srbiji. Osnovni namen pričujočega časopisa, specifičnega po tem, da ga je ustanovila in ga izdaja narodna manjšina, je, da skozi objavo prispevkov, na znanstveni ravni združi in poveže različna ustvarjalna in raziskovalna področja, ki povezujejo ne samo Srbijo in Slovenijo, temveč tudi druge jezike in kulture. Med cilji ustanoviteljev časopisa *Slovenika* je tudi sprememba stereotipnega gledanja na diasporo, ter želja, da bi se poudarila vloga in pomen uveljavljenih ustvarjalcev, znanstvenikov in umetnikov, pomembnih za kulturo in znanost dežele v katero so se njihovi predniki, ali oni osebno doselili, v kateri živijo in ustvarjajo.

Skozi svojih prvih deset števil, oziroma deset let obstoja, se je časopis *Slovenika* prebil med znane in priznane znanstvene publikacije, tako v domači, kot v mednarodni znanstveni in strokovni javnosti. Leta 2017 je, poleg Nacionalnega sveta slovenske narodne manjšine v Srbiji, sozaložnica časopisa *Slovenika* postala Filološka fakulteta Univerze v Beogradu, kar je dodatno prispevalo h kakovosti te publikacije in njenemu nadaljnjemu razvoju. Časopis *Slovenika* je od leta 2019 uvrščen na Listo kategoriranih domačih znanstvenih časopisov za srbski jezik in književnost v Republiki Srbiji. Prepoznan kot kvaliteten časopis s področja družbenih in humanističnih ved, je časopis *Slovenika* uvrščen tudi na verificirane mednarodne liste, kot so: Lista slavističnih časopisov Mednarodnega komiteja slavistov (MKS), European Reference Index for

the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO.

Slovenika izhaja v tiskani in elektronski obliki, in je dostopna širokemu krogu bralcev. Izdajanje publikacije se financira iz sredstev Ministrstva za človekove in manjšinske pravice ter družbeni dialog, Ministrstva za kulturo Republike Srbije, Urada Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu ter Nacionalnega sveta slovenske narodne manjšine v Republiki Srbiji.

Pomemben del časopisa *Slovenika* je njegov dizajn, delo vizualne umetnice Marije Vauda. Vsaka naslovnica je posebno oblikovana, polna simbolike, notranjost časopisa pa je grafično obogatena z edinstvenimi oblikovanimi teksturami.

V oblikovanju časopisa *Slovenika* od same ustanovitve naprej aktivno sodelujejo člani mednarodnega uredniškega in svetovalnega odbora, uveljavljeni strokovnjaki na svojih delovnih področjih, kateri lahko – kot izvrstni intelektualci in ustvarjalci – pripomorejo h kvaliteti tega časopisa, med njimi pa so ugledni predstavniki slovenske narodne manjšine v Srbiji, ki so s svojim delovanjem dokazali veliko predanost slovenski kulturi in njenemu ohranjanju, saj so s svojim delom prispevali k boljšem poznavanju in poglobljenem razumevanju slovenske kulture v Srbiji.

Še posebej je treba poudariti, da časopis *Slovenika* v veliki meri podpira mlade, sedanje in bodoče znanstvenike ter strokovnjake, študente na magistrskem in doktorskem študiju, ki kažejo zanimanje za srbsko-slovenske kulturne, znanstvene, književne in umetniške stike, ter za druga vprašanja, ki so v fokusu sodobnih družbeno-humanističnih ved.

V preteklih desetih letih je izšlo več tematskih števil *Slovenike*, v katerih je pozornost bila usmerjena v različna znanstvena področja in aktualne teme. Druga številka *Slovenike* je bila objavljen z naslovom *Tuji ali domači, prvi ali materni – slovenski jezik v Srbiji* (urednica temata prof. dr. Maja Đukanović s Filološke fakultete Univerze v Beogradu), in v njej so bili predstavljeni rezultati raziskav z več področij: metodike poučevanja slovenskega jezika kot tujega, primerjalne slovensko-srbske slovnice, in sicer s stališča stilistike, leksikologije in teorije prevajanja, ter uporabe slovenskega jezika v sodobnih oblikah komunikacije.

Tema tretje številke je bila *Migracije in kulturna prežemanja* (urednica temata dr. Jadranka Đorđević Crnobrnja iz Etnografskega inštituta SANU), objavljeni prispevki pa so obravnavali temo migracij pripadnikov slovenske narodne skupnosti, z namenom vpogleda v proces kulturnega prežemanja in njegovih posledic, tako na kulturo priseljencev kot na kulturo društva sprejema.

Četrta številka *Slovenike*, tudi temat, je bila naslovljena *Umetniška prepletanja v srbsko-slovenskem kulturnem prostoru* (urednica temata dr. Lada Stevanović iz Etnografskega inštituta SANU), pravzaprav pa je

posvečena tistim, ki so se iz Slovenije selili v Srbijo in druge dele nekdanje Jugoslavije. Prevladujejo prispevki posvečeni filmskemu ustvarjanju in umetnicam, katere so se uresničile skozi ustvarjalnosti in skozi pedagoško delo. Poudarek je na odprtosti jugoslovanskega prostora na področju umetnosti, na katerem je skoraj nemogoče postaviti meje nacionalne pripadnosti.

V peti številki so bili predstavljeni *Književno-umetniški dialogi* (urednica temata dr. Tanja Tomazin, s Filološke fakultete Univerze v Beogradu), temat pa zajema ravno dialoge med različnimi kulturami, med različnimi časi in vsebinami, dialoge med srbskimi in slovenskimi raziskovalci in ustvarjalci, s poudarkom na interkulturalnih raziskovanjih in preučevanjih.

Tudi sedma številka *Slovenike* je bila temat, naslovljen *Mladi slovenisti: drugo stoletje* (urednica temata prof. dr. Maja Đukanović s Filološke fakultete Univerze v Beogradu). Objavljena je v koledarskem letu, v katerem je beograjska slovenistika vstopila v akademsko leto, v katerem je praznovala 15 let od ustanovitve lektorata, oziroma štiritletnega vzporednega študija slovenskega jezika in kulture na Filološki fakulteti, v katerem se spominjamo, da je preteklo 115 let od prvega tečaja slovenske književnosti na Univerzi v Beogradu. V tej številki so predstavljeni znanstveni in strokovni članki avtorjev mlajše generacije, ki so se šolali na beograjski Filološki fakulteti in/ali sodelujejo z beograjsko slovenistiko.

Osma in deveta številka sta posvečeni ustvarjanju slovenskih skladateljev v Srbiji. V tematu *Ob 120. obletnici rojstva Mihovila Logarja* (urednika temata: doc. dr. Milan Milojković z Akademije umetnosti Univerze v Novem Sadu in mag. Adriana Sabo, ZRC SAZU) sta predstavljena življenje in delo skladatelja slovenskega rodu, avtorja več kot dvesto del, ki je največji del življenja in poklicne kariere preživel v Beogradu.

V tematu *Ob stoti obletnici rojstva Zlatana Vaude* (urednica mag. Teodora Trajković iz Muzikološkega inštituta SANU) je zaznamovana jubilarna, stota obletnica rojstva tega kreativnega in inovativnega ustvarjalca, v pričakovanju, da bodo spodbudni prispevki navdihnili raziskovalce za preučevanje njegovega ustvarjanja.

Jubilarna, deseta številka, ki je pred nami, je zbrala avtorje različnih generacij, z eminentnih univerz in znanstvenih ustanov iz več držav.

Prof. dr. Aleksander Bjelčević s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani obravnava različna tolmačenja zgodb o Martinu Krpanu in Marku Kraljeviću, in ugotavlja, v kolikšni meri gre za parodijo. Prof. dr. Alenka Jensterle Doležal, s Karlove univerze v Pragi, se posveča ustvarjanju slovensko-hrvaške pisateljice Zofke Kveder, ter fenomenu ženskega prijateljstva v češki korespondenci in književnosti. Sledijo članki mlajših avtorjev. Mag. Urh Ferlež z Inštituta za slavistiko na Univerzi v Gradcu analizira zgodnji pesniški opus Vladimirja Kaučiča, oziroma Žana Vodena, vsestranskega slovensko-francoskega umetnika. O člani-

cah Slovenske akademije znanosti in umetnosti v XX. stoletju, njihovi zastopanosti in mehanizmih za izvolitev piše dr. Željko Oset, ki se s svojimi raziskavami ukvarja v okviru Madžarske raziskovalne mreže za humanistiko. Mag. Vukašin Simonović, ki je diplomu osnovnega in magistrskega študija pridobil na Filološki fakulteti Univerze v Beogradu, predstavlja svojo raziskavo o Jerneju Kopitarju, in sicer v luči panslavizma in avstroslavizma, Jovana Jeremić, študentka magistrskega študija na isti fakulteti pa piše o poimenovanih beograjskih ulic skozi prizmo slovenskega jezika, književnosti in kulture. Od teh tem, večinoma posvečenih književno-kulturološkemu vprašanju, izstopa zanimiv članek treh avtorjev z Univerze v Beogradu – prof. dr. Hristine Mikić, prof. dr. Dejana Molnarja in prof. dr. Đorđa Mitrovića – katerega se prvi del, objavljen v tej številki *Slovenike*, nanaša na steklarstvo v luči skupnega slovensko-srbskega izročila.

Poleg navedenih sedmih avtorskih znanstvenih člankov, je v tej številki objavljeno predavanje *Književnost sodobnih slovenskih pisateljic v kontekstu večkulturnosti in medkulturnosti*, katerega je prof. dr. Silvija Borovnik z Univerze v Mariboru imela v okviru gostovanja v beograjskem Društvu Slovencev „Sava“.

V rubriki Prevedeni članek je objavljen prevod prispevka prof. dr. Đurđe Strsoglavec s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, v katerem avtorica predstavlja književne prevode v okviru centralnojužno-slovanskih jezikov.

V okviru rubrike Kronika in prikazi, dr. Irina Maksimović Šašić piše o prvih deset let Revije *Dnevi slovenskega filma* v Beogradu in Srbiji, dr. Tatjana Vučajnk z Univerze v Gradcu predstavlja Didaktični komplet za učenje slovenskega jezika, dr. Slobodan Novokmet iz Inštituta za srbski jezik SANU pa predstavi projekt „Javni diskurs u Republici Srbiji“. Dr. Smiljka Isaković v prilogi z naslovom *Tiha voda bregove dere: Zlatan Vauda – 100 let rojstva*, z umetniškega stališča analizira koncert, ki je bil izveden ob tem jubileju, besedilo pa je prevedel študent slovenskega jezika Andrej Tošić.

Znanstvene članke so, tako kot v vsaki številki *Slovenike*, dvojno recenzirali eminentni strokovnjaki iz različnih držav.

Ob zaključku pričujočega uvodnika in ob zaključku obsežnega, a prijetnega dela v zvezi z urejanjem jubilarne, desete številke, se iskreno zahvaljujemo vsem, ki so, vsak na svoj način in na svojem področju, prispevali, da *Slovenika: časopis za kulturo, nauku i obrazovanje / Slovenika: časopis za kulturo, znanost in izobraževanje* napreduje in se razvija, povezuje raziskovalce in omogoča odgovore na zastavljena strokovno-znanstvena vprašanja.

Urednici

Scholarly Journal *Slovenika*: the first ten years

In response to an initiative of the Sava Association of Slovenians, members of the National Council of the Slovenian National Minority in Serbia established the scholarly journal *Slovenika: A Journal for Culture, Science, and Education* in 2015 seeking to engage researchers from Serbia and abroad and encourage research by scholars and prominent experts of Slovenian descent in Serbia. The primary goal of *Slovenika* – the only scholarly journal in Serbia established and published by a national minority – is to unite and connect various creative and research fields by publishing papers that meet scholarly standards. It seeks to bridge not only Serbia and Slovenia but also other languages and cultures. One of the goals set by the founders of *Slovenika* is to change the stereotypical view of the diaspora and highlight the role and significance of distinguished creative individuals, scholars, and artists for the culture and science of the country to which their ancestors, or they themselves, emigrated, and in which they live and work.

Through the first ten issues, and ten years of existence, the journal *Slovenika* has established itself as a recognized and highly esteemed academic publication, both in the local and international academic and professional communities. In 2017, the Faculty of Philology of the University of Belgrade became a co-publisher of *Slovenika*, along with the National Council of the Slovenian National Minority in Serbia. This has additionally enhanced the quality of the publication and contributed to its continued development. Since 2019, *Slovenika* has been included in the List of Categorized National Scholarly Journals in the Republic of Serbia in the area of Serbian Language and Literature. Recognized as a quality journal in the field of social sciences and humanities, *Slovenika* has also been included in verified international lists, such as the list of journals in Slavic Studies by the International

Committee of Slavists (ICS), the ERIH PLUS, the Directory of Open Access Journals (DOAJ), and the EBSCO.

Slovenika has both print and online versions, due to which it is easily accessible to a wide readership. The publication is funded by the Ministry for Human and Minority Rights and Social Dialogue, the Ministry of Culture of the Republic of Serbia, the Government Office for Slovenians Abroad, and the National Council of the Slovenian National Minority in the Republic of Serbia.

An important element of *Slovenika* is its design by the visual artist Marija Vauda. Each cover page is unique, charged with symbolism, and the inner pages of the journal are graphically enhanced with specially crafted textures.

From the very outset, the members of *Slovenika*'s International Editorial Board and International Publishing Council have been actively involved in the shaping of the journal. Those recognized experts in their respective fields – as distinguished intellectuals and creative professionals – have been contributing to the quality of the journal. They include prominent representatives of the Slovenian national minority in Serbia. Through their work, they have demonstrated great dedication to Slovenian culture and its preservation. Their efforts have contributed to a better knowledge and deeper understanding of Slovenian culture in Serbia.

It is particularly noteworthy that *Slovenika* provides significant support to young, currently active and future scholars and professionals, including master's and doctoral students, interested in Serbian-Slovenian cultural, scholarly, literary, and artistic connections, and other topics in the focus of contemporary studies in social sciences and humanities.

Over the past ten years, a number of thematic issues of *Slovenika* have been published, focusing on various research fields and topics. The second issue of *Slovenika* was published under the title *Foreign or Native Language, the First Language or the Mother Tongue – the Slovenian Language in Serbia* (with Prof. Dr. Maja Đukanović, University of Belgrade – Faculty of Philology, as the editor of the thematic section). It presents research results from various fields: the methodology of teaching Slovenian as a foreign language, comparative Slovenian-Serbian grammar from the perspectives of stylistics, lexicology, and translation theory, as well as the use of the Slovenian language in contemporary forms of communication.

The third issue is dedicated to *Migrations and Cultural Interactions* (with Dr. Jadranka Đorđević Crnobrnja, Ethnographic Institute of the Serbian Academy of Sciences and Arts, as the editor of the thematic section) and the published papers focus on the migrations of Slovenian nationals, analyzing cultural interaction and their impact on both the culture of the immigrants and the culture of the host communities.

The fourth issue of *Slovenika* features a thematic section titled *Artistic Crossovers in the Serbo-Slovenian Cultural Space* (with Dr. Lada Stevanović, Ethnographic Institute of the Serbian Academy of Sciences and Arts, as the editor of the thematic section). It is dedicated to those who migrated from Slovenia to Serbia and other parts of the former Yugoslavia. The issue primarily features papers about filmmaking and female artists who made a lasting impact through their artistic and pedagogical contributions. The focus is on the openness of Yugoslav space in the field of art, where it is almost impossible to define boundaries based on national affiliation.

The fifth issue is dedicated to *Literary and Artistic Dialogues* (with Dr. Tanja Tomazin, University of Belgrade – Faculty of Philology, as the editor of the thematic section). It explores dialogues between different cultures, periods, and outputs, as well as the interchange between Serbian and Slovenian researchers and artists, highlighting the importance of intercultural research and studies.

The seventh issue of *Slovenika* features a thematic section titled *Young Scholars in Slovenian Studies: the second century* (with Prof. Dr. Maja Đukanović, University of Belgrade – Faculty of Philology, as the editor of the thematic section). It was published in the calendar year when Slovenian studies at the University of Belgrade entered the academic year marking the 15th anniversary of the establishment of the Slovenian language and culture lectureship (a four-year parallel study programme of the Slovenian language and culture at the Faculty of Philology) and the 115th anniversary of the first course on Slovenian literature at the University of Belgrade. This issue features scholarly and technical papers by young authors educated at the Faculty of Philology in Belgrade and/or collaborating with scholars in Slovenian studies from Belgrade.

The eighth and ninth issues of *Slovenika* are dedicated to the work of Slovenian composers in Serbia. The thematic section titled *On the Occasion of the 120th Anniversary of Mihovil Logar's Birth* (with Dr. Milan Milojković, Associate Professor at the University of Novi Sad, Academy of Arts, and Adriana Sabo, MA, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, as its editors) presents the life and work of the Slovenian-born composer, author of more than two hundred works, who spent the greatest part of his life and professional career in Belgrade.

The thematic section titled *On the Occasion of the Centenary of the Birth of Zlatan Vauda* (with Teodora Trajković, MA, Institute of Musicology of the Serbian Academy of Sciences and Arts, as the editor of the thematic section) commemorates the centenary of the birth of this creative and innovative artist, with the hope that the inspiring papers published in that issue will encourage researchers to study his opus more closely.

The upcoming tenth, jubilee issue brings together authors from different generations, from prestigious universities and scholarly institutions from several countries.

Prof. Dr. Alexander Bjelčević, Faculty of Philosophy of the University of Ljubljana, Slovenia, analyzes various interpretations of the stories of Martin Krpan and Marko Kraljević, reflecting to what extent they can be seen as a parody. Prof. Dr. Alenka Jensterle Doležal, Charles University in Prague, Czech Republic, focuses on the work of the Slovenian and Croatian writer Zofka Kveder and the phenomenon of female friendship in Czech correspondence and literature. The issue additionally features papers by younger authors. Urh Ferlež, MA, Department of Slavic Studies at the University of Graz, analyzes the early poetry of Vladimir Kaučič, or Jean Vodaine, a versatile Slovenian and French artist. Dr. Željko Oset, who conducts research within the HUN-REN, Research Centre for the Humanities, writes about the female members of the Slovenian Academy of Sciences and Arts in the 20th century, their representation, and selection mechanisms. Vukašin Simonović, MA, who earned his bachelor's and master's degrees at the University of Belgrade – Faculty of Philology, presents his research on Jernej Kopitar in the context of Pan-Slavism and Austro-Slavism. Jovana Jeremić, an MA student at the same faculty, analyzes the names of Belgrade streets through the prism of the Slovenian language, literature, and culture. An interesting paper stands out among these topics, which are mostly dedicated to literary and cultural studies. This is a study authored by three professors of the University of Belgrade – Prof. Dr. Kristina Mikić, Prof. Dr. Dejan Molnar, and Prof. Dr. Đorđe Mitrović. Its first part, published in the current issue of *Slovenika*, deals with glassmaking in the context of Slovenian and Serbian shared heritage.

In addition to the above-mentioned seven scholarly papers, this issue includes a lecture titled *The Literary work of Contemporary Slovenian Women Writers in the Context of Multiculturalism and Interculturalism*, delivered by Prof. Dr. Silviya Borovnik, University of Maribor, during her visit to the Sava Association of Slovenians in Belgrade.

The *Translated Paper* section features a translation of an article by Prof. Dr. Đurđa Strsoglavec, University of Ljubljana, Faculty of Philosophy, presenting literary translations in Central South Slavic languages.

The *Chronicles and Reviews* section features Dr. Irina Maksimović Šašić's text about the first decade of the *Slovenian Film Days* festival in Belgrade and Serbia. Furthermore, Dr. Tatjana Vučajnk, University of Graz, presents a Didactic Kit for Learning Slovenian, and Dr. Slobodan Novokmet, Institute for the Serbian Language of the Serbian Academy of Sciences and Arts, introduces the project *Public Discourse in the Republic of Serbia*. In her contribution titled *Still Waters Run Deep: Zlatan Vauda – 100 Years since His Birth*, Dr. Smiljka Isaković analyzes from an

artistic standpoint a concert that marked this anniversary. The text was translated by the Slovenian language student Andrej Tošič.

As usual, all scholarly papers have undergone double-blind peer review by eminent experts from various countries.

In the conclusion of this Editorial, bringing to a close the huge, yet enjoyable task of editing the tenth, jubilee issue, we extend our sincere gratitude to everyone who has contributed, in their own way and within their area of expertise, to the growth and development of *Slovenika: Journal of Culture, Science and Education*, connecting researchers and providing answers to the research and practical issues raised.

Editors

_\| _\ _\| _\ _\| _\
 _x _/ _x _/ _x _/ _x
 _ x 1 _ x1 _ x1 _ x0 1 _

_\ _\ _\ _\ _\ _\ _\
 /_ /_ /_ /_ /_ /_ /_
 _x| _x| _x| _x| _x| _x|
 _ x 1 _ x1 _ x1 _ x0 1 _
 x_`/`x_/_`x\_`/_`x\_/\_`x_`/\_`x_`

_x _x _x _x _x _x _x
 _\| _\ _\| _\ _\| _\
 |x_ . |x_ . |x_ . |x_ |x_ |
 _v/. v/. v/. _v/. _v/. _v/ _v
 ./_ ./_ ./_ ./_ ./_ ./_ .
 _x| _x| _x| 0 _x| _x| _x|

_ x _ x _ x _ x _ x _x
 x_/_ x_/_ x_/_ x_/_ x_/_ x_
 ./_ ./_ ./_ ./_ ./_ ./_ .
 _x _1` \_x \_1` _x 1 _`
 _\` \_\` _\` \_\` _\` _\
 . /_ . /_ . /_ . /_ . /_ /_

|x_ |x_ |x_ |x_ |x_ |x_ |x
 _x/1. _x/.1 _x/1. _x/1. _x/1.
 _x _x _x 0 _x _x _x _x
 _\ _\ _\ _\ _\ _\ _\
 /_ /_ /_ /_ /_ /_ /_

x |/_ |_x |_/_ |_x |_/_
 x_/_ x_/_ x_/_ x_/_ x_/_ x_
 ./_ ./_ ./_ ./_ ./_ ./_ .
 _x _1` \_x \_1` _x 1 _`
 _\` \_\` _\` \_\` _\` _\
 . /_ . /_ . /_ . /_ . /_ /_

Naučni i stručni
članci

Znanstveni in
strokovni članki

Aleksander Bjelčevič

Univerzitet u Ljubljani

Filozofski fakultet

Slovenija

aleksander.bjelcevic@ff.uni-lj.si

<https://orcid.org/0000-0003-3374-4455>

DOI: <https://doi.org/10.18485/slovenika.2024.10.1.1>

UDK: 821.163.6.09-31 Левстик Ф.

821.163.41.09-1:398

Naučni članak

Martin Krpan i Marko Kraljević¹

Sažetak

Levstikov Martin Krpan (1858) nije napisan sa ciljem da bude dečja priča, nego politička satira o austrijskom caru i vladi. Naizgled bajkovita priča je u stvari alegorija, a pojavila su se mnoga tumačenja u kojima se izbegava enigma u vezi s tim zašto je glavni junak Martin smešan. J. Martinović je 1970. napisao da je tekst parodija na Cegnarovu poemu *Pegam i Lambergar*. Ovo tumačenje razrešava enigm, ali nailazi na drugi problem: Levstik je neke motive pozajmio iz pesama o Marku Kraljeviću; ali ako je tekst parodija, mogao bi ujedno da parodira i markovsku epiku, što Levstik nikada ne bi učinio. Šta je Levstik pozajmio i da li je tekst zaista parodija? Na ovo poslednje pitanje se odgovara uz pomoć Koljevićeve i Deretićeve teze da je Marko najveći komički lik srpske epike.

Ključne reči: parodija, satira, karakterizacija, slovenačka književnost, srpska epika

„Pesmi srbskega naroda nas bi naj učile, kako se popisuje. Moral bi znati vsak slovenski pisatelj izmed vseh narečij najprvo ali vsaj tudi srbščino“
(Fran Levstik, *Popotovanje iz Litije do Čateža*, 1858).²

¹ Rad je nastao u okviru istraživačkog programa Raziskovalni program Literarno-primerjalne in literarno-teoretične raziskave (Književnoporedbena i književno-teorijska istraživanja) (P6-0239) Javne agencije za istraživačku delatnost Republike Slovenije.

² „Pesme srpskog naroda treba da nas nauče kako se piše. Svaki slovenački pisac bi od svih jezika morao najpre ili barem da zna srpski“ (Fran Levstik, *Popotovanje iz Litije do Čateža*, 1858).

Martin Krpan z *Vrha* pisca Frana Levstika³ (tekst je objavljen l. 7. 1858. u prvom godištu takoreći prvog slovenačkog književnog časopisa Slovenski glasnik, dakle, u vreme kada se slovenačka proza tek rađala⁴), pripovetka o slovenačkom junaku koji spasava Austriju od strane vojske, najpopularnije je domaće književno delo među Slovencima. U pitanju je kratka priča (oko 10 stranica, 5.700 reči), napisana jednostavnim jezikom, radnja se lako prati i puna je holivudske akcije, bez suvišnih opisa, kao što i dolikuje priči na osnovu narodnih motiva. Veoma je humoristička zbog Krpanovog ismevanja austrijske vlade, cara i carice. Austrijska vojska je prikazana kao nesposobna i zato carstvo od inostrane vojske mora da spasava slovenački junak (slično Marku Kraljeviću). Levstik je naizgled bajkovitu pripovetku napisao kao delo s političkom konotacijom, ali zbog takvog njenog karaktera ona se danas čita u 3. razredu osnovne škole. Priča je postala kulturna baš zbog političke poente, a u široj čitalačkoj publici je popularna zato što Krpan, kao krijumčar, vara državnu blagajnu, odnosno ne plaća porez. Krpan je postao nacionalni mit, slično kao Marko Kraljević, s tom razlikom što je Krpan potpuno izmišljen lik.⁵ Možemo govoriti čak o krpanomaniji, jer Krpanovo ime nose: takmičenje za najjačeg Slovenca, vojničko oklopno vozilo domaće proizvodnje, šumarska mehanizacija, predškolski dečji sportski program, najteži sportsko-penjački smer u Sloveniji (u Ospu), ugostiteljski objekti, tarok karte i sl. (Hladnik 2002).

Levstik je političku poruku prekrrio alegorijom (Martin predstavlja slovenački narod, odnosno jedan njegov segment, ministar Gregor predstavlja vladu, car je caričin papučić, državu u stvari vodi ona) i simbolima (Martin, recimo, ne koristi carsko oružje, već pravi svoje), pa je kao takav izazvao mnoštvo najčešće patriotskih interpretacija. Jasno je da tekst predstavlja političku satiru – ali postavlja se pitanje da li može biti još nešto drugo?

³ Više puta je preveden na srpski i hrvatski, u Jugoslaviji je bio i deo školske lektire.

⁴ Pre *Krpana* Glasnik je objavio svega nekoliko novela odnosno pripovedaka, recimo istorijsku pripovetku *Jela* Valentina Mandelca (iz perioda protestantizma), humoresku *Črtice iz življenja Šnakšnepskovskega* Frana Erjaveca, pastoralnu priču *Spomini Simona Jenka*, Levstikov putopis *Popotovanje iz Litije do Čateža* i etnološke članke, npr. *Kava, čaj in čokolata* i sl.

⁵ U slovenačkoj narodnoj epici ima malo epskih junaka i događaja, jer Slovenci, za razliku od Srba, Bošnjaka i Hrvata, od 8. veka nadalje nisu imali svoje kraljevstvo, a usled toga nije bilo ni značajnih političkih previranja koja bi iznedrila junake. Izuzeci su Krištof Lambergar, koji je u 15. veku ratovao sa grofovima celjskimi, baron Ravbar, pobednik nad Turcima u bici kod Siska 1593. godine, i kralj Matjaž, koji u stvari nije slovenački junak, nego je reč o ugarskom kralju Matiji Korvinu.

U ovom radu se izdvajaju tri cilja. 1) Predstavlja se jedna od retkih nepatriotskih interpretacija sarajevskog slaviste Juraja Martinovića, koji Krpana tumači kao parodiju. Ako je on u pravu, onda je kao nacionalni junak prihvaćen lik kojeg sam autor pomalo ismejava; verovatno nije slučajno što se ova interpretacija retko pominje. 2) U radu će biti pokazano da je Levstik za svrhu parodiranja neke elemente uzeo iz pesama o Kraljeviću Marku. 3) Na kraju se u radu ispituje pravilnost Martinovićeve interpretacije, polazeći od teze Svetozara Koljevića (*Naš junački ep* 1974, 182 i dalje) da je Marko „najveći komički lik našeg junačkog epa“.

1. Krpan kao parodija

Priča o Krpanu je sledeća: džin Brdavs (alegorija strane vojske, možda turske) izaziva najbolje carske vojnike na borbu i sve ih ubije, čak i carevog sina, što je važno za tekst kao parodiju. Car na predlog svog kočijaša zove u pomoć Slovenca Krpana, koji se zbog krijumčarenja engleske soli često sukobljava s graničnom policijom. U dvo-boju Krpan ubija Brdavsa. Krpan je neverovatno veliki i jak: može da podigne i premesti svoju kobilu zajedno sa teretom na njoj, a kada u carskoj oružarnici bira dobro oružje i konja, on lomi sve sablje, koplja i štitove, pa onda sam pravi mesarsku sekiru, a umesto štita – drvenu toljagu od lipovog drveta, nalik na topuz. Uz to je tražio da mu iz rodnog sela dovedu njegovu malu i mršavu kobilu, jer carske nisu dovoljno snažne. Brdavsa je pobedio lukavstvom, tako što se Brdavsov mač zaglavio u mekanom drvetu toljage, na taj način ga je razoružao i odsekao mu je glavu. Car mu je kao nagradu ponudio svoju ćerku, što je značilo da mu nudi buduću carsku krunu, jer je Brdavs ubio carevog sina. Međutim, Krpan tu nagradu podrugljivo odbija⁶ i kao nagradu jedino traži dozvolu za legalnu trgovinu. – Sa-

⁶ „Vašu ćerku sam već video. Ako je i pametna kao što je lepa, onda neka se moja matora sakrije pred njom u svakom pogledu. /.../ Samo ne znam, kako će biti. Jednom smo ja i Marjeta nosili u otvorenim koševima grožđe u Trst. Pri povratku mi se ona usput razbolela. Bilo mi je tako nezgodno da vam ne mogu reći! Milije bi mi bilo da su mi se u crkvi, baš kad palim sveću, odjednom otkinule obe naramenice. Nije bilo druge: strpao sam je u koš, uprtio ga na leđa i junački koračao s njom. Nekako bih već izgurao; Mretačka je bila mala kao devojčica od trinaest godina – pa ipak je nesrećnica imala već trideset kad smo se uzeli – i nije bila teška; ali kud god bih došao, svuda su me pitali kakvu robu prodajem. Gadna je to stvar nositi babu po svetu! A kada bi se vašoj kćerci i meni sada tako nešto desilo na putu? Odavde do Vrha put se oteže kao kokošja creva. Koša, siromah, nemam, a kobilica ima samo jedno sedlo. A ne bi ni bilo čudno da zanemogne; ta svi znamo da takve mekušice nisu navikle da se od pet sati ujutro do osam uveče klackaju na konju, hopa – cupa, hopa – cupa“ (Levstik 1956, 64–65).

tira se ogleda u tome što je car dobroćudan i nemoćan caričin papučić, glavnu reč vodi carica, a ona i ministar su prema tom seljaku Krpanu arogantni i uvredljivi zbog vlastite nemoći.

Različite interpretacije *Martina Krpana* su posledica zagonetke koga zapravo predstavlja Krpan: da li je antiaustrijski raspoložen slovenački patriota? Ili kontra – da li svojim pristankom da odmah, bez kolebanja, pomogne bečkom dvoru iskazuje poslušnost, vazalstvo prema Austriji? Poznati romanopisac i kritički kolumnist Miha Macini ide korak dalje: Krpan nije samo servilan već i krajnje neambiciozan, jer odbijanjem princeze odbija carsku krunu, a za nagradu traži samo to što mu je nužno potrebno za život, legalizaciju svog posla (Mazzini 2004); dok književni istoričar Miran Hladnik u tome vidi metaforu za mudru strategiju opstanka slovenačkoga naroda u okviru Austrije. Krpan bi mogao biti i alegorija slovenačkih parlamentarnih izaslanika (Pogačnik 1999): odbijanje kćeri nije samo ismevanje dvora, nego kritika neambicioznosti izaslanika, koji umesto da traže prihvatanje zahteva „zedinjene Slovenije“ (ujedinjene Slovenije: da Slovenci više ne budu podeljeni na četiri pokrajine, Kranjsku, Korušku, Štajersku i Primorsku, već da žive u jednoj, Sloveniji, da slovenački bude službeni jezik i jezik školske nastave...), oni se zadovoljavaju sitnicama. I koje značenje imaju drugi simboli, recimo, to što je sam sebi napravio oružje i što je tražio vlastitu kobilu? Šta znači so (ako išta znači) – u vreme raspada Jugoslavije bila je, na primer, popularna interpretacija da je reč o šalitri (kalijum nitrat), koja je sastavni deo baruta, dakle, on krijumčari oružje za oslobodilački rat; koliko god bila privlačna, ipak je u pitanju pogrešna interpretacija, jer je kontradiktorna: rizikuje život da bi spasao Austriju, ali je istovremeno uništava? Odbacuje predlog da Austriju vode Slovenci i radije uz rizik ratuje protiv nje? Literarna interpretacija mora biti koherentna, značenje jednog elementa ne sme biti u suprotnosti sa drugim elementom.

Ali ovde nas zanima jedino Martinovićeve interpretacija o parodičnosti zato što je najmanje poznata, zato što je argumentativno zahtevna i zato što na priču ne gleda samo sa političke strane, nego nego se posmatra i kao književni program. U osnovi političke satire je to što su car, carica i ministar smešni, austrijska vojska nemoćna, a Krpan superioran. Međutim, donekle je smešan i slovenački junak, sam Krpan. I baš ta komičnost predstavlja problem za interpretatore: ako je smešan Slovenac, onda to više nije samo politička satira (osim ako se odnosi na slovenačke parlamentarce). Poznati istoričar Anton Slodnjak je još pre Drugog svetskog rata (kako kaže u komen-

taru iz 1954) smatrao da je reč i o parodiji na junačku poemu *Pegam i Lambergar*, koju je iste, 1858. godine u istom časopisu objavio Fran Cegnar, a to znači da Levstikov tekst nosi i elemente književnog programa.

Cegnar je *Pegama i Lambergara* napravio na osnovu istoimene narodne pesme,⁷ ali je, sa Levstikovog stanovišta, to učinio nedopustivo loše (očuvana je neobjavljena oštra Levstikova rukopisna kritika Cegnarevog dela, koja je Slodnjaku i Martinoviću poslužila kao argument). Prvo, epigonski je povezivao slovenačku pesmu sa elementima srpskih junačkih pesama,⁸ koristeći asimetrični deseterac i paralelizme, čega u slovenačkim narodnim pesmama nema,⁹ iz pesme o Marku i vili pozajmio je nagradu koju Marko obećava Šarcu: „Kupil bom ti pozlačene podkve, / Kupil bom ti uzdo iz baržuna, / Te odeval s svilenom odejom“ („Kupiću ti zlatne potkve, / kupiću ti uzdu od baršuna, / pokriću te čebetom od svile“) i sl. Drugo, retke hiperbolične elemente pesme o Lambergaru (konj pije vino i jede pšenicu) i srpskih narodnih pesama potencirao je u nemoguću fantastičnu priču.¹⁰ Cegnar je sa svojim epom hteo da nadoknadi nedostatak slovenačkih narodnih i umetničkih junačkih pesama (koje drugi slovenski i romanski narodi imaju u izobilju), nedostatak koji je 50-ih godina 19. veka brinuo brojne teoretičare i pisce. Zato je za Levstika, koji se u svom literarnom programu *Putovanje iz Litije do Čateža* (1858) zalagao za književnost na osnovu narodnih motiva, ali prerađenu na originalan i savremeno realistički način, bilo veoma važno da se takav epigonski i retradicionalni književni pravac blokira.

⁷ Priča je slična: Beč napada džin Pegam, kog nijedan austrijski vojnik ne može pobediti, pa car traži slovenačkog plemića Lambergara; majka mu pre odlaska objašnjava da Pegam ima tri glave, ali su dve iluzorne i Lambergar tako pobeđuje Pegama, a kao nagradu dobija tri zamka, u kojima je do tada bio upravnik.

⁸ Cegnar je prevodio pesme o Marku, između ostalog, i pesmu o Marku Kraljeviću i Musi kesedžiji (1858), koju je onda Levstik uzeo za osnovu svoje parodije.

⁹ Cegnar: „Od večera nam bo došla pomoć, / Od večera iz dežele rajske, / Kjer bobni po belem produ Sava, / Kjer domuje zvest in hraber narod. / Dokler živ je Lambergar Posavec, / Dokler bije mu junaško serce“.

¹⁰ U slovenačkoj narodnoj pesmi nema preterivanja, ali Cegnarov Lambergar ima 400 kg tešku sablju, zlatnu kacigu, konj preskače Savu i bečke zidine, a Pegam je „Pol je človek, pol pošast iz pekla, / Tri glavé na černih plečih nosi, / Šviga mu iz gerla živi ogenj, / Sikajo iz ust jeziki kačji, / Krokodilov herbet so mu persi, / Pasjo dušo ima v pasjem sercu“ („pola čovek pola čudovište iz pakla / na ramenima nosi tri glave, / živa vatra mu šiklja iz grla, / zmijski jezici šište iz njegovih usta / ima krokodilska leđa na grudima, / pseću dušu u psećem srcu“) i još više od toga, znači gore nego u *Gospodaru prstenova*. Od Markovih pesama najviše preterivanja ima u onoj o Musi kesedžiji (koju je Cegnar preveo), gde su dva od tri srca ubijenog Muse još živa.

Ovde je veoma interesantno to što je Slodnjakovu ideju o parodiji detaljno razradio tek sarajevski slavista, 35 godina kasnije. Možda je bio potreban pogled spolja. Njega intrigira upravo to što je junak smešan: ako je *Martin Krpan* samo satira, onda junak ne sme biti smešan; ali ako on jeste smešan, onda to mora imati parodijsku svrhu. Da bi ismejao Cegnara, Levstik se poslužio hiperbolikom do te mere da Krpan ispada smešan sa stanovišta realističke književnosti, za koju se Levstik zalagao: Martin je sposoban da kroz sneg nosi svoju kobilu zajedno sa tovarom, može da prebije 15 graničara tako što jednog uhvati za noge i mlati ostale, nenormalno mnogo jede, nevaspitan je, odeven je smešno starinski, dok jaše malu kobilu – noge mu se vuku po tlu, a umesto pravim oružjem, bori se ručno napravljenom sekirom i toljagom. Time Krpan liči na karikaturu, kao što su Cegnarov Lambergar (i Pegam) nehotična karikatura epskih junaka i napasnika. Prema Martinovićevom mišljenju, Levstikov tekst ima i programsku svrhu: obeshrabrenje budućih pisaca od pogrešnog imitiranja¹¹ junačke epike.

Struktura parodije po Martinoviću (1970, 227–232):

Cegnarova junačka pesma – epigonska i preterano fantazijska	Levstikov <i>Krpan</i>
Junakova preterana pojava: a) ima „neprobojnu zlatnu kacigu“, koja nije samo skupa, već je to meki metal (u narodnoj pesmi ima „kapicu“); b) njegova sablja ima 400 kg i „kolje čelik“; c) toliko je jak da baca mlinsko kamenje; d) njegov konj skače preko Save, za nagradu će posle bitke dobiti pozlaćene potkovice i sl.	Karikatura preteranosti: a) ima staromodan šešir i seljačku odeću; b) umesto sablje ima ručno napravljenу sekiru za meso, umesto štita drvenu toljagu; c) po snegu nosi kobilu sa tovarom, uhvati graničara za noge i sa njim prebije 14 drugih; d) visok i krupan, Krpan ima malu mršavu kobilu, pa mu se dugačke noge vuku po zemlji.

¹¹ Levstik u rukopisnoj kritici zaključuje: „Za svakog čoveka važi da se javi ako vidi nekoga da je skrenuo s pravog puta, posebno onda kada postoji opasnost da više njih krenu za njim. Ovde mi je najupadljivija korist časopisa 'Slovenski glasnik' i mladih pisaca koji još nemaju formiran svoj sopstveni ukus“ (prevod A. B.).

Odnos prema caru: a) Lambergar se pred carom triput klanja; b) car i Lambergar ručaju zajedno sedeći na zlatnom prestolu.	a) Krpan sa carom razgovara na seljački način; b) Krpan je proždrljiv: za ručak pojede dve svinjske kolenice, pola jagnjeta, tri petla, četiri hleba i popije mnogo vina.
Car caruje na zlatnom prestolu.	Levstik ironizuje carev zamak time što on Krpanu izgleda lepši od domaće seoske crkve.
Dramatična bitka.	Degradiranje dramatičnosti Krpanovom pričom da mu se žuri kući da sedi uz peć.
Za nagradu dobija carevu ćerku, devet zamkova (u narodnoj pesmi tri) i tri tovara <i>zlata</i> (Marko Kraljević dobija tri tovara <i>blaga</i> , a ne zlata).	Krpan odbija princezu ironičnim mudrovanjem o njenoj pameti i telesnoj snazi, upoređujući je sa svojom mršavom pokojnom ženom koju je jednom prilikom nosio u korpi iz Trsta.

Ako je ta interpretacija ispravna, onda su Slovenci za junaka uzeli lik koji ismejava sam autor: jeste snažan i pametan, ali je i primitivan i veoma neambiciozan kada za svoje velike zasluge odbija najveću moguću nagradu i traži sitnicu. O ispravnosti Martinovićeve interpretacije biće reči u nastavku.

2. Martin Krpan i Marko Kraljević

Šta je to Levstik uzeo iz srpske narodne pesme *Marko Kraljević i Musa kesedžija*, koju u svojoj kritici Cegnarove pesme ističe kao dobar primer narodne epike? Teško je reći i zašto je uzeo. Moguće je da je time hteo da kritikuje Cegnarovo epigonstvo.¹² Između *Marka Kraljevića i Muse kesedžije* i *Martina Krpana* ima mnogo sličnosti u motivima i osnovnim idejama: Slovenci su Austriji vitalno potrebni kao i Srbi turskom carstvu; oba junaka su lojalni vazali,¹³ koji poštuju cara – ali često rade protiv zakona. Kod Krpana postoji i paralela sa

¹² Levstik je inače duboko poštovao srpsku narodnu epiku – i ne samo on, sredinom 19. veka su se često prevodile srpske junačke pesme i čak objavljivale na izvornom jeziku (Janko Pajk 1865: *Izbrane narodne srpske pesni*), pa zato Levstik u svom pomenutom književnom programu slovenačkim piscima savetuje da se u opisima junaka ugledaju na srpske pesme: „Pesmi srpskega naroda nas bi naj učile, kako se popisuje. Moral bi znati vsak slovenski pisatelj izmed vseh narečij najprvo ali vsaj tudi srbščino“ („Pesme srpskog naroda treba da nas nauče kako se piše. Svaki slovenački pisac bi od svih jezika morao najpre ili barem da zna srpski“).

¹³ Priča o vitezu koji spasava dvor je zajednička i čitavom nizu evropskih srednjovekovnih legendi, koje su u XV veku mogle delimično uticati i na ciklus o Marku (Vaillant 1982, 289) i na slovenačku pesmu *Pegam i Lambergar*.

drugim pesmama o Marku, recimo, car se u jednom trenutku plaši Krpana, slično kao u pesmi *Marko Kraljević poznaje očinu sablju*.

<i>Martin Krpan</i>	<i>Marko Kraljević i Musa kesedžija</i>
Krpan radi protiv zakona.	Marko je u zatvoru zbog nepoštovanja zakona.
Car se raspituje o najjačem junaku (u narodnoj pesmi ne).	Car se raspituje o najjačem junaku.
Kočijaš caru savetuje da se odluči za podanika Krpana iz Kranjske.	Hodža Čuprilić caru savetuje vazala Marka s Kosova.
Krpan mnogo jede: dve svinjske kolenice, pola jagnjeta, tri petla, četiri hleba i pije mnogo vina.	Marko dobija „debeli mesa ovnujskoga i beškota ljeba bijeloga“ i vina i rakije.
Kao dokaz svoje snage Krpan toliko stegne Brdavsovu ruku da ovom pocuri krv iza noktiju.	Marko kao dokaz steže devetogodišnju drenovinu da iz nje izađu kapi vode.
Krpan sebi pravi sekiru u kovačnici i umesto štita drvenu toljagu nalik na topuz (domaće oružje je istovremeno i simbol nacionalne samostalnosti).	Marku kovač kuje sablju. U boj kreće i sa topuzom i buzdovanom (domaće oružje je istovremeno i simbol nacionalne samostalnosti).
Krpan traži da mu iz Kranjske dovedu njegovu kobilu.	Marko jaše svoga Šarca (znači da ga je tražio, jer je dotad bio u zatvoru).
Bitka se odvija na praznik Svetog Erazma, koji je zaštitnik u nevolji.	Bitka se odvija u nedelju, znači na praznik, zato Marku pomaže vila: „jesam li ti, bolan, govorila / da ne činiš u nedelju kavgu“.
Na početku bitke Brdavs Krpana odvrća od bitke jer će izgubiti glavu.	Musa: „Prođi, Marko, ne zameći kavge.“
Krpan napad odbije toljagom nalik na topuz.	Marko napade odbija topuzom.
(u neobjavljenom nastavku priče carica posle bitke Krpana baci u tamnicu).	(Marko je u tamnici pre bitke).

Naravno da između tekstova ima i motivnih razlika koji služe satiri: Krpan nije plemić, stambolski car nije smešan, Marko nema smešnih neprijatelja kao što su carica i ministar.

Da li je Krpan plagijat pesama o Marku? Nije. Levstik je naglašavao da se u početnoj fazi rađanja umetničke književnosti za široke mase (on se zalagao protiv elitizma) treba malo ugledati na usmenu narodnu književnost, može se uzeti poznata ideja, tema ili motiv, ali

ih treba preraditi na svoj specifičan način i na taj način ostati originalan (Levstik 1956): Levstik je kao okvir uzeo slovenačku pesmu o Lambergaru, iz pesama o Marku navedene motive i to je preradio u političku satiru i književnu parodiju.

3. Da li je Martinovićeva interpretacija tačna?

Martinovićeva interpretacija je jedna od retkih nepatriotskih interpretacija i zbog toga po mom mišljenju veoma važna i značajna. Međutim moguće je, da nije sasvim koherentna: ako je Levstik za osnovu parodije uzeo pesme o Marku, onda bi se donekle podsmevao i Marku, a time i pesmama o Marku, znači tom delu srpske epike. Međutim, Levstik to svesno nikada ne bi učinio. Možda je Levstik shvatio, da je i Marko sam ponekada smešan, da je Markov lik interpretirao na taj način. Takvu interpretaciju nam daje Deretić (1983), koji je ideju uzeo od Koljevića (1974). Deretić kaže da je sam narodni pevač Marka prikazao („stilizovao“) kao smešnog:

Na *suprotnosti* između Markove uloge epskog junaka i njegova istorijskog položaja turskog vazala zasniva se jedna od najvažnijih crta Markovog lika i markovske epike, komika. Marko je najveći komični lik našeg junačkog epa. Njegova *pojava* na konju šarcu s „ćurkom od kurjaka“ na leđima i „kapom od međeda“ na glavi, s „tulinom vina“, s jedne, i „teškom topuzinom“, s druge strane, – komično je *stilizovana*. Njegovo *ponašanje* takođe. U nizu pesama Marko je prikazan kao inadžija i kavgadžija ili kao šeret i obešenjak (Deretić 1983; kurziv A. B.).

Zašto je Marko takav? Koljevićeva interpretacija se zasniva na razlici između dva epska junaka, Miloša Obilića i Marka Kraljevića, između njihovih sasvim različitih situacija. Miloš se nalazi u situaciji pred „totalnim uništenjem“ srpstva (Koljević 1974, 183), a Marko posle toga u situaciji turskog vazala, u ambijentu „prkosa, inata i junaštva“ (Koljević 1974, 179).¹⁴ Za Miloša je osnovno pitanje „što časnije poginuti“ za veru, a Markovo pitanje je „kako preživeti“ (Koljević 1974, 184). Markov svet „zavisi od svega i svačega /.../ u kojem se [Marko] dovija kako zna i može da bi, makar na parče, spasavao ono malo časti i čoveštva što mu je ostalo. U tom dobijanju njegovo srce ostaje neustrašivo i plemenito, i u begu, i u verolomstvu, i u

¹⁴ Marko prkosi zakonu i etikeciji, recimo, kad pije uz ramazan vino, kad ore carske drumove (*Oranje Marka Kraljevića*), kad u čizmama sedne na carevu serdžadu (*Marko Kraljević poznaje očinu sablju*).

vazalnosti, i u lukavstvu, ali on postaje i obešenjak, i šeret – ukratko, najveći komični lik našeg junačkog epa“ (Koljević 1974, 182).

Šta je u osnovi mog skepticizma u vezi sa koherentnošću Martinićeve interpretacije? Radi se o logičnom problemu: (a) ako Levstik ismejava Martina, onda ismejava i Marka, tj. parodira i pesme o Marku; (b) Levstik pesme o Marku *svesno* ne bi parodirao, znači da onda ni *Martin Krpan* nije parodija; (c) ali *Krpan* bi ipak mogao biti parodija u slučaju da je i sam Marko smešan lik, kako to tvrdi Deretić – no tačnije rečeno: ako je smešan sa *guslarove* tačke gledišta¹⁵ i pod uslovom da je i Levstik Marka tako shvatio. To poslednje je moguće, jer je Levstikov prijatelj Josip Jurčič nešto kasnije, 1881. godine, primetio baš tu suprotnost: Marko je „mož silne telesne kreposti in izborne hrabrosti /.../ poleg tega pa veseljak, ki poleg teške topuznice nosi i tuluminu vina, ki ga rad in obilo pije“¹⁶ (Jurčič 1881). To bi onda značilo da Levstik markovsku epiku ne parodira, već samo uzima smešan lik da bi parodirao Cegnara.

Sad se postavlja pitanje da li je Marko (i posledično Krpan) smešan za autora, za guslara? Ekvivalent guslara je kod Levstika seljak Močilar, koji je Levstiku tu priču ispričao, zato bi Krpan morao biti smešan za Močilara. To nas vraća na početak: ako Marko za guslara nije smešan, onda ni Krpan za Močilara ni za Levstika nije smešan, a to onda znači da *Martin Krpan* nije parodija. Kome bi onda njihova odeća i ponašanje mogli biti smešni? Drugim likovima u pričama: Marko Turcima, Arapinovim svatovima, snahi Vuče đenerala, Krpan carici, ministru, građanima Beča i Brdavsu – kao što implicira i Koljević: Marko se ponekad ponaša smešno (obešenjak) da bi se izvukao iz određene situacije. Znači da junakova komičnost, a time i pitanje književnog žanra, zavise od perspektive sa čijeg su stanovišta smešni njihovo odelo, oružje, konj, s jedne strane, i ponašanje, s druge strane. Sa stanovišta guslara nisu, naime, pripovedač (guslar) na račun pomenutog Markovovog izgleda ne daje vrednosne sudove, opisuju ga afirmativno:

A on ode na tananu kulu,
Te oblači na se odijelo:

¹⁵ Pitanje „što je autor hteo da kaže“ (u ovom slučaju „Kakvo je autorovo gledište?“) sasvim je legitimno pitanje, jer značenje određuje autor i ono čini osnovu literarne interpretacije. Stara dogma da to *nikada* ne znamo nije istinita: ponekada znamo, jer imamo dobre argumente, ponekada ne znamo zbog manjka argumenata. Interpretator postavlja hipotezu o značenju i ta hipoteza može biti pravilna ili ne, kao i svaka druga naučna hipoteza (Bjelčević 2020).

¹⁶ „Čovek velike telesne jačine i hrabrosti /.../ a pored toga je veseljak, koji pored teškog topuza nosi i tuluminu vina, koje redo i obilno pije“ (prev. A. B.).

A na pleći ćurak od kurjaka,
A na glavu kapu od kurjaka;
Pa pripasa sablju okovanu,
Jošte uze koplje ubojito;
I on siđe u podrume Šarcu,
Poteže mu sedmere kolane;
Pa natoči jedan mijeh vina,
Objesi ga Šarcu s desne strane,
A s lijeve tešku topuzinu,
Da ne kriva ni tamo ni amo,
Tad' se baci Šarcu na ramena,
Ode pravo bijelu Stambolu.

(*Marko Kraljević i Arapin*)

Razumljivo: ćurak i kapa od kurjaka i kapa od međeda su srpsko totemsko odelo, znači Markovo odelo nije smešno. Naime, po Čajkanoviću (1994, 68–71), vuk je srpski totem: „naš narod identifikuje se sa vukom. /.../ Srpski epski junaci rado nose kape od vučje ili medveđe kože /.../ ili ćurak od njihove kože“ jer se, uopšte uzev, „pripadnici jednog totema oblače ili pokrivaju u kože svojih totema“. Međutim, totemsko odelo je smešno za pripadnike drugog etnita: za Turkinju đevojku, za Arapinove svatove, za snahu Vuče đenerala, za ljublu Filipa Mađarina. Ovako Marku presuđuje snaha Vuče đenerala:

Kazuje mu Velimirovica:
'O moj svezke, Vuče đenerale,
Sjedi junak u polju široku,
U ledinu koplje udario,
Za koplje je konja privezao,
A pred njime stoji tulum vina;
Ne pije ga, čim se pije vino,
Već leđenom od dvanaest oka.
Pola pije, pola konju daje.
Konj *mu nije*, kakvino su konji
Veće šaren, kao i goveće;
Junak nije, kakvi su junaci:
Na plećima *ćurak od kurjaka*,
Na glavi mu *kapa od kurjaka*,
Privezo je mrkom *jemenijom*:
Nešto *crno drži u zubima*
Kolik' jagnje od pola godine.'

Veli njojzi Vuča đenerale:
 'Ne plaši se, moja snaho draga!
 Ja *onakih* imam u tavnici,
 I njega ću sada dobiti.'

(*Kraljević Marko i Vuča đeneral*)

Slično ljuba Filipa Mađarina: „Ode njemu [Vilipu] ljuba govori-ti: /.../ Vrag donese *jednu dervišinu*, / Na njemu je ćurak od kurjaka /.../ 'Id' otale, gola dervišino! / *S takijem* se Vilip ne bratimi.” (*Marko Kraljević i Filip Mađarin*).

Za njih je Marko gola dervišina, ali u borbi pobeđuje silnu arap-sku vojsku (*Marko i Arapin*, *Marko i Mina od Kostura*). I upravo na toj suprotnosti komične pojave i borbenosti zasniva se Markova superiornost narodnog junaka. Isto važi i za Levstikovog Krpana: suprotnost komične pojave i borbenosti ukazuje na superiornost narodnog junaka. Na toj suprotnosti se bazira Levstikova satira. Međutim, to ne isključuje mogućnost da je Levstik Marka shvatio i kao komičnog *per se* (da nije razmišljao o perspektivi), pa mu je zato mogao poslužiti i za parodiju, a da time markovsku epiku ne okalja. Iz ovoga proističe zaključak da Martinovićeva interpretacija ipak nije nekoherentna.

Literatura

- Bjelčević, Aleksander. 2020. „Književna interpretacija: rasprava između intencionalizma i antiintencionalizma“. *Umjetnost riječi* 64 (3–4): 205–228.
- Čajkanović, Veselin. 1994. *Sabrana dela iz srpske religije i mitologije. Knjiga peta*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Deretić 1983. – Деретић, Јован. 1983. *Историја српске књижевности*. Београд: Нолит. [Deretić, Jovan. 1983. *Istorija srpske književnosti*. Beograd: Nolit].
- Hladnik, Miran. 2002. „Pa začnimo pri Krpanu“. *Sodobnost* 2 (66): 227–237. <http://lit.ijs.si/krpan.html>.
- Jurčić, Josip. 1881. „Kraljević Marko u narodnih pjesmah“. *Ljubljanski zvon* 1(1): 59–60.
- Koljević, Svetozar. 1974. *Naš junački ep*. Beograd: Nolit.
- Levstik, Fran. 1858. *Pegam in Lamabergar*. (rukopisna kritika Cegnara). https://sl.wikisource.org/wiki/Kritike_in_polemike

- Levstik, Fran. 1956. *Odabrana dela*. Beograd: Izdavačko preduzeće „Rad“.
- Martinović, Juraj. 1970. „Martin Krpan kao parodija“. *Slavistična revija* 34 (18): 219–40.
- Mazzini, Miha. 2004. „Skrivnost slovenskega uspeha“. Delo, 8. februar. <https://www.mihamazzini.si/dostava-na-dom-skrivnost-slovenskega-uspeha/>
- Pogačnik, Jože. 1999. „Med Lepo Vido in Martinom Krpanom“. *Sodobnost* 3–4 (47): 262–269.
- Slodnjak, Anton. 1954. „Komentar do *Martina Krpana*“. U Fran Levstik. *Zbrano delo. Knjiga. 4*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Vaillant, Andre. 1982. „Sultanov sluga kao nacionalni junak“. U *Ka poetici narodnog pesništva: strana kritika o našoj narodnoj poeziji*, izabrao Svetozar Koljević, 284–293. Beograd: Prosveta.

Aleksander Bjelčević
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Slovenija
aleksander.bjelcevic@ff.uni-lj.si
<https://orcid.org/0000-0003-3374-4455>

MARTIN KRPAN IN MARKO KRALJEVIĆ

Levstikov *Martin Krpan* (1858) ni nastal kot otroška pripovedka, ampak kot politična satira na avstrijskega cesarja in vladu. Na videz fantazijska zgodba je alegorija, ki je doživela številne interpretacije, ki pa so se večinoma ognile enigm, zakaj je v satiri smešen tudi glavni junak Martin. J. Martinović je 1970 predlagal, da je tekst parodija na Cegnarjevo pesnitev *Pegam in Lambergar*. Ta interpretacija enigma reši, trči pa na drug problem: Levstik si je motive sposojal iz pesmi o Marku Kraljeviću in če je tekst parodija, bi lahko osmešil tudi markovsko epiko, česar pa Levstik ne bi naredil. Kaj si je Levstik sposodil in ali je besedilo res parodija? Zadnje vprašanje rešujem s pomočjo Koljevićeve in Deretićeve teze, da je Marko najbolj komični lik srbske epike.

Ključne besede: parodija, satira, karakterizacija, slovenska književnost, srbska epika

Aleksander Bjelčević
University of Ljubljana
Faculty of Philosophy
Slovenija
aleksander.bjelcevic@ff.uni-lj.si
<https://orcid.org/0000-0003-3374-4455>

MARTIN KR PAN AND MARKO KRALJEVIĆ

Martin Krpan by Fran Levstik (1858) was not initially designed as a children's story, but rather as a political satire on the Austrian emperor and the government. The apparently fantasy story is an allegory and it has been the subject of many interpretations, which have mostly failed to explain the enigma why the main character Martin is also a comical character. J. Martinović suggested in 1970 that the text was a parody of Cegnar's poem *Pegam in Lambergar*. This interpretation solves the enigma, but runs into another problem: Levstik borrowed many motifs from epic poems about Marko Kraljević, and if the text is a parody, it is reasonable to assume that he also made fun of the Serbian epic hero, which Levstik would not have done. What did Levstik borrow and is the text really a parody? We approach the last question relying on the help of Koljević's and Deretić's hypothesis that Marko is the most comical character of Serbian epic poetry.

Keywords: satire, parody, characterization, Slovene literature, Serbian epic

Priljeno / Prejeto / Received: 26. 06. 2024.
Prihvaćeno / Sprejeto / Accepted: 16. 12. 2024.

Alenka Jensterle Doležal

Karlova univerza

Filozofska fakulteta

Oddelek za etnologijo in srednjeevropske ter balkanske študije

Prag, Češka republika

alenka.dolezalova@ff.cuni.cz

<https://orcid.org/0000-0002-0777-5701>

DOI: <https://doi.org/10.18485/slovenika.2024.10.1.2>

UDK: 821.163.6.09-6 Кведер 3.

305-055.2

Znanstveni članek

Fenomen ženskega prijateljstva v češki korespondenci in literaturi slovensko-hrvaške pisateljice Zofke Kveder¹

Povzetek

V prispevku raziskujemo fenomen ženskega prijateljstva pri slovensko-hrvaški pisateljici in feministki Zofki Kveder (1878–1926). Prijateljstvo med intelektualkami in pisateljicami je na prelomu stoletja postalo dejstvo ne samo za mlado pisateljico, ampak je v obdobju moderne ter v času prvega vala feminizma postal fenomen v slovenskem in širšem srednjeevropskem prostoru. To je bil tudi psihološki in sociološki pojav: prav identificiranje z istim spolom v strogo patriarhalnem prostoru je postalo za pisateljice čustvena potreba in nujnosti pa tudi pomoč pri oblikovanju avtorske samozavesti. Prijateljstvo je pomagalo tudi pri usodnem prestopu iz intimnega v javen prostor.

V prvem delu članka se ukvarjamo z zvezami slovensko-hrvaške pripovednice in dramatičarke in njenih čeških intelektualnih prijateljic. V ospredju našega zanimanja je njena korespondenca s prevajalko in literarno kritičarko Zdenko Háskovo (1878–1946). V drugem delu motiviko prijateljstva tematiziramo v njenem literarnem delu (v slovenskem romanu *Nada* (1903), daljšem besedilu *Študentke* (1900) in v hrvaškem romanu *Hanka* (1915, 1918).

Ključne besede: moderna, literarno delo Zofke Kveder, problem avtorstva ženske prijateljstvo v literaturi, literarna korespondenca, Zdenka Hásková, slovensko-češki odnosi

¹ Študija je nastala v okviru mednarodnega slovensko-čškega projekta Transformations of Intimacy in the Literary Discourse of the Slovene "Moderna" (GAČR project 21-47320L). Študija je tudi nastala v okviru programa osnovne institucionalne podpore znanosti in vede na Karlovi univerzi v Češki republiki, znanstveno področje Literatura / Medievistika.

Leta 1898 je Zofka Kveder urednici *Slovenke* Marici Nadlišek v pismu tako izrazila tipičen fenomen tistega časa : prijateljsko zvezo med zaveznicama na literarnem polju:

»Predraga gospodična! Res ne vem, kako bi se vam zahvalila za Váš zadnji list. Jokala sem se, ko sem ga brala, četudi nisem ravno premehke narave, kakor ste videli.- Zdaj že zopet delam, namreč spisujem! Tako sem vesela, da se mi je zopet povrnila ljubezen do dela! – In to se imam zahvaliti Vam! O tako sem vam hvaležna! – Draga gospodična, ne morem si misliti, kako sem vam vdana, kako Vas spoštujem in ljubim! [...] Tako sem sama in da sem res samostojna in odločna, včasih s tem vendar ne izhajam. **Potrebujem prijateljstva in naklonjenosti**, in sicer tacega, ki ne izvira iz sebičnosti.« (Kveder, 5. 10. 1898 v Mihurko at al. 2024, 278).

Že kot mlada avtorica se je Kvedrová zavedala pomena prijateljstva z istim spolom. Fenomen ženskega intelektualnega prijateljstva je tudi zanje izražal tip enakovrednega dialoga, v katerem so se poudarjala čustva in tudi emocionalna privrženost in ne samo to: bil je tudi izraz naklonjenosti med dvema pisateljicama, ki sodelujeta in se podpirata v intelektualnem razvoju, v prodoru na knjižni trg in pri pisanju. Prav s tem fenomenom je povezana tudi novo izoblikovana pisateljska identiteta mladih avtoric v strogo patriarhalnem svetu moške kulture v Sloveniji, pri čemer ne smemo pozabiti, da je bila Marica Nadlišek urednica (ta, ki je imela uredniško moč), Kvedrova pa začenjajoča avtorica, ki je potrebovala intelektualno in čustveno oporo prav iz profesionalnega okolja.²

V prvem delu študije se osredinjam na prijateljstvo slovensko-hrvaške dramatičarke in feministke Zofke Kveder (1878–1926) z njenih češkimi sovrstnicami: v ospredju mojega zanimanja je njena korespondenca z Zdenko Háskovo (1878–1946). V drugem delu tematiko intelektualnega prijateljstva predstavim tudi v njenem literarnem delu.

I.

Ženska prijateljstva v srednji Evropi na začetku dvajsetega stoletja poizkušam prikazati kot posebno kategorijo intimne in kot multikulturni fenomen. Prijateljstvo med ženskami je krepilo solidarnost in tudi profesionalno identiteto, a hkrati so ženske na nek način sklepale pakt proti moškim. Faderman to ugotovitev podkrepi z razlago, da so

² Kot poudarja Katja Mihurko, je bila Marica Nadlišek Bartol od nje starejša devet let in ji je predstavljala vzornico, saj si je v slovenskem tržaškem kulturnem prostoru ustvarila ugled s svojimi intelektualnimi sposobnostmi. Nadlišek je prva dopisovalka, s katero je Kveder lahko razpravljala tudi o aktualnem položaju slovenskih žensk, s čimer se je začela oblikovati njena feministična zavest (Mihurko 2024, 572).

v drugi polovici 19. stoletja, ko so ženske začenjale vstopati v moški svet, medsebojne vezi postajale še pomembnejše. (Faderman 1981, 16) Prijateljice so v trdno zakoreninjenem svetu izražale solidarnost tako v odnosih kot tudi na intelektualnem polju in so tako kot ambiciozne začetnice »pozabile« tekmovati druga z drugo in so v tipično romantični zvezi samo uživale v številnih izrazih podpore, zaupnosti in celo intimne. Moja študija tudi razlikuje žensko prijateljstvo od lezbičnih odnosov, čeprav so to prijateljske razmerja oz. njihov diskurz, ki je bil tudi izraz mode in vzorcev tedanjega obnašanja, dostikrat spominjala na ljubezenska razmerja, polna strasti in nasprotujočih se čustev.

Na koncu devetnajstega stoletja se je začelo dramatično spremenjati razumevanje spola, mesta ženske v družbi in njene spolnosti, kar je bilo povezano tudi z razumevanjem poroke v habsburškem prostoru (katerega del je bil Slovenija), ki je bil strogo patriarhalen in ni dovoljeval ločitev. Patriarhalen pogled je spodbujal pomen heteroseksualne zakonske zveze, njeno reproduktivno funkcijo in predpostavljal vztrajanje v zakonu kljub promiskuitetnemu vzorcu obnašanja in drugim problemom, ki so izključevala razmišljanje o zvezi med moškim in žensko kot o duhovni zvezi. Moški so se tudi v senci feminističnega gibanja čutili ogroženi in so dojemali drugi spol in področje spolnosti kot kontraktorno in travmatično. Žensko so tako mitologizirali: ta je bila po eni strani predstavljena kot ideal, duhovna ženska, ženska-otrok (*femme fragile*) ali kot hudobna ženska (*femme fatale*), ki uničuje moškega s spolno močjo. Tudi na tem polju so se na prelomu devetnajstega in dvajsetega stoletja začele dogajati velike spremembe. Tako kot povsod po prostorih habsburške monarhije, tudi v slovenskem prostoru, se pojavlja feministično gibanje, povezano z nastopom nove generacije pisateljic. Nekatere feministke so zatiranje žensk v zakonu primerjale s prostitucijo in posilstvom. Po drugi strani so je prav v tem obdobju oblikoval model »nove ženske« (Ledger 1997).

Idealno prijateljstvo med dvema ženskama so na tej zgodovinski stopnji razvoja družbe in v tem srednjeevropskem prostoru pogosto opredeljevali kot altruizem, velikodušnost, medsebojno pripadnost, ki je temeljilo na enakovrednem razmerju moči. Žensko prijateljstvo je ponujalo vizijo popolne zveze za tiste, ki so si lahko privoščile, ne da bi skrbele za dnevno preživetje. Romantična prijateljstva so zastopala tudi predstave o idealnem enakopravnem dialogu in spontani izmenjavi mnenj, ki ga v moško-ženskih zvezah večinoma ženske niso mogle najti. Lahko so tudi oblikovale novo podobo ženske intelektualke, kar jim v heteroseksualnih zvezah ni bilo omogočeno.

Romantično prijateljstvo med ženskami ima svoje zgodovinske okvire in tradicijo. V angleški kulturi je model romantičnega prijateljstva med ženskami cvetel že v 18. stoletju: razumno je bilo tudi v družbenem kontekstu, da so mlade ženske prakticirale sentimentalna čustva, kar je bilo tudi družbeno dovoljeno in spodbujano, saj naj bi s

tem tudi dekleta pripravljala na poroko (Faderman 1981,75). Sharon Marcus je v svojem delu poudarila, da so bili v okviru viktorijanske Anglije odnosi med ženskami celo najbolj pomembni za reprezentacijo ženske, zakona in družinskega življenja (Marcus 2007).

Teme intimne in ljubezni postajajo glavne na začetku slovenske moderne. Doživljanje intimne se je prav v tem času bistveno spremenilo in dobivalo radikalno nove dimenzije, kar nam razkriva Anthony Giddens v svoji študiji (Giddens 1992). Razmerje ne samo do drugega spola – a tudi do istega, je imelo dostikrat subverzivni značaj. V strogo katoliški atmosferi se je na prelomu stoletja v slovenski kulturi pojavil nov tip ženske pisateljice, ki se je hotel uveljaviti tudi v striktnih slovenskih razmerah. Oblikovanje ženskih glasov v slovenskem prostoru je bil proces, povezan s feminističnim gibanjem in novimi idejami o položaju slovenskih žensk v družbi in umetnosti. Agatha Schwartz je v knjigi o avstro-ogrske monarhični pisateljici poudarila, da je bil konec 19. in začetek 20. stoletja nedvomno eno najbolj fascinantnih kulturnih in literarnih obdobj v zgodovini srednje Evrope (Schwartz 2008). Eden glavnih vidikov modernosti fin-de-siècle je bil pojav močnih in organiziranih ženskih gibanj ter povsem nove generacije pisateljic. Izhodišče za slovenski prostor je bil izid časopisa *Slovenka* leta 1897 v Trstu, ki je bil ustanovljen še pred organiziranim feminističnim gibanjem leta 1901. Pomemben vidik fin-de-siècle moderne je bil obstoj, pa tudi pojav močnega ženskega gibanja, nove generacije avtoric. Pod vodstvom dveh urednic, Marice Nadlišek (1867–1940, kasneje Nadlišek Bartol) in Ivanke Anžič Klemenčič (1867–1960), se je oblikoval krožek pisateljic. Tam se je oblikoval krožek mlade ženske proze in poezije. Svoj spol in spolno identiteto so vzpostavile z novim slogom obnašanja in delovanja v družbi: bile so prototipi »novih žensk«. Ustvarile so nov tip sodobne ženske – svetovljanske intelektualke v slovenskem prostoru z drugačnim odnosom do sebe, drugih in svojega telesa, s svetovljanskim pristopom tudi v svojem delu (Žerjal Pavlin 2017, 53–65). Mojca Selišnik in Marta Verginella sta poudarili čustveno kulturo in koncept prijateljstva, ki se je razvil okoli mladega in naprednega dela slovenske ženske inteligence na prelomu 20. stoletja (Selišnik in Verginella 2013, 101–120). Pisale so, z novo samozavestjo so soustvarjale, kritizirale in podpirale druga drugo. Potovale so tudi po različnih krajih habsburške monarhije. Prav v njihovi korespondenci se razkriva kultura in način obnašanja mladih ustvarjalk.³

Slovensko-hrvaška prozaistka in dramatičarka Zofka Kveder je pripadala temu krogu in prav v *Slovenki* začela objavljati svoje prve prispevke iz proze, začela pa je pisati tudi prve feministične članke o

³ Glej njihova pisma v Mihurko, Zajc, Mlačnik 2024.

položaju ženske v slovenski družbi.⁴ Najbolj se je povezala z obema urednicama: Marico Nadlišek Bartol in Anico Klemenčič Anžič (Mihurko 2024, 572–574).

II.

Kot nomadska pisateljica je Kvedrova menjala kulture in spreminjala prostore. Zavezanost ženskemu prijateljstvu jo je spremljalo vse življenje. Iz njene korespondence se razkriva, da je najbolj intenzivno obliko ženskega intelektualnega prijateljstva doživela med svojim bivanjem v kulturno in drugače odprti avantgardistični Pragi, ko so tudi njo kot dozorevajočo avtorico najbolj zaznamovale prve zveze s podobno mislečimi češkimi pisateljicami.⁵

Na začetku leta 1900 se je Kvedrova kot nadobudna pisateljica s feministično opredeljenostjo in z določenimi uredniškimi izkušnjami preselila v Prago, v mesto, ki je imelo veliko bolj oblikovano literarno sceno kot v slovenski kulturi (češka kultura je imela tradicijo ženskih pisateljic). Že v prvih mesecih je v Pragi v samozaložbi izdala svojo prvo knjigo *Misterij žene*, zbirko kratkih impresionističnih črtic, v katerih je kritizirala položaj ženske v patriarhalni družbi. V Pragi je lahko našla svoj vzor ženskega pisanja, saj vemo, da je bila do določenega obdobja njena junakinja predvsem ženska. Sledila je novi ženski kritiki in ženski aktivni politiki v časopisju. V tem času se je na Češkem uveljavila tretja generacija pisateljic in tudi kritičark, ki je bila povezana s feminističnim gibanjem in je spremenila pogled na češko kulturo in literaturo (Heczková 2009). Vse njene najboljše prijateljice so bile kritičarke, urednice in pisateljice, največ svojih prispevkov je objavljala po časopisih za ženske.⁶ Povezana je bila z različnimi urednicami: Terézo Novákovó (1853–1912), feministko in urednico *Ženskega sveta*, ter kasneje Miloslavo Sísovo (1883–1941), urednico časopisa *Vydrové besedy* (1904–1915) in kasneje tudi *Ženskega sveta* (1917–1930).⁷ Pogosto je

⁴ Med njimi so bile še pesnice: Zorana Trojanšek-Franica Tominšek (1867–1935), Vida Jeraj (1875–1934), Kristina Šuler (1866–1959), Ljudmila Poljanec (1874–1948), Marica Strnad (1872–1953) in Ljudmila Prunk (1878–1947).

⁵ Bila je v stikih s pomembnimi feministkami srednje- in jugovzhodnoevropskega prostora: Avstrijkama Martho Tausk (1881–1957) in Marijo Lang (1858–1934) in objavljala v avstrijskem feminističnem časopisu *Dokumente der Frauen*.

⁶ Objavljala je v čeških časopisih za ženske: *Nové pařížské módy*, *Ženský svět*, *Právo lidu*, *Jitřenka* in *Ženský obzor*.

⁷ Urednico Mílo Sísovo je Kvedrova spoznala v študentskem klubu *Slavia*, zbližali sta se na potovanjih po hriboviti češki Šumavi leta 1904. Prav Sísová je morda posredovala tudi pri podjetniku in izdajatelju Vydri, da je postala Kvedrova leta 1904 urednica *Domačega prijatelja*. Ni naključje, da je tudi Zofka Kveder svojo revijo v Zagrebu poimenovala *Ženski svijet* (od 1917 do 1920) in z njo poizkušala ustvariti koncept odprtega ženskega časopisa.

objavljala tudi v *Ženskem obzoru* (urednika Jan Ziegloser (1875–1955) in Anna Ziegloserová (1883–1942)). Konstituiranje identitete ženske ustvarjalke in kritičarke je potekalo v praškem in popraškem obdobju (Chlapec-Djordjević 1935, 176–185; Orožen 1978, 220–232; Jensterle Doležal 2023, 23–50).

Za findesièlovsko atmosfero in večnarodni kulturni utrip v Pragi je bilo značilno kavarniško vzdušje, ki se je zgledovalo po dunajski »kavarniški kulturi« gibanja Jung-Wien. Kot gobe po dežju so se tudi pojavljali klubi, združenja in razna društva. Kvedrova se je pridružila študentskemu klubu *Slavia*, ki je imel tudi literarno sekcijo in ki ga je takrat vodila Zdenka Hásková (1978–1946), vanj pa so bili tudi vključene mlade češke pisateljice – njene generacijske sodobnice: nekoliko mlajša Marie Majerová (1882–1967)⁸ in Helena Malířová (rojena Nosková) (1877–1940). Prav v njihovem pisanju tudi lahko odkrijemo vzporedno tematiko in motive.⁹ Zdenka Hásková jo je uvedla v salon znane pisateljice Růženo Svobodové (1868 – 1920) ki je med češkimi pisatelji tudi najbolj vplivala na njeno tvorbo (Jensterle Doležal 2014, 122–134, Jensterle Doležal 2016, 268 – 284, Jensterle Doležal 2023, 23–51).

III.

»Skoraj polnoč je že. Pisala sem pisma. Veš, zdaj je moje poslanstvo pisati pisma. – Tudi dnevnik rada strastno pišem. Imam že deset knjig in ne morem živeti brez svojega dnevnika [...]. – Odpiši mi takoj. Sploh ti ne morem napisati, kako se veselim tvojih pesmi. – Poljubljam te iz srca in tako prijetno in lepo mi je, kadar mislim nate!« Pismo Zofke Kveder Zdenki Háskovi, dne 11. 12. 1920.¹⁰

Zofka Kveder se je najbolj usodno in doživljenjsko povezala prav s generacijsko sodobnico, s Čehinjo Zdenko Háskovo. Prijateljstvo Zofke Kveder s Háskovo je presegalo narodne in tudi socialne okvire in ki se

⁸ Barbara Fužir vzpostavlja paralele med ustvarjanjem Zofke Kveder, češke generacijske sodobnice Marije Majerove (1882–1967) ter Srbkinje Julke Chlapec Djordjević (1882–1969) (Fužir 2009).

⁹ Milada K. Nedvěďová išče podobnosti njenega dela s češko avtorico Heleno Malířovo (1877–1940) avtorico, ki je pripadala isti izbrani ženski praški družbi v Pragi kot Kvedrova, saj je bila prav ona od mladih let najbližje Zdenki Háskovi (Nedvěďová 2008, 71–78).

¹⁰ Literarni arhiv Društva hrvaških pisateljev.

Pisma Háskovi je Kvederová pisala v češčini. Njena češčina ni bila brez pravopisnih napak: „Už je skoro pulnoc. Psala jsem dopisy. – Viš, to je teď me poselství psat dopisy. – A pak píšu deník vášnivě rada. Mám už 10 knížek a nemohu žít bez svého deníku... [...] Píš mi brzy. Já se nepopsatelně těším na Tve básně. – A libam Te vrouce a je mi tak mile a krásně myslet na Tebe!“

je kot ključno zabeležilo prav v njuni intenzivni korespondenci.¹¹ Pisateljica, novinarka, kritičarka, intelektualka in prevajalka dr. Hásková je pisala kratko prozo, članke in esejistične kritike.¹² Po mnenju Jarmile Mourkové je bila »ena najbolj izobraženih Čehinj na prelomu stoletja, ki se je posvetila emancipacijskemu gibanju in je bila tudi velik literarni talent (Mourková 1975, 195). Bila je prevajalka,¹³ napredna urednica,¹⁴ novinarka in pisateljica.¹⁵

Spoznali sta se leta 1900 kot zelo mladi intelektualki in skupaj začeli prevajati tekste Kvedrove (Hásková 1923, 1). Na začetku sta češke članke in kratke zgodbe pisali skupaj in sooblikovali podobe tudi daljših del. Prav zaradi Háskove je Kvedrova tudi doživela svoj češki recepcijski »boom« – do leta 1910 je izdala sedem knjižnih prevodov. Hásková se je kot prevajalka pri knjižnih prevodih podpisala samo v *Vesnickih povídkah* (Vaških povestih);¹⁶ tudi večina prevedenih časopisnih prispevkov nima navedenega prevajalca.

¹¹ Kveder je tudi v literarnem diskurzu večkrat uporabila pisemsko obliko: na primer v člankih, ki jih je pisala o svojih obiskih tujih mest (Pismo iz Züricha, Pismo iz Prage itn.), a tudi v literarnih delih. V zgodnjem romanu *Nada* (1903) je vstavila nekaj pisem v smislu pisemskega romana, epistolarni roman *Hanka* (1917) pa je v celoti napisan v obliki pisem.

¹² Kako intenzivno je bilo njuno življenjsko prijateljstvo, razkriva dejstvo, da sta tako ena kot druga hoteli o tem prijateljstvu napisati tudi roman: Kvedrova ga je začela pisati v obliki dnevnika, ki ga je Govekar poslal Háskovi, pa se je potem izgubil, Hásková je o tem razmišljala v korespondenci z Govekarjem (Pánek 1976, 58–79).

¹³ Posvečala se je tudi prevajanju, predvsem iz hrvaščine (v časopisih so izhajali njeni prevodi I. Vojnovića, V. Cara Emina in V. Nazorja), prevedla je tudi Cankarjevo igro *Za narodov blagor*.

¹⁴ V letih 1910–1918 je bila urednica *Pražských novin*, v letih 1914–1919 se je kot kritik v *Ženském světě* ukvarjala s tvorbo ženskih pisateljic, med 1918 in 1926 pa je delovala v *Československi republici*. V svojih novinarskih člankih je pisala o kulturi, predvsem se je osredotočala na gledališko kritiko in feljton.

¹⁵ Poleg neštetič člankov, reportaž in feljtonov o kulturi ter gledaliških kritik je Hásková izdala petnajst pripovedk v časopisih, pesniško antologijo *Cestou* (Na poti, 1920) in roman o mladosti in dozorevanju dekleta na pragu 20. stoletja (*Mladí*, Mladost, 1909). Edino pesniško zbirko je posvetila prav Zofki Kveder, v prvi pesmi »Věnování« (Posvetilo), opisuje njuna prva srečanja v okviru revolucionarnega študentskega kluba Slavia, komor so hodili tudi jugoslovanski študenti. Nenavadno osebnost Zofke Kveder in njen ustvarjalni genij prvoosebni lirski subjekt označi z romantičnimi superlativi in v sentimentalnem diskurzu dobe (Jensterle Doležal 2014, 135–136).

¹⁶ Vrhunec njenega prevajanja dela Kvedrove pomenijo *Vesnické povídky*, ki jih je Hásková leta 1907 prevedla za prestižno Ottovo založbo in o katerih je izšlo 15 ocen in poročil.

Med njima je obstajala bogata korespondenca, ki je samo delno ohranjena.¹⁷ Zofka Kveder je v pogosto literariziranih in čustveno nabitih pismih prijateljici pojasnjevala avtobiografske prvine v svoji prozi, razkrivala pa ji je tudi svoje narativne postopke (Jensterle Doležal 2011, 125–143). Podobno kot velja za celotno korespondenco moderne, tudi ta pisma lahko jemljemo kot literaturo in jih analiziramo kot literarnoteoretični dokument.

Háskova je nasprotno v pismih zaradi svoje literarnoteoretične razgledanosti in kritiške prodornosti postala glavni kritik in učitelj Kvedrove, osebnost, ki jo je bila zmožna usmeriti v njenem ustvarjanju. V pismih je bila do njenega pisanja neizprosno kritična in objektivna in se trudila soditi pisateljičino delo kot umetniški artefakt. V kasnejših pismih ji očita umetniško nedodelanost, a tudi površnost v oblikovanju psihologije značajev. Očita ji nepravi, izmišljeni pogled na konstrukcijo spola. V njenih tekstih tudi kritizira posplošene značaje in premajhno občutljivost za narativne rešitve. V hrvaških dramah in zadnjih delih ji očita tendenčnost. Po njenem mnenju je prav med pisatelji, ki so pripadali socialno-demokratski stranki, tako kot Kvedrová, zaznaven prehod v politično tendenčnost. Kot ozaveščena kritičarka svoje dobe Hásková estetsko funkcijo umetniškega dela deklarativno postavlja pred mimetrični princip (Jensterle Doležal 2014, 134–150, Jensterle Doležal 2023, 23–51).

V kratki zgodbi *Sentimentalnosti* (1911) Kveder je v uvodu zapisala slavospev ženskemu prijateljstvu. Zapisala je, da hrepeni po prijateljici, vendar so vse njene prave prijateljice daleč proč. V nadaljevanju napiše, da je vselej imela prijateljice, s katerimi so jo povezovala dolga, zvesta prijateljstva. Princip ženskega intelektualnega prijateljstva je bil za Kvederovo steber njenega življenja in tudi njene tvorbe, ki ga je izrazila v privatnih pismih in tudi v dnevniku, ki pa se je izgubil. Na žalost ni niti Kvedrovi niti Háskovi uspelo napisati zgodbo o dveh prijateljicah in pisateljicah, ki sta gojili žensko prijateljstvo v času, ko so se ženske borile z uporom in vztrajnostjo za mesto pisateljice in feministke – in sploh za mesto neodvisnega individuma – ženske v družbi.¹⁸

¹⁷ Največ – triinšestdeset pisem Zofke Kveder Zdenki Háskove – je ohranjenih v Arhivu hrvaškega društva pisateljev HAZU v Zagrebu (samo od leta 1911, pisma pred tem je Hásková uničila). Nekaj pisem je ohranjeno v Rokopisnem oddelku Narodne knjižnice v Ljubljani (petinšestdeset pisem Háskove Kvedrovi), samo nekaj pisem in razglednic tudi v zapuščini Viktora Dyka (zapuščina Zdenka Háskova) v Literarnem arhivu v Pragi. Viktor Dyk je bil življenjski partner in kasneje mož Zdenke Háskove.

¹⁸ Katja Mihurko poudarja, da je bila korespondenčna mreža Zofke Kveder zelo bogata, saj obsega dopisovalke in dopisovalce iz osrednje in jugovzhodne Evrope in sega celo čez Atlantik. Dopisovala se je tudi s srbskimi prijateljicami. Večina pisem srbskim prijateljicam je danes izgubljena, a iz tistih, ki so ohranjena, si lahko ustvarimo podobo pisemskega omrežja Zofke Kveder na Balkanu. V srbskem prostoru so bile z Zofko Kveder povezane, kakor lahko razberemo iz ohranjene korespondence, predvsem avtorice in feministke (Mihurko 2019, 38).

IV.

Motive ženskega prijateljstva najdemo že v prvem romanu prve slovenske avtorice Luize Pesjakove (1828–1898) *Beatin dnevnik* iz 1887. Sirota Beata Bregarjeva pride v podeželsko graščino, da bi opravljala službo vzgojiteljice domačih hčerkic Roze in Viole. Z deklicama se takoj spoprijatelji, pozneje tudi z grofico Doro in stara pestunjo Ivano. Z motiviko prijateljstva nadaljuje tudi v svojem literarnem opusu prva profesionalna pisateljica Zofka Kveder. V drugem delu članka bom analizirala fenomena prijateljstva v njenih literarnih tekstih.

Teme se v delu Zofke Kveder vsaj do *Njenega življenja* in *Hanke* avtobiografske in se dotikajo reprezentacije ženske in spola. Ženska je v ospredju dogajanja: upodablja se v odnosu do moškega, v zakonu, izpostavlja se tematika dogovorjenih porok, opisujejo se vezi med materjo in otrokom, tudi očetovstvo... Pojavlja in ponavlja se ženska problematika: motivi nosečnosti in bolečega poroda, nezaželenega materinstva, porok hčerk s starimi ženini, celo tabuirane teme, kot norost žensk in problem detomora.¹⁹ Za njene tekste je tudi značilen razpon socialnih tem, predvsem pa jo zanimajo socialno problematične teme in zgodbe iz socialnega obrobja, kar kaže tudi na njeno socialno občutljivost. Nekje v ozadju pa je bilo opisovanje bolečih in družbeno travmatičnih tem, ki so razkrivale spreminjanje vloge ženske v družbi in feministično nastrojenost avtorice. V okviru problematike spola pa so upodabljale tudi teme ženskega prijateljstva in odnosa do istega spola (ki se je lahko kazal tudi v odnosu med materjo in hčerko).

Raznolika ni bila le tematika njenega pripovednega dela, ampak tudi žanri; od črtic do daljših povesti (*Na kmetih*, *Ivan in Ljuba*, *Moja prijateljica*) in novel (*Študentke*), kasneje je pisala tudi romane (*Nada*, *Njeno življenje*, *Hanka*). Že v Pragi je začela pisati tudi dvojezično in je postala slovensko-hrvaška avtorica. Večina njenih zgodb je avtobiografskih. Dela označuje tudi njeno kozmopolitsko usmerjenost in modernost: narativ v pisateljičinih zgodbah se dogaja od slovenskega podeželja do Trsta, Ljubljane, Zagreba, Dunaja, Berna, Züricha in Prage.

Izbrala sem tri dela z motivom ženskega prijateljstva v različnih fazah njene tvorbe. Prvo je delo *Študentke* na začetku njene slovenske tvorbe (1900), v katerem opisuje življenje študentk na bregu Zürškega jezera.²⁰ Delo je avtobiografsko: pisateljica opisuje družabno življenje študentk raznih narodnosti, kot jih je doživela med študijskim biva-

¹⁹ Glej tudi študije o Zofki Kveder: Govekar and Nadlišek Bartol 1927, 1–6; 33–40; 65–69; 97–102; 12–135; 161–166; 193–197; Boršnik 1962, 319–333; Borovnik 1995, 47–59; Borovnik 2007, 53–62; Mihurko Poniž 2003; Jensterle Doležal i Honzak Jahič 2008.

²⁰ Tudi ta tekst je večinoma pisala po prihodu v Prago: *Slovenka* 1900, 15. januar, 10–12., 15. februar, 37–39, 25. marec, 52–56, 14. april, 81–86, 25. maj, 103–105, 15. junij, 122–123, 15. julij, 163–164, 15. avgust, 180–184, 15. september, 203–205, 15. oktober, 235–238, 15. november, 252–254.

njem v Švici. Nova izkušnja univerzitetnega življenja in nove prijateljice so jo navdihovali pri pisanju zgodb in daljšega pripovednega besedila, v katerem je opisala novo generacijo žensk – mladih intelektualk. Avtorica tematizira prijateljstva več deklet, ki se nahajajo na pragu odraslega življenja (na začetku imajo okrog dvajset let). Prijateljstvo služi kot vzgib in glavni motor za oblikovanje tipične osrednje ljubezenske zgodbe: dekletovega iskanja partnerja za sklenitev heteroseksualnega zakonskega razmerja. Motivacija in peripetije glavnih oseb imajo pred sabo končni cilj – poroko.

V ospredju dogajanja je na začetku zgodbe ruska študentka medicine Liza Aleksandrovna, ki ima dva prijateljici: Bolgarko Ano Bogdunovo, ki študira moderne jezike in Rusinjo Sonjo Ivanovno, ki tudi študira medicino.

»Imela je rada te dve. Ano zaradi njenega veselega, zdravega humorja, Sonjo zaradi njene resnobe in čvrste volje.« (Kveder 2010, 418).

Študentke so intelektualno zahtevne, pogovarjajo se o literarni moderni pri Bolgarih, zanima jih Przybyszewski, razpravljajo o socializmu in anarhizmu kot tudi o ruski politiki, o socialni problematiki in brezdomcih v Švici, celo o švicarskih verskih sektah.

Pozneje stopi na prizorišče študentskega dogajanja medicinka Rusinja Saša Timotejevna iz Petrograda, ki je moralno oporečna in primer *femme fatale* in ki omreži Italijana Adolfa Farinellija, ki je hkrati zaljubljen v Lizo Aleksandrovno.

»A Saša Timotejevna, hči Španjolca neznanega imena, je dalje govorila v svoji graciozni, frivolni maniri. Nekaj ciganskega je bilo v njej. Obležena je bila v črno krilo iz svile in rdečo, tesno se oprijemajočo jopico s črnimi okraski. Vsak dih, vsak gibljaj njenega vitkega telesa se je videl skozi svilo. Kakor kretnje lepe, izzivajoče mačke je bilo njeno premikanje in oči so se pol ironično pol laskavo vsesavale v oči Farinellija in njegovih drugov.« (Kveder 2010, 432).

V ospredju se premakne boj med prijateljicami za Farinellija, ki je tudi medicinec, tako da se v njih rodijo negativna čustva kot zavist in tekmovalnost, preziranje in sovraštvo. Liza Aleksandrovna svojo tekmo Sašo obsodi, nasprotno pa ji njena prijateljica Bolgarka Ana Bogdunova ponudi zavetišče, se z njo spoprijatelji in za nekaj časa prekine prijateljstvo z Lizo, sočustvuje s Sašo, je moralno ne obsodi, njeno situacijo vidi v kontekstu neugodnih domačih razmer, in jo nesebično pomaga. Nekaj časa celo živita skupaj in si delita revščino. Njena smrt – Saša naredi samomor – Ano zelo prizadene. Saša Timotejevna na koncu svojega življenja – pred samomorom Ani celo napiše pismo, ki izzveni kot ljubezenska izpoved. Prizna jo kot edino pomembno osebo v svojem kratkem življenju:

»Draga Ana!

Zahvaljujem se Ti iz vse duše za ljubezen, ki si jo gojila do mene. Edini srečni trenutek mojega življenja je bil čas, ki sem ga preživel s Teboj. Nikdar še ni bil nihče tako dober z menoj kakor Ti. Ti si videla v meni le človeka, ne padlo dekle. Tvoje življenje je tako drugačno od mojega. Ti sama si ravno živo moje nasprotje. Dobra, blaga, nepokvarjena, a vendar mi nisi dala čutiti moja nesreče, tega velikanskega razločka med seboj in menoj. Niti z enim pogledom mi nisi nikdar obrala življenja, preteklosti, niti z eno mislijo nisi nikdar podvomila, če sem tudi zmožna popolnega preobrata, popolne obnovitve in poboljšanja. Poleg Tebe bi bila postala druga – da, postala sem že druga. Ti si me dvignila. Iz vsega srca sem Ti za to hvaležna zdaj, v poslednji uri svojega življenja.« (Kveder 2010, 476-477).

Daljši tekst se po njenem samomoru konča spravljivo, celo katarzično, obe študentki sta deležni ljubezni in končata v zakonski zvezi, Liza Aleksandrovna celo s Farinellijem. V bralcu ostaja trpek priokus, da je ena izmed njih v iskanju ljubezni in s tem povezanih zablodah, izgubila življenje.

Tudi v romanu *Nada* glavna junakinja išče ljubezen do moškega in pri tem si »pomaga« s prijateljstvi z dekleti. Daljši tekst je leta 1903 izhajal v *Slovanu*, spada v njeno praško obdobje, ko je bila Zofka Kveder obdana s češkimi prijateljicami in ima veliko avtobiografskih prvin (Glej Mihurko Poniž v spremni besedi, Kveder 2016, 408–409). Roman opisuje življenjsko obdobje dekleta (ženske) od pubertete do poroke in ga lahko uvrstimo med tako imenovani Bildungs romane. Oblikovanje ženske identitete Nade Miličeva je zapleten proces, razkriva ga travmatičen odnos do drugega spola. Na začetku so v ospredju zgodbe odnosi med starši in otroci (idealiziran odnos hčerke do očeta, negativen odnos hčerke do matere). Klasični meščanski roman spremlja ljubzenske peripetije, ki jim sledi poroka. Realistična zgodbo s socialno motivacijo se nadgrajuje z razkrivanjem psihologije in notranjega sveta glavne junakinje. Za mlado dekle izbira pravega partnerja pomeni pridobitev mesta v družbi in je v ospredju zapletenega ljubzenskega narativa (ljubzenskega trikotnika). Zgodba je monološka: vsi zunanji dogodki se odlikavajo v intimi glavne junakinje, v njenem bogatem doživljanju, ki ga zaznamujejo prav dramatični in konfliktni odnosi med spoloma in ki razkriva patriarhalno ozadje na prelomu 19. in 20. stoletja v slovenskem prostoru. Dekle hoče uspeti v družbi in pri tem doživlja razne prepreke.

Različne etape njenega življenja se spreminjajo s prostorom. V začetku spominja na sodobno moraliteto, saj prostor dobiva moralne vrednosti in označuje razne življenjske stopnje glavne junakinje. Glavna junakinja kot poštna uradnica v iskanju sreče in pravega bivanja izbira

različna mesta. Iz Ljubljane, kjer jo doletijo prvi ljubezenski zanos, a tudi razočaranje, odide v gore, kjer je nesrečna in osamljena. Na začetku v ljubljanskem obdobju se poudari motiv prve zaljubljenosti med socialno neenakopravnima partnerjema in intrige matere izvoljenca okrog tega. Zapleti in intimni svet pa se razrešujejo prav preko motiva ženskega prijateljstva. Odnos med dvema dekletoma je prikazan kot edino enakovreden in smiselni odnos, preko katerega junakinja reflektira možnosti dekleta in ženske v patriarhalnem svetu. Prav v okviru tega odnosa je junakinja tudi sposobna odkrivati lastno intimo in izraziti paleto kompleksnih čustev tudi do drugega spola.

»Kakor utrjana roža v kozarcu, tako sem jaz tukaj. Življenje je pozabilo name in ta leni mir, v katerega sem se utopila, je samo še primitivno vegetiranje,« je mislila Nada. (Kveder 2016, 59).

Življenjske etape njenega življenja imajo simbolično vrednost. K prvi refleksiji jo spodbudi srečanje z Janjo Černe. Prav njej napiše tri pisma iz naslednjega prostora, kamor jo premestijo na njeno željo – iz Bleda, kjer je Nada nasprotno v ospredju družbenega dogajanja in turističnih atrakcij in kjer ima tudi prvega resnega snubca Toneta. Izpoved v prvi osebi spremeni ritem pripovedi in pomeni premik v opisovanje razgibane čustvene notranjosti prvoosebne subjekta.

»Svetuj mi Ti! Reci mi, ali je to ljubezen? Ta ogenj, to krasno in strašno čustvo, ki me uničuje in osrečuje obenem.« (Kveder 2016, 79).

Prav Janji razkriva vse ljubezenske peripetije in prav z njo je tudi najbolj odkrita, posebno ko se znajde v ljubezenskem trikotniku med Gojkom in Tonetom.

Nada se kot poštna uradnica da premestiti v četrti prostor, ki je prostor rešitve: v vas Sveti Križ. Ta ji pomeni odprt prostor, povezan z morjem: kot bi bližina morja simbolizirala tudi njen naslednji življenjsko obdobje.

Tudi naslednje prijateljstvo z Vero Trdinovo, ki jo sprejme v svojo družino, naznanjuje naslednje obdobje v doživljanju in življenjskih obratih mlade junakinje: to je obdobje sprijaznitve in odločitve za pravega zakonskega partnerja, saj prav tu znova sreča nekdanjega fanta Gojka. Prav prijateljstvo z izobraženo, a pokmeteno Vero ji pomeni edino trdnost v življenju, oporo, ki ji pomaga, da se pravilno odloči tudi pri izbiri življenjskega partnerja. Ta Gojko kot zdravnik po naključju zaide v družino Trdinovih in s tem se iskanje ljubezni in pravega partnerja za Nado zaključi. V določenem smislu naiven, sentimentalni roman o ljubezenskem dozorevanju mladega dekleta z motivom ljubezenskega trikotnika in tudi z motivom dveh zvestih prijateljic, ki sta kot svetilnika na Nadini življenjski poti, edini vir zaupnosti in občutje doma, vnaša novo kategorijo prav v razumevanju ženskega prijateljstva. Prijateljica postane za glavno junakinjo edinstvena oseba, ki ji zagotavlja čustve-

no trdnost in doživetje intimе. Hkrati pa pri obeh prijateljicah poudarja tudi inteligenco, vzgojo in zdrav razum: prijateljstvo med mladima ženskama je tudi intelektualno prijateljstvo. Vera zna dobro francosko in doma ima v knjižnici nemške prevode Tolstoja, Dostojevskega, Turgenjeva, Čehova, Gorkega (Kveder 2016, 121). V tem primeru prijateljstvo z Vera igra odločilno vlogo v posameznih zapletih in kulminacijah pripovedi. Žensko prijateljstvo deluje kot pripovedno matrika, ki ustvari zaključek, ne da bi jo razbili viharji in napetosti zapleta. Pomeni ji pozitivni vzor odnosov in mehanizem prenosa, ki ohranja pripovedno energijo na pravi poti.

Tretje delo, v katerem se pojavlja motiv intelektualnega prijateljstva je njen roman *Hanka*, epistolarni ljubezenski in vojni roman v pismih (Hanka piše fiktivna pisma historiku Staszynskemu, v katerega je zaljubljena), napisan že v hrvaščini (1915, izdan 1918). Glavna oseba Hanka se osvobaja izpod okovov patriarhalnega zakona, prehod v svobodno življenje se dogaja v kontekstu apokaliptičnih razmer prve svetovne vojne. V določenem pripovednem segmentu se izpostavi prijateljstvo med ženskami v praški bolnišnici, kjer dela glavna oseba Hanka. Prijateljstvo ponazarja zveza med glavno junakinjo Poljakinjo, zgodovinarico Hanko in zdravnico dr. Jablonsko, ki je ravno tako emigrantka, begunka, intelektualka in ki se kot po naključju znajde v istem mestu in prostoru bolnišnice kot Hanka, na »križišču različnih narodov«. Ko začne Hanka delati v praški bolnišnici, ji dr. Jablonska odvede v porodnišnico in ji odkrije svet nosečih in rojevajočih žensk. Tudi ta slika je pod težkim vtisom vojnega dogajanja, a prav dr. Jablonska Hanki s svojim obnašanjem, nesebičnim delom in altruizmom pomeni vzor in model neodvisne ženske, ki se žrtvuje za druge ženske. Neprecenljivo vlogo v Hankini zgodbi zaigra v času, ko ji umira brat, saj jo spodbuja in rešuje iz depresivne in uničujoče situacije, ko mora Hanka mesece gledati neskončno, do neba vpijoče trpljenje mlajšega brata.

V. Zaključek

Pravo prijateljstvo je Kvedrova doživela v praškem obdobju. Prijateljstvo s Zdenko Haskovo se je ohranilo tudi po njeni selitvi v Zagreb. Odražalo se je predvsem v bogati korespondenci, kjer med vrsticami, ki jih je pisala svoji prijateljici, najdemo najbolj nežne podobe intimе. Nekatera pisma se gibljejo med dokumentom in literaturo in imajo literarizirani stil: pisma postajajo del literarnega diskurza. V dialogu ji je Zdenka Hásková odgovarjala s podobno strastjo. Razkrivala ji je najbolj osebne stvari in poudarjala intimen odnos do sveta. V analizah pisem odkrijemo, da je tudi Kvedrova ostrila intelektualno prijateljstvo, saj je Hásková njen prvi literarni kritik. Zofka Kveder je hotela napisati roman o ženskem intelektualnem prijateljstvu in najglobljih izrazih intimе, ki

jih je doživela s Háskovo, na žalost jo je prehitela smrt, odlomki so se tudi izgubili.²¹

Fenomen ženskega prijateljstva dobiva tudi v zgodbah mladih pisateljic na začetku evropskega modernizma posebno mesto. Motiv prijateljstva se pojavlja v literarnem delu Zofke Kveder posebno v zgodnjem obdobju: tako v daljših tekstih *Študentke* kot v romanu *Nada* so v literarnem sistemu prijateljice pomočnice v motivaciji in doseganju cilja: sklenitvi heteroseksualne zveze s primernim partnerjem kot končnega cilja mladih deklet. V ozadju stereotipnega dogajanja se prijateljica spreminja v najpomembnejšo osebo, s katero je možen enakopraven dialog in ki ji lahko razkrije vso globine intimne in ženskosti. V pisemskem dialogu se zapisujejo najbolj krhke nianse čustvovanja in doživljanja. Posebno v *Nadi* v dodanih pismih sledimo ostremu prehodu iz tretjeosebne pripovedi v prvoosebno izpoved. V *Hanki* žensko prijateljstvo dobiva splošnejšo noto in drugo – moralno funkcijo: doktorica Jablonska pomeni Hanki ženski vzor, hkrati pa ji v svojem ginekološkem delu razkriva »prostor vic«. Je njen Vergil, ki jo spremlja po prostoru »ženske« sreče in trpljenja, po prostoru rojevanja med podobami trepečih žensk, ki tudi v vojnem času razkrivajo tragičen prostor ženske v patriarhalni družbi. Rojstvo je eksistencialno povezano s smrtjo. Pozneje postaja odnos med Hanko in dr. Jablonsko oseben, saj ji prav ona pomaga pri soočenju z bratovo smrtjo. Čeprav prav v tem odnosu Zofka Kveder prvič tematizira zgodbo »intelektualnega prijateljstva«, ki ga je na primer doživela v svojem življenju s Háskovo, na žalost Zofki Kveder na koncu njene življenjske poti ni uspelo napisati romana o intelektualnem prijateljstvu med ženskami.

Žensko prijateljstvo je bil v srednjeevropskih narodnih kulturah psihološki in sociološki fenomen: prav identificiranje z istim spolom v strogo patriarhalnem prostoru je postalo za pisateljice čustvena potreba in nujnosti, pa tudi pomoč pri oblikovanju avtorske samozavedi in pri njihovem prodoru na knjižni trg. Pojav je bil povezan s feminističnim gibanjem in je odražal nove možnosti čustvovanja in dojemanja človekove eksistence in istega kot drugega spola. Pomenil je tudi usoden prestop iz intimnega v javen prostor. Razkrival je mero solidarnosti v družbi in tudi feministične nastrojenosti. Prijateljstvo je bil izraz najgloblje istospolne intimnosti, po drugi strani pa je bil mnogo več: oblikoval je novo avtoričino samozavednost na patriarhalnem knjižnem trgu. Na splošno je bil zelo pomemben dejavnik pri uveljavljanju avtoric v omejenih, malih literarnih prostorih Srednje Evrope.

Fenomen ženskega intelektualnega prijateljstva je bil za mlade slovenske pisateljice in tudi za Zofko Kveder zelo pomemben pojav v moško patriarhalni slovenski kulturi in jo je spremljal na njeni nomadski

²¹ Njena mreža srednjeevropskih prijateljic je bila seveda zelo široka. Katja Mihurko kot prijateljici in sorodni duši v njenem zrelem obdobju omenja Martho Tausk in Elviro Dolinar (1870–1961) (Mihurko 2024, 578–579).

poti širše v srednjeevropskem prostoru. Označeval je procese v spreminjajoči se slovenski in češki družbi, tudi naraščajoč feminizem in s tem povezano žensko solidarnosti. To ni bil samo nacionalno pogojen fenomen, ampak je bil del širšega srednjeevropskega dogajanja. Prav ta fenomen se je kasneje izrazil tudi v literaturi.

Literatura

Primarni viri:

- Kveder, Zofka. 1938–1940. *Zbrano delo I–VI, VIII*, urednici Marja Borštnik i Eleonora Kernc. Ženska založba Belo-modra knjižnica.
- Kveder, Zofka. 2005. *Zbrano delo. Prva knjiga*, ur. Katja Mihurko-Poniž. Maribor: Študentska založba Litera.
- Kveder, Zofka. 2010. *Zbrano delo, Druga knjiga*, ur. Katja Mihurko-Poniž. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Kveder, Zofka. 2013. *Zbrano delo. Tretja knjiga*, ur. Katja Mihurko-Poniž. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Kveder, Zofka. 2016. *Zbrano delo. Četrta knjiga*, ur. Katja Mihurko-Poniž. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Kveder, Zofka. 2018. *Zbrano delo. Peta knjiga*, ur. Katja Mihurko-Poniž. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Hásková, Zdenka. 1920. *Mládí*, sv. 5. Praha: Nákladem Grosmana.
- Hásková, Zdenka. 1923. »Jihoslovanské přátelství«. *Československá republika* 244 (332): 1–2 (2. decembar).

Sekundarni viri:

- Borovnik, Silvija. 1995. *Pišejo ženske drugače?* Ljubljana: Založba Mihelač.
- Borovnik, Silvija. 2007. »Upornišтво ženskih likov v prozi Zofke Kvedrove«. *Jezik in slovstvo* 52 (5): 53–62.
- Borštnik, Marja. 1962. *Študije in fragmenti*. Maribor: Založba Obzorja.
- Chlapec Djordjević, Julka. 1935. »Iz praških dana Zofke Kvedrove«. U Julka Chlapec Djordjević. *Studije i eseji o feminizmu*, 176–185. Beograd: Život i rad.
- Faderman, Lilian. 1981. *Surpassing the Love of Men. Romantic Friendship and Love Between Women from the Renaissance to the Present*. New York: Quality Paperback Book Club.
- Fužir, Barbara. 2009. *Zofka Kveder kot razbijalka patriarhalnih vzorcev v literaturi s poudarkom na motivu telesnosti (v primerjavi z izbranimi avtoricami srednjeevropskega prostora na začetku 20. stoletja)*. Diplomsko naloga. Filozofska fakulteta v Mariboru.
- Giddens, Anthony. 1992. *The Transformations of Intimacy, Sexuality, love and Eroticism in Modern Societies*. Stanford: University Press.

- Govekar, Minka in Marica Nadlišek Bartol. 1927. „Zofka Kveder“. *Ženski svet* 5: 1–6; 33–40; 65–69; 97–102; 12–135; 161–166; 193–197.
- Heczková, Libuše. 2009. *Píšíci Minervy, Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Jensterle Doležal, Alenka in Jasna Honzak, ur. 2008. *Zofka Kveder (1878–1926): recepte její tvorby ve 21. století*. Praha. Národní knihovna ČR–Slovanská knihovna.
- Jensterle Doležal, Alenka, 2008. „Pisma Zdenki Háskovi – prostor intime Zofke Kveder“. V *Zofka Kvedrová (1878–1926): recepte její tvorby ve 21. století*, sestavily Jasna Honzak Jahić in Alenka Jensterle-Doležal, 241–245. Praha: Národní knihovna ČR–Slovanská knihovna.
- Jensterle Doležal, Alenka. 2008. „Problem identitete in travma telesa v prozi Zofke Kveder“. V *Zofka Kvedrová (1878–1926): recepte její tvorby ve 21. století*, sestavily Jasna Honzak Jahić in Alenka Jensterle-Doležal, 125–143. Praha: Národní knihovna ČR–Slovanská knihovna.
- Jensterle Doležal, Alenka. 2011. „Podobe iz sanj“. Roman *Hanka* v luči korespondence med Zofko Kveder in Zdenko Háskovo“. V *Vzájemným pohledem: česko-slovinské a slovinsko-české styky ve 20. století: monografie = V očeh drugega: češko-slovenski in slovensko-češki stiki v 20. stoletju: monografija*, editorka Alenka Jensterle-Doležalová, 125–143. Praha: Národní knihovna ČR–Slovanská knihovna.
- Jensterle Doležal, Alenka. 2014. *Avtor, tekst, kontekst, komunikacija: poglavja iz slovenske moderne*. Maribor: Mednarodna založba Filozofske fakultete. Mednarodna knjižna zbirka Zora, 103.
- Jensterle Doležal, Alenka. 2016. „The Influence of Czech Women Writers on the first literary Work of Slovene Zofka Kveder“. In *Wir wollen der Gerechtigkeit und Menschenliebe dienen... „Neue Ergebnisse der Frauenbiografieforschung 18. Fruenbildung und Emanzipation in der Habsburgermonarchie – der südslawische Raum und sein Wechselwirkung mit Wien, Prag und Budapest*, hrsg. Vesela Tutavec und Ilse Korotin, 268–284. Wien: Präsenz Verlag.
- Jensterle Doležal, Alenka. 2023. *Slovene Women Writers at the Beginning of the 20th Century: Writing From the edge*. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzna založba. Mednarodna knjižna zbirka Zora, 152.
- Ledger, Sally. 1997. *The New Woman. Fiction and Feminism at the Fin-de-Siècle*. Manchester: University Press.
- Marcus, Sharon. 2007. *Between Women: Friendship, Desire, and Marriage in Victorian England*. Princeton: University Press.
- Mihurko Poniž, Katja. 2003. *Drzno drugačna. Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Ljubljana: Delta.
- Mihurko, Katja, 2019. „Vezi Zofke Kveder s srbskim kulturnim prostorom“. *Slovenika* 5 (1): 23–48. <https://doi.org/10.18485/slovenika.2019.5.1.1>
- Mihurko, Katja. 2024. „Ljubim pisma kakor nekaj živega’: pisemsko omrežje Zofke Kveder“. V *Ljubim lepa pisma: dopisovanja avtoric slovenske moderne*, ur. Katja Mihurko, Primož Mlačnik, Ivana Zajc, 570–592. Nova Gorica: Založba Univerze. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-EPPLS45D/a774782b-ab9c-427d-ac2a-c87cdb555c9a/PDF>

- Mourková, Jarmila. 1975. *Růžena Svobodová*. Praha: Melantrich.
- Nedvědová, Milada K. 2008. „Zofka Kvedrová a Helena Malířová (Srovnání východisek, postojů a díla)“. V *Zofka Kvedrová (1878–1926): recepcce její tvorby ve 21. století*, sestavily Jasna Honzak Jahić in Alenka Jensterle-Doležal, 71–78. Praha: Slovanská knihovna – Národní knihovna.
- Orožen, Božena. 1978. „Zofka Kveder v Prahi: Ob stoletnici rojstva“. *Dialogi* 14 (4): 220–232.
- Pánek, Jaroslav, 1976. „Pisma Frana Govekarja Zdenki Dykovi-Háskovi 1927–1934“. *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja* 12 (27–28): 58–79.
- Schwartz, Agatha. 2008. *Shifting Voices: Feminist Thought and Women's Writing in Fin-de-Siècle Austria and Hungary*. McGill-Queen's University Press
- Selišnik, Irena in Marta Verginella. 2013. „The Desire to be Free: Marica Nadlišek Bartol and the Young Intelligentsia at the Turn of the 20th Century“. *Historijski zbornik* 66 (1): 101–120.
- Žerjal Pavlin, Vita. 2017. „Slovenkine pesnice“. V *Slovenka: prvi ženski časopis (1897–1902)*, urednik Marta Verginella, 53–65. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Alenka Jensterle Doležal
Karlova univerzita
Filozofski fakultet
Katedra za etnologiju, srednjoevropske i balkanske studije
Prag, Češka
alenka.dolezalova@ff.cuni.cz
<https://orcid.org/0000-0002-0777-5701>

FENOMEN ŽENSKOG PRIJATELJSTVA U ČEŠKOJ KORESPONDENCIJI I KNJIŽEVNOSTI SLOVENAČKO- HRVATSKE SPISATELJICE ZOFKE KVEDER

U članku se istražuje fenomen ženskog prijateljstva kod slovenačko-hrvatske spisateljice i feministkinje Zofke Kveder (1878–1926). Prijateljstvo među intelektualkama i spisateljicama na prelomu veka postalo je činjenica ne samo za mladu spisateljicu, nego je u periodu moderne i u vreme prvog talasa feminizma postalo fenomen u slovenačkom i širem srednjoevropskom prostoru. Ovo je bila i psihološka i sociološka pojava: upravo je identifikacija sa istim polom u strogo patrijarhalnom prostoru postala emotivna potreba i neophodnost za spisateljice, ali i pomoć u formiranju autorske samouverenosti. Prijateljstvo je pomagalo i kod sudbonosnog prelaska iz intimnog u javni prostor.

U prvom delu članka bavimo se vezama slovenačko-hrvatske pripovedačice i dramatičarke i njenih čeških intelektualnih prijateljica. U prvom planu našeg interesovanja je njena korespondencija sa prevoditeljkom i književnom kritičarkom Zdenkom Háskovom (1978–1946). U

drugom delu se motivisanost prijateljstva tematizuje u njenom književnom delu (u slovenačkom romanu *Nada* (1903), dužem tekstu *Študentke* (1900) i u hrvatskom romanu *Hanka* (1915, 1918).

Ključne reči: moderna, književno delo Zofke Kveder, problem autorstva, žensko prijateljstvo u književnosti, književna korespondencija, Zdenka Hásková, slovenačko-češki odnosi

Alenka Jensterle Doležal
Charles University
Faculty of Arts
Institute of Ethnology and Central European and Balkan Studies
Prague, Czech Republic
alenka.dolezalova@ff.cuni.cz
<https://orcid.org/0000-0002-0777-5701>

THE PHENOMENON OF FEMALE FRIENDSHIP IN THE CZECH CORRESPONDENCE AND IN THE LITERATURE OF THE SLOVENIAN AND CROATIAN WRITER ZOFKA KVEDER

The paper focuses on the phenomenon of female friendship, developed by the Slovenian and Croatian writer Zofka Kveder (1878–1926) at the beginning of the 20th century. At the turn of the century and in the early days of European Modernism, the friendship between women intellectuals and writers became not only a fact for Zofka Kveder, but was also a phenomenon in Slovenia and more broadly, in Central Europe, that was associated with the first wave of the feminist movement. It was also a psychological and sociological phenomenon: identifying with the same gender in a strictly patriarchal space became an emotional need and a necessity for women writers, and it also helped shape professional self-confidence and authorship. Friendship also played a role in the crucial transition from the intimate to the public sphere. The first part of the paper analyzes the connection between the Slovenian-Croatian novelist, playwright and feminist Zofka Kveder and her friends among Czech intellectuals. Her correspondence with the translator and literary critic Zdenka Hásková (1878–1946) is at the forefront of our interest. In the second part, the theme of intellectual friendship is discussed in the context of Kveder's literary work (in the Slovenian novel *Nada* (Hope, 1903), the longer work *Študentka* (Female students, 1900) and in the Croatian novel *Hanka* (1915, 1918)).

Keywords: literary modernism, literary work of Zofka Kveder, authorship problem, female friendship in literature, literary correspondence, Zdenka Hásková, Slovene-Czech relations

Prejeto / Primljeno / Received: 04. 07. 2024.
Sprejeto / Prihvaćeno / Accepted: 16. 12. 2024.

Kaučič – Vodaine: življenje in (zgodnji) pesniški opus

Povzetek

V prispevku je predstavljeno življenje in delo slovenskega izseljenskega umetnika Vladimira Kaučiča – Jeana Vodaina, ki je doživel del svojega življenja preživel v francoski Loreni. Gre za vsestranskega avtorja (pesnika, slikarja, tipografa, grafika, založnika tiskarja, prevajalca) z velikim opusom, ki pa še ni bil deležen večje raziskovalne pozornosti. Članek predstavlja osnovne značilnosti Vodainovega pesniškega opusa, ki zajema trinajst pesniških zbirk in še več pesmi, ki so izšle v revijah. Podrobneje predstavljam njegovo mladost in zgodnji pesniški opus (dela, nastala med letoma 1945 in 1955), ki ga zaznamuje velika produkcija, obenem pa poezija, ki je preprostejša in konzervativnejša kot v zrelejšem obdobju.

Ključne besede: Jean Vodaine, slovensko-francoski literarni stiki, delavska poezija, slovenska izseljenska književnost.

Uvod

Vladimir Kaučič – umetniško ime Jean Vodaine (1921, Čiginj – 2006, Pont-à-Mousson) je predstavnik slovenske izseljenske umetnosti. Gre za vsestranskega umetnika, ki se je izražal kot likovni (tipograf, slikar, grafik) in kot besedni umetnik (pesnik, prevajalec, založnik) in čigar opus je tako obsežen, da ga je nemogoče celovito predstaviti v enem članku. Do sedaj je bilo nekoliko podrobneje obravnavano le njegovo tipografsko delo (Černe Oven 2002; Doncque 1997; Guichard 1997), njegovo pesniško delo pa v mojih dosedanjih objavah o njem (Ferlež 2021, 2022, 2022a).

Vodaine je napisal trinajst pesniških zbirk, precej pesmi pa je objavil v literarnih revijah. Njegov opus lahko razdelimo na zgodnjega, srednjega in poznega. Delitev je utemeljena na podlagi njegovega

pesniškega razvoja in življenjskih obdobjih. Zgodnji pesniški opus sem zamejil z letnicama 1945 in 1955. Začetek označuje letnica izida pesnikove prve pesniške zbirke *Rose et Noir*. Leto 1955 je v Vodainovem literarnem ustvarjanju prelomno, saj je takrat delal pri pariški založbi Caractères. Življenje v Parizu in tamkajšnjih založniških in pisateljskih krogih je intenzivno vplivalo na njegovo ustvarjanje. Leta 1955 se je vrnil v Loreno in začel z ambicioznim projektom izdajanja mednarodne literarne revije *Dire*, prav tako je istega leta izdal zbirko *Le Bon Dieu à Crédit*, ki je prelomila z njegovim dotedanjim pesniškim ustvarjanjem, saj je izvirnejša in kvalitetnejša od starejših zbirk (prelom se sicer nakazuje že nekaj let prej v *Pas de pitié pour les feuilles mortes*). Iz teh razlogov za konec zgodnjega obdobja zagovarjam letnico 1955. Prav tako je mogoče v zbirkah zgodnjega obdobja najti skupne značilnosti (shematičnost, neizvirnost, repetitivnost, jezikovna spretnost, naslanjanje na romantiko).

V prispevku bom podrobneje predstavil Vodainov zgodnji pesniški opus in njegovo življenje v zgodnjem obdobju. Ugotovitve bom podal na podlagi analize šestih pesniških zbirk iz tega obdobja ((*Rose et Noir* (1945), *Le Toron Noir* (1947), *A travers la Lucarne* (1949), *L'Arbre Retrouvé* (1951), *Le Jour se Fera* (1951), *Pas de Pitié pour les Feuilles Mortes* (1952)) in povezanega gradiva (recenzije, spremne besede ipd.).

Šlo bo za pregledno motivno-tematsko, vsebinsko in oblikovno analizo, s katero bom poskušal prikazati značilnosti Vodainove poezije v zgodnjem obdobju. Pri tem bom izhajal iz posameznega k splošnemu, saj bom najprej analiziral in iskal skupne značilnosti pesmi v vsaki zbirki posebej, nato pa jih bom umeščal v skupni kontekst. Značilnosti bom pri zbirkah ponazarjal z reprezentativnimi odlomki iz pesmi. Zbirke bom analiziral tudi primerjalno, s čimer bom poskušal prikazati Vodainov pesniški razvoj in vplive. Namen prispevka je torej analizirati zgodnji opus Jeana Vodaina, na podlagi njegovih pesniških zbirk in ostale objavljene poezije načrtati njegov pesniški razvoj, povzeti glavne teme in motive njegove poezije, sopostaviti njegovo ustvarjanje z biografskimi podatki ter tako iskati morebitno avtobiografskost v literarnih delih, poiskati duhovno in filozofsko podlago njegove poetike, vzornike v drugih pesnikih ali literarnih tokovih.

Otroštvo in mladost Jeana Vodaina

Vladimir Kaučič se je rodil leta 1921 na Čiginju na Tolminskem, ki je po prvi svetovni vojni pripadlo Italiji. Družina Kaučič¹ se je v Loreno, v Basse-Yutz, preselila septembra 1924; priselili so se legalno, saj je v tistih letih Italija odseljevanje Slovencev z novopridobljenih ozemelj odobraval. Najeli so hišo ob reki Mozeli, ki je hišo večkrat poplavela,

¹ Pojavlja se tudi zapis Kavčič, v članku je dosledno uporabljen zapis z »u«.

pogosto pa je prisotna kot motiv v Vodainovi poeziji. Vodainov oče je sprejel službo v rudniku železa Algrange, čez tri leta je odprl čevlarsko delavnico. Vodaine je hodil v lokalno katoliško deško šolo, najprej do enajstega leta, potem dve leti ne, pa pri trinajstih spet za dve leti zaradi neizpolnjene šolske obveze. Šolanje je zaključil leta 1938, potem je delal v očetovi delavnici in opravil mojstrski izpit za čevljarja. Formalne umetniške izobrazbe ni imel in večkrat je poudaril, da je samouk. (Bortignon 1988, 236–240; Briant 1995; Ferlež 2022a).

V obdobju med letoma 1921 in 1955, ki zamejujeta avtorjevo zgodnje obdobje, je bil Vodaine izrazito povezan z lokalnimi delavskimi kulturnimi društvi. Leta 1947 je bil med ustanovitelji društva L'Art Populaire, v okviru katerega je vodil tečaje retorike risanja in gledališko skupino. Istega leta je kupil svojo prvo tiskarsko prešo in se poročil. V tej dobi je spoznal pesnike Gastona Chaissaca, Raymonda Brianta, Charlesa Le Quintreca in Edmonda Duna. Leta 1950 je sodeloval na Sejmu pesnikov na Place des Vosges v Parizu, kjer je spoznal več umetnikov, med njimi Vena Piona, s katerim sta sodelovala pri prevajanju slovenske poezije v francoščino. Izdajal je delavski pesniški reviji *Co-urrier de Poésie* in *Poésie avec Nous*, v katerih je objavljал tudi svoja dela. Tesneje se je povezal s krogi naivne umetnosti in L'Art Brut (Anatole Jakovski, Jean Dubuffet). V letih 1954 in 1955 je delal pri pariški založbi Caractères, kjer je svoj krog poznanstev še razširil, spoznal je Tristana Tzaro in Jacquesa Préverta. Življenje v Parizu mu ni ustrezalo, kljub temu pa je pomembno vplivalo na dozorevanje njegovega pesniškega sloga. Za poslovilno darilo je ob vrnitvi v Loreno od založbe dobil prešo, ki je bila tehnično bolj dovršena od njegove prve (šolske) in je omogočala tehnično bolj dovršen tisk naslednjih pesniških zbirk in prvih številk revije *Dire*. Po vrnitvi iz Pariza je začel tipografsko ustvarjati, po njegovih besedah se je tega lotil pod vplivom dadaizma in srečanja s Tzaro leta 1955 (Ryczko 1995, 61; Ferlež 2021).

S pesniškim opusom Jeana Vodaina je povezano vprašanje njegovih narodnih in jezikovnih pripadnosti in odločitev. Njegov materni jezik je bil slovenščina, govoril je tudi nemško. Njegovo celotno šolanje je potekalo v francoščini, zato se je odločil, da bo to jezik njegovega pesniškega ustvarjanja. Vodainov pogled na pomen jezikov ilustrira naslednja izjava: »La seule chose qu'il y avait de certain, c'est qu'un cerveau qui ne parle que le français, c'est un petit cerveau. Un cerveau qui parle le platt, l'autrichien, le polonais, le slovène, eh bien, ce cerveau devient un peu gros. Et s'il ajoute du français, il devient universel.« (Bortignon 1988, 239)² Večjezičnost in večnacionalnost Lorene, njena lega na križišču več narodov, so zaznamovali Vodainov opus in njegova

² Le eno je gotovo, glava, ki govori le francosko, je majhna glava. Glava, ki zna luksemburško, avstrijsko, poljsko, slovensko, no, taka glava pa že malo zraste. Če pa doda še francoščino, pa postane univerzalna.

prizadevanja za več kulturnega življenja v regiji. Jean Vodaine je po svojih besedah ostal Slovenec, govoril je, da so Slovenci trmasti, sploh tisti iz hribov, kot je bil on. Sicer je skoraj celo življenje uradno bil Italijan, jugoslovansko državljanstvo je zavrnil, francoskega pa je dobil šele leta 1985 (Ryczko 1995, 61; Ferlež 2022)

Rose et Noir

Je suis seul ! ... l'âme vagabonde (*Ennui...*),

topolov:

J'aime les peupliers

de ta chère Lorraine (*Les peupliers...*),

sanje:

Mais moi, je rêve de labours

dans l'alcool rose des tavernes (*Alcool rose*),

cvetlice, predvsem vrtnice:

Pourquoi cueillir les fleurs, ô ma Main asservie ? (nenaslovljena pesem),

jesen, gola drevesa in mrtvo listje:

Le rêve et les feuilles du vent (*Evasion*)

ali:

Les arbres nus restent pensifs (*Ce jour...*).

Pesmi lahko razdelimo v tri skupine. Prvo zaokrožajo pesmi o Loreni in o delavski tematiki, druge so izrazito romantične, tretje pa impresionistično–romantične. V prvi skupini zavzema posebno mesto reka Mozela, posvečena ji je pesem *La Moselle à Thionville la nuit*, kjer lirski subjekt poje hvalnico reki, želi utopiti svoje skrbi v rečnih valovih. Pesem *La chant de la Moselle...* govori o nasprotju, ki loči hrupno delo v tovarni od milega napeva Mozele, na koncu pa pozove zasanjanega delavca, naj se vrne na pot svoje usode:

Humain, retourne à ton destin !

Car ton âme erre plus sereine tout le long de ces flots rouillés.

Omenjene pesmi izpostavljam zaradi eksplicitno omenjenih resničnih Vodainovih krajev, sicer so po zgradbi podobne pesmim tretje skupine. Imenujem jo impresionistično–romantična, saj lirski subjekt opazuje in pooseblja naravo okrog sebe, nato jo poveže s svojimi notranjimi občutji (nostalgija, melanholija, neuresničena ljubezen), stisko pa občasno prekine klic k Bogu. Primer take pesmi je *Ce jour*, kjer lirski subjekt v prvih dveh kiticah opazuje jesen:

Ce jour, craint par l'automne roux/.../

ce jour pleure de vains poèmes,

to ga spomni na smrt, o kateri razmišlja v naslednjih dveh kiticah:

Route pluvieuse des jours

tu me conduis sur le Calvaire
 où périt lentement l'amour
 et tu finis au cimetière,
 zadnja kitica je pomirljivi klic k Bogu:
 Et puis sans toi, Dieu, rien n'est beau
 et l'âme n'est qu'un ossuaire !.

Tak tip pesmi je Vodaine razvijal tudi v naslednjih pesniških zbirkah. Sicer vsebinsko klasične pesmi v naslednjih zbirkah pridobijo na kvaliteti zaradi spretne uporabe jezika, ki se kaže predvsem v izvirnih metaforah. V *Rose et noir* tudi na jezikovni ravni ostaja pri bolj ustaljenem izrazu, česar pri prvih objavljenih pesmih seveda ne gre obsojati. Mestoma se vendarle pokaže, da se bo razvil pesnik s sočnejšim pesniškim izrazom, na primer »Nuages cicatriciels« (*Les formes et les couleurs bougent...*) ali »un lézardé séjour« in »mon coeur vendange des larmes« (*Alcool rose*).

Pesmi druge skupine so romantične ter po jeziku in tematiki še tradicionalnejše. Čeprav so elementi klasične romantike prisotni tudi v tretji skupini, je tukaj njihova obravnava še bolj v duhu romantikov 19. stoletja. V pesmi *Si, l'écu, j'avais été...* lirski subjekt nagovarja mitološko Muzo, motivi iz duhovnega sveta so tudi v pesmi *Voler les yeux...* (Bog, Kaj in Abel, Škrat). Bivanjska vpraševanja na primer v pesmi *Qui suis-je ?*:

Je voudrais tant servir mon rêve et les humains
 Mais j'erre si longtemps dans cette forêt sombre.

Dolgčas in naveličanost, ki jo spremljajo vzdihljaji: »Ah ! Cette prison dans moi-même« (*Ennui...*) ali »Oh ! laisse-moi tisser mes rêves« (*Voler les yeux...*). Pesmi te skupine so literarnozgodovinsko najmanj zanimive, kažejo pa na literarne vplive, pod katerimi je bil mladi Vodaine.

Povzamemo lahko, da gre za prvenec mladega pesnika, ki še išče svoj individualni pesniški izraz. Ta se mestoma že pokaže, večinoma pa ga prekrije lirično opisovanje narave ali zgledovanje po romantičnih pesnikih.

Le Toron Noir

Zbirko *Le Toron Noir* (Črni zvitek žice) je Vodaine natisnil in izdal leta 1947. Zbirka ima le štiri pesmi. Vse štiri so naslovljene, glavna oblikovna značilnost vseh je prestopna rima. Pesmi *La mort de l'ouvrier*, *La ballade des roses* in *Arbres...* imajo delavsko tematiko. V vseh treh je izpostavljen prelom med delavskim življenjem, ki je tesno povezan s smrtjo, naravo ter dušo, nebeškimi silami, za ilustracijo:

Usine, ton glas nous ramène ...
 Quand nos yeux au profond terroir

Chercheront les tombes lointaines,
Roses, revives – nous un soir !

Ta povezava med tovarno in zunanjim svetom je še bolj izpostavljena v pesmi *La mort de l'ouvrier*:

J'étais un robot près de flammes
vendant la force de mes mains.

Pesem *Arbres ...* se začne z za Vodaina značilnim nagovorom lirskega subjekta o naravi:

c'est des arbres qui nous regardent
avec l'instinct religieux

Potem pa:

à l'usine ne vient nul ange
soeur trop blanche pour l'ouvrier.

Pesem *Le baton du vagabond* je sorodna omenjenim pesmim tretje skupine iz *Rose et noir*, tipa, ki dominira v naslednjih zbirkah (tj. *A travers la lucarne*, *L'arbre retrouvé*, *Le jour se fera*). V zbirki torej prevladuje delavska tematika, ki jo je Vodaine načel že v *Rose et Noir*, a jo tukaj razvije in poudarja razkol med delom v tovarni, ki ima v njegovi poeziji negativno mesto. To lahko povežemo z Vodainovo mislijo, ki je sicer odtisnjena tudi na ščitnem ovitku ponatisa *Rose et noir – Le toron noir* iz 2020: »La fatigue à l'usine c'est du temps volé à Poésie.« (Utrujenost zaradi tovarne krade čas poeziji).

A Travers la Lucarne

Zbirka *A travers la Lucarne* (Skozi luknjo v strehi) je izšla leta 1949, založila jo je revija *Vent Debout*, Vodaine jo je natisnil leto poprej. Predgovor k zbirki je napisal René Wintzen, v njem je med drugim pojasnil naslov zbirke. Idejo zanj je avtor dobil v svojem slikarskem ateljeju, ki je imel strešna okna (luknje v strehi, *lucarne*). Eno takih oken iz ateljeja lahko vidimo na spodaj priloženi fotografiji z Venom Pilonom. Zbirka vsebuje deset pesmi, ki niso naslovljene, zato jih označujem s številkami, kot so razporejene po vrstnem redu v zbirki. Po obliki so svobodne, členjene so na kitice in verze različnih dolžin. Rima je svobodna, Vodaine večkrat uporablja iteracijo, npr.:

alors non enfance ne s'est pas perdu en route
le long des aubépines
le long des chemins fangeux
le long de l'abîme
le long du péche (10. pesem)

in retorična vprašanja:

Quel remords a rouvert mon grenier obscur où des étoiles rient
à travers la lucarne ? (4. pesem).

Razen treh odtisnjenih deteljic na naslovnici zbirka nima likovne opreme. Tiskarjevo svobodno razporejanje besedila lahko vseeno opazimo. Postavitev pesmi, torej kje na strani se bo začel prvi verz, je odvisna od predhodne pesmi. Če se je ta končala na dnu strani, je pred začetkom naslednje četrtina strani prazna, če pa se je končala na sredi strani, pa se naslednja začne na vrhu. Ker pesmi niso naslovljene, jih je Vodaine s tem jasno razmejil, besedilu pa je vtisnil tipografski pečat, ki je v primerjavi z njegovimi naslednjimi, predvsem revijalnimi deli, manj izrazit.

V bruseljskem časopisu *La Quinzaine Littéraire* je izšla recenzija pesniške zbirke. Avtor je ritem pesmi označil za *od Boga dani ritem čevljar-skega orodja*, opazil pa je tudi slovanski vpliv Vodainovih prednikov, pesnika primerja celo s staroruskim junakom Ilijo Muromecom.

Lirski subjekt, ki ga Wintzen izenači z Vodainom, v pesmih govori kot opazovalec življenja, ki ga vidi skozi »strešno okno« (Wintzen 1949, 2–6). To življenje, ki je zanj predvsem narava v vseh svojih pojavnih oblikah, vzporeja s svojimi čustvi, ki kažejo na melanholijsko, deloma pa tudi na držo človeka, ki se ne bo predal. Njegov pogled se v pesmih z narave pomakne v dušo, ta pa večkrat v nagovor Bogu ali angelom. Tematiko pesmi lahko označimo predvsem kot bivanjsko in duhovno. Pogled skozi okno se spreminja, kot se spreminjajo narava in letni časi. Vodaine skuša naravo opisati na svoj način, njeni elementi so poosebljeni.

Le sang nu du soleil a fait un bond dans mon coeur (1. pesem),
Ah, cet oiseau de pluie qui chante les roses (5. pesem).

V naravi najde odmev svojih čustev, ki so bodisi njegova intimna:

Mon coeur ramasse les larmes de vos yeux et je suis assis devant
la dernière aurore (4. pesem)

bodisi občečloveška:

Qui n'a pas rêvé de conquérir le ciel et de partir un jour vers
l'impossible« (6. pesem),
Mes rêves étaient blancs, près d'éclore« (3. pesem).
L'appel étoilé des sources remonte dans nos désirs où la terre
est secrète« (2. pesem).

Sanjava, melanholična čustva ali spomini na izgubljena prijateljstva in ljubezni sklepa klic k onostranstvu:

Et sur nos âmes en lambeaux nous avons réinventé notre Dieu
(2. pesem),

Anges, restez encore
 sur la route de mon âme (4. pesem),
 Et je suis cet homme brûlant
 des fêtes jamais fêtées,
 d'anges jamais rencontrés
 et la Grande Ourse est mon amie (1. pesem).

Deveta in deseta pesem sta nekoliko drugačni od prejšnjih. Lirski subjekt v njiju še vedno sanjari, a so vsaj njegove misli osvobodjene ozkega pogleda skozi »luknjo v strehi«. Ti dve pesmi sta drznejši od prejšnjih, občutje in ritem doživljanja se v primerjavi s počasno melanholijo prejšnjih pesmi pospešita. V deveti pesmi nagovarja ljubezen. Njena vrata so vedno zaprta, čeprav je že splezal čeznje, da bi utrgal vrtnico, ki je v tej in nekaterih drugih njegovih pesmih močan simbol ljubezni. Pri trganju vrtnice so ga pičili trni, rana pa se je z njegove »tatinske roke« vtisnila v njegovo srce – povezava med naravo in čustvi je torej vidna tudi tukaj. Na koncu lirski subjekt vendarle najde vrata vrta ljubezni odprta, a ga je obiskal neki »Iskalec zlata« in poteptal vrtnice. Pesem sklenejo verzi s kletvijo:

Me voici maintenant ton jardinier;
 Que la terre est rude
 et que la la rose est longue à refleurir !

V deseti pesmi se razpoloženje razvedri. Pojavi se anafora.

J'aime...sourire sur la mer dont je suis,
 J'aime...joie émise pour toute éternité.

Klic k naravi in Bogu je tukaj optimističen, zadnji verz pa je razglasitev ljubezni do ženske:

Et c'est par toi que j'aime, ô femme, mon ange terrestre.

Vodaine v svoji zbirki *A travers la lucarne* ostaja klasičen po tematiki, opazni pa so elementi, ki so značilnejši za njegov poznejši pesniški opus. V prvi vrsti je to spretna metaforična uporaba nevsakdanjih besednih zvez:

le sang nu du soleil, le destin des yeux verts, fleur oubliée du
 nom du vent.

V sedmi pesmi se pojavi motiv večkulturnosti, ki je pri njem, tudi zaradi bivanja in kulturnega dela v Loreni, pogost:

Par là s'en vont les hommes qui sont venus,
 Qu'important leur couleur, leur langue et leur dieu,
 il nous ont fait l'aumône de leur signe.

Tudi narava, predvsem ob reki Mozeli, je bila za Vodaina močan navdih. V deseti pesmi se pojavi njegov pogost motiv topolov:

J'aime...jeu de lumière sur les hauts peupliers.

Po drznosti nekoliko izstopa deveta pesem, čeprav gre tudi v njej le za domišljeno metaforo vrta in vrtnice v povezavi z razočaranjem v ljubezni:

Et si tu vois quelques gouttes de sang,
c'est le prix que j'ai payé aux épines
qui voulaient me retenir.

Slika 1. Veno Pilon in Jean Vodaine pod strešnim oknom (lucarne) v ateljeju v Basse-Yutz, okoli leta 1965. (Arhiv Pilonove galerije)

L'Arbre Retrouvé

Zbirko *L'Arbre Retrouvé* (*Spet najdeno drevo*) je Vodaine natisnil 1951, izšla je v okviru njegove revije *Le Courrier de Poésie*. Knjigo likovno opremljata dva linoreza Rogerja Barotha. Zbirka vsebuje petnajst ne-naslovljenih pesmi, zato jih označujem s številkami, kot so razporejene po vrstnem redu v zbirki. Po obliki so podobne tistim v *A travers la lucarne*, sorodni so tudi motivi. Naslov nakazuje osrednjo temo zbirke, torej naravo in človekova čustva. Motiv »l'arbre retrouvé« se pojavi v četrti pesmi kot drevo, ki v svoji življenjski moči zacveti v pomladi. Povezan je z drugo temo, ki je v *A travers la lucarne* manj prisotna, gre za ljubezen in razočaranje v njej:

L'aubier de l'arbre retrouvé
chantant ces roseaux de lumière
toute éclatée de sève obscure
que l'amoureuses blessures
feront mûrir à l'horizon.

Motiv drevesa se pojavi še v petnajsti pesmi kot simbol ljubimca, razočaranega v ljubezni:

puis à un carrefour
je devins un arbre malheureux
dans un silence crucifié
au bord d'une route où tu ne passais plus.

Tudi v *L'arbre retrouvé* gre za naravo in čustva lirskega subjekta, ki pa tokrat redkeje kliče k Bogu:

Nous avons atteint Dieu notre furfit amant (2. pesem),
večkrat pa k svoji ljubljeni:

Dans tes yeux ce beau clair d'amour (7. pesem),
veux-tu de la rosée des pleurs
veux-tu des étoiles aimées, des fleurs (8. pesem).

Pogost je motiv poljuba:

Un baiser refleurit l'été (9. pesem),
D'un baiser nous avons surpris le firmament (2. pesem),
Baiser, baiser, qui appelles-tu baiser ? (12. pesem).

V šesti pesmi se pojavi motiv tovarne, ki je v Vodainovem delu pogost. Lirski subjekt sanjari o zvezdah in o tem, da ni dobro biti sam, zjutraj pa ga tovarna pričaka samega, z zbegano zvezdo v srcu:

L'ombre me pousse vers le matin
doucement me chase de mes rêves
j'abandonne au jour mes lourdes mains
pour le travail précis du destin
et l'usine me retrouve seul
une étoile égarée en mon coeur.

Glede na to, da je v letih nastanka te pesmi delal kot fizični delavec, je mogoče, da gre pri tovarni za avtobiografski drobec.

V zbirki po vsebini izstopa deveta pesem, v kateri je pesnik prestopil vsebinske okvirje, v katerih je ustvarjal do tedaj. Če v ostalih pesmih prevladuje impresija narave in čustveni odgovor lirskega subjekta nanjo, je vzdušje v tej pesmi temačnejše, celo grotesknejše, izraz pa bolj ekspresionističen. To je pesem o obžalovanju.

Un regret traîne ses bâtarde
pour je ne sais quel beau silence,
Groteskno vzdušje ponazarjata veter
le vent crie trop tôt ou trop tard

in nebo, »naličeno« z zelenim večerom:

sous le ciel fardé d'un soir vert,

stopnjujeta pa ga motiva v otroka v podobi pojočega belega Pierrota:

le pierrot blanc souffre son sang

in mrtve deklice, ki se smeje v sence in veter, zvezde »ujetnice« pa se smejejo njej:

la fille rit dans le vent
tout les étoiles captives
ne voudront plus rien lui croire
déchaînant leur rire perlé.

Le Jour se Fera

Zbirka *Le Jour se Fera* (*Naredil se bo dan*) je izšla leta 1951 v okviru pariške literarne revije *Escales* in je ena redkih zbirk, ki jih ni založil in natisnil Vodaine sam. Ista revija je leta 1950 izdala zvezek prevodov slovenske poezije, ki jih je prav tako uredil Vodaine. Spremno besedo k zbirki je pod psevdonimom Jean Markale napisal Jacques Bertrand (1928–2008), ki je leta 1947 revijo *Escales* tudi ustanovil. Bertrand, sicer Bretonec, je bil literat in raziskovalec keltske zgodovine, bil je prijatelj Andréja Brétona in tako povezan z nadrealističnim gibanjem (*Spletna Enciklopedija Larousse*³). Jean Vodaine je imel, kot kaže, vsaj v tem obdobju dobre stike z bretonskimi literati. To poleg sodelovanja z Bertrandom dokazujejo že omenjena nagrada revije *Goéland* in korespondence s Théophilom Briantom in Charlesom Le Quintrecom. Bertrand je v spremni besedi pohvalil Vodainovo mladostnost, spontanost in podedovani slovanski čut za liriko ter čustvenost. Opozoril je na njegovo znanje štirih jezikov in na njegovo pesniško samoniklost, da ne pripada nobeni pesniški šoli.

To poudarjanje samoniklosti je možno razumeti kot idealizacijo dejstva, da Vodaine ni imel formalne umetniške izobrazbe, ne moremo pa trditi, da gre za pesnika, ki ni bil pod vplivom drugih umetnikov (Markale 1951, 2–3).

Zbirko sestavlja dvanajst pesmi, ena od njih je cikel štirih pesmi (*Nocturne: Poème en trois mouvements et une finale* (Nokturno: pesem v treh dejanjih in finalu)). Pesmi z izjemo *Nokturna* in njegovih delov niso naslovljene. Naslov zbirke ni naključen, saj se prav v vseh pesmih pojavljajo motivi noči, zore in mraka. Gre za motive, ki so sicer prisotni v vseh zbirkah zgodnjega opusa, v pesmih iz *Le jour se fera* pa so še dodatno poudarjeni. Prisotni so tudi ostali Vodainovi zgodnji motivi. Gre za menjavanje letnih časov:

Roux de douceur, l'été s'en va (1. pesem),

³ https://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Jacques_Bertrand_dit_Jean_Markale/131954.

motivi jeseni, predvsem mrtvo listje:

dans la fronde des feuilles mortes, dans l'or
mourant de l'automne des dieux (5. pesem)

in ostala motivika iz narave, oblaki, veter, korenine, tudi že poudarjena vrtnica

Bisse la rose d'or aux chansons de lumière (9. pesem).

V večini pesmi lahko razberemo obrazec narava–duša/čustva – Bog, primer druge kitice četrte pesmi:

pour cet arbre qui me regarde
avec l'instinct religieux
du ciel, pour mon coeur qui tarde
aux bornes du réel milieu.

V zbirki se večkrat pojavi motiv izgubljene mladosti, otroštva:

Ombre errante, ô mon petit homme,
entends–tu l'enfance mourir ?

Vodaine v *Le jour se fera* večinoma uporablja prestopno rimo, redkeje zaporedno ali prosto. Mestoma uporabi enjambement ali anafore. Te so v nekaterih pesmih uporabljeno tako, da se izbrana beseda ponovi velikokrat, s tem pa pesnik doseže učinek nekakšne religiozne zasanjanosti. V drugi pesmi se šest verzov začne z »et«, gre za naštevane duhovnih videnj ob srečanju z »Našo Gospo jutrišnjega dne« (Notre–Dame de demain.) V prvi pesmi *Nokturna (Ronde des regrets)* se enajst verzov prične z »dansera«, pri dvanajstem »mais l'oiseau mort ne dansera pas« je postavljena na konec, razmerje enajst proti ena ustvari antitezo med plešočo domišljijo, dušo in mrtvo ptico. V peti pesmi pet medmetov »oh« začenja vzdih o sanjskem zelišču »oh, l'herbe à rêve, oh, l'herbe à aimer«, podobno liriski subjekt s šest »ô« v šesti pesmi vzdihuje po izgubljenih besedah v jesenski sanjariji (»automnal rêveur«, »ô mes mots perdus«).

Čeprav Vodaine v *Le jour se fera* ostaja blizu tradicionalni poeziji, lahko opazujemo njegovo jezikovno spretnost. Verzi, kot so na primer:

La lune orpheline a pleuré
de grosses larmes de lumière
sur l'étang du rêve endormi« (1. pesem)

in domislice, kot je besedna zveza »Notre–Dame de demain«, to potrjujejo. Po drugi strani se motivi, teme in uporabljene besede precej ponavljajo, zato pesmi ponekod učinkujejo neizvirno. Najkvalitetnejša pesem zbirke je cikel *Nocturno*, ki je prvi tak objavljen pesnikov cikel. Naslovi pesmi cikla so *I Ronde des regrets* (Serijska obžalovanja), ki ga zaznamuje že omenjeni »dansera«, *II Menuet*, *III Complainte* in *Finale du*

nocturne. V prvi pesmi lirski subjekt sanjari o svojem čistem otroštvu »l'enfance pure«, čutih in modrini hrepenenja, »l'azur de désir«, po njih pa bo plesala luna. Zasanjano razpoloženje preseka zadnji verz, ki pravi, da mrtva ptica ne bo plesala »mais l'oiseau mort ne dansera pas«. Druga pesem je še bolj domišljajska, saj v njej lirski subjekt nagovarja luno in govori o mačku:

C'est un chat juant à la lune
de ses prunelles de minuit.

Tretja pesem učinkuje kot vrnitev v realnost, z njo pa Vodaine precej subtilno pokritizira delavsko življenje. (Kruto) realnost ponazarjajo verzi z motivi denarja in tovarne:

Nul sommeil ne se vend au bouge
de l'horizon. L'astre est sans prix
/.../
L'usine tient à sa revanche
et rejoue l'échec à l'azur
/.../
Et la nuit va compter la somme
des larmes pour son bon plaisir.

V *Finale* je vzdušje bolj pomirljivo in spet bolj zasanjano. Vodaine v tej pesmi slavi otroštvo. Vpelje metaforo ključa od zaklada, ki predstavlja otroštvo. Otrok je kralj ulice, na kateri se igra, čeprav se tega ne zaveda. Ko odraste, prestol izgubi »Nul ne chante à l'enfant grandi/de détrôner la rue«.

Pas de Pitié pour les Feuilles Mortes

Zbirko *Pas de Pitié pour les Feuilles Mortes* (Brez milosti za mrtve liste) je Vodaine izdal kot del svoje revije *Courrier de Poésie* leta 1951. Na začetku zbirke je odtisnjen linorez Luca Duvota. Pesmi niso naslovljene, njihov začetek označujejo poudarjene inicialke, sicer je pesmi v zbirki trinajst. Pesmi so si po dolžini različne, prav tako se razlikujejo dolžine verzov in kitic, tudi znotraj pesmi. V dobršnem delu pesmi (od četrte do enajste po vrsti) prevladuje prestopna rima, ki se občasno podre, v ostalih pesmih je rima svobodna. Vodaine tudi v tej zbirki večkrat uporabi enjambement in retorična vprašanja.

Celotna zbirka je zasnovana kot nekakšna tožba lirskega subjekta nad neprijaznim svetom, v katerem živi, a to niso romantične in melanholične tožbe kot v prejšnjih pesnikovih zbirkah. Mrtvi listi iz naslova so sicer že prej bili pogost Vodainov motiv, a so tu uporabljeni precej drugače. Če jih je prej lirski subjekt opazoval in je to v njem sprožilo niz grenkosladkih občutij, obravnava motiv v tej zbirki na drug način. Podobno je tudi z ostalimi pesniku ljubimi motivi. Nekoč metafore in

simboli melanholije in žalosti ob izgubljeni ljubezni (vrtnice) ali ob prihodu jeseni so zdaj del psihične bolečine sodobnega človeka. Motiv iz naslova se pojavi le v deseti pesmi: »Adolescents de lumière, pas de pitié pour les feuilles mortes«, menjavanje letnih časov pa se sprevrže v grotesko:

Mémoire ternie, tu ris boiteuse d'esprit et de corps
/.../
et comme une prairie d'été, ton tendre souci de la mort

/.../
La parole repense l'épreuve, le corbillard ses roses
courent aux filles d'automne quand grince les roses.

Prva pesem se začne z verzom »Il m'est arrivé de chanter des blues«, kar je rdeča nit zbirke. Motivi so razpeti med sanjami:

ce fut la terre à rêves (2. pesem),

strahovi:

Des chats sortent de l'ombre
jouent avec nos coeurs, griffent
nos angoisses, courent au gauffre (3. pesem),

smrtjo:

J'ai la mort à bord
ô benne de minuit (4. pesem),

Bogom:

repu de tendresse tout brûle jusqu'à Dieu même (6. pesem)

in težavami sodobnega sveta:

grisés d'asphalte les enfants apprennent d'autres sourires
pavés de femmes, pavés d'alcool qu'avez vous fait de l'homme
(1. pesem)

/.../
J'aurais voulu acheter le monde
avec un billet d'amour tout neuf
mais personne pour rendre la vieille monnaie
usée par la vie (2. pesem).

Ne umanjka niti Vodainov motiv lorenskih topolov:

façade de vieux souvenirs
dansant au son d'un feu léger
dans les heures bordées de peupliers (12. pesem).

Tematika delavstva je povezana s težavami sodobnega sveta. Čeprav se pojavlja v več pesmih in je pesniku, tudi avtobiografsko, pomembna in blizu, jo uspe v pesmi uvesti zelo subtilno. Povedano drugače, tegobe delavca so za Vodaina v *Pas de pitié pour les feuilles mortes* tema kot vsaka druga, in to je razlog, da lahko vsa prej omenjena motivika deluje skladno s to delavsko, četudi se morda sanjski prividi in ropot tovarniških strojev zdijo nekaj diametralno nasprotnega. Odhod v tovarno je vedno nekaj slabega, tovarna je nekaj, kar razčloveči, primer iz druge pesmi:

L'exil au joli visage qui a vendu son âme
dans les déserts parés d'usines.

Odhod v tovarno je »une mort quotidienne«, pesnik poudarja, da delavec tovarni proda predvsem svojo dušo. To niso delavci z duhom upora, kot jih poznamo iz kramparske poezije, ampak delavci – lirične duše, kar lahko razumemo v kontekstu Vodainovih prizadevanj, da bi se tudi poezija delavcev z obrobja uveljavila kot enakovredna tisti vodilni, elitni. Povedano lahko dokažemo s četrto pesmijo, ki govori o rudarjih, ki so pod zemljo razčlovečeni. Lirski subjekt govori, da je na polnočni voziček natovoril premog, potem pa še tri mrtve rudarje:

J'ai du charbon à bord
ô benne de minuit
et puis trois mineurs morts
remontons vite ce puits.

Zbirka se zaključi optimistično, saj zadnja pesem govori o kaosu, ki vlada na svetu, zadnja dva verza, ki sta sicer tudi dodatno poudarjena z drugo pisavo, pa se glasita:

Reste avec nous bonheur imprévu
Il fait si froid sur les routes nationales.

Jean Vodaine je vse pesmi (z izjemo devete) iz *Pas de pitié pour les feuilles mortes* ponovno objavil v zbirki *Les pauvres heures* (Revne ure, 1957, Založba Caractères). Svoje pesmi je sicer večkrat popravljaj in potem ponovno objavljaj nove verzije. V tem primeru so stare pesmi v novi zbirki dobile naslove, ki tako mestoma natančneje usmerjajo njihovo razumevanje pri bralcih. Četrta pesem je na primer postala *Chant du mineur* (Rudarjeva pesem), kar poudari delavsko tematiko.

Vodaine je z izdajo *Pas de pitié pour les feuilles mortes* presekel tradicionalne in repetitivne vzorce, v katerih se nahajajo pesmi starejših pesniških zbirk. Razvil je sodoben in izviren pesniški izraz, ki se v poznejših pesniških zbirkah bolj uveljavi. Vodaine se je kvalitete poezije iz te zbirke zavedal, saj je posamezne pesmi vključil tudi v nekatere druge naslednje pesniške zbirke.

Pesmi, ki so izšle v literarnih revijah

V času svojega zgodnjega pesniškega ustvarjanja večino svojih pesmi izdajal v zbirkah, kljub temu pa je nekaj njegovih pesmi pristalo v revijah. Leta 1950 je v *Antologiji nagrajencev revije Goéland* (Anthologie des lauréats Goéland) kot dobitnik iz 1948 objavil pesem z naslovom *Poème*. Trikitična pesem pravi, da v radiu dežuje, z neba pa se oglašča Chopinova glasba, čeprav je čas za odhod na delo v tovarno, kjer odzvanja zvok kladiv in kletvic. V tovarni dela mlad vajenec, ki pili, tovarna pa rani tako njegovo dlan kot srce. Pesem je preprosta, a ponazarja Vodainovo idejo o nasprotju med harmonijo umetnosti in zunanjega sveta ter tovarno, ki človeku uničuje telo in dušo.

Leta 1951 je objavil pesem brez naslova v reviji *Iô*. Pesem je kratka, ima dve kritici, podpisal pa jo je kot Jean Vodaine Cordonnier (čevljar). Po vsebini je preprosta, govori o izseljencu, ki je v eksilu v državi, ki ni njegova, sam prepeva pesem o neki daljni deželi. Glede na to, da je Vodaine iz izseljenske družine, je vsebino pesmi verjetno vzel iz svoje družinske zgodbe.

V letu 1955 je objavil v reviji *Caractères, Revue de poésie contemporaine*. Revijo je izdajala istoimenska založba, pri kateri je Vodaine v letih 1954 in 1955 delal. Urednik in eden od ustanoviteljev založbe je bil Bruno Durocher, literat poljskih korenin s pravim imenom Bronisław Kamiński. Pesem z naslovom *La fille de l'orage* (Hči nevihte) se začne v vodainovskem prepletu nagovarjanja narave in izražanja duševnih bolečin, nato pa se sodobneje obrne k »Première fille de l'orage« in jo ironično prosi »Frappe moi sous l'arbre, je veux rire d'une douleur moderne«.

Leta 1949 je Vodaine skupaj s sodelavci začel izdajati revijo *Poésie avec nous*, izšle so tri številke. V arhivu Jeana–Luca Kaucica se nahajata prva in tretja številka, druga zaenkrat velja za izgubljeno. Prva številka se začne z uvodom »Acte de naissance«, v katerem Vodaine pojasni, zakaj so delavci začeli izdajati pesniško revijo. Pravi, da tovarni za plačo prodajajo svoje delo, da pa ne bodo prodali svoje duše. Imajo pravico do vseh življenjskih radosti, tudi poezije. Želijo postati pionirji delavske emancipacije, vendar ne v političnem in socialnem smislu, temveč v duhovnem in umetniškem. Vodaine je svoje pesmi objavil v prvi in tretji številki, skoraj zagotovo tudi v zaenkrat izgubljeni drugi. Pesem v prvi številki ni naslovljena. Govori o delavcih, ki obkroženi s stroji sanjajo o lepšem življenju, njihovo upanje pa ponazarja rumena cvetlica, ki je svoje korenine pognala na kupu žindre. V tretji številki je Vodaine pesem naslovil kar *Poème*. Je preprosta, a simpatična. Govori o šestih miškah, ki predstavljajo vsakodnevne skrbi. Te grizljajo nedeljo, dela prosti dan lirskega subjekta, on pa razmišlja, kdo je in po kateri poti naj gre v življenju.

Les souris quotidiennes
Grignotent mon dimanche de joie
Elles sont six et je suis tout seul
Mais je n'ai pas peur de souris
/.../
À travers mille paraboles
Je cherche mon chemin
Suis- je Œdipe ou Prométhée
Ou cet enfant qui attend
Qu'un aigle l'emporte au ciel ?

Od 1951 do 1954 je skupaj z Luksemburžanom Edmondom Dunom urejal revijo *Courrier de Poésie*. Ta revija je bila nekoliko daljšega roka, saj je izšlo osem števil, od tega ena dvojna. V prvi številki je razdelek z naslovom *Quatre poètes qui ont en commun la jeunesse et le prénom* (štirje pesniki, ki sta jim skupna mladost in ime), poleg Vodaina gre za pesmi Jeana L'Anselmea, Jeana Wagnerja in Jeana Laugiera. Vodainova pesem je nenaslovljena, gre za eno tipičnih pesmi zgodnjega obdobja, kjer obupani lirski subjekt išče uteho v naravi, omenja menjavanje letnih časov in kliče k nebeškim bitjem. Podobna je pesem *Le Homme*, ki jo je objavil v dvojni številki 5–6, podpisal pa jo je Jean Vodaine, delavec v plavžih. V zadnji številki je objavil pesem, ki je zopet naslovljena *Poème*, podpisal pa jo je s Fred Kaucic. Nesrečni lirski subjekt govori o izgubljenem otroštvu in nagovarja zlato ribico, da ga naj pride iskat med lokvanje. Motiv zlate ribice se spet pojavi v pesmi *Qu'elle est loin l'enfance ...* v zbirki *Le Bon Dieu à Crédit*.

Vodainovi pesniški vzorniki v zgodnjem obdobju

Vodaine je bil s poezijo v stiku že v otroštvu. Pesnila je tudi njegova mati, ob selitvi pa je s sabo v Loreno prinesla nekaj slovenske poezije. O tem je pisal v uvodu h knjižici prevodov slovenske poezije, ki jo je pripravil leta 1950 (Vodaine 1950). S šolanjem v francoski šoli in z odločitvijo za ustvarjanje v francoskem jeziku je spoznaval francoske pesnike. Iz njegovih zapisov vemo, da je najbolj cenil Arthurja Rimbauda in Paula Verlaina, v svojem zadnjem domu v Baslieuxu je imel nad posteljo obešeno Rimbaudovo sliko (prim. Vodaine 1996). Rimbaud in Verlaine sta bila oba kot Vodaine doma s severovzhoda Francije, Verlaine še bližje, iz Metza. Dobršen del Vodainove zgodnje poezije se zgleduje po romantiki, opaziti je naslonitev na Verlaina, predvsem na njegovo prvo zbirko *Saturnijske pesmi* (*Poèmes saturniens*). Pesmi, kjer je Vodaine presegel poetiko svojih vzornikov in razvil svoj izviren pesniški izraz, so v članku posebej izpostavljene, večino pesmi zgodnjega opusa pa predstavljajo pesmi, ki nadaljujejo (novo)romantične tradicije. Tako pri Verlainu kot pri Vodainu je v ospredju odnos med naravo in indivi-

duumu, oba navdihuje menjavanje letnih časov, predvsem jesen. Oba uporabljata motiv »mrtvih listov« (prim. Verlaine v *Chanson d'automne*), razpoloženje je razpeto med melanholijo, neizpolnjeno ljubeznijo, sanjskim in duševnim notranjim svetom. Značilnost, na katero lahko skrbimo večino zgodnje poezije obeh pesnikov, je temačni romantizem (*romantisme noir*). Literarni podslog obdobja romantike s konca 18. in začetka 19. stoletja označuje navdušenje nad melanholijo, norostjo, temačnim in strašljivim vzdušjem s prisotnostjo nadnaravnih bitij.

Opazujemo lahko tudi vplive Vodainovih pesniških sodobnikov. Očiten je vpliv Jacquesa Préverta, ki ga je osebno poznal. Motiv mrtvih listov se pojavi tudi v znani Prévertovi pesmi *Les feuilles mortes*, ki je bila uglasbena kot pesem *Autumn leaves*. Dodaten argument za to je prvi verz zbirke *Pas de pitié pour les feuilles mortes* »Il m'est arrivé de chanter des blues«, saj je prav to žanr popularnega šansona, ki je nastal po Prévertovi pesmi. Tudi sicer lahko v Vodainovem zrelem slogu (torej od zbirke *Pas de pitié pour les feuilles mortes* naprej) opazujemo podobnost s Prévertovim ustvarjanjem. Oba sta v svojim pesmih večkrat humorna, ironična in sarkastična ali pa se igrata z besedami. Vpliv lahko opazujemo na primer pri pesmi *Notre-Dame de demain* iz zbirke *Le jour se fera* in jo lahko primerjamo s pesmijo Jacquesa Préverta *Le Notre Père*, kjer lirski subjekt nagovarja Boga očeta.

Povzetek Vodainovega nadaljnjega pesniškega razvoja

V zrelo pesniško opusu Jeana Vodaina sodi pet pesniških zbirk in pesmi, ki so izšle v literarnih revijah med 1955 in 1984. To je obdobje, v katerem je izdajal revijo *Dire*. V tem času je njegov pesniški izraz dozorel, zato so pesmi izvirnejše in kvalitetnejše od tistih v zgodnjem obdobju. Poleg izvirne poezije je v pesniških zbirkah objavljajal dobršen del starejših, navadno nekoliko spremenjenih ali dopolnjenih pesmi. V zbirki *Le Bon Dieu à Crédit* (1955) prevladuje tip pesmi, v katerih obupani lirski subjekt toži nad svetom, življenjem, razmišlja o smrti in izgubljenem otroštvu. Bog v teh pesmih ni več upanje in ljubezen kot v zgodnjem obdobju, temveč neka oddaljena entiteta, ki jo lirski subjekt občasno nagovarja ironično. Podoben tip pesmi se pojavlja tudi v ostalih zbirkah, čeprav je vedno redkejši. Prevladujoč je še v zbirki *Les Pauvres Heures* (1957). V zrelem obdobju je ena pomembnejših tem opisovanje duševnih stisk tovarniških delavcev, v omenjeni zbirki se temu pridruži še kritika sodobnega sveta in napredka. Ostajajo motivi iz domače Lorene, prvič pa se v poeziji navezuje na motive iz svoje rojstne dežele, Slovenije. Njegov dvojni odnos do lorenske dežele je osrednja tema zbirke *Les Chants de Yutz* (1961). To je siva dežela, katere veduto sestavljajo tovarne, rudniki in plavži in kjer je smrt prisotna na vsakem koraku. Po drugi strani je to kraj otroštva in mladosti, lepih spominov, v katerih se lirski subjekt večkrat izgubi. V *Petits Agglos de Mots Périnés*

(1972) postane pesnik, ki je sicer ves čas opozarjal na položaj delavcev, bolj angažiran, iz zasanjanih lirskih pesmi se premakne k močnejšim besedam, prav tako se pojavi nekaj erotičnih motivov. Nekaj je pesmi, ki opisujejo uničenje, kritizirajo vojno in razgaljajo njene posledice. S to zbirko je pesnik dokončno prelomil s čustveno liriko prejšnjih zbirk, njegove pesmi dobijo sodobnejšo podobo in nove motive. Najobširnejša zbirka tega obdobja je *Sérénade pour un Chien Endormi* (1979). Tematsko je zelo raznolika, nekaj je spet pesmi resigniranega lirskega subjekta, nekaj o Loreni in delavstvu. Izvirno skupino sestavljajo pesmi, povezane z motivi železnice, predvsem nesreče na železniških gradbiščih. Nekaj pesmi že nakazuje pomembno temo poznega obdobja, to je življenje v mestu. Gre za široko paleto mestnih motivov: od lepote starih ulic do narkomanov in policijskega nasilja. Mnogo pesmi zbirke ima družbenokritično noto, pri izbiri motivov je avtor večkrat segel po svojem življenju in izseljenski zgodbi svoje družine. Nekaj pesmi je pesnik objavil v literarnih revijah, predvsem v tistih, ki jih je izdajal sam (*Poésie avec nous, Courrier de poésie, La Tour aux Puces*).

Pozno obdobje je zamejeno z letnicama 1984, ko je Vodaine prenehal z izdajanjem revije *Dire*, in 2006, ko je umrl. V to obdobje sem umestil dve obsežni pesniški zbirki. Prva je *Maixines*. Zbirka je poklon mestu Metz, o katerem govori dovršen del pesmi. Pesnik se je večkrat naslanjal na zgodovino ter sodobno življenje mesta in osebnosti, povezane z njim. Poezija v poznem obdobju postane manj hermetična kot v zrelem obdobju. Njegova zadnja pesniška zbirka *Quatre photos du profil droit* (1996) vsebuje različne pesmi z motivi, ki jih najdemo v vseh prejšnjih pesniških zbirkah (smrt, industrija), posebna pa je zaradi ludiističnih pesmi, ki spominjajo na poezijo umetniškega gibanja Oulipo.

Sklep

V članku sem predstavil delček v mozaiku izjemno obsežne pesniške produkcije Jeana Vodaína, večji poudarek sem dal na njegov zgodnji opus. Večina pesmi tega dela opusa je shematična, mestoma bi jim lahko očitali neizvirnost in repetitivnost. Le občasno je uspelo Vodaínu v zgodnjem obdobju preseči te okvirje. Ustvaril je posamezne nadpovprečne pesmi. To se z zbirko *Pas de pitié pour les feuilles mortes* spremeni. Zbirka pomeni mejnik na pesnikovi umetniški poti in je kvalitetnejša ter izvirnejša od prejšnjih del. Vodaine je z naslonitvijo na Verlaina in z opevanjem tegob modernega ter delavskega življenja uspel speti tradicijo z moderno poezijo in napovedal svoj pesniški razvoj v zrelem in poznem obdobju, ko je ustvarjal sodobnejšo in boljšo poezijo. Kvaliteti njegovega dela do 1955 sta jezikovna izurjenost in spretno vključevanje delavske tematike v poezijo, ki je sicer povsem lirična s potezami romantike. Pogoste teme v tem obdobju so narava, Bog, menjavanje letnih časov in Lorena.

Kljub navedenim očitkom lahko sklenem, da gre za poezijo, ki bi si v prihodnje zaslužila več izdaj, bralcev – vsaj v izborih pa tudi prevodov. Življenje in delo Vladimirja Kaučiča – Jeana Vodaina predstavlja personifikacijo dvajsetega stoletja z vsemi njegovimi tragičnimi in pozitivnimi dogodki. Od mej, ki jih je antanta zarisala po prvi svetovni vojni, in so se Kaučiči kot toliko drugih Slovencev in Evropejcev zaradi njih izselili. Preko življenja v večnacionalni Loreni med obema vojnama, nemško zasedbo dežele med drugo svetovno vojno in povojne emancipacije francoskega delavstva. Vodaine je po eni strani čevljar, delavec, po drugi strani pa umetnik in občutljiv opazovalec družbe okoli sebe. Ta opažanja se zrcalijo v njegovem umetniškem delu, seveda tudi poeziji – in prav zato upam, da ga bodo v prihodnosti odkrili še drugi raziskovalci.

Viri

- Vodaine, Jean, ur. 1949–1950. *Poésie avec nous* (številke 1, 3).
 Vodaine, Jean, ur. 1951–1954. *Courrier de poésie* (številke 1, 2, 3, 4, 5–6, 7).
 Vodaine, Jean, ur. 1958–1962. *La Tour aux Puces* (številke 1, 2, 3–4, 5, 6, 7–8).
 Vodaine, Jean. 1949. *A travers la lucarne*. Koblenz: Vent debout.
 Vodaine, Jean. 1950. *Poésie Slovène*. Pariz: Escales.
 Vodaine, Jean. 1951. *Le jour se fera*. Pariz: Escales.
 Vodaine, Jean. 1951a. *L'arbre retrouvé*. Basse-Yutz: Courrier de poésie.
 Vodaine, Jean. 1951b. Pesem brez naslova. *lô* 4: 10.
 Vodaine, Jean. 1951c. Poème. *Le Goéland* 7/100: 3.
 Vodaine, Jean. 1954. *Pas de pitié pour les feuilles mortes*. Basse-Yutz: Courrier de poésie.
 Vodaine, Jean. 1955. *Le Bon Dieu à Crédit*. Samozaložba.
 Vodaine, Jean. 1957. *Les Pauvres Heures*. Pariz: Caractères.
 Vodaine, Jean. 1959. *Le Bon Dieu à Crédit*. La Tour aux Puces.
 Vodaine, Jean. 1961. *Les Chants de Yutz*. Samozaložba.
 Vodaine, Jean. 1964. Pesmi. *Le Pont de L'Epée* 25: 29–36.
 Vodaine, Jean. 1966. *Quatre Photos du Profil droit*. Voix édition.
 Vodaine, Jean. 1972. *Petits Agglos pour les Mots Périmés*. Samozaložba.
 Vodaine, Jean. 1979. *Sérénade pour un Chien Endormi*. Samozaložba.
 Vodaine, Jean. 1983. *Fête de la Poésie*. Ob razstavi 1983. Bibliothèque Municipale de Thionville.
 Vodaine, Jean. 1985. *Les Maixines*. Samozaložba.
 Vodaine, Jean. 1995. »Lettre à Raymond Briant du 9 janvier 1963«. *Plein Chant*, 57–58, urednik Edmond Thomas, 22.

- Vodaine, Jean. 1995a. »Les faiseurs des frontières«. *Plein Chant*, 57-58, urednik Edmond Thomas, 76–78.
- Vodaine, Jean. 1996. *Contes de mon Haut-Fourneau*. Travers.
- Vodaine, Jean. 2002. »Tu in tam, Odlomki iz Popotniki solsticija«. *Bad adn: Jean Vodaine*, urednica Irene Mislej, 46–49. Ajdovščina: Tolminski muzej in Pilonova galerija.
- Vodaine, Jean. 2009. *Les Chants de Yutz*. Fougerolles: Travers.
- Vodaine, Jean. 2016. *Poèmes*. Metz: Association Jean Vodaine.
- Vodaine, Jean. 2019. *Rose et noir – Le toron noir*. Metz: Association Jean Vodaine.

Literatura

- Bortignon, Elia. 1988. *Les Passagers du Solstice, Mémoire et itinéraires en Lorraine du fer*. Thionville: Editions Serpenoise.
- Briant, Raymond. 1995. »Vodaine existe. Il a prouvé«. *Plein Chant* 57-58, urednik Edmond Thomas: 19–20.
- Černe Oven, Petra. 2002. »Črkoslovje kot orodje poezije«. V *Bad adn: Jean Vodaine*, urednica Irene Mislej, 6–25. Ajdovščina: Tolminski muzej in Pilonova galerija.
- Doncque, Marie-Paule. 1997. »Bod eden« : sois un«. V *Jean Vodaine Le passeur des mots*, urednika Marie-Paule Doncque in Philippe Hoch, 9–26. Metz: Bibliothèque de Pontiffroy et Luxembourg: Bibliothèque Nationale.
- Ferlež, Urh. 2021. »Quelques remarques sur la vie et l'œuvre de Jean Vodaine, pour honorer le centenaire de sa naissance«. *Vestnik za tuje jezike* 13 (1): 297–307.
- Ferlež, Urh. 2022. »Jean Vodaine in njegove vezi s slovensko poezijo«. *Jezik in Slovestvo* 67 (1–2): 223–233. <https://doi.org/10.4312/jis.67.1-2.223-233>
- Ferlež, Urh. 2022a. »La prima fase dell'opera poetica di Vladimir Kaučič – Jean Vodaine«. *Vestnik za tuje jezike* 14 (1): 107–128.
- Guichard, Bruno. 1997. »La typographie hissée au rang d'art contemporain«. V *Jean Vodaine Le passeur des mots*, urednika Marie-Paule Doncque in Philippe Hoch, 101–103. Metz: Bibliothèque de Pontiffroy et Luxembourg : Bibliothèque Nationale.
- Hribernik, Jasna. 2008. *Bod edn – Bodi Jean Vodaine, dokumentarni portret*. Dokumentarni program Televizije Slovenija.
- Markale, Jean. 1951. *Spremna beseda k pesniški zbirki Le jour se fera*. Vodaine, Jean. *Le jour se fera*. Pariz: Escales, 2–3.
- La Quinzaine Littéraire Bruxelles*. 1979. Recenzija A travers la lucarne. *La Quinzaine Littéraire Bruxelles*. Izdaja oktober 1979.
- Ryczko, Joe. 1995. Entretien (intervju z Jeanom Vodainom). *Plein Chant* 57–58, 61–64.
- Wintzen, René. 1949. *Spremna beseda k zbirki A travers la lucarne*. Vodaine, Jean. *À travers la lucarne*. Koblenz: Vent debout. 2–6.

Урх Ферлеж
 Универзитет Карла и Франца у Грацу
 Институт за славистику
 Аустрија
urh.ferlez@uni-graz.at
<https://orcid.org/0009-0001-7301-1259>

КАУЧИЧ – ВОДЕН: ЖИВОТ И (РАНИ) ПЕСНИЧКИ ОПУС

Овај чланак говори о животу и раду словеначког емигрантског уметника Владимира Каучича – Жана Водена, који је већи део свог живота провео у Лорени у Француској. Био је свестрани уметник (песник, сликар, типограф, графичар-слагач, издавач, штампар, преводилац) и написао је велики број дела, која, осим његове типографије, још увек нису привукла пажњу истраживача. Овај чланак представља главне карактеристике Воденовог песничког дела, које укључује тринаест песничких збирки и неколико песама објављених у часописима. Детаљно приказујемо његову младост и рано песничко стваралаштво (дела написана између 1945. и 1966), које карактерише више дела. Његова поезија из овог времена је једноставнија и конзервативнија него поезија у зрелијем периоду.

Кључне речи: Жан Воден, словеначко-француски књижевни контакти, поезија радника, словеначка емигрантска књижевност

Urh Ferlež
 University of Graz
 Department of Slavic Studies
 Austria
urh.ferlez@uni-graz.at
<https://orcid.org/0009-0001-7301-1259>

KAUČIČ – VODAINÉ: LIFE AND (EARLY) POETIC OPUS

This article presents the life and work of the Slovenian émigré artist Vladimir Kaučič – Jean Vodaine, who spent a significant part of his life in Lorraine, France. He was a versatile and prolific artist (poet, painter, typographer, graphic artist, publisher, printer, translator), but apart from his typography, his oeuvre has not yet received research attention. This article presents the main features of Vodaine's poetic oeuvre, which comprises thirteen collections of poetry and several poems published in magazines. His youth and early poetic oeuvre (works written between 1945 and 1966) are presented in great detail. This period was marked by a large production, but at the same time by a poetry that is simpler and more conservative than the works from his more mature period.

Keywords: Jean Vodaine, Slovene-French literary contacts, workers' poetry, Slovene émigré literature

Prejeto / Primljeno / Received: 25. 06. 2024.
 Prihvaćeno / Sprejeto / Accepted: 16. 12. 2024.

Vukašin Simonović

Univerzitet u Beogradu

Filološki fakultet

Srbija

vukasin.simonovic1997@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-8803-5321>

DOI: <https://doi.org/10.18485/slovenika.2024.10.1.4>

UDK: 316.722(=16)"18"

930.85(=16)"18"

Pregledni rad

Jernej Kopitar u svetlu panslavizma i austroslavizma

Apstrakt

Istraživanje za ovaj rad obavljeno je s ciljem da se sagleda uloga Jerneja Kopitara u razvijanju slovenskog kulturnog identiteta i njegove vizije slovenske Austrije, u kojoj bi svi slovenski narodi, kroz upotrebu i razvoj narodnog jezika, mogli napredovati i razvijati svoju kulturu. Jernej Kopitar bio je ključna figura slovenskog kulturnog preporoda tokom 19. veka. Od ranih godina pokazivao je izuzetnu intelektualnu radoznalost. Nakon školovanja u Ljubljani, postao je i asistent plemiću Žigi Cojsu, koji ga je poslao u Beč da studira pravo, gde je Kopitar započeo rad na slovenačkoj gramatici i istraživanju jezika. Njegov doprinos slovenskoj kulturi obuhvatao je proučavanje jezika, sakupljanje narodnih pesama i predanja, te standardizaciju slovenskih jezika. Kopitarova saradnja s Vukom Karadžićem i podrška u reformi jezika i pravopisa bile su ključne za razvoj srpskog jezika i književnosti. U radu je predstavljen i Kopitarov doprinos uspostavljanju veza među slovenskim zajednicama tokom političkih promena i nacionalnih buđenja. Takođe je podržavao jozefinizam, pokret za centralizaciju i modernizaciju Habzburške monarhije, te je promovisao prosvetiteljske ideje. Njegova korespondencija s Ignacom Kristijanovićem pokazuje njegov uticaj na očuvanje dijalekata i jezičkog bogatstva. Kopitarov rad ostavio je dubok pečat na intelektualnu baštinu slovenskih naroda, čineći ga ključnim akterom u društvenom i kulturnom kontekstu. Postavio je temelje za dalji razvoj i očuvanje slovenskog kulturnog identiteta.

Ključne reči: Jernej Kopitar, kultura, jezik, književnost, reforma, standardizacija

Uvod

Jernej Kopitar istaknuta je ličnost u slovenskom kulturnom preporodu tokom 19. veka. Njegovo duboko ukorenjeno interesovanje za slovensku kulturu i jezike prožimalo je sve aspekte njegovog života, a njegova predanost doprinela je stvaranju temelja za dalji razvoj slovenske filologije i kulturnog identiteta. Kopitar je kroz svoje brojne radove, istraživanja i leksikografski rad oblikovao ne samo jezik već i kolektivno pamćenje i identitet slovenskih naroda.

Njegov značajan doprinos je, pored proučavanja jezika, obuhvatio i sakupljanje narodnih pesama i predanja, čime je ojačao kulturnu vezu između različitih slovenskih zajednica. Kopitar je takođe bio ključna figura u uspostavljanju standardizacije slovenskih jezika, čime je omogućio bolje razumevanje i međusobnu povezanost slovenskih naroda u to turbulentno vreme političkih promena i nacionalnih buđenja.

Cojsov uticaj na Kopitara

Kopitar je rođen 1780. godine u slovenačkom selu Repnje, u uglednoj seljačkoj porodici, a izuzetna intelektualna radoznalost brzo je postala očigledna tokom njegovih ranih godina. Njegovo formalno obrazovanje započelo je u Ljubljani, gde je pohađao školu od 1791. do 1800. godine, stvarajući čvrstu osnovu za svoju buduću akademsku karijeru. Nakon završetka školovanja, Kopitar je stupio na put samostalnog učenja i istraživanja. Postao je privatni tutor, a oko 1803. godine pridružio se uglednom plemiću Žigi Cojsu kao njegov asistent. Cojs, svestan Kopitarovog potencijala, podsticao je njegovo interesovanje za slovenačku istoriju, filologiju i književnost. Posebno je naglašavao važnost proučavanja slovenskih jezika i književnosti, čime je postavio temelje za Kopitarovu kasniju izuzetnu karijeru u oblasti slavistike.

U sklopu Cojsove podrške i mentorstva, Kopitar je 1808. godine poslat u Beč s ciljem da studira pravo i stekne neophodne kvalifikacije za svoju buduću karijeru. Ovaj period označio je važnu tačku u njegovom životu, jer je dobio zadatak da završi slovenačku gramatiku, istraži istoriju slovenačkog jezika i deluje kao posrednik između Cojsovog kruga i drugih slavističkih centara u Habsburškoj monarhiji. Kopitar je s posvećenošću pristupio tim zadacima, ne samo usmeravajući svoje obrazovanje ka pravnom polju već i nastavljajući da duboko zaranja u slovenske jezičke i kulturne studije.

Ovaj period intenzivnog učenja i istraživanja postavio je temelje za Kopitarovu impresivnu akademsku karijeru i njegov značajan doprinos proučavanju slovenskih jezika i književnosti. U pismu upućenom Ignacu Kristijanoviću 11. septembra 1838. godine, istaknuti filozof je izrazio duboko ukorenjeno uverenje da jezik, posebno maternji, predstavlja neizostavan element kulturnog razvoja pojedinca (Kukuljević Sakcinski 1875, 101). Prema Kopitarovom shvatanju, svako usmeravanje ka kulturnom uzdizanju nužno je povezano s vlastitim jezičkim izrazom. U cilju ilustracije ovog koncepta, koristio je značajan primer iz antičke Grčke, naglašavajući istorijsku činjenicu da u domenu duhovnih dostignuća nisu presudni ni moć ni veličina, već isključivo ljudska i književna vrednost akcije (Kukuljević Sakcinski 1875, 102). Njegovo shvatanje stavlja naglasak na suštinsku važnost kreativnosti, intelekta i umetnosti kao nosilaca stvaralačkog duha u ljudskom društvu. Time je Kopitar sublimirao svoju filozofsku viziju, prepoznajući da su duboki koreni kulturnog razvoja usađeni u individualnom izražavanju kroz jezik, te da je svaki doprinos duhovnom bogatstvu čovečanstva pre svega oblikovan snagom ljudskog duha i književne izražajnosti.

Sve ove dimenzije njegove uloge čine ga ne samo filologom već i ključnim akterom u širem društvenom i kulturnom kontekstu. Njegov doprinos ostavio je dubok i trajan pečat na intelektualnu baštinu, čime je postao neizbežan deo razvoja filološke misli i kulturne identifikacije u periodu koji je oblikovao.

Sloveni u okviru Habzburške monarhije

Prema Kopitarovom shvatanju, Sloveni su se nalazili u izuzetno povoljnoj situaciji zbog toga što su njihove književnosti tek na početku svog razvoja, što on naziva *detinjstvom naše književnosti*. On veruje da ova početna faza omogućava organsku kontrolu kulturnog razvoja, obezbeđujući društvu da oblikuje i usmerava svoju književnost prema vlastitim potrebama i vrednostima. Međutim, Kopitar istovremeno izražava zabrinutost zbog uloge savremenika u tom procesu. On primećuje da, iako je učestvovanje savremenika od suštinskog značaja za početak književnog razvoja, njihova angažovanost često opada kako vreme odmiče. To, prema njegovom mišljenju, stavlja sve veći teret odgovornosti na one koji brinu o budućnosti kulture.

U pismu upućenom Žigi Cojsu 18. oktobra 1809. godine, Kopitar ističe važnost trajne posvećenosti i podrške savremenika u očuvanju i razvoju kulturnog nasleđa. On može naglašavati potrebu za ak-

tivnim učešćem i podrškom onih koji dele istu strast prema jeziku, književnosti i kulturi kako bi se osiguralo da se književnost ne zaustavi ili stagnira. Ovaj Kopitarov stav upućuje na dublje razumevanje uloge kontinuiranog angažovanja društva u oblikovanju kulturnog identiteta (Pogačnik 1995). Dok detinjstvo književnosti pruža osnovu, zajednički napor i podrška zajednice ključni su za očuvanje i obogaćivanje kulturne baštine. Pored svog angažmana u Cojsovom krugu, Kopitar je takođe podržavao ideje *jozefinizma*, pokreta koji se zalagao za centralizaciju i modernizaciju Habzburške monarhije pod vlašću cara Jozefa II. Ovaj pokret je težio unapređenju administracije, prava građana i obrazovanja, što je odražavalo Kopitarovu podršku prosvetiteljskim idejama i racionalnom pristupu društvenim i političkim promenama.

Kopitarove aktivnosti u standardizaciji slovenačkog pisma

Jernej Kopitar je ostavio neizbrisiv trag u istoriji slovenske kulture, budno čuvajući i promovišući njen identitet u turbulentnom periodu 18. i 19. veka unutar Habzburške monarhije. Njegova predanost obnovi slovenskih jezika i književnosti prožimala je različite aspekte kulturnog života, postavljajući temelje za njihov dalji razvoj i očuvanje. Kopitar se istakao ne samo kao prevodilac i kritičar već i kao centralna figura u *ratu za pismo*, jezičkom sukobu koji je oblikovao tok slovenačkog jezika i pisma tokom 19. veka. Godine 1836. Kopitar je napisao svoje remek-delo *Glagolita Clozianus*, u kojem je preveo na latinski jezik i kritički obradio najstariji pisani dokument na slovenačkom jeziku – *Brižinske spomenike*. Ovaj poduhvat nije samo očuvao istorijski značajne tekstove, već je i osvetlio mnoge aspekte slovenačke kulture i jezika. Kroz svoje analize, Kopitar je izneo teoriju o panonskom poreklu Slovena, što je izazvalo interesovanje i rasprave među lingvistima i istoričarima toga vremena.

Međutim, Kopitar nije bio samo akademski istraživač; bio je strastveni borac za odabir pravog pisma za slovenački jezik. U periodu između 1820. i 1840. godine učestvovao je aktivno u *ratu za pismo*, na slovenačkom jeziku poznatom kao *Abecedna vojna*. Ova debata se vodila između zagovornika tradicionalnog slovenačkog latiničkog pisma *bohoričice* i zagovornika *Gajeve latinice*. Adam Bohorič je još 1584. godine kodifikovao bohoričicu u svom delu *Slobodni zimski časovi*. Gajeva latinica je, međutim, u vreme 19. veka postajala sve popularnija. Kopitar je čvrsto podržavao bohoričicu kao autentično slovenačko pismo, ističući njenu duboku vezu sa slovenačkom tradicijom i kulturnim nasleđem. Njegova argumentacija je bila ute-

meljena na uverenju da je očuvanje bohoričice ključno za očuvanje slovenačke kulturne baštine. Nasuprot njemu, Matija Čop i njegovi sledbenici, među kojima se isticao pesnik France Prešern, zalagali su se za Gajevu latinicu, koja je bila već široko prihvaćena među slovenačkim piscima toga vremena.

Članak *Patriotske fantazije jednog Slovena*, koji je ugledao svetlost dana u časopisu *Domovinske novine za austrijsku carevinu* 1810. godine, prema komentarima Jana Kolara, Kopitaru je doneo status glavnog zagovornika slovenskog zajedništva. Takođe je ovaj članak bio i podstrek za Pavla Josifa Šafarika da napiše *Istoriju slovenske književnosti po svim dijalektima*. U tom delu Šafarik je zamolio Kopitara da doprinese listom slovenskih autora s kratkim biografijama. Umesto da sam sastavi listu, Kopitar je angažovao Matiju Čopa, kojeg je upoznao u Carskoj biblioteci u Beču između 1816. i 1817. godine. Kada je Čop poslao završeni tekst Šafariku posredstvom Kopitara, ovaj je priložio pismo s visokim pohvalama za Čopov rad. Međutim, tokom godina, došlo je do promene Kopitarovog stava prema Čopovoj književnoj teoriji, a takođe je oštro kritikovao i najpoznatijeg slovenačkog pesnika Franca Prešerna, koji mu je poslao svoje pesme na ocenu 1825/26. godine. Nesuglasice između Kopitara, Čopa i Prešerna dostigle su vrhunac 1833. godine, a kasnije, nakon 1837. godine, Kopitar je zauzeo još oštiri stav protiv Ljudevita Gaja i pristalica ideje *ilirizma*. Postalo je očigledno da je sukob oko azbuke bio suštinski sukob između dva kulturna perioda (Murko 1908, 351). Tek zahvaljujući bliskom prijateljstvu s Vukom Karadžićem, Kopitar je uspeo da prevaziđe raskol sa sunarodnicima u Sloveniji.

Rasprava između Kopitara i Čopa nije bila samo jezička, već je imala i duboke političke i kulturne implikacije. Kopitar, kao *austro-slavista*, verovao je da bi slovenački jezik trebalo da se uklopi u južnoslovensku jezičku sliku, kako bi ostao relevantan i očuvao svoju autentičnost. Suprotno tome, Čop i Prešern su smatrali da je uvođenje Gajeve latinice korak ka modernizaciji i internacionalizaciji slovenačkog jezika i kulture. Najžešći sukobi između Kopitara i Čopa vodili su se putem pisama i članaka u tadašnjim časopisima. France Prešern, čiji je pesnički rad bio od velikog značaja za slovenačku književnost, bio je oštar kritičar Kopitarovih konzervativnih stavova i nije štedeo kritike u svojim delima (Mutavdžić 2013, 126–127). Ovaj sukob nije samo oblikovao tok slovenačke jezičke evolucije, već je i razotkrio duboke podele u slovenačkom društvu toga doba. S vremenom je Gajeva latinica postala dominantna, ali Kopitarova odbrana bohoričice ostala je značajan deo slovenačkog kulturnog nasleđa.

Kopitar, ilirci i borba za hrvatski književni jezik

U Zagrebu 1837. godine, ugledni izdavač Franjo Župan predstavio je poslednje i najdetaljnije delo o kajkavskom književnom jeziku – *Grammatik der kroatischen Mundart*, koje potpisuje Ignac Kristijanović. Tri godine kasnije, isti izdavač objavljuje dodatak u vidu razgovornog priručnika pod nazivom *Anhang zur Grammatik der kroatischen Mundart*. Ignac Kristijanović (1796–1884), sveštenik, publicista, prevodilac duhovne književnosti i prosvetitelj naroda, stoji iza ovih dela s tri osnovne svrhe: promovisanje hrišćanskog načina života, prosvetčivanje običnog naroda i borba za očuvanje kajkavskog književnog jezika. U vreme Hrvatskog narodnog preporoda, ključnog perioda za hrvatski jezik, Kristijanović je bio istaknuti protivnik ilirskog shvatanja standardnog hrvatskog jezika sa štokavskom osnovom i nove ortografije. Tvrdio je da kajkavski govornici već imaju svoj književni jezik i viševekovnu ortografsku tradiciju, koju ne smeju napustiti. Ova shvatanja verovatno su proistekla iz uticaja njegovog ujaka, sveštenika Tomaša Mikloušića (1767–1833), koji je pozivao kajkavske govornike da se odupru pristalicama slavonskog dijalekta i da čuvaju svoj hrvatski jezik. Mikloušić je, takođe, uspostavio veze Kristijanovića sa poznatim savremenikima, Šafarikom i Kopitarom.

Veza između Kopitara i Kristijanovića najbolje se odslikava kroz njihovu prepisku, koja je zabeležena u delu *Prinesci za povijest književnosti hrvatske* (1875) autora Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Ova korespondencija suptilno osvetljava podudarnosti njihovih jezičkih shvatanja, istovremeno otkrivajući i one aspekte koji su ostali neizrečeni u njihovim razgovorima. Pisma pružaju obilje (implicitnih i eksplicitnih) tragova o Kopitarovom uticaju na sastavljanje Kristijanovićevog gramatičkog priručnika. Dobro je poznato da je Kopitar delio gledište da su Sloveni jedan narod, koji komunicira putem različitih dijalekata, a njegov ideal za slovenski književni jezik i jezičku raznolikost ogledao se u modelu grčkih dijalekata. Takođe, u Kristijanovićevom pismu od 11. septembra 1838. godine Kopitar izražava svoju kritiku prema Šafariku, tvrdeći:

Iz ovoga najjasnije se nazire Šafarikova ambicija, ali istovremeno i njegova ograničenost. Da li on zaista veruje da će se Hrvati i Kranjci, preplašeni njegovim kritikama, pridružiti naporima da se poveća podrška Dalmatincima i Srbima, pri tome omalovažavajući vlastiti jezik? Ne, svaki narod neguje svoj identitet putem svog maternjeg jezika, baš kao što su to činili i stari Grci. Onaj jezik koji pruža najbolja dela ima potencijal da postane književni jezik za nekoliko međusobno srodnih

jezika; međutim, to se ne dešava prema većini, kako Šafarik misli, već ili prema vrednosti književnosti, kao što je bilo u Firenci i Atini, ili prema moći, kao što je to bio slučaj u Rimu, Francuskoj, Rusiji, i tako dalje... (Kukuljević Sakcinski 1875, 101).

Kristijanović je nalazio posebno zadovoljstvo u Kopitarovom dubokom uvažavanju dijalekata, smatrajući da svaki od njih zaslužuje potpuna prava i tretman kao da je jedinstven u svojoj jezičkoj porodici. U njegovim očima, idealno bi bilo da se svi dijalekti, odnosno kako piše Kukuljević Sakcinski: svi ti raznoliki jezički izrazi, jednog dana susretnu, objedinjujući se u harmoničnu celinu, svi odrasli i svi jaki u svojoj jezičkoj snazi (Kukuljević Sakcinski 1875, 96). Kopitar, s obzirom na svoje shvatanje iliraca, koje je delio s Kristijanovićem, često je kritikovao ortografiju Ljudevita Gaja, nazivajući je umetničkom tvorevinom i lingvistikom iliraca, koje je nazivao *ljudevitima*. Prema Pogačnikovim rečima, Gajevi planovi su se sukobljavali s vizijama Jerneja Kopitara, jer je Gaj težio ka stvaranju jednog zajedničkog slovenskog jezika sa štokavskim naglaskom za sve Južne Slovene. Kod Hrvata mu je Gajev ilirizam poremetio planove, budući da ga je prvobitno smatrao jezikom za sve Južne Slovene. Međutim, kada se pokazalo da se hrvatsko etničko telo integrisalo u taj pokret, Kopitarov koncept koroško-panonskog slovenstva, koji uključuje i današnje kajkavce, bio je narušen (Pogačnik 1978, 40).

Možemo reći da je Kopitar u svojim pismima podržao Kristijanovića u njegovim sukobima s ilircima, što bi mogao biti razlog zbog kog je Kristijanović uopšte počeo sa pisanjem svoje gramatike. Preporučujući Dajnkovu, Kopitar je možda uticao na Kristijanovićevu gramatiku. Ipak, kako će se videti iz Kopitarove recenzije ove knjige, Kristijanović nije slepo pratio Kopitarove ideje, posebno u vezi s upotrebom ortografije, ostajući veran kajkavskoj ortografskoj i gramatičkoj tradiciji. Uprkos uticaju drugih kajkavskih autora, posebno Mikloušića, Kristijanovićeva ideja o očuvanju kajkavskog književnog jezika nije samo rezultat spoljašnjih uticaja, već i plod vlastite ljubavi prema maternjem jeziku. Ova inspiracija nije potekla isključivo iz Kopitarovog uticaja, već je proizašla iz dubokog emotivnog vezivanja za jezik koji je odražavao identitet i kulturu regiona.

Krajem 18. i početkom 19. veka, intelektualci kajkavske Hrvatske posvetili su se očuvanju folklora i nacionalnog jezika. Maksimilijan Vrhovac, zagrebački biskup, 1813. godine izdao je deklaraciju koja je pozivala duhovne vođe kajkavske Hrvatske da podstiču prikupljanje nacionalnog folklora. Mikloušić se istakao kao jedan od entuzijasta koji je odgovorio na ovaj poziv. On je zabeležio narodne poslovice

i izreke, objavljujući ih u svom *Stoletnom kalendaru* (Jembrih 2005, 73–105). Mikloušić je izrazio svoje duboke motive za angažovanje u tom poduhvatu. Njegova motivacija je proistekla iz iskrene ljubavi prema domovini i želje da se s ponosom ističe jezikom koji je nosilac bogate kulturne baštine. Njegova predanost očuvanju i promociji kajkavskog jezika bila je odraz snažnog identitetskog vezivanja za jezik koji je bio ne samo sredstvo komunikacije već i izraz duhovnog nasleđa i autentičnosti lokalne zajednice (Štebih Golub 2017, 21).

Tokom ovog kulturnog i jezičkog buđenja, Kristijanović je usvojio sličan stav prema očuvanju kajkavskog književnog jezika. Njegova predanost nije bila rezultat slepog verovanja, već dubokog poštovanja prema jezičkom nasleđu i želje da se sačuva jezik kao ključni deo kulturnog identiteta. Stoga, Kristijanovićeva uloga u očuvanju kajkavskog jezika treba da se sagleda kao autentičan doprinos širem naporu u očuvanju kulturne baštine i jezičkog bogatstva.

Moglo bi se postaviti pitanje: Bi li to Kristijanović činio da ga Kopitar nije u tome podržavao? Smatram da Kopitar, u svojim pismima i pogledima na hrvatski kajkavski jezik, u Kristijanovićovo vreme nije bio presudan. Važnija je bila tradicija kajkavske književnosti i jezika kojim je pisana, a na nju se oslanjao i Kristijanović. Prema tome, tu je Kopitarova uloga sekundarna (Jembrih 1996, 17).

Pre svega, potrebno je obratiti pažnju na Kopitarovu *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1808) i Kristijanovićevu *Grammatik der kroatischen Mundart* (1837). Poređenje pokazuje da je moguće razlikovati različite stepene i vrste uticaja: dok je Kristijanović doslovno kopirao neke od odeljaka koji se odnose na opis glagola iz Kopitarove knjige, podela brojeva ukazuje da je morao konsultovati i Kopitarovu i Dajnkovu gramatiku i spojiti njihova rešenja kako bi formirao svoju sopstvenu podelu, koja nije identična nijednom od slovenačkih gramatičara. Slično tome, neki od uticaja mogu samo biti pretpostavljeni (npr. nepostojanje člana kao dela govora) (Jurančić 1973, 362–363).

Na osnovu rasporeda teksta, koji je isti u obe gramatičke knjige: imenice su prve opisane, zatim slede pridevi, brojevi, zamenice, glagoli i nepromenljive reči (Jurančić 1973, 362–363), može se postaviti pitanje da li bi došlo do stvaranja kajkavske gramatike da nije bilo uticaja i dela Jerneja Kopitara.

Kopitar i srpski nacionalni preporod

Kopitarov uticaj na srpski nacionalni preporod rangira se odmah nakon njegovog doprinosa slovenačkom jeziku, kulturi i književno-

sti. Po dolasku u Beč, Kopitar je počeo da proučava srpsku književnost i predstavlja je centralnoevropskim intelektualcima. Godine 1813. pomogao je Dimitriju Davidoviću i Dimitriju Frušiću da osnuju srpske *Novine serbske* u Beču. U svojstvu cenzora i dalje je podržavao ovu inicijativu i pomagao kao urednik.

Jernej Kopitar je s velikom strašću pristupao proučavanju narodnih pesama, priča, poslovice i običaja. Među neslovenskim romantičarima, gajio je poseban pijetet prema Herderu, braći Grim, te Šlegelu i Kantu među filozofima. Svesno tražeći talentovanog slavistu među Slovenima, Kopitar nije pronašao odgovarajuću osobu, ali je bio duboko impresioniran Vukom Karadžićem, srpskim lingvistom i reformatorom jezika (Kropej Telpan 2013, 217).

Kopitarova saradnja sa Vukom Karadžićem

Godine 1813. Kopitar je upoznao Vuka Karadžića, koji je postao njegov omiljeni učenik i bliski prijatelj. Lično, finansijski i društveno podržavao je Karadžića tokom čitavog života. Obećao je da će iskoristiti svoj značajan uticaj i snažnu poziciju kako bi branio Karadžića od optužbi i kritika iz Srbije i Beča, naročito u raspravama oko pravopisa i drugih jezičkih pitanja. Kopitar je čak pružao finansijsku podršku Karadžiću, koji je često bio suočen s problemima zbog nedostatka stalnog zaposlenja (Kropej Telpan 2013, 217). Njihova saradnja rezultirala je uspešnim sprovođenjem programa postepenog kulturnog preporoda među Srbima, što je Karadžić nastavio da sprovodi među svojim narodom. Kopitar je podržao i prevod prve srpske knjige narodnih pesama koju je priredio Karadžić, šaljući je Geteu. Kopitarova posvećenost slovenskim jezicima i književnostima, zajedno s podrškom koju je pružao Karadžiću, ostavila je značajan trag u proučavanju i očuvanju južnoslovenske kulture i jezika.

Karadžića je smatrao ključnom ličnošću koja bi mogla da okonča haos u srpskom književnom jeziku, postavljajući temelje pravopisa i književnosti. Bez gubljenja vremena napisao je pismo o Karadžiću Jakobu Grimu, istaknutom nemačkom filologu. Ovo je bilo vreme kada je i sam Grim započeo svoju diplomatsku karijeru nakon Napoleonovog poraza 1814. godine, prisustvujući Kongresu u Beču. Kopitar je uspeo da uspostavi kontakte između Grima i Karadžića, lično se susrećući sa Grimom 1815. godine (Kropej Telpan 2013, 223). Karadžić je prikupljao i objavljivao srpske narodne pesme, proglašavajući ih vrhuncem narodne poezije, u duhu romantizma. Prve dve zbirke objavljene su u periodu 1814–1815. godine. Kopitar je pisao oduševljene recenzije Karadžićevih knjiga, koje su objavljivane u ra-

znim novinama i časopisima, na primer u *Bečkom književnom listu* 1815. godine. Te iste godine, Kopitar je preveo prvi deo Karadžićevih narodnih pesama na nemački i poslao prevod Geteu, u nadi da će probuditi njegovo interesovanje za srpske narodne pesme, budući da je Gete već sjajno preveo *Hasanaginicu* na nemački. Gete je objavio jednu od pesama, naslovljenu *Dioba Jakšića* (Deoba braće Jakšić), u svom listu *O umetnosti i starinama*. Nakon objavljivanja Grimove recenzije Karadžićevih narodnih pesama u *Gotingenskim naučnim oglasima* 1819. godine, interesovanje nemačke javnosti za srpske narodne pesme dodatno je poraslo. Inspirisan Kopitarovim radom i uz njegovu značajnu pomoć, Karadžić je napisao gramatiku srpskog jezika (1814). Sledeći Kopitarove gramatičke principe, reformisao je ćirilčko pismo i dosledno se pridržavao fonetskog principa Johana Kristofa Adelunga, nemačkog lingviste. Karadžićeva književna i jezička reforma odražavala je romantičarsku ideju o jedinstvu jezika, nacije i narodnih pesama i priča. Pišući svoju gramatiku, Karadžić je sledio Kopitarov savet da svakoj fonemi dodeli svoje slovo i da konstruiše gramatiku prema govoru običnih ljudi.

Još jedan filolog koji se složio sa ovim konceptom bio je Grim, koji je smatrao da se čisti govor običnih ljudi svakako mora uzeti u obzir prilikom uspostavljanja jezičkih pravila. To je jedan od razloga zbog kojeg je tako važno prikupljati narodne pesme, priče, verovanja, poslovice i beležiti običaje.

Godine 1824. Grim je objavio skraćeno nemačko izdanje Karadžićeve gramatike iz 1814. godine, opremljeno njegovim vlastitim predgovorom *Mala srpska gramatika*. Ovo predstavljanje Vuka Karadžića i njegovog rada nemačkom govornom području donelo je Karadžiću priznanje i u Srbiji i u inostranstvu. U 1818. godini, Vuk Stefanović Karadžić objavio je svoj *Srpski rječnik*, čije stvaranje predstavlja plod saradnje sa Jernejom Kopitarom i Jakobom Grimom. Kopitar je bio odgovoran za pripremu latinskog i nemačkog dela rečnika u periodu od oktobra 1816. do marta 1817. godine (Kropej Telpan 2013, 224). Ovaj monumentalni leksikon svedoči o zajedničkim naporima ovih izuzetnih lingvista.

Kopitar, osim što je doprineo prevodenju na nemački i latinski, pružio je Karadžiću relevantnu literaturu od izuzetnog značaja. Jakob Grim je dao sugestiju da se u unos rečnika uključe i praktična objašnjenja, čime je ovo delo dobilo dodatnu vrednost (Kropej Telpan 2013, 224).

Nakon objavljivanja rečnika, Kopitar je odlučno odbacivao sve negativne recenzije i kritike, posebno one Stefana Stratimirovića,

koji se protivio jezičkoj reformi koju je sprovodio Karadžić (Bečki godišnjaci, 1818). Takođe je omogućio da Grim iskoristi obimne podatke prikupljene u ovom rečniku za svoje istraživanje nemačkog tradicionalnog prava (Kropej Telpan 2013, 224). U tom periodu, Kopitar je uložio napore kako bi pomogao svom štićeniku u postizanju profesionalnog priznanja u nemačkom naučnom svetu, što je bilo ključno za uspeh Karadžićevih jezičkih reformi u Srbiji. Kopitar i Grim su takođe doprineli Karadžićevom sticanju doktorata na univerzitetu u Jeni. Karadžić je inače postao član različitih nemačkih naučnih društava, a čak ga je 1823. godine u Vajmaru primio i Gete, što je predstavljalo izuzetnu čast (Kropej Telpan, 2013, 225).

Kopitar je bio važan akter u usponu slavistike kao formalne discipline i jezičkom preporodu među slovenskim narodima. Njegova dela, kao što su gramatike slovenskih jezika, rečnici i komentari o slovenskim književnim delima, postavila su osnovu za dalje istraživanje u oblasti slavistike i pružila dragoceni uvid u bogato kulturno nasleđe slovenskih naroda. Njegova podrška srpskom nacionalnom preporodu i rad s Vukom Karadžićem ostaju od posebnog značaja za razvoj srpskog jezika i književnosti.

Italijanski lingvista Serđo Bonaca (Serhio Bonazza) istražuje složeni politički kontekst Vukove jezičke reforme i njen značaj u austrougarskoj strategiji usmerenoj ka suzbijanju ruskog uticaja na Balkanu i srednjoj Evropi. Središnja tema Bonacinog članka je koncept austroslavizma, koji se može sažeti kao nastojanje Beča da uspostavi Austriju kao centar slovenske kulture umesto Rusije. Ovo podrazumeva da se proces nacionalne emancipacije Slovena odvija pod okriljem Habzburške monarhije. Autor ističe važnost Jerneja Kopitara kao ključnog protagoniste ovog austroslavističkog projekta, smatrajući ga najvažnijim za ostvarivanje austrijskih političkih ciljeva (Bonazza 1988).

Na teritoriji Austrije bili su u upotrebi svi slovenski jezici, dok je u Rusiji bio zastupljen samo jedan. Odatle proizlazi Kopitarova ideja da Austrija ima legitimitet da preuzme inicijativu u odnosima s Rusijom u svim sferama. Kopitar je verovao da bi politički i kulturni razvoj austrijskih Slovena trebalo da se odvija unutar okvira austrijske države, istovremeno potpuno čuvajući nacionalne jezike i običaje. Za Kopitara je austroslavizam bio ne samo kulturna već i patriotska nužnost.

Bonaca pronalazi korene Kopitarovog austroslavizma u njegovim člancima *Faustin Prohdzka und Joseph Zlobicky* i *Patriotische Phantasien eines Slaven*, objavljenim 1810. godine. U ovim radovima

Kopitar razrađuje koncept austroslavizma i razmišlja o ulozi Srba u ostvarivanju ovog ambicioznog plana. Posebno naglašava potrebu da Beč preuzme brigu o proučavanju staroslovenskog jezika kako bi se izbegao *ruski uticaj* i daje poseban značaj srpskom elementu u ovom širem projektu. Kopitar takođe ističe nužnost razvoja srpskog književnog jezika kako bi se stvorila *ozbiljna konkurencija ruskoj književnosti*.

Kopitar je uglavnom bio suzdržan u svojim zahtevima, fokusirajući se na postizanje prava za Sloveniju kao izrazito slovenski kulturni centar. Međutim, u svom eseju *Patriotske fantazije jednog Slovena*, njegove ideje su postale mnogo izražajnije u kritici Rusije. Ovaj esej, prvobitno zamišljen kao širi pregled slovenskih književnosti, usmerava pažnju na komparaciju između ruske i srpske književnosti. Kopitar postavlja tezu da srpska književnost ima potencijala da postane ozbiljan konkurent ruskoj, iako istovremeno priznaje kulturnu povezanost Srba sa Rusima. Nadalje, izražava svoju zabrinutost zbog odsustva adekvatne gramatike i rečnika srpskog jezika. Dok razmatra narodnu poeziju srpskog i hrvatskog jezika, Kopitar izražava svoju nadu da će Austrija, koja ima vlast nad slovenskim dijalektima, odrediti centralno mesto za okupljanje slovenske književnosti, koja neosporno poseduje veliki potencijal za dalji razvoj. Ovde možemo prepoznati njegovu strastvenu težnju ka unapređenju slovenske književne tradicije i jezika (Bonazza 1988, 362–363).

Bonaca zaključuje da je *srpsko pitanje od samog početka bilo ključno za austroslavizam*, pri čemu je glavni problem bio nedostatak savremenog književnog jezika među Srbima, koji su koristili crkvenoslovenski jezik u ruskom pravopisu umesto vlastitog jezika. Kopitarova strastvena posvećenost Dositeju Obradoviću i njegovom delu šalje poruku Srbima da slede sličan put. Autor članka smatra da je Kopitar aktivno tražio obrazovanog Srbina koji bi sproveo jezičke i književne zadatke, postavljajući temelje srpske književnosti, uključujući izradu srpskog rečnika, gramatike i prikupljanje narodnih pesama. Bonaca zaključuje da je Kopitar *otkrio Vuka* jer je bio vođen ovom potrebom.

Duša ovih stranica nas navodi na patriotsko razmišljanje, čija istina proizlazi iz same prirode stvari i može biti potvrđena i zvaničnim dokumentima iz Obradovićeve ere. Naime, dva do tri miliona Srba koji su postepeno emigrirali iz Turske kod nas, bili bi dvostruko srećniji zbog fizičkih blagodeti austrijske vlasti nakon što bi dobili dokaz ljubaznog poštovanja prema onome što im je najvažnije – njihovom svetom jeziku. Treba prevazići psihološke prepreke uz pomoć psiholoških lekova, sa

ljubavlju za ljubav. Što se tiče preostalih turskih Srba koji se još uvek bore za svoju slobodu, već je poznato da gledaju prema dalekom severu, srodnim jezikom i verom, jer se čini da se praesentior deus manje brine o njima (Miklošić 1857, 70).

Kopitar je naglašavao važnost narodne književnosti zbog odsustva staroslovenskog jezika u njoj, što je i trebalo izbeći. Ključna svrha rečnika bila je uspostavljanje govornog jezika kao književnog.

Bonacin članak pruža dovoljno osnova za nekoliko zaključaka. Pokazuje da Kopitar nije bio samo Vukov saradnik u sprovođenju jezičke reforme, već njen stvarni arhitekta. Takođe, celokupna reforma je imala jasnu političku svrhu u tadašnjem austro-ruskom rivalitetu. Kako navodi Pejović: *Jasno se uočava njegova iskrena privrženost slovenskom identitetu i njegovoj ulozi u kulturnom razvoju slovenskih naroda* (Pejović 1975, 342).

Zaključak

Kopitar je bio odlučan u svom slovenskom patriotizmu i nastojao je poboljšati položaj slovenskih naroda. U to vreme, Rusija je bila jedina nezavisna slovenska država, dok su ostali slovenski narodi bili pod vlašću Austrije i Turske. Kopitar se priklonio austrijskoj strani u geopolitičkom sukobu zbog razloga koje je smatrao tadašnjim okolnostima i budućim perspektivama. Njegova privrženost austrijskoj imperiji nije proizilazila iz nemačkog nacionalizma, već iz vizije stvaranja slovenske Austrije, u kojoj bi svi slovenski narodi mogli napredovati i razvijati svoju kulturu. Kopitar je naglašavao značaj upotrebe narodnog jezika za kulturni napredak, a podržavao je ideju da slovenski jezik postane službeni jezik u Austriji. On je konstantno isticao važnost slovenske kulture i jezika u okviru austrijske imperije, te je zagovarao osnivanje katedri za slovenske jezike, kao deo šireg plana za podsticanje kulturnog razvoja slovenskih naroda. Kopitar je upoređivao Austriju s Turskom, argumentujući da bi slovenska kultura i jezik trebalo da budu centralni elementi austrijskog identiteta.

Kopitarova vizija je ukazivala na potrebu za stvaranjem slovenskog centra za kulturu i proučavanje slovenskih jezika i književnosti unutar Austrije, kako bi se podržao razvoj slovenskog kulturnog identiteta. Kroz svoje bogato delovanje na polju lingvistike, kulture i književnosti, Jernej Kopitar je uspeo značajno da doprinese malim slovenskim narodima, deleći svoje ideje i šireći želju za jedinstvom i podjednakim šansama za razvoj svakog slovenskog naroda. Nje-

gov izuzetno svestran doprinos ostavlja nasleđe koje seže daleko iznad njegovog vremena, postavljajući temelje za izgradnju mostova među slovenskim narodima koji će ostati čvrsti i u budućnosti.

Literatura

- Bonazza, Sergio. 1988. „V. S. Karadžić und der Austroslavismus“. *Europa Orientalis* 7: 361–371.
- Jembrih, Alojz. 1996. „Kopitarove spekulacije o kajkavskom književnomu jeziku u pismima Ignacu Kristijanoviću“. U *Kajkavski zbornik: izlaganja na Znanstvenom skupu o kajkavskom narječju i književnosti u Zlataru 1994. godine*, uređivački odbor Božidar Finka...[et al.], 9–25. Zlatar: Narodno sveučilište „Ivan Goran Kovačić“.
- Jembrih, Alojz. 2005. „Prvi hrvatski stoletni kalendar“. *Gazophylacium: časopis za znanost, umjetnost, gospodarstvo i politiku* 10 (3/4): 73–105.
- Jurančić, Janko. 1973. „Dva malo poznata kajkavska gramatičara“. *Južnoslovenski filolog* 30 (1–2): 357–367.
- Kopitar, Jernej. 1808. *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärntner und Steyermark*. Laibach: bey Wilhelm Heinrich Korn.
- Kopitar, Jernej. 1810. *Patriotische Phantasien eines Slaven*. Wien: Geistinger.
- Kopitar, Jernej. 1857. „Barth. Kopitars Kleinere Schriften: sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts“. Theil 1, herausgegeben von Fr. Miklosich, 61–71. Wien: Friedrich Becks Universitäts Buchhandlung.
- Kopitar, Jernej. 1984. *Serbica: kulturno-istorijske teme*. Novi Sad: Matica srpska.
- Kopitar, Jernej i Matija Čop. 1977. *Izabrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kropej Telpan, Monika. 2013. „The cooperation of Grimm brothers, Jernej Kopitar and Vuk Karadžić“. *Studia Mythologica Slavica* 16: 215–231.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1875. „Prinesci za povijest književnosti hrvatske“. *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* 12: 51–110.
- Murko, Matija. 1908. „Kopitar in Vuk Karadžić“. *Ljubljanski zvon* 27: 281–356.
- Mutavdžić, Predrag. 2013. *Balkan i balkanologija: uvod u studije jugoistočne Evrope*. Beograd: Čigoja štampa.
- Pejović, Božidar. 1975. „Kulturno-istorijski pravac u srpskoj istoriji književnosti“. U *Stojan Novaković i „filološka kritika“: izabrani kritički radovi Stojana Novakovića*, priredio Božidar Pejović. Zbirka Srpska književna kritika, knj. 4. Novi Sad: Matica srpska ; Beograd: Institut za književnost i umetnost.

- Pogačnik, Jože. 1978. *Jernej Kopitar*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Pogačnik, Jože. 1995. „Bartholomäus Kopitar als Slawist“. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 41: 255–270.
- Štebih Golub, Barbara. 2017. „Jernej B. Kopitar and the Grammar Book of Ignac Kristijanović“. *Slavia Centralis* 10 (1): 16–39. <https://doi.org/10.18690/scn.10.1.16-39.2017>

Vukašin Simonović
 Univerza v Beogradu
 Filološka fakulteta
 Srbija
vukasim.simonovic1997@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-8803-5321>

JERNEJ KOPITAR V LUČI PANSLAVIZMA IN AVSTROSLAVIZMA

Raziskava za ta članek je bila opravljena z namenom osvetlitve vloge Jerneja Kopitarja v razvoju slovanske kulturne identitete i njegove vizije slovenske Avstrije, kjer naj bi vsi slovanski narodi lahko napredovali in razvijali svojo kulturo skozi uporabo in razvoj narodnega jezika. Jernej Kopitar je bil ključna figura slovanskega kulturnega preporoda v 19. stoletju. Že v mladosti je izkazal izjemno intelektualno radovednost. Po šolanju v Ljubljani je postal pomočnik plemiču Žigu Zoisu, ki ga je poslal na Dunaj študirat pravo. Kopitar je tam pričel z delom na slovenski slovnici in raziskovanju jezika. Njegov prispevek k slovenski kulturi je zajemal preučevanje jezika, zbiranje ljudskih pesmi in pripovedi ter standardizacijo slovenskih jezikov. Kopitarjevo sodelovanje z Vukom Karadžićem in podpora pri reformi jezika ter pravopisa sta bila ključna za razvoj srbskega jezika in književnosti. V članku je predstavljen tudi Kopitarjev prispevek k vzpostavljanju povezav med slovanskimi skupnostmi tekom političnih sprememb in nacionalnih prebujanj. Prav tako je podpiral jožefinizem, gibanje za centralizacijo in modernizacijo Habsburške monarhije, ter promoviral razsvetljenske ideje. Njegova korespondenca z Ignacom Kristijanovićem priča o njegovem vplivu na ohranjanje dialektov in jezikovnega bogastva. Kopitarjeva dela so pustila globok pečat na intelektualni dediščini slovanskih narodov, in zato se ocenjuje kot ključni akter v družbenem in kulturnem kontekstu. Postavil je temelje za nadaljnji razvoj in ohranjanje slovanske kulturne identitete.

Ključne besede: Jernej Kopitar, kultura, jezik, književnost, reforma, standardizacija

Vukašin Simonović
University in Belgrade
Faculty of Philology
Serbia
vukasin.simonovic1997@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-8803-5321>

JERNEJ KOPITAR IN THE LIGHT OF PAN-SLAVISM AND AUSTRO-SLAVISM

The research underlying this paper sought to examine the role of Jernej Kopitar in developing the Slavic cultural identity, as well as his vision of Slavic Austria, where all Slavic nations could progress and develop their culture through the use and development of their native languages. Jernej Kopitar was a key figure in the Slavic cultural revival in the 19th century. From an early age, he displayed an exceptional intellectual curiosity. After studying in Ljubljana, he became an assistant to the nobleman Žiga Cojs, who sent him to Vienna to study law, where Kopitar began working on a Slovene grammar and language research. His contributions to Slavic culture included language studies, collecting folk songs and traditions, and the standardization of Slavic languages. Kopitar's collaboration with Vuk Karadžić and his support to the reform of language and orthography were crucial for the development of the Serbian language and literature. The paper also presents Kopitar's contributions to the establishment of connections among Slavic communities during political changes and national awakening. He also supported Josephinism, a movement for the centralization and modernization of the Habsburg Monarchy, and promoted Enlightenment ideas. Kopitar's correspondence with Ignac Kristijanović illustrates his influence on preserving dialects and linguistic richness. Kopitar's work left a deep mark on the intellectual heritage of the Slavic nations, making him a key actor in the social and cultural context. He laid the foundations for the further development and preservation of the Slavic cultural identity.

Keywords: Jernej Kopitar, culture, language, literature, reform, standardization

Primljeno / Prejeto / Received: 28. 06. 2024.
Prihvaćeno / Sprejeto / Accepted: 16. 12. 2024.

Željko Oset

HUN-REN, Madžarsko

raziskovalno omrežje za humanistiko

Projekt ERC SOVEREIGNTY

Šentjur, Slovenija

zeljko.oset@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6688-4126>

DOI: <https://doi.org/10.18485/slovenika.2024.10.1.5>

UDK: 001.32(497.4)"1938/1999"-057.95

Znanstveni članek

Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter njene članice v 20. stoletju

Povzetek

V članku so analizirani mehanizmi za izbor članic Slovenske akademije znanosti in umetnosti, od ustanovitve institucije (1938) do konca 20. stoletja. Vprašanju zastopanosti žensk v SAZU je bilo znotraj institucije posvečeno malo pozornosti. V virih se kot termin za članice SAZU uporablja več različic: akademičarka, akademkinja, akademikinja ali celo akademik. Moške oznake v SAZU se uporabljajo kot spolno nevtralne; oznake za članice se uporabljajo praviloma ob slovesni razglasitvi rezultatov volitev novih članov in članic. Z izvolitvijo Lidije Andolšek Jeras za glavno tajnico SAZU septembra 1999 se postopoma – četudi nedosledno – prične uveljavljati spolno vključujoča raba oznak. Pri izvolitvah prvih članic je opazen odločilen vpliv akademikov s formalno močjo, od osemdesetih let dalje pa so bile izvoljene znanstvenice z obširnimi bibliografijami. V primeru dopisnih članic je SAZU od njih pričakovala nadaljevanje in poglobitev znanstvenega sodelovanja s SAZU in njenimi inštituti (ZRC SAZU). Od tega nekoliko odstopa izvolitev britanske znanstvenice, ki jo je predlagala članica SAZU, in drugič izvoljena je zaradi zaslug pri vključevanju slovenskih znanstvenikov in znanstvenic v britansko akademsko okolje. Trend rasti članov v obravnavanem obdobju je zmeren, pri članicah pa ni mogoče zaznati trenda, saj so bile izvolitev sporadične – delež članic od sredine sedemdesetih let vztraja pri 4 %. Razprava temelji na arhivskem ter spominskem gradivu in ustnih virih.

Ključne besede: znanost, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ženske v znanosti, znanstvenice, umetnice, akademičarke

Prolog

»Akademija pomeni toliko, kolikor pomenijo njeni člani kot osebnosti. Njen ugled se ne meri po številu članov, temveč po strokovni

oziroma umetniško ustvarjalni teži njihovega dela,« je ob prevzemu funkcije predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti na skupščini akademikov povedal dr. France Bernik 11. junija 1992 (Bernik 2012 I, 326). To je bila napoved poglobljenega razmisleka o članstvu, kandidatih in kandidatkah za članstvo, o sanacij krivic in spregledov pri nominaciji kandidatov.

Interna razprava o članih SAZU je potekala že pred tem; zdržema od začetka leta 1987, ko je razred za umetnosti predlagal črtanje določila o predhodnem političnem soglasju za nominacijo kandidatov in kandidatke za članstvo v SAZU (Oset 2017, 161). V naslednjih letih in skozi devetdeseta leta so znotraj SAZU obravnavali vrsto pomembnih notranjih vprašanj, ki so se vrtela okoli vprašanja avtonomije institucije, položaja SAZU v slovenskem kulturnem okolju ter vloge pri mednarodnem sodelovanju. Na slednjem je prišlo do najbolj izrazitega preloma: če je predsednik Janez Milčinski (SAZU je vodil do maja 1992) zagovarjal, da mora biti SAZU most za sodelovanje z ostalimi jugoslovanskimi akademijami (Milčinski 1990, 208), je novi predsednik SAZU France Bernik poudarjal pomen sodelovanja z evropskimi akademijami. Bernik je svojo dobo na čelu SAZU od 1992 do 2002 označil za dobo tranzicije in evropeizacije SAZU (Bernik 2005, 42–47). To se je odrazilo pri izboru dopisnih članov. Prišlo je do bistvene spremembe geografskega fokusa partnerskih držav – to pomeni, da se je drastično zmanjšalo število kandidatov in kandidatke z območja nekdanje Jugoslavije v korist kandidatov in kandidatke, ki so bodisi pomembno prispevali k mednarodnemu priznanju Republike Slovenije bodisi podprli SAZU in slovenske akademske institucije ter raziskovalce pri vključevanju v zahodnoevropsko akademsko okolje (Bernik 2005, 42–47).

Vprašanje zastopanosti žensk v SAZU v devetdesetih znotraj institucije ni bilo deležno večje pozornosti. Vodstvo je to vprašanje vsaj delno poskušalo reševati s pozivi za nominiranje več kandidatov in kandidatke za eno prosto mesto. V intervjuju, izvedenem maja 2015, je France Bernik ocenil, da so bili s tem postavljeni temelji za poznejšo prakso o preferenčnem nominiranju kandidatke, v primeru, da sta kandidat in kandidatka strokovno ali umetniško enakovredna, v času predsednika Jožeta Trontlja (2008–2013).¹

Zastopanost znanstvenic in umetnic v SAZU

Nizko število članic v članskem sestavu SAZU (to je rednih in dopisnih članic s prebivališčem v Sloveniji) je povezano z nizko zastopanostjo žensk na vodilnih mestih v slovenskem akademskem in tudi umetniškem okolju ter (ne)vključenostjo v socialne mreže predlagateljev kandidatov in kandidatke. Znanstvenice in umetnice so imele

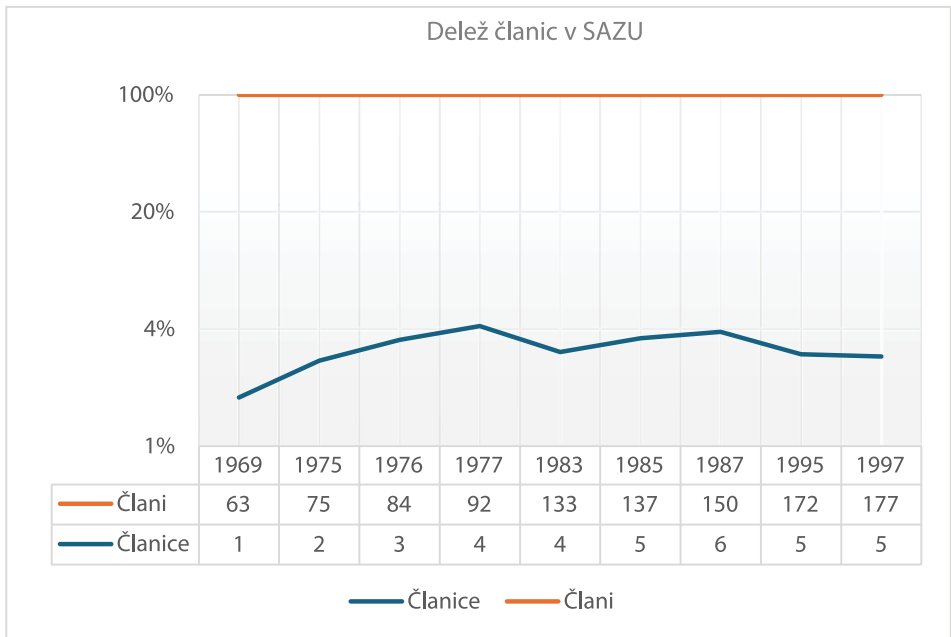
¹ Intervju Željka Oseta z akad. dr. Francetom Bernikom v prostorih SAZU, maj 2015.

manj socialnega kapitala, zato je verjetnost spregleda bistveno večja. Pomemben dejavnik so bili ukoreninjeni stereotipi. Takšen primer je odziv predsednika Janeza Milčinskega na vprašanje o nizki zastopanosti žensk. Povod za vprašanje o zastopanosti žensk v SAZU je bila njegova izjava, da za ženske ni mogoče uporabiti enakih pogojev kot za moške. Na vprašanje, ali bi lahko pojasnil svojo izjavo, je kot iz topa izstrelil: »Ja, kaj ste že slišali za kakšno resno kompozicijo, ki bi prišla izpod ženskih rok?«²

SAZU je prvo članico izvolila februarja 1969. Delež članic se je v sredini sedemdesetih let približal štirim odstotkom in stagnira do začetka enaindvajsetega stoletja. Večji delež je dosežen predvsem na račun izvolitev dopisnih članic, ki so živele izven Slovenije. Delež žensk v članskem sestavu je nižji – šele konec 20. stoletja doseže 3 %. Prva članica v članskem sestavu je bila izvoljena leta 1976, med avgustom 1982 in maja 1985 pa je članski sestav brez znanstvenice ali umetnice. Osnovni razlog je nizko število izvolitev znanstvenic in umetnic tako v članskem sestavu kot zunanjih dopisnih članic, kjer je izrazit trend rasti novih članov v osemdesetih. Drugi razlog so stalne izvolitve kandidatov in tretji podaljševanje življenjske dobe akademikov. Devetdeseta leta zaznamujejo omejitve novih izvolitev, še posebej z določitvijo numerus clausus, ki je sicer nekoliko razrahljan z določilom, da se akademike nad 75. letom starosti ne upošteva za numerus clausus. Zaradi majhnega števila volitev novih članov in članic v devetdesetih ter poudarka na popravi krivic zaradi spregleda pred letom 1990 so se perpetuirala stara razmerja.³ V mednarodni primerjavi evropskih akademij SAZU sodi med (nacionalne) akademije z nižjim deležem članic. Greta Noordenbos je v članku iz leta 2002 ugotovila, da je delež žensk v evropskih akademijah od 1 % (Španija) do 15 % (Turčija) (Noordenbos 2002, 127–137).

² Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 293, š. 10, Scenarij za oddajo o Janezu Milčinskem (1982).

³ Člani SAZU, SAZU, <https://www.sazu.si/clani-sazu>, pridobljeno 6. junij 2024.

Grafikon Delež članic v SAZU prikazuje delež akademičark med vsemi člani (rednimi, izrednimi, častnimi in dopisnimi⁴).

Poglobljena analiza asimetričnih razmerji med spoloma v slovenskem akademskem okolju in umetnic v javnem kolektivnem spominu presega namen tega članka, zato na tem mestu opozarjam na najpomembnejšo enciklopedično zasnovano monografijo *Pozabljena polovica: Potreti žensk v 19. in 20. stoletju na Slovenskem* (Šelih 2007a). Z vprašanjem znanstvenic v slovenskem akademskem okolju so se poglobljeno ukvarjali Mihael Brenčič (Brenčič 2007, 310–313), Francka Premk in Eva Premk (Premk-Premk 2015), Milica Antić Gaber (2015), Manca Grgić Renko (2023), Olga Markič (Markič 2022), Mojca Marija Terčelj (2021), Janez Stergar (2004) in Željko Oset (Oset 2015a; Oset 2018). Natančna analiza bi pokazala mehanizme reprodukcije elit v slovenskem akademskem in umetniškem okolju. Na podlagi sedanjih raziskav in te razprave lahko navedemo, da se mehanizmi skozi 20. stoletje spreminjajo. Zgodnjo dobo opredeljuje – če parafraziram Bibijano Čujec – hegelijski odpor do vodilne vloge žensk (Čujec 2012, 60–63), poznejše dobo

⁴ Ustanovna uredba je poznala tri kategorije članstva: redno, dopisno in častno članstvo. Redni in dopisni člani, ki so živeli v Sloveniji, so bili del članskega sestava, to pomeni, da so imeli med drugimi pravico glasovati o novih članih, od leta 1948 dalje pa so bili upravičeni tudi do članske nagrade. Zakon o SAZU iz leta 1971 je uvedel še kategorijo zunanji dopisni člani. Spremembe nazivov članstva je znova uvedel Zakon o SAZU iz leta 1994, ki pozna štiri kategorije članstva: redni član, izredni član, dopisni član in častni član. Oset 2017, 198.

pa opredeljujejo postopne, ne nujno linearne ali obsežne spremembe. Opaznejše so spremembe po menjavi generacij v osemdesetih in devetdesetih letih, kar se odraža v strukturi novih članov in članic SAZU s časovnim zamikom dodatne generacije. Časovni zamik je v pomembnem delu posledica uvedbe numerus clausus (1994) in prizadevanj za popravo krivic v devetdesetih, zaradi česar se nova spolna razmerja v akademskem in umetniškem še ne odražajo pri izvolitvah novih članov v devetdesetih letih. Namen članka je analizirati sistem volitev članov SAZU, neakademske dejavnike in pravne predpise, ki so izvolitev za člana določali kot najvišje priznanje za izstopajoče znanstveno in umetniško delovanje v Sloveniji. Izvolitev v SAZU predstavlja vstop v elitni krog s strani članov gremija SAZU priznane znanstvene in umetniške odličnosti.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti in njeni začetki

Akademija znanost in umetnosti v Ljubljani je bila kot javni zavod ustanovljena leta 1938, pri čemer je bila ustanovna uredba izdana avgusta, ustanovnih 18 članov pa je minister za prosveto Dimitrije Magarašević imenoval oktobra 1938. Z ustanovitvijo Akademije se je zaključila doba prizadevanj za postavitev temeljev za slovensko znanost, v pomembnem delu tudi za slovensko kulturo. Prizadevanja za ustanovitev Akademije so bila pred prvo svetovno vojno del splošnih prizadevanj in naporov za doseg enakopravnosti slovenščine in slovenske kulture v javnem življenju in predvsem v šolstvu, po prvi svetovni vojni oziroma po ustanovitvi Univerze v Ljubljani jeseni 1919 pa so bila usmerjena v ustanovitev ustanove, ki bo skrbela za izdajanje znanstvenih del in za izvedbo nacionalno pomembnih projektov, med katerimi velja posebej izpostaviti Slovar slovenskega knjižnega jezika. Nobena vladna koalicija od leta 1925 naprej, ko je bil prvič v zakonodajni postopek vložen predlog zakona o ustanovitvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, projektu ni bila naklonjena, predvsem zaradi političnih vzrokov, saj bi slovenska institucija predstavljala dodatno zapreko za oblikovanju enotnega jugoslovanskega naroda (Oset 2013, 69–76).

Po politični spremembi poleti 1935, z nastopom vlade Milana Stojadinovića, so porasla pričakovanja slovenskih kulturnikov o izdatnejši državni podpori slovenskim kulturnim institucijam in ustanovitev slovenske akademije. Uredbo o ustanovitvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani – dejansko gre za poddržavljenje društva Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani – je podpisal regent knez Pavle Karađorđević; objavljena je bila v Službenih novinah 31. avgusta 1938, nato pa še 7. septembra v Službenem listu Kraljevske banske uprave Dravske banovine. Konec oktobra 1938 je bilo na predlog ministrstva imenovanih osemnajst ustanovnih članov (Oset 2013, 81–83).

Volitve članov

Ustanovna uredba iz leta 1938 je določala, da ima Akademija 30 rednih in 60 dopisnih članov. Poznejši zakoni posebnega določila o omejitvah članov nimajo, z izjemo sedaj veljavnega zakona iz leta 1994, saj so to urejali statuti (Oset 2013, 80). Veljavni zakon določa, da ima SAZU lahko največ 60 rednih in 30 izrednih članov mlajših od 75 let, ob tem pa še 90 dopisnih (zunanjih) članov. Z veljavnim zakonom so bili spremenjeni tudi nazivi. Ustanovna uredba je poznala redne in dopisne člane; slednja skupina se je delila na tiste, ki so redno sodelovali v delovanju Akademije in na tiste, ki niso prebivali v Ljubljani. Z Zakonom o SAZU maja 1948 so bili redni in dopisni člani, ki so sodelovali v delovanju SAZU, upravičeni do mesečne nagrade. Zakon o SAZU iz 1971 je uvedel formalno delitev dopisnih članov na dopisne člane v članskem sestavu in zunanje dopisne člane. Vnovič so se članski nazivi spremenili junija 1994, ko so dopisni člani v članskem sestavu postali izredni, zunanji dopisni člani pa dopisni člani.⁵

Zaradi odsotnosti številčne omejitve in pristopa razreda za umetnosti, ki je nominiral kandidate zgolj za redno članstvo, je jeseni 1958 protestiral akademik in starosta elektrotehnike Milan Vidmar. Predlagal je omejitev zgornjega števila članov, opozarjal na velike razlike v znanstvenih kvalifikacijah med kandidati in na prenizko število kandidatov s področja naravoslovja, zaradi česar naj bi se oblikoval občutek, da se »odrivajo realne stroke in njihovi zastopniki«. Njegovo mnenje sta zavrnila Makso Šnuderl in Josip Vidmar, vendar je kljub temu skupščina minila pod vtisom razprave o temeljnih izhodiščih za izvedbo volitev novih članov. Tajnik razreda za prirodoslovne in medicinske vede je predstavil pobudi, da se pri naslednjih volitvah upošteva članstvo po stopnjah, pri prvi izvolitvi pa poleg znanstvene ali umetniške odličnosti še delo in zasluge, ki jih ima kandidat za Slovenijo.⁶ Komentar Milana Vidmarja o neupoštevanju članstvo po stopnjah je zagotovo vezan tudi na »čakanje« njegovega prvega diplomanta, bivšega asistenta, in tesnega sodelavca Venčeslava Koželja, ki je dopisni član postal junija 1953, redni pa decembra 1961.⁷

Problem pa ni bil samo v kršitvi načela članstva po stopnjah in števila kandidatov, ampak tudi v predlogih samih, na kar napeljuje komentar, da med kandidati ni »nekaterih znanih imen iz našega znanstvenega in kulturnega življenja«. Gre za zelo pogosto izrečen očitek.⁸

⁵ Zakon o SAZU, SAZU, <http://www.sazu.si/o-sazu/zakon.html>, pridobljeno 28. 5. 2024.

⁶ Arhiv SAZU, Glavna skupščina 1958–1961, Zapisnik glavne skupščine SAZU (17. 10. 1958).

⁷ Člani SAZU, SAZU, <https://www.sazu.si/clani-sazu>, pridobljeno 9. junij 2024.

⁸ Arhiv SAZU, Predsedstvo 1953–1963, mapa 9, Zapisnik seje predsedstva SAZU (6. 10. 1961).

Pomemben korak v smeri omejevanja števila članov je bila sprememba volilnega postopka leta 1978: vsak razred je lahko predlagal le po enega kandidata za dopisnega člana, razred (za zgodovinske in družbene vede), ki je imel dva oddelka, pa po enega kandidata na oddelek. Ob pripravi novega Zakona o SAZU (1979–1980) se je predsednik Janez Milčinski zavzel, da bi bilo število članov v razmerju »z znanstvenim in umetniškim potencialom Slovenije ter v razmerju do števila članov drugih akademij,« zaradi česar ni prišlo do omejitve članstva v zakonu (v letu 1980) ali statutu (v letu 1982).⁹

Po sprejemu Zakona o SAZU decembra 1980 so se dogovorili, da lahko vsak razred izvoli največ dva nova dopisna člana, redni in zunanji dopisni člani pa so bili izvzeti iz te kvote, ni pa smelo število zunanjih dopisnih članov preseči števila kandidatov iz Slovenije.¹⁰ Določili so tudi, da so dopisni člani lahko izvoljeni za redne člane najprej po dveh volilnih obdobjih oziroma po štirih letih.¹¹ Do zaostritve je prišlo leta 1987, ko je dobil vsak razred pravico do izvolitve le enega dopisnega člana.¹² Ta dogovor so spregledali izjemoma, predvsem v primeru smrti več članov razreda. Tako je predsedstvo za volitve 1991 razredu za filološke in literarne vede in razredu za umetnosti odobrilo izvolitev več kot enega novega člana. Oba razreda sta predlagala tri dopisne člane, torej toliko, kot jih je umrlo od volitev 1989.¹³

Zaradi podaljševanja življenjske dobe ter rednih volitev novih članov je njihovo število v SAZU vztrajno rastlo. Zato je pomemben del v pripravi novega zakona imela razprava o določitvi zgornjega števila članov. Predlog zakona, ki je bil pripravljen do jeseni 1990, je prvič predvidel numerus clausus. Z njim so se načeloma strinjali vsi razredi, so pa v razredu za umetnost želeli v predlog zakona vnesti določilo, da bi bil razred, ki je imel petino članov Akademije, bil upravičen do četrtnine vseh njenih članov.¹⁴

⁹ ARS, AS 223, š. 4957, SAZU.

¹⁰ Arhiv SAZU, Predsedstvo 1979–1980, mapa 10, Zapisnik 1. redne seje predsedstva SAZU (16. 9. 1980); UL SRS, št. 42/71, str. 1053–1056; Arhiv SAZU, Glavna skupščina 1977–1984, Zapisnik redne letne skupščine SAZU (24. 4. 1981).

¹¹ Arhiv SAZU, Predsedstvo 1979–1980, mapa 11, Zapisnik 2. redne seje predsedstva SAZU (13. 11. 1980).

¹² Arhiv SAZU, Glavna skupščina, 1985–1988, Zapisnik volilne skupščine SAZU (23. 4. 1987).

¹³ Arhiv SAZU, Predsedstvo 1990–1992, mapa 6, Zapisnik 11. redne seje predsedstva SAZU (17. 1. 1991); SAZU, Predsedstvo 1990–1992, mapa 7, Zapisnik 12. redne seje predsedstva SAZU (28. 2. 1991).

¹⁴ Arhiv SAZU, Predsedstvo 1990–1992, mapa 7, Zapisnik 12. redne seje predsedstva SAZU (28. 2. 1991).

Postopek volitev rednih, dopisnih in zunanjih dopisnih članov je zaradi naraščajočega števila kandidatov ter seveda obveznega posvetovanja glede njihove primernosti pri oblasti po letu 1949 postajal vse bolj urejen in organiziran. Bistvena prelomnica v tem procesu je bilo naknadno soglasje oblasti k izvolitvi kandidata, ki ga je določal Zakon o SAZU maja 1948 (Oset 2017, 21–24). S tem se je oblikoval dvostopenjski postopek izbora kandidatov: najprej njihovo evidentiranje in ocena na SAZU (v razredih in predsedstvu), nato neformalna pridobitev stališča nosilcev političnih funkcij o kandidatih pred volitvami. Za volitve rednih in dopisnih članov, prvih po sprejemu zakona, ki je določal potrjevanje izvoljenih članov, je bila izbrana komisija (Milan Vidmar, Ramovš in Kidrič). Ta je na predlog razredov sestavila seznam kandidatov in v političnih forumih pridobila neformalno stališče do kandidatur. Tako so se želeli izogniti neljubim zapletom ob potrjevanju izvolitev novih članov.¹⁵ Zaradi zadrege, ki bi nastala, če bi se že izvoljeni kandidat naknadno odpovedal članstvu, pa so na drugi strani pred volitvami neformalno povprašali tudi njih, ali se s kandidaturo strinjajo (Vratuša 2010, 17, 41).¹⁶

Izrekanju o kandidatih se je slovenska vlada odpovedal leta 1969, s stališčem, da je »izbor članov stvar Akademije in je izvolitev prepuščena samo njej«.¹⁷ So pa določeni člani in predsednik SAZU Janez Milčinski posvetovali »s pristojnimi družbenimi dejavniki in s tem zavaroval Akademijo pred morebitnimi težavami« (Hribar 1990, 544–561).¹⁸ S tem so še pred sprejemom Zakona o SAZU iz leta 1980, vpeljali pridobivanje političnega soglasja o kandidatih (Menart 1988, 29–30).¹⁹

O dejanskem obsegu vpliva »merodajnih mest« na predloge kandidatov in s tem na članstvo SAZU je zaradi pomanjkanja informacij težko povedati kaj določnejšega. Poleg že omenjenih kandidatov za volitve decembra 1949, ki niso dobili neformalnega političnega soglasja (a so bili vseeno izvoljeni) in zavrnitve »reaktivacije« Leonida Pitamica leta 1967²⁰ se v zapisnikih sej predsedstva in glavne skupščine ome-

¹⁵ Arhiv SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 11, Zapisnik seje predsedstva SAZU (18. 10. 1949).

¹⁶ Arhiv SAZU, Predsedstvo 1984–1986, mapa 7, Zapisnik 1. redne seje predsedstva SAZU (20. 12. 1984).

¹⁷ Arhiv SAZU, Predsedstvo 1964–1971, mapa 6, Zapisnik izredne seje predsedstva SAZU (5. 2. 1969).

¹⁸ ARS, AS 293, š. 4, Intervju za Naše razglede ob petdesetletnici; SAZU, Glavna skupščina 1977–1984, Zapisnik skupščine SAZU (23. 3. 1978).

¹⁹ Arhiv SAZU, Glavna skupščina 1977–1984, Zapisnik redne letne skupščine SAZU (24. 4. 1981).

²⁰ Arhiv SAZU, Predsedstvo 1964–1971, mapa 5, Zapisnik seje predsedstva SAZU (29. 1. 1968).

nja primer (ne)izvolitve Edvarda Kocbeka. Neizvolitev Kocbeka za člana SAZU je v slovenskem kulturnem spominu najbolj (javno) izpostavljen primer, kjer so politični kriteriji prevladali nad kulturnimi (Hribar 1990, 544–561).

Izbor kandidatov in kandidatk

Z izvolitvijo novih članov maja 1940 so v Akademiji želeli zaokrožiti proces, ki se je začel z imenovanjem ustanovnih članov, to je nagraditi slovenske znanstvenike, ki so se po prvi svetovni vojni večinoma preselili v Slovenijo, na ljubljansko univerzo, kjer so utemeljili slovensko znanost. Z besedami Franceta Steleta, ki je postal redni član leta 1940, je bila s članstvom nagrajena generacija znanstvenikov in umetnikov, ki so slovensko kulturo po prevratu ponesli na evropsko raven (Stele 1958, 61–76). Na prvih volitvah so po daljšem premisleku – predvsem zaradi vojne v Evropi – nominirali in izvolili v tujini živeče znanstvenike; (na Dunaju živeča botanika) Alfonza Paulina in Ivana Regena ter (v Pragi živečega slavista) Matijo Murka. V vodstvu Akademije so se odločili, da diplome, ki jih je izdelal akademik Jože Plečnik, podelijo na prvi javni in slovesni skupščini tako novim kot ustanovnim članom. S tem je vodstvo želelo pokazati, da je doba ustanavljanja zaključena, začela pa se je nova ustvarjalna doba, katere pomemben člen bodo tudi novoizvoljeni člani.²¹

Volitve je zasenčil odziv matematika Josipa Plemlja, ki se je zaradi izvolitve kemika Maksa Samca poslal odstopno izjavo. Plemelj je Samcu, ki ga je sicer spoštoval kot znanstvenika, zameril njegovo kandidaturo za rektorja Univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani proti Jovanu Hadžiju. Ko je Samec decembra 1940 spoznal, da je večina akademikov bolj naklonjena Plemlju, se je odpovedal članstvu (Oset 2015b, 151–163), Vnovič je bil izvoljen decembra 1949; takrat je zanj glasoval tudi Josip Plemelj (Oset 2015c, 168–172).

Akademija se za izvedbo volitev novih članov ni odločila med drugo svetovno vojno, čeprav jo je okupacijska uprava večkrat pozvala, naj jih izvoli nove člane. Sprva se je Akademija temu izmikala z izgovori, čeprav so že na začetku vojne sprejeli jasno stališče, da ne bodo volili novih članov med vojno. Proti koncu vojne pa so sporočili okupacijskim oblastem svoje stališče tudi uradno. Predsednik Milan Vidmar je pred skupščino 1944 svetovalcu za kulturo za okupacijsko območje Jadransko primorje povedal, da bi volitve potegnile Akademijo v družbeno

²¹ Arhiv SAZU, Razna pošta, š. 2 (1940), št. 100/40; ARS, AS 812, f. 24, Glavna skupščina 1940; Arhiv SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik o 1. izredni skupščini AZU (16. 5. 1940).

dogajanje in bi bila deležna medijskih napadov ter s tem pritegnjena v »hrupni vrvež«.²²

Po drugi svetovni vojni se je pri volitvah novih članov poleg njihovih vrhunskih znanstvenih in umetniških dosežkov, ki so bili kot kriteriji zapisani v zakonih o Akademiji, poudarjal, predvsem pri mlajših članih, tudi njihov delovni prispevek. Ta se je omenjal (predvsem) v obdobju od osvoboditve do osemdesetih let, torej v obdobju, ko je bila Akademija prek svojih članov tesno vpeta v znanstvenoraziskovalno delo v »svojih« inštitutih. Prvič se je delovni doprinos neposredno omenjal ob izvolitvi Franca Lukmana, glavnega urednika Slovenskega biografskega leksikona, projekta, ki ga je Akademija želela prevzeti od Zadružne gospodarske banke, za dopisnega člana maja 1940.²³ Nekaj podobnega predstavljajo volitve novih članov decembra 1946, na katerih so bili izvoljeni večinoma naravoslovci, s čimer so na Akademiji želeli nakazati smer razvoja, saj so pričakovali, da bodo novi člani osnovali delovne enote (inštitute), s čimer bi dopolnili strukturo Akademije, sestavljeno večinoma iz humanističnih komisij in odborov.²⁴

Volitve članic

Odnos do znanstvenic kot kolegic se je v slovenskem akademskem okolju spreminjal počasi, z menjavo generacij in njihovimi uspehi. Prisotni so bili predsodki, ki jih astrofizičarka Bibijana Čujec (1926–2022), ki je kariero pričela na Inštitutu Jožefa Stefana v petdesetih letih, zaključila pa v Kanadi, označuje za recidiv hegeljanske mentalitete. Zanj je slovenski akademski prostor arhetipski primer okolja, v katerem ženskam ni dopuščen dostop do mest s funkcionalno močjo ali vplivom. V svojih spominih piše, da ni bila prijazno sprejeta in je bila pod nadzorom kolegov. Ker je imela podporo mentorja, ki jo je usmerjal v raziskovalno delo, se je lažje spopadala s pogostim preverjanjem njenih sposobnosti (Čujec 2012, 60–63).

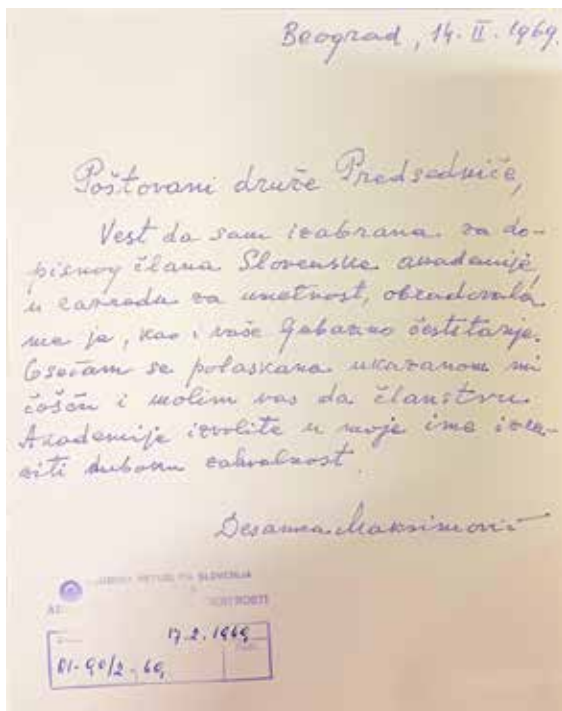
Prva članica SAZU je postala februarja 1969 srbska pisateljica Desanka Maksimović (1898–1993), na predlog predsednika SAZU in literarnega kritika Josipa Vidmarja. O njeni kandidaturi v razredu za umetnosti niso razpravljali, ampak je bila na Vidmarjev predlog nominirana neposredno v predsedstvu SAZU. V predstavitvi srbske pisateljice v Letopisu SAZU je zapisano, da »Desanka Maksimović sodi med največje sodobne jugoslovanske pesnice. Je redna članica Srpske akademi-

²² Arhiv SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik glavne skupščine SAZU (11. 8. 1944).

²³ Arhiv SAZU, Predsedstvo 1938–1952, mapa 1, Zapisnik o 8. izredni seji predsedništva AZU (1. 2. 1940).

²⁴ Arhiv SAZU, Glavna skupščina 1938–1951, Zapisnik redne seje glavne skupščine AZU (21. 12. 1946).

je nauka i umetnosti. Bibliografija njenega izvirnega in prevajalskega dela je obširna. Kritika hvali njeno človeško in pesniško občutljivost za vse v življenju. Njen čut je tako pretanjen, da se odziva tudi takrat, kadar na prvi pogled niti ni videti vzroka za pesniški navdih. Česarkoli se dotakne, zna preustvariti v muzikalen stih, v zvočne kitice, v privlačno pesem z iskreno človeško toplino in preprostostjo. Za njeno iskreno in neposredno dovzetnost za vse, kar je lepega v naravi, je posebej značilen ciklus z naslovom ‚Iz Slovenačke‘, v katerem poje hvalnico lepotam naše Gorenjske s takšno neposrednostjo in poetičnostjo, kakor noben drug srbohrvaški pesnik. Slovenski književnosti se je oddolžila s številnimi prevodi iz slovenske lirike (Prešeren, Župančič itd.)«. (N. a. 1970, 57). Z izjemo zahvale ob izvolitvi in za poslano diplomu v Arhivu SAZU ni ohranjene uradne korespondence med SAZU in dopisno članico Maksimović.²⁵

Zahvala Desanke Maksimović ob izvolitvi za dopisno članico SAZU²⁶

Šest let pozneje je za dopisno članico izvoljena hrvaška geologinja in paleontologinja s slovenskimi koreninami Vanda Kochansky Devidé (1915–1990). V obrazložitvi je poudarjeno njeno raziskovalno delo, saj

²⁵ Arhiv SAZU, Zadeve članov SAZU, š. 7 (1969–1971), 1969, Maksimović Desanka.

²⁶ Arhiv SAZU, Zadeve članov SAZU, š. 7 (1969–1971), 1969, Maksimović Desanka.

je izdela več študij o biostratigrafiji Slovenije, za svoje delo pa je dobila tako najvišje slovensko kot hrvaško znanstveno priznanje (N. a. 1976, 62–65). Matej Bor je ob kandidaturi hrvaške znanstvenice na skupščini marca 1975 obžaloval, da »ni nobenega [slovenskega] kandidata ženskega spola« za dopisnega člana.²⁷ Bil je razočaran, ker ni bil upoštevan njegov predlog za kandidaturo slikarke Anice Zupanec Sodnik (1892–1978).²⁸ Njegova pripomba je obrodila sadove in Sodnik, sicer Borova sorodnica (tašča), je bila izvoljena na naslednjih volitvah marca 1976. Zaradi šibkega zdravja je diplomu v njenem imenu prevzel Bor.²⁹

Pri kandidaturi Zupanec Sodnik je prišlo do zapleta, saj je bila predlagana manj kot mesec dni pred skupščino SAZU na predlog predsednika Josipa Vidmarja. Pritožil se je slikar France Mihelič, ki ni bil informiran o nameri za izvolitev novega člana iz vrst »likovnikov«. V pismu tajniku umetnostnega razreda Bratku Kreftu 14. marca 1976 je pojasnil, da se seje razreda – na kateri so razpravljali o kandidaturi Anice Zupanec Sodnik – ni udeležil zaradi zaposlenosti s pripravo retrospektivne razstave in ocene, da na »programu [ni] nekaj tako važnega, kot so predlogi za sprejem novih članov v naš razred«. Zaradi izvršenega dejstva – potrjene nominacije – je bil akademik Mihelič pred moralno dilemo, ali naj javno nasprotuje kandidaturi Zupanec Sodnik. Ocenil je, da kandidatka »sploh ni navzoča v slovenskem likovnem prostoru«, zato je njena kandidatura v nasprotju z namenom članstva v SAZU, ki je določena kot delovna organizacija, gremij najboljših znanstvenikov in umetnikov. Mihelič je ironiziral mnenje recenzenta dr. Staneta Mikuža, ki je v strokovni oceni zapisal, da so likovni ocenjevalci Zupanec Sodnik dotlej prezrli, z besedami, da je »imel skoraj pol stoletja možnost, da jo odkrije, toda jo je odkril šele zdaj – po naročilu«. Apostrofiral je uradnega predlagatelja Josipa Vidmarja kot osebo, ki ni strokovnjak za likovno umetnost. Presenetila ga tudi ni podpora nominaciji člana umetnostnega razreda Mateja Bora, bil pa je presenečen nad odločitvijo Božidarja Jakca, »za katerega sem doslej mislil, da je dovolj likovno izobražen, da lahko presodi kvaliteto likovnega opusa«. Svoje pismo je sklenil z vrednostno sodbo, da po njegovi »najboljši vednosti in vesti /.../ Anica Zupanc-Sodnikova kot slikarica ne zasluži tako visokega priznanja, kot je sprejem v članstvo SAZU«.³⁰

²⁷ Arhiv SAZU, Glavna skupščina 1973–1976, Zapisnik skupščine SAZU (20. 3. 1975).

²⁸ Arhiv SAZU, Glavna skupščina 1962–1972, Zapisnik skupščine SAZU (7. 2. 1969); ARS, AS 1402, š. 22, Mnenje za A. Sodnik, 29. 9. 1974.

²⁹ Arhiv SAZU, Glavna skupščina 1973–1976, Zapisnik redne letne skupščine SAZU (25. 3. 1976).

³⁰ Osebna zbirka Alenke Puhar, France Mihelič, Pismo Franceta Miheliča Bratku Kreftu (14. 3. 1976).

Na formalno napako je opozoril tajnik razreda za zgodovinske in družbene vede Lado Vavpetič, da je oceno o kandidatki podpisal Stane Mikuž, ki ni bil član SAZU. A do teh pripomb prišlo že potem, ko so vsi razredi podali soglasje k njeni kandidaturi. Anica Zupanec Sodnik je bila izvoljena za dopisno članico (v današnji terminologiji za izredno članico) v članski sestav.³¹ Ker je bilo ob njeni kandidaturi negodovanje zaradi postopka in ker je mnenje napisal Stane Mikuž, so ob smrti članice Mikuža naprosili za pisanje nekrologa. V njem je Mikuž zapisal: »Kot človek in umetnik je Anica Zupanc delo, ki ji ga je naložilo življenje, častno in polno opravila. Potem je odšla, toda po prečudni sreči, ki je dana ustvarjalcem – je hkrati tudi ostala« (Mikuž 1979, 99–100).

Do zapletov je prišlo tudi pri izvolitvi druge slovenske kandidatke, vključene v članski sestav – literarne zgodovinarke Marje Boršnik (1906–1982). Kandidatka je bila prvič predlagana skupaj z Jankom Kosom jeseni 1972. Razred za zgodovinske in družbene vede je najprej izrazil pomisleke glede vnovične kandidature Kosa, kot tudi Boršnik. V zapisniku niso navedene pripombe razreda za zgodovinske in družbene vede zoper Boršnik. Razred za zgodovinske in družbene vede je naposled privolil, da sta Kos in Boršnik evidentirana kot kandidata za članstvo.³² Nato pa se je zgodil preobrat v razredu za filološke in literarne vede, ki je nominiral Kosa in Boršnikovo. Član drugega razreda in predsednik SAZU Josip Vidmar je umaknil podporo Kosu, ker je Kos podprl kandidaturo Tomaža Šalamuna za Prešernovo nagrado. Po mnenju Josipa Vidmarja to izkazuje »nezadostno izčiščene estetske nazore prof. J. Kosa«. Zaradi očitne paketne obravnave obeh kandidatov je bil brez zapisanega pojasnila umaknjen predlog tudi za Boršnikovo.³³

Vidmarjevi zadržki glede Marje Boršnik niso zapisani, vendar je glede na drobno nagajanje v razredu po njeni izvolitvi možno sklepati, da gre za vrh ledene gore, torej za dolgotrajno zamero, najverjetneje povezano z izdajo zbranih del slovenskih književnikov ter s tem povezanim komentarjem Marje Boršnik o Izidorju Cankarju. V intervjuju Boršnik s kiparjem Jakobom Savinškom o njegovem portretu Izidorja Cankarja, objavljenim 1959 v Naših razgledih, so bile zapisane za tedanje izobraženstvo nepredstavljivo negativne oznake; Cankar je bil predstavljen kot izrazito negativna osebnost, izkoreninjenec (Puhar 2016, 109–110). Nad intervjujem se je zgražala celotna Akademija, ki je zaradi osebnega napada na svojega člana edinkrat v svoji zgodovini odločno javno protestirala. Znano je, da je Josip Vidmar, ki se je v pet-

³¹ Arhiv SAZU, Predsedstvo 1975–1978, mapa 1, Zapisnik redne seje predsedstva SAZU (16. 3. 1976).

³² Arhiv SAZU, Predsedstvo 1972–1975, mapa 4, Zapisnik redne seje predsedstva SAZU (27. 2. 1973)

³³ Arhiv SAZU, Predsedstvo 1972–1975, mapa 4, Zapisnik redne seje predsedstva SAZU (27. 2. 1973).

desetih letih postavil v vlogo zaščitnika Izidorja Cankarja (z izvolitvijo za akademika, s čimer je olajšal njegovo finančno stisko, njegovim angažiranjem v SAZU ter nenazadnje tudi z organiziranjem njegovega državnega pogreba) odločno zavračal osebne napade na ugledne akademike (Puhar 2016, 109–110; Oset 2016a, 13).

Kos in Boršnik sta nato postala kandidata za člana SAZU na volitvah marca 1977. Te so potekale na prvi skupščini po izteku predsedniškega mandata Josipa Vidmarja in na njih sta bila tudi izvoljena za dopisna člana.³⁴ Kritike na račun članice Boršnik so se nadaljevale tudi v razredu in med literarnimi zgodovinarji; kot je v nekrologu zapisal Janko Jurančič, »nekateri literarni zgodovinarji niso vedno in do kraja strinjali« z njenim raziskovalnim delom in uporabljeno metodologijo, ki so jo označevali za zastarelo. Jurančič je pohvalil samostojnost in neodvisnost Boršnik z argumentom, da so »razlike v mnenjih nujne«, tudi zaradi generacijskih razlik med raziskovalci in njihovih afinitet. Za nekrolog neobičajen je zapis, da je dopisna članica »vedno skušala iti v korak s časom in razvojem, kar se ji je v največ primerih tudi lepo posrečilo« (Jurančič 1983, 79).

Preglednica članic SAZU³⁵

	Leto izvolitve	Razred
Desanka Maskimović	1969	Razred za umetnosti
Vanda Kochansky Devidé	1975	Razred za prirodoslovne in medicinske vede
Anica Zupanc Sodnik	1976	Razred za umetnosti
Marija Boršnik	1977	Razred za filološke in literarne vede
Milka Ivič	1983	Razred za filološke in literarne vede
Irena Grickat Radulović	1983	Razred za filološke in literarne vede
Dragica Turnšek	1985, 1993	Razred za naravoslovne vede
Lidija Andolšek Jeras	1987, 1993	Razred za medicinske vede
Anne McLaren	1995	Razred za medicinske vede
Alenka Šelih	1997, 2003	Razred za zgodovinske in družbene vede

Podobno kot v predhodnih primerih nominacij kandidatk tudi v osemdesetih letih ni zabeležena razprava v razredu. Na predlog razreda za filološke in literarne vede sta bili na volitvah junija 1983 nominirani dve srbski slavistki: Milka Ivič (1923–2011) in Irena Grickat Radulović (1922–2009). Njuna izvolitev je povezana s prizadevanjem vodstva SAZU za okrepitev mreže zunanjih dopisnih članov, ki bi bili pripravljeni sodelovati s SAZU in raziskovalci z ZRC SAZU (Oset 2017, 144–148). V

³⁴ Arhiv SAZU, Glavna skupščina 1977–1984, Zapisnik skupščine SAZU (10. 3. 1977).

³⁵ Zvezdica ob imenu članice pomeni, da gre za dopisno članico brez prebivališča v Sloveniji. Članice brez zvezdice so bile vključene v članski sestav. Dve letnici v drugi koloni pomenita dve hierarhično zaporedni izvolitvi; najprej za izredno članico in nato za redno članico.

utemeljitvi Ivič je bilo zapisano: »V svojem znanstvenem delu se največ ukvarja z raziskovanjem sintakse, torej s tistimi poglavji slovnice, ki so pri nas najmanj obdelana, zlasti v slovenski slovnici. Ker imata slovenski in srbohrvaški jezik v vseh poglavjih veliko skupnega, so izsledki prof. dr. Ivičeve izredno pomembni tudi za slovensko jezikoslovje« (N. a. 1984, 78–79). O Grickat Radulović pa je bilo zapisano: »Sodi med prve znanstvenike jugoslovanske lingvistike, njeni lingvistični izsledki so pomembni ne le za razvoj srbske in hrvaške, temveč tudi slovenske in sploh slovanske jezikovne znanosti« (N. a. 1984, 76–78).

Na naslednjih volitvah maja 1985 je na predlog razreda za naravoslovne vede za dopisno članico v članskem sestavu izvoljena Dragica Turnšek (1932–2021), raziskovalka Geološkega inštituta ZRC SAZU. V utemeljitvi za njeno izvolitev je zapisano, da je raziskovalka s »poglobljenim strokovnim delom in odličnimi znanstvenimi rezultati na področju fosilnih alg in mikrofavne iz jurskih in krednih skladov, pozneje pa zlasti mezozojskih fosilnih knidarijev si je pridobila velik ugled med domačimi in tujimi raziskovalci. /.../ Z enako doslednostjo in notranjo disciplino, ki je značilna za njeno znanstveno delo, se loteva tudi društvenih in družbenopolitičnih nalog. V letih od 1965 do 1969 je bila tajnica Slovenskega geološkega društva; to funkcijo je ponovno prevzela sedaj za novo štiriletno obdobje. Je tudi član mednarodnega društva za raziskave fosilnih knidarjev. Za svoje znanstvene dosežke je Turnškova prejela leta 1967 nagrado Sklada Borisa Kidriča« (N. a. 1986, 97–98).

Karierna pot Dragice Turnšek precej spominja na kariere prvih univerzitetnih profesorov ljubljanske univerze, saj se je podobno kot Marta Blinc (1904–2000), Ljudmila Dolar Mantuani (1906–1988) ali Marija Perpar (1904–1990) v celoti posvetila znanstvenemu delovanju (Oset 2016b, 206–214). Na drugi strani pa je njena sodobnica Lidija Andolšek Jeras (1929–2003), ki je za dopisno članico v članskem sestavu izvoljena aprila 1987, spominjala bolj na novodoben tip znanstvenic, ki se je uveljavil po visokošolski reformi konec petdesetih let. Zdravnica Andolšek Jeras je delovala na področju medicine, kjer so bile ženske številčno bolj zastopane, si ustvarila družino, še preden se je uveljavila kot znanstvenica, ob tem pa je bila družbeno aktivna. V utemeljitvi za izvolitev Andolšek Jeras je tako zapisano, da si je s »strokovnoznanstvenim, raziskovalnim in organizacijskim delom utrla pot med vodilne jugoslovanske strokovnjake na področju reprodukcije človeka in si pridobila ugled strokovnjakinje in znanstvenice v mednarodnem merilu. Vse pomembne izsledke in rezultate znanstvenoraziskovalnega dela je objavila sama ali s sodelavci v 175 razpravah in člankih v domačih, predvsem pa v tujih strokovnih revijah, kjer jo tudi citirajo.« (N. a. 1988, 118–120) Pozneje je zasedla funkcije v vodstvu SAZU; bila je tajnica razreda za medicinske vede od maja 1992 do septembra 1999 in nato

glavna tajnica od septembra 1999 do aprila 2002, nato pa je bila izvoljena kot predstavnica akademikov v predsedstvo SAZU.³⁶

Turnšek in Andolšek Jeras sta bili izvoljeni za redni članici maja 1993, prva po osmih, druga po šestih letih izrednega članstva; neuradna »čakalna« doba pred predlaganjem za redno članstvo je bila 4 leta (Oset 2017, 205–212). V devetdesetih so bile nominirane še štiri kandidatke, tri kandidatke za izredno članstvo in ena za dopisno članico. Dopisno članico Anne McLaren (1929–2009), izvoljeno junija 1995 v razred za medicinske vede, je predlagala redna članica Lidija Andolšek Jeras, kar je prvi tovrsten primer, da je članica nominirala kandidata za članstvo v SAZU. V utemeljitvi za izvolitev britanske biologinje, izvoljene junija 1995, je bilo zapisano, da je kot podpredsednica The Royal Society of London med prvimi tujimi akademijami po osamosvojitvi Slovenije poskrbela za vzpostavitev stikov svoje institucije s slovenskimi znanstveniki in uredila zanje tudi raziskovalna gostovanja v Veliki Britaniji. Ob tem pa je pomagala SAZU pri vključevanju v gremije evropskih akademij in skupne evropske projekte. Označena je bila za veliko prijateljico Slovenije (Andolšek 1996, 75–76).

Med potencialnimi kandidati za izredno članico v razredu za zgodovinske in družbene vede je bila jeseni 1994 navedena Alenka Šelih (1933). Sprva ji je dobro kazalo, saj jo je predlagal tajnik razreda Aleksander Bajt, vpliven akademik, ki je kandidiral za predsednika SAZU maja 1992. Razred je zaradi smrti članov lahko predlagal tri kandidate za izredne člane. V skladu z obstoječo prakso se je razred odločil nominirati zgolj tri kandidate, čeprav je vodstvo SAZU večkrat pozvalo razrede, da v skladu z demokratičnimi običaji predlagajo vsaj dva kandidata za eno mesto, s čimer bi se okrepila odločilna vloga skupščine pri izboru (novih) članov. Bajt je bil zelo razočaran, ker je Šelih dobila zgolj njegov glas podpore v razredu, zato ni bila nominirana. Protestno je odstopil kot tajnik, saj je ocenil, da je prišlo do dogovora znotraj razreda za nominiranje dveh zgodovinarjev in filozofa za izrednega člana (Bernik 2012 II, 400, Oset 2017, 236–237). Bajt se je na volilni skupščini junija 1995 hudoval nad nominacijskim postopkom ter vlogo predsednika Bernika pri izboru kandidatov v prvem razredu. Navkljub Bajtovemu protestu so bili izvoljeni vsi trije nominirani kandidati prvega razreda (Bernik 2012 II, 416).

Bernik je svojo dobo na čelu SAZU podrobno orisal v svojih spominih z naslovom *Kronika mojega življenja*. Prvi nominaciji Šelih je posvetil neobičajno veliko pozornosti, medtem ko njena druga kandidatura in izvolitev na naslednjih volitvah ni niti omenjena. To je mogoče pojasniti kot Bernikov odziv na Bajtov protest na skupščini in javni očitki Berniku, da je uporabil svoj vpliv za nominacijo Valentina Hribarja (Bernik 2012 II, 508–510).

³⁶ Člani SAZU, SAZU, <https://www.sazu.si/clani-sazu>, pridobljeno 9. junij 2024.

Na majski volilni skupščini 1997 je bila izvoljena Alenka Šelih, ki je postala izredna članica razreda za zgodovinske in družbene vede. V utemeljitvi je poudarjeno njeno raziskovalno delo mladostniške kriminalitete in prestopništva, ter njeno stališča, da je treba mladostnike spoštovati kot osebnosti. Predlagatelji so navedli še njeno zavzemanje za manjšo stopnjo represivnosti s ciljem preprečevanja ponovne kriminalitete in zagotovitev možnosti za resocializacijo storilcev (Pretnar, Mlinar 1998, 48–50).

Šelih je v redno članico napredovala maja 2003. Že predtem pa je maja 1998 izvoljena za načelnico oddelka za družbene vede; oddelkec je vodila do februarja 2005. Med marcem 2002 in februarjem 2005 je bila tudi tajnica razreda za zgodovinske in družbene vede, od maja 2005 do maja 2008 pa podpredsednica SAZU. Poleg Lidije Andolšek Jeras je bila Šelih torej vključena v upravljanje SAZU, s čimer se je oblikovala podlaga za vključevanje članic pri upravljanju in vodenju institucije.³⁷ Ob tem je Šelih pridobila SAZU za sozaložništvo monumentalne monografije *Pozabljena polovica: Potreti ženski 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, kar je trdneje postavilo na dnevni red vprašanje zastopnosti žensk v vrhovih slovenske kulture in vzpostavilo novo raziskovalno področje. Raziskovalno delo za projekt je akad. Šelih (so)financirala iz njej pripadajoče članske nagrade (Šelih 2007b, 5–6).

Preostale tri članice v članskem sestavu (Anica Zupanec Sodnik, Marja Boršnik, Dragica Turnšek) po izvolitvi niso bile nominirane za mesto s funkcionalno močjo znotraj SAZU. Zupanec Sodnik zaradi bolezni ni osebno prevzela diplome, medtem ko je bila v drugem razredu napetost med Boršnik in ostalimi člani, zaradi česar se ni pogosto udeleževala sej razreda in tudi ni bila predlagana za redno članico (Oset 2017, 195). Za Turnšek pa je mogoče ugotoviti, da se je tudi po izvolitvi za (dopisno) članico še nadalje osredotočala na svoje raziskovalno delo in vodenje Geološkega inštituta SAZU (danes Paleontološkega inštituta Ivan Rakovca ZRC SAZU9 (Goričan 2022, 361–363)).

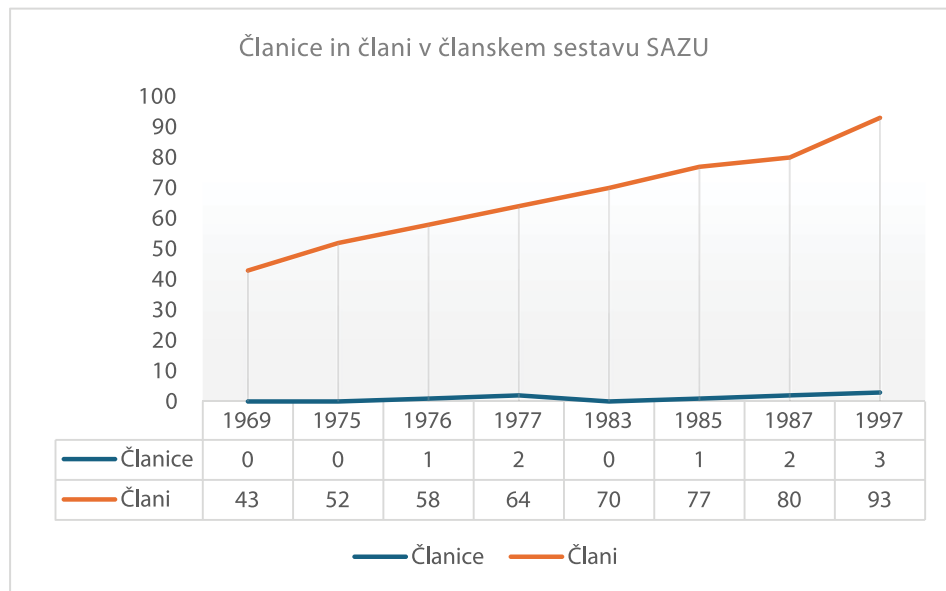
Na volitvah 1997 je bila nominirana biologinja Nada Pipan, vendar ni bila izvoljena, na naslednjih volitvah pa ne znova predlagana.³⁸ Dve leti pozneje, na zadnjih volitvah članov v 20. stoletju, je bila nominirana etnomuzikologinja Zmaga Kumer, vendar ni bila izvoljena in pozneje prav tako ne znova predlagana.³⁹

³⁷ Člani SAZU, SAZU, <https://www.sazu.si/clani-sazu>, pridobljeno 9. junij 2024.

³⁸ Arhiv SAZU, Skupščina 1997–1998, Zapisnik skupščine SAZU (27. 5. 1997).

³⁹ Arhiv SAZU, Skupščina 1999–2000, Zapisnik skupščine SAZU (8. 4. 1999).

Grafikon namesto sklepa

Grafikon prikazuje zmeren trend rasti (vseh) članov. Izvolitve članic so sporadične. S tem v zvezi je v strokovni in znanstveni literaturi je obravnavano tudi vprašanje reproduciranja spolne neenakosti v razmerju z družbenimi strukturami (prim. Antić Gaber, 2015).

Znotraj SAZU v zapisnikih v 20. stoletju ni zabeležena razprava o zastopanosti žensk po zakonu najvišji slovenski znanstveni in umetniški ustanovi. Šele v osemdesetih se v medijih pojavijo vprašanja o regionalni in ženski zastopanosti. Odzivu predsednika Milčinskega, navedenem v začetku razprave niso sledila dodatna vprašanja ali komentarji. Bilo je sprejeto kot robato osebno stališče vodilnega funkcionarja, ki je ocenil, da je vprašanje neprimerno postavljati v sklopu dokumentarnega filma ob njegovi 70-letnici.

Vprašanje zastopanost se je periodično pojavilo ob razglasitvi novih članov. Ob tem je zanimivo, da se je bolj izpostavljala odsotnost znanstvenic kot umetnic. Edina umetnica, izvoljena v članski sestav, je postala članica v visoki starosti in s kršenjem standardnega kandidacijskega postopka ter dvomov o presežnosti njenega opusa, kar so izpostavljali kritiki njene izvolitve, vendar niso prepričali Josipa Vidmarja, predsednika SAZU in uradnega predlagatelja nominacije.

Zaradi vse bolj omejenega števila prostih mest v devetdesetih je bilo več pobud za uporabo različnih »metričnih« modelov pri ocenjevanju kandidatov (število citatov, objav pri uglednih založbah in revijah, patentov in podobno). Temu so se uprli predvsem v humanističnem

prvem in drugem razredu, saj so to razumeli kot del prizadevanj za povečanja števila članov v naravoslovnem tretjem in četrtem razredu. Do tega pristopa je bil odpor tudi v razredu za umetnost, kjer so zahtevali večje število članov, z argumentom, da mora biti umetnost bolj enakovredno zastopana v ustanovi, ki združuje znanost in umetnost. V tem boju za zagotovitev čim večjega števila mest za svoj razred, disciplino, preferenčnega kandidata, pa vprašanje spola ni bilo registrirano kot ključno. Reprodukcijski modeli, ki jih je sicer pomembno obrusil vpliv politike, še posebej po drugi svetovni vojni, in ustanovitev inštitutov SAZU (danes je večina nekdanjih akademskih inštitutov združenih v ZRC SAZU), so bili ukoreninjeni v žitje ljubljanske akademske kulture. Iz obravnavanega gradiva je razvidno, da se postopne spremembe, ki jih zasledimo ob koncu 20. stoletja še ne odražajo pri volitvah članov in članic v najvišjo slovensko znanstveno in umetnostno institucijo na začetku 21. stoletja.

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije

AS 293 (Janez Milčinski)

AS 1402 (Fran Zwitter)

Arhiv Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Glavna skupščina

Predsedstvo SAZU

Zadeve članov

Arhivsko-muzejska služba Univerze v Ljubljani

Rektorat, Zapisniki rednih in izrednih sej univerzitetnega sveta in univerzitetnega senata

Osebna zbirka Alenke Puhar

France Mihelič

Literatura

Andolšek, Lidija. 1996. »Anne McLaren«. V *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti: 46. knjiga: 1995*, urednik Mitja Drovenik, 75–76. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Antić Gaber, Milica, ur. 2015. *Zahtevna razmerja: spol, strukturne ovire in priložnosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Bernik, France. 2005. *Slovenska akademija znanosti in umetnosti: od 1992 do 2002*. Maribor: Študentska založba Litera.

Bernik, France. 2012. *Kronika mojega življenja, I-II*. Ljubljana: Slovenska matica.

Brenčič, Mihael. 2007. »Ljudmila Dolar Mantuani«. V *Pozabljena polovica: portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, zbrale in uredile Šelih, Alenka, Milica Antić Gaber, Alenka Puhar, Tanja Rener, Rapa Šuklje in Marta Verginella, 310–313. Ljubljana: Tuma: SAZU.

- Čujec, Bibiana. 2012. *Beyond: life of a nuclear physicist, wife and mother*. Victoria: Bibiana Čujec.
- Goričan, Špela. 2022. »Dragica Turnšek«. V *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti*: 72. knjiga: 2021, 361–363. Ljubljana: SAZU.
- Grgić Renko, Manca. 2023. »Angela Piskernik: botaničarka, pedagoginja, naravovarstvenica«. V *Naša znanstvenice: kako so ženske soustvarjale znanost v Jugoslaviji*, ur. Jovana Mihajlović Trbovc, 188–199. Ljubljana: Založba ZRC.
- Hribar, Tine. 1990. »Slovenska osamosvojitve in kultura«. *Nova revija: mesečnik za kulturo* 9 (95): 544–561.
- Jurančič, Janko. 1983. »Marja Boršnik«. V *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti*. 33. knjiga. 1982, 79. Ljubljana: SAZU.
- Markič, Olga, ur. 2022. *Alma Sodnik in njeno filozofsko delo*. Ljubljana: Slovenska matica, Založba Univerze.
- Menart, Janez. 1988. *Slovenska akademija znanosti in umetnosti: 1938–1988: oris in prikaz njenega nastanka in delovanja v jubilejnem petdesetem letu*. Ljubljana: SAZU.
- Mikuž, Stane. 1979. »Anica Sodnik Zupanec (1892–1978)«. V *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti*: 29. knjiga: 1978, 99–100. Ljubljana: SAZU.
- Milčinski, Janez. 2002. *Leta za pet drugih*. Ljubljana: Prešernova družba.
- N. a. »Vanda Kochansky-Devidê«. 1976. V *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti*: 26. knjiga: 1975, urednik Gorazd Kušej, 62–65. Ljubljana: SAZU.
- N. a. 1970. »Desanka Maksimović«. V *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti: dvajseta knjiga*: 1969, urednik Milko Kos, 57. Ljubljana: SAZU.
- N. a. 1984 »Milka Ivič«. V *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti*: 34. knjiga: 1983, 78–79. Ljubljana: SAZU.
- N. a. 1984. »Irena Grickat Radulović«. V *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti*: 34. knjiga: 1983, 76–78. Ljubljana: SAZU.
- N. a. 1986. »Dragica Turnšek«. V *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti*: 36. knjiga. 1985, 97–98. Ljubljana: SAZU.
- N. a. 1988. »Lidija Andolšek-Jeras«. V *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti*: 38. knjiga: 1987: ob 50-letnici Slovenske akademije znanosti in umetnosti, urednik Janez Batis, 118–120. Ljubljana: SAZU.
- Noordenbors, Greta. 2002. »Women in academies of sciences: from exclusion to expection«. *Women's Studies International forum*, vol 25/1, 127–137.
- Oset, Željko. 2013. *Zgodovina Slovenske akademije znanosti in umetnosti: prizadevanja za ustanovitev Akademije, ustanovitev in njena prva leta*. Ljubljana: SAZU.
- Oset, Željko. 2015a. »Slovenske znanstvenice in njihove možnosti za akademsko kariero v obdobju Kraljevine SHS/Jugoslavije«. V *Žensko delo: delo žensk v zgodovinski perspektivi*, uredili Mojca Šorn, Nina Vodopivec in Žarko Lazarevič, 195–214. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.

- Oset, Željko. 2015b. »Izvolitev Maksa Samca za rednega člana Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani maja 1940«. V *Maks Samec (1881–1964): Življenje in delo*, uredil Branko Stanovnik, 151–163. Ljubljana: Slovensko kemijsko društvo, SAZU.
- Oset, Željko. 2015c. »Samec postane vnovič član Slovenske akademije znanosti in umetnosti«. V *Maks Samec (1881–1964): Življenje in delo*, uredil Branko Stanovnik, 168–172. Ljubljana: Slovensko kemijsko društvo, SAZU.
- Oset, Željko. 2016a. »Pomen in slovo Izidorja Cankarja: pred aprilsko 130. obletnico rojstva „renesančnega gospoda«. *Slovenski čas: časnik za družbo in kulturo* 69: 13.
- Oset, Željko. 2016b. »Vogalni kamni kulturnih ustanov«. V *Izidor Cankar: mojster dobro zasukanih stavkov: življenje in delo Izidorja Cankarja 1886–1958*, urednica Alenka Puhar, 178–203. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Oset, Željko. 2017. *Zgodovina Slovenske akademije znanosti in umetnosti: razvoj najvišje znanstvene in umetniške ustanove (1945–1992)*. Ljubljana: SAZU.
- Oset, Željko. 2018. »Marija Perpar, kemičarka in univerzitetna profesorica«. V *Goriški izobraženci skozi zgodovino*, urednik Željko Oset, 191–214. Nova Gorica: Založba Univerze.
- Premk, Francka in Eva Premk. 2015. *Prof. dr. Marja Boršnik, prva dama slovenske slavistike*. Kranj: Mestna občina Kranj, Gorenjski muzej.
- Pretnar, Stojan in Zdravko Mlinar. 1998. »Alenka Šelih«. V *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti: 48. knjiga: 1998*, 48–50. Ljubljana: SAZU.
- Puhar, Alenka. 2016. *Izidor Cankar. Mojster dobro zasukanih stavkov. Življenje in delo Izidorja Cankarja 1886–1958*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Stele, France. 1958. »Jože Plečnik«. V *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti: VIII. knjiga*, urednik Milko Kos, 61–76. Ljubljana: SAZU.
- Stergar, Janez. 2004. »Dr. Ángela Piskernik (1886–1967), koroška naravoslovka, naravovarstvenica in narodna delavka«. V *Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, uredil Aleksander Žižek, 227–257. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Šelih, Alenka, Milica Antić Gaber, Alenka Puhar, Tanja Rener, Rapa Šuklje, Marta Verginella, ur. 2007a. *Pozabljena polovica: portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Založba Tuma: SAZU.
- Šelih, Alenka. 2007b. »Predgovor«. V *Pozabljena polovica: portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, zbrale in uredile Šelih, Alenka, Milica Antić Gaber, Alenka Puhar, Tanja Rener, Rapa Šuklje in Marta Verginella 5–8. Ljubljana: Tuma: SAZU.
- Terčelj, Mojca Marija. 2021. »Zamolčana znanstvenica: doprinos dr. Branislave Sušnik k raziskovanju staroselskih kultur Paragvaja«. *Dve domovini: razprave o izseljenstvu / Two homelands: migration studies* 53: 27–44.
- Vratuša, Anton. 2010. *V svet po veliki, beli cesti. 95 let akademika Antona Vratuše*. Murska Sobota: Franc-Franc; Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija.

Internetni viri

Člani SAZU, SAZU, <https://www.sazu.si/clani-sazu>, pridobljeno 9. junij 2024.

Zakon o SAZU, SAZU, <http://www.sazu.si/o-sazu/zakon.html>, pridobljeno 28. maj 2024.

Ustni vir

Intervju Željka Oseta z akad. dr. Francetom Bernikom v prostorih SAZU, maj 2015.

Željko Oset

HUN-REN, Mađarska istraživačka mreža za humanistiku

Projekat ERC SOVEREIGNTY

Šentjur, Slovenija

zeljko.oset@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6688-4126>

SLOVENAČKA AKADEMIJA NAUKA I UMETNOSTI I NJENE ČLANICE U 20. VEKU

U članku se analiziraju mehanizmi za izbor članica Slovenačke akademije nauka i umetnosti (SAZU) od njenog osnivanja (1938) do kraja 20. veka. Pitanju zastupljenosti žena u SAZU unutar same institucije nije bila posvećivana posebna pažnja. U izvorima se kao termin za članice SAZU koristi više varijanti: akademičarka, akademkinja, akademikinja, pa čak i akademik. Nazivi muškog roda se u SAZU upotrebljavaju kao rodno neutralni; nazivi za članice se po pravilu koriste prilikom svečanog proglašenja rezultata izbora za nove članove i članice. Izborom Lidije Andolšek Jeras za glavnu sekretarku SAZU septembra 1999. postepeno se – ali ne i dosledno – uvodi upotreba naziva koji uključuju pol. Kod izbora prvih članica primetan je odlučujući uticaj akademika koji imaju formalnu moć, a od osamdesetih godina naovamo birane su naučnice sa opširnim bibliografijama. U slučaju dopisnih članica SAZU je od njih očekivala nastavak i produbljivanje naučne saradnje sa SAZU i njenim institutima (ZRC SAZU). Od toga donekle odstupa izbor britanske naučnice koju je predložila članica SAZU, i koja je bila izabrana zbog svojih zasluga kod uključivanja slovenačkih naučnika i naučnica u britansko akademsko okruženje. Trend rasta članova u analiziranom periodu je umeren, a kod članica se trend ne može pratiti, jer su izbori bili sporadični – udeo članica od sredine sedamdesetih godina ostaje na 4%. Članak se zasniva na arhivskoj i memoarskoj građi i usmenim izvorima.

Ključne reči: nauka, Slovenačka akademija nauka i umetnosti, žene u nauci, naučnice, umetnice, akademičarke

Željko Oset
HUN-REN, Research Centre for the Humanities
Project ERC SOVEREIGNTY
Šentjur, Slovenia
zeljko.osest@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6688-4126>

THE SLOVENIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS AND ITS FEMALE MEMBERS IN THE 20TH CENTURY

The paper analyzes the mechanisms for selecting female members of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (SASA) from its establishment in 1938 to the end of the 20th century. The Slovenian Academy of Sciences and Arts has not paid significant attention to women's representation in its membership. Various terms have been used in the sources to refer to female members of SASA, including *akademičarka*, *akademkinja*, *akademikinja*, and even *akademik*. Masculine titles are generally used as gender-neutral in SASA, while titles explicitly denoting female members are typically used when formally announcing the election of new members. The election of Lidija Andolšek Jeras as the Secretary General of SASA in September 1999 marked a gradual, yet inconsistent, shift towards the use of gender-sensitive terminology. The election of the first female members was marked by the evidently decisive influence of male academicians with formal authority. However, from the 1980s onwards, female scholars with extensive bibliographies began to be elected. The corresponding female members were expected to continue and expand research collaboration with SASA and its institutes (ZRC SAZU). An exception to this was the election of a British scholar, nominated by a female SASA member, who was elected thanks to her efforts to include Slovenian researchers into the British academic environment. In the analyzed period, the membership of SASA grew moderately. However, trends of female membership cannot be reliably tracked because they were elected only sporadically – the share of female SASA members stagnated at 4% since the mid-1970s. The paper draws on archival materials, memoirs, and oral sources.

Keywords: science, Slovenian Academy of Sciences and Arts, women in science, female scholars, female artists, female academicians

Prejeto / Priljeno / Received: 10. 06. 2024.
Sprejeto / Prihvačeno / Accepted: 16. 12. 2024.

Nazivi beogradskih ulica kroz prizmu slovenačkog jezika, književnosti i kulture

Apstrakt

Ovaj rad ima za cilj da pruži uvid u nazive beogradskih ulica koji na bilo koji način neposredno ukazuju na povezanost sa slovenačkim jezikom, književnošću i/ili kulturom u najširem mogućem smislu. Istraživanjem su obuhvaćene samo ulice koje se nalaze na užem području grada Beograda. Imena tih ulica su najpre, uz pomoć prilagođene tipologije, razvrstana u grupe na osnovu područja kojima pripadaju, a zatim su njihova imenovanja uvrštena u odgovarajuće vremenske okvire. U fokusu rada nalaze se, pre svega, one ulice čiji su nazivi trenutno aktuelni, dok su one koje su bile preimenovane samo pomenute.

Ključne reči: toponomastika, Beograd, ulice, slovenački

1. Uvod

Ulična imena, pa i sam proces imenovanja od strane gradskih i opštinskih vlasti, mogu se proučavati sa stanovišta brojnih naučnih disciplina. U zavisnosti od polazišta, ova tematika privlačila je pažnju mnogih istraživača sa najrazličitijih područja, poput kulturne geografije, (socio)lingvistike, (kulturne) antropologije, etnologije i srodnih disciplina. Ako uzmemo u obzir činjenicu da je (pre)ime-
novanje ulica takođe i pravno regulisano – različitim uredbama, odlukama, regulativama, uopšteno pravnim aktima – onda bi se dalo konstatovati da ovo pitanje, u neku ruku, seže čak i na područje pravnih nauka. Međutim, ukoliko pogledamo neka ranija istraživanja (na globalnom nivou), ne možemo prevideti činjenicu da je svo-

jevrnsne temelje u proučavanju ove problematike još u drugoj polovini prošlog veka postavio jedan ugledni izraelski (kulturni) geograf i univerzitetski profesor Maoz Azarjahu, a ako govorimo o autorima sa ovih prostora, onda bi svakako trebalo spomenuti Vlada Valenčiča, Milana Leka, Ljubicu Ćorović, Srđana Radovića, Dunju Rihtman-Auguštin i dr.

Uličnim nazivima, tj. (h)odonimima u (urbanoj) toponimiji jednog mesta dalo bi se pripisati više funkcija, kroz koje oni ispunjavaju svoju svrhu. Oni, s jedne strane, kako to zapisuje Srđan Radović, predstavljaju „orijentire u gradskom prostoru i nosioce simbola koji u značajnoj meri tvore identitet grada“ (Radović 2014, 10), što se do neke mere oslanja i na zapažanja M. Azarjahua, koji navodi da su (h)odonimi tradicionalno narodski produkt i takođe im pripisuje urbanu funkciju, navodeći pritom i da se mogu odnositi na nekakvu posebnost koja se vezuje za lokalnu topografiju ili istoriju. On imenovanje ulica istovremeno vidi i kao politički čin, kojim vlast može da demonstrira svoju moć, odnosno da se samim procesom imenovanja ulica izražavaju politički interesi (Azaryahu 1996, 311–328). A možda se upravo ta politička funkcija ili potencijal koju ulični nazivi u sebi nose može najbolje ogledati na primeru njihovog uklaňanja, odnosno prilikom preimenovanja ulica, što se veoma dobro moglo videti na primeru (nekih) gradova bivše zajedničke države. To je, primera radi, bio slučaj sa ljubljanskim ulicama koje su u svom nazivu nosile imena članova austrijske vladarske kuće, te ih je bilo potrebno promeniti, jer kao takve nisu odgovarale novoj političkoj situaciji nakon proglašenja Kraljevine SHS (Valenčič 1989, 151). O sličnoj praksi iz 1930. godine u Beogradu piše i Srđan Radović, navodeći da je glavni grad u to doba „doživeo jedno od najobimnijih (pre)imenovanja ulica i trgova u svojoj istoriji“ (Radović 2016, 16). Ništa bolje nije bilo ni u Zagrebu nakon 1945. godine. O tamošnjoj situaciji Dunja Rihtman-Auguštin zapisala je sledeće: „Svjesna mogućega simboličkog naboja prostora komunistička je vlast sustavno mijenjala imena trgovima i ulicama“ (Rihtman-Auguštin 2000, 41). No, s druge strane, autorka navodi i da u menjanju (h)odonima građani uglavnom ne učestvuju (iako su mišljenja da im to pravo sleduje jer se sa tim javnim prostorom blisko povezuju) ili se to događa u nekim izuzetnim slučajevima, kada ta imena nastaju tako što građani „izmišljaju pretežno ironična paralelna imena“ (Rihtman-Auguštin 2000, 56).

Ipak, dopuštanje da se u toponomastici jednog mesta komemoriraju simboli koji se izvorno neposredno ne vezuju za taj lokalitet

(u užem ili širem smislu) pruža mogućnost da se „otkrije otvorenost lokalne sredine prema (pojedininim) stranim zemljama i kulturama“ (Radović 2016, 35), te bismo s tim u vezi mogli da dobijemo uvid i u to, kakav su odnos Srbija i srpsko društvo (kroz istoriju) gajili prema drugima, pa, na kraju krajeva, i prema Slovencima i Sloveniji. Međutim, kada se govori o dodeljivanju uličnih naziva, ne može se zaobići ni preispitivanje onoga što je u njihovom centru – samog naziva – odnosno onoga što se iza njega krije: Po kome ili po čemu je (u ovom slučaju) javna površina nazvana? Postupke i modele kanonizacije, te „zašto (i pod kakvim uslovima) neko može biti 'izabran', a neko drugi ne?“, kao i „Kako i kada se to događa?“, preispitivao je i Marijan Dović (2016, 24). Odgovori pak nisu tako jednostavni, jer su imenovanje i preimenovanje ulica, pre svega, pravno definisani postupci koji su (i bliže uređeni) određenim pravnim aktima, a ona se mogu razlikovati od države do države, tj. od društva do društva. O tome, kako je ovaj proces uređen u Republici Srbiji danas biće nešto više reći u nastavku.

2. Beograd i njegove ulice

Prvi predlog za imenovanje beogradskih ulica potekao je od Uprave varoši Beograda 1847. godine i odnosio se na trideset sokaka užeg gradskog jezgra, tzv. varoši u šancu. [...] Ulice su nazivane u skladu sa svojim položajem (Vidin kapijska ulica, Kalemegdanska ulica) ili po ustanovama koje su se u njoj nalazile (Školska ulica, Menzulanska ulica, Ulica mitropolij-ska...), ili po znamenitim ličnostima (Dositejeva, Molerova, Ajduk Veljkova, Mladenova...), ali se ovi novi nazivi nisu zadugo odomaćili. Za ondašnje stanovnike nevelikog Beograda, stari, opisni način nazivanja sokaka prema važnijim objektima – crkvama, džamijama, česmama, kućama poznatih ljudi i sl. bio je još uvek lakši, razumljiviji i opšte prihvaćen (Ćorović 2004, 5).

Tokom svoje istorije – kao što je to slučaj sa (velikim) gradovima uopšte – ni Beograd nije zaobišao proces urbanizacije, konstantnih migracija stanovništva i svog neprekidnog rasta. Tako su na promene svojih naziva kroz vreme bile osuđene i njegove ulice. Od 1872. godine, kada su se pojavili zvanični nazivi ulica, pa sve do danas te promene nisu bile retkost, a vrlo često su bile i politički motivisane. S promenama u vladajućim strukturama, pojavljivali su se neki novi nazivi ulica, koji bi zamenili one stare i nepodobne (Leko 2006, 11–12). Od 1864. godine i prvobitna 173 naziva, koja su po nalogu kneza

Mihaila dodeljena svim ulicama u varoši (Ćorović 2004, 5), današnji grad Beograd na teritoriji svih 17 gradskih opština broji oko 14.000¹ zvaničnih uličnih naziva.

Naše istraživanje² obuhvatilo je samo opštine sa užeg gradskog područja, odnosno 10 od ukupno 17 opština grada Beograda. Tako se na teritoriji opština koje smo uključili u istraživanje (Čukarica, Voždovac, Vračar, Novi Beograd, Palilula, Rakovica, Savski venac, Stari grad, Zemun i Zvezdara) danas nalazi oko 6.500 ulica, odnosno uličnih naziva, od čega 65 onih koje odgovaraju pomenutim kriterijumima. Tokom popisivanja smo, dakle, na spisak uvrstili samo one ulice čija imena ukazuju na povezanost sa slovenačkim jezikom, književnošću i kulturom u najširem mogućem smislu.³

Za imenovanje ulica na teritorijama gorenavedenih opština je, između ostalog, nadležna Komisija za spomenike i nazive trgova i ulica Skupštine grada Beograda, a sam proces i uslovi pod kojima se ono vrši preciznije su definisani Odlukom o utvrđivanju naziva ulica i trgova na teritoriji grada Beograda.⁴ Za potrebe ovog rada smo radi lakše orijentacije (a u odnosu na 7. član⁵ ove odluke) prilagodili tipologiju imenovanja ulica. Tako smo današnje beogradske ulične nazive (u odnosu na već pomenute, unapred zadate kriterijume)

¹ Kompletan spisak svih aktuelnih zvaničnih naziva ulica u Beogradu nalazi se na internetskoj stranici Zavoda za informatiku i statistiku grada Beograda i dostupan je na <https://zis.beograd.gov.rs/ulicebgdout/ulicebgdout.php?recperpage=0> (pristup 19. 1. 2024).

² Za dobijanje podataka koji su u ovom radu predstavljeni koristili smo se odabranom literaturom, u koju spadaju obe knjige *Ulice i trgovi Beograda* iz 2004. i 2005. godine, a u izdanju Biblioteke grada Beograda (v. Ćorović 2004 i Ćorović 2005) i *Beogradske ulice i trgovi: 1872–2006* iz 2006. godine autora Milana Leka (v. Leko 2006). Za proveru aktuelnosti dobijenih informacija, kao i njihovu eventualnu dopunu, od velike koristi nam je bila baza beogradskih uličnih naziva, izrađena od strane Zavoda za informatiku i statistiku grada Beograda i dostupna na: <https://zis.beograd.gov.rs/ulicebgdout/ulicebgdout.php?recperpage=0> (pristup 19. 1. 2024). Cilj našeg istraživanja je bio da utvrdimo koji su to geografski pojmovi i ličnosti vezani za Sloveniju komemorirani u urbanoj toponimiji srpske prestonice, koliko ulica sa takvim nazivima danas ima u Beogradu i gde su one prostorno smeštene.

³ Na spisak ulica koje ispunjavaju navedene kriterijume nismo uvrstili Ulicu poručnika Spasića i Mašere (opština Čukarica). Pomenuta ulica je ime dobila po obojici narodnih heroja i pripadnika Jugoslovenske vojske – po Milanu Spasiću i Sergeju Mašeri – te zato samo delimično odgovara zadatim kriterijumima.

⁴ Odluka o utvrđivanju naziva ulica i trgova na teritoriji grada Beograda dostupna je na http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2004_07/t07_0075.htm (pristup 19. 1. 2024).

⁵ „Naziv ulica i trgova utvrđuju se prema univerzalnim vrednostima i značenjima – po imenima znamenitih ličnosti, značajnih istorijskih, političkih, geografskih, etnoloških i drugih obeležja“.

razvrstali u dve kategorije. U prvu kategoriju smo svrstali sve one ulične nazive (njih 23), koji se vezuju za određeni geografski pojam, dok se druga kategorija uličnih naziva (njih 42) odnosi na one koji su dobili svoje ime po nekoj od ličnosti. Na ovom mestu trebalo bi napomenuti da broj ulica nije srazmeran broju entiteta po kojima su te ulice dobile imena. U nekoliko navrata smo zabeležili da je po jednom entitetu (ličnosti, gradu i sl.) naziv dobilo više ulica na teritorijama različitih opština grada Beograda. Valjalo bi skrenuti pažnju i na to da pomenute brojke odražavaju samo trenutnu situaciju, a da je u prošlosti postojao i nemali broj ulica imenovanih po entitetima koji odgovaraju zadatim kriterijumima, a koje su u nekom trenutku bile definitivno preimenovane.

2.1. Ulice koje su svoje nazive dobile po geografskim pojmovima

U ovoj grupi se nalaze ukupno 23 ulice čije nazive možemo direktno povezati sa ukupno 21 entitetom,⁶ odnosno sa imenima gradova, regija/oblasti, reka, jezera i planinama u Sloveniji. Što se tiče geografskih pojmova, u najvećem broju slučajeva (14) ulice su bile imenovane po sledećim gradovima: Celje (Celjska), Gorica (Gorička)⁷, Idrija (Idrijska), Kopar (Koparska), Kranj (Kranjska), Ljubljana (Ljubljanska), Maribor (Mariborska), Postojna (Postojnska), Ptuj (Ptujška), Tolmin (Tolminska), Tržič (Tržička), Vipava (Vipavska) i Šempeter-Vrtojba (Ulica Šempeter Vrtojba); tri ulice imenovane su po regijama, tj. oblastima: Gorenjska (Ulica gorenjska), Dolenjska (Ulica dolenska) i Bela Krajina (Ulica belokrajinska). Po jezerima⁸ Bled (Bledska) i Bohinj (Bohinjska) nazive su dobile dve ulice (Đukanović 2015, 128). Ulica Jelenov žleb i Triglavška nazvane su po najvišem planinskom vrhu Slovenije (Triglavu) i naselju na Velikoj gori (opština Ribnica) u Sloveniji, a jedna prema reci Savinji (Savinjska).

⁶ Po Triglavu i Gorici su svoja imena dobile dve ulice u srpskoj prestonici. Tako se danas na teritoriji opština Čukarica i Palilula nalaze dve *Triglavske*, a na teritoriji opština Voždovac i Čukarica dve *Goričke*.

⁷ „Pariskim mirovnim ugovorom od 10. II 1947. je podeljena između Jugoslavije i Italije. Zapadni, veći deo grada s gradskim centrom i starim gradom je ostao u Italiji, a istočni deo s predgrađima Šempeter, Rafut, Kostanjevica, Solkan i Podsabotin je danas u Sloveniji“ (Ćorović 2004, 176).

⁸ Lj. Ćorović nudi nešto drugačije objašnjenje i Bled najpre pojašnjava kao „turističko mesto u Sloveniji“, dok pod nazivom Ulice bohinjske najpre dolazi odrednica „*Bohinj*, kotlina u Sloveniji oivičena Julijskim Alpima; središnje naselje je Bohinjska Bistrica“ (Ćorović 2004, 71).

Najveći broj ulica koje smo nabrojali je svoja imena dobijao uglavnom nakon Drugog svetskog rata, tj. od 1948. godine. Prema podacima do kojih smo tokom istraživanja došli, Ljubljansku i Mariborsku bismo mogli da označimo kao „najstarije“ iz ove kategorije – njihova imena (nezvanično) datiraju još iz 1923. godine (Ćorović 2004, 441, 456), a Celjska postoji od 1926. godine (Ćorović 2005, 807). Za Ulicu Šempeter Vrtojba mogli bismo u tom smislu reći da je „najmlađa“, jer je ona to ime dobila tek 2018. godine, a u obrazloženju se navodi da je u pitanju „opština u Sloveniji sa kojom gradska opština Voždovac ima ostvarene bratske odnose i međuopštinsku saradnju“.⁹

2.2. Ulice koje su svoje nazive dobile po ličnostima

Među ličnostima čije su ulice i dan-danas sastavni deo urbane toponimije Beograda nalaze se brojna imena zaslužnih Slovenaca i Slovenki čije se delovanje u manjoj ili većoj meri (ne)posredno može dovesti u vezu sa Beogradom, Srbijom ili pak nekom zajedničkom prošlošću u najširem smislu. S druge strane, u slučaju da pobude za (h)odonijsko komemoriranje određenih pojedinaca u Beogradu širokim narodnim masama isprva (možda) nisu u potpunosti razumljive, za eventualna objašnjenja bismo mogli da sagledamo i sam identitet nekadašnjeg Beograda. Svojevremeno je dodeljivanje naziva ulica (u ovom slučaju kao politički akt) obeležavala „dvostruka politička funkcija Beograda kao glavnog grada i Srbije i Jugoslavije“, pa onda ne treba da čudi ni to što je bila preslikana na „gradski stradarij“ (Radović 2016, 44). Uzevši to u obzir, mogli bismo da kažemo da je kod određenog broja uličnih naziva, tj. ličnosti koje se u njima pojavljuju u prvom planu mogla da bude reprezentativna funkcija.

Kako je ova grupa uličnih naziva znatno veća od prethodne, a uzimajući u obzir da se u njima pojavljuju imena osoba čiji se lik i delo(vanje) vežu za najrazličitije životne sfere, smisleno bi bilo razdeliti ih u određene potkategorije, a sve u cilju lakše orijentacije i bolje preglednosti. Kao što je to bio slučaj i sa prethodnom grupom, i ovde se određeni broj uličnih naziva odnosi na jedan isti entitet. Tako smo u ovu skupinu uvrstili ukupno 42 ulice, čiji se nazivi odnose na 38 ličnosti, koje bismo grubom podelom mogli razvrstati u sledeće potkategorije: jezik i književnost, politika, borbe i ratovi, umetnosti i drugo.

⁹ Podatak je pridobijen iz Odluke o utvrđivanju naziva ulica i drugih delova naseljenih mesta na teritoriji gradske opštine Voždovac („Sl. list grada Beograda“, br. 119/2018) dostupne na http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2019_01/t01_0250.htm (pristup 19. 1. 2024).

Tako danas svoje ulice u Beogradu imaju neka od najvećih imena slovenačke filologije i književnosti. Njima su imena dodeljivana najvećim delom u periodu između 1930. i 1948. godine, odnosno šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka. To se pre svega odnosi na one ulice koje su bile kasnije izgrađene, tj. one koje su nastajale daljim širenjem Beograda. „Najstarija“ ulica iz ove podgrupe je Kopitareva gradina, koja se nalazi na teritoriji opštine Stari grad i koja je to ime dobila 1909. godine i do danas uspela da ga očuva. Jernej Kopitar bio je cenjeni slovenački filolog – lingvista i slavista – koji je srpskoj javnosti možda najpoznatiji po decenijskoj saradnji sa Vukom Stefanovićem Karadžićem u Beču. Od kakvog je značaja za ove prostore kao ličnost bio, možda bismo mogli da prosudimo i na osnovu odluke ondašnje vlasti, koja je smatrala da zaslužuje još jednu ulicu, te se 1948. godine u Zemunu (koji je Beogradu, sa svojom već formiranom uličnom mrežom i nazivima, administrativno pripojen dobru deceniju ranije) pojavljuje i Ulica Jerneja Kopitara. Međutim, to nije usamljen slučaj – nekada je dve ulice u prestonici imao i (kako se još naziva) najveći slovenački pesnik Fance Prešern, čiji stihovi sedme strofe „Zdravljice“ tvore tekst himne današnje Republike Slovenije. Nekadašnja Ulica Franca Peršerna u Zemunu preimenovana je 2009. godine,¹⁰ pa je od 1930. do danas svoje ime zadržala samo Prešernova na teritoriji opštine Voždovac. Istu sudbinu imala je i Ulica Ivana Cankara, koja se od 1948. godine takođe nalazila u Zemunu i bila preimenovana, kao i u prethodnom slučaju, 2009. godine. Međutim, jedan od najznačajnijih slovenačkih predstavnika moderne književnosti i „zagriženi socijalista i predstavnik jugoslovenske ideje“ (Đukanović 2015, 68) još uvek ima svoju ulicu u Beogradu – Cankarevu na Voždovcu.

Od „starijih“ ulica iz ove grupe – onih koje su svoja imena dobile 1930. godine – u srpskoj prestonici još uvek pronalazimo, na primer Trubarevu, koja je nazvana po Primožu Trubaru, protestantskom svešteniku, autoru *Katehizma* i *Abecedarija*, dveju knjiga iz 1551. godine koje su naznačile početak slovenačke književnosti na narodnom jeziku (Čorović 2005, 764). Tu su i Miklošičeva i Gregorčičeva, koje svoja imena duguju Franu Miklošiču, odnosno Simonu Gregorčiču. Fran Miklošič je bio slovenački filolog i lingvista, jedan od učenika Jerneja Kopitara, a među njegovim učenicima nalazila su se i mnoga domaćoj javnosti poznata imena uglednih filologa. Među njima je, primera radi, i Đura Daničić, koji i sam ima ulicu u starom

¹⁰ Podatak je dobijen na <https://zis.beograd.gov.rs/ulicebgdout/ulicebgdout.php?reperpage=0> (pristup 14. 1. 2024).

delu grada, a što je zanimljivo, odmah uz Kopitarevu gradinu. Fran Miklošič je uz Jerneja Kopitara imao „odlučujuć uticaj na razvoj slavističke i slovenske lingvistike, ali i na razvoj srpskog književnog jezika“ (Jović 2013, 195). Simon Gregorčič je pak bio slovenački pesnik, duhovnik i prevodilac. U razdoblju između Prešerna i Župančiča zauzimao je posebno mesto, pa je bio poznat i kao *gorički slavuj* (Čorović 2004, 183).

Od 1946. godine na teritoriji opštine Čukarica svoj naziv nosi Trstenjakova, nazvana po Davorinu Trstenjaku, pesniku, svešteniku i pedagogu, a na teritoriji iste opštine se 1948. pojavila i Ulica Miška Kranjca, koja je ime dobila po Mišku Kranjcu, piscu i akademiku, kao i nosiocu mnogih državnih nagrada, te i nagrade AVNOJ-a (Čorović 2004, 523). Nekoliko godina ranije, tačnije 1943. godine, svoju ulicu na Voždovcu, u Beogradu, dobija i Valentin Vodnik – franjevački monah, učitelj i pokretač prvog časopisa na slovenačkom jeziku *Ljubljanske novosti*. Vodnik je ostao upamćen i kao učitelj već pomenu-tog Jerneja Kopitara, a uz Prešerna i kao jedna od „dve ključne figure slovenačke poezije“ (Dović 2013, 186).

U ovoj grupi se našlo i nekoliko beogradskih ulica koje su ponele imena po ličnostima koje bismo u odnosu na njihovo stvaralaštvo, politički, ali i angažman za vreme ratova, načelno mogli da svrstamo u više kategorija. Tako se i danas (a od 1940. godine pod tim imenom) u Rakovici nalazi ulica nazvana po književniku, ali i gradonačelniku Ljubljane Ivanu Tavčaru. Nešto kasnije, 1963. godine, svoju ulicu na Novom Beogradu dobio je i Oton Župančič – jedan od četiri glavna predstavnika moderne¹¹ u slovenačkoj književnosti i akademik koji je za vreme Drugog svetskog rata povezivan sa NOB-om. Od 1971. godine se na Paliluli nalazi i Kajuhova ulica – Karel Destovnik Kajuh je, osim po svom književnom radu, ostao upamćen i kao narodni heroj. Tih godina su svako svoju ulicu dobila i dvojica književnika i savremenika – Fran Saleški Finžgar i France Bevk, koji su svojevremeno i sarađivali na uređivanju časopisa *Mladika*. Po njima dvojici ulice su imenovane 1965, odnosno 1971. godine – jedna na Voždovcu, a druga na Paliluli (Čorović 2004, 779–780).

U drugoj polovini 20. veka, tačnije od 1953. godine, koja se navodi kao nezvaničan podatak,¹² na Novom Beogradu se, međutim, pojavljuje još jedna ulica iz ove grupe. Ovoga puta je čast da dobije svoju ulicu imao Luj Adamič (ili Alojz Adamič) – u literaturi opredeljivan kao američki književnik slovenačkog porekla i često svrstavan

¹¹ Uz njega su to bili Ivan Cankar, Dragotin Kete i Josip Murn.

¹² Čorović 2004, 431.

među najvažnije slovenačke autore u egzilu. Poslednja, „najmlađa“ ulica ove potkategorije jeste Ulica Antona Aškercu na Čukarici. Ona ovo ime nosi od 1973. godine, a dobila ga je po slovenačkom pesniku, duhovniku i arhivatoru Antonu Aškercu. Zanimljivo je pak da se među ličnostima iz ove podgrupe (iz sveta jezika i književnosti) – kako bismo mogli da primetimo – nije našla nijedna žena koja bi po mišljenju nadležnih bila dostojna da dobije svoju ulicu u srpskoj prestonici. Sve ulice koje smo dosad nabrojali dobile su nazive po muškim članovima društva. No, već prelaskom u sledeću podgrupu *politika, borbe i ratovi* možemo da primetimo da se pomenuta situacija za nijansu menja, te sada od ukupno devet uličnih naziva, jedan možemo da pripišemo ženi.

Prema podacima koje smo uspeli da analiziramo, od kraja četrdesetih godina prošlog veka, pa sve do 2021. godine uspeli smo da popišemo devet ulica čiji se nazivi odnose na osobe koje se vezuju za pomenuti diskurs. Tu se, pre svega, radi o ličnostima koje su učestvovala u NOB-u, ustancima/bunama, ratovima vođenim tokom prošlog veka, osobama koje su dovođene u vezu ili su bile članovi Komunističke partije Jugoslavije, državnim funkcionerima i tome slično.¹³ Kao što smo ranije već spomenuli, (pre)imenovanje ulica tokom različitih epoha nije ništa neobično ni u svetu, pa ni kod nas. Kako svako vreme ima svoje junake – ali i antijunake – često se postavlja(lo) pitanje (političke) podobnosti, a onda posledično i dolazi(lo) do preispitivanja odluke da se neki nazivi sačuvaju ili zamene novim. U posleratnom Beogradu je nova vlast u periodu između 1948. i 1991. nazive određenih ulica (pre svega onih sa negativnim prizvukom, koji bude sećanja na mračnu okupacionu prošlost) zamenjivala novim, zato novo vreme prihvatljivim nazivima, a kako je Beograd imao već ranije spomenut dvojak (politički) identitet, ovdašnji (h)odonimi su komemorisali i ličnosti iz drugih delova zajedničke države (Radović 2016, 44–45). Tako su 1948. godine svoje ulice u Beogradu dobili Ljubomir Šercer (na Voždovcu) i Slavko Šlander (na Novom Beogradu). Nedugo zatim, 1949. godine, svoju ulicu na Zvezdari dobija i Ivan Gradnik, koji je organizovao i predvodio (za slovenačku nacionalnu istoriju važan) Tolminski ustanak iz 1713. godine. Takođe, par decenija kasnije, 1970. godine Zemun je dobio Ulicu Franje Krča. Godine 1973. jedna beogradska ulica nazvana je i po Dušanu Kvedru.

¹³ Na ovom mestu bi valjalo podsetiti da se u fokusu našeg rada nalaze samo one ulice čiji su nazivi danas i aktuelni. Ulični nazivi koji su brisani iz registra i zamenjivani novim, (politički) podobnijim nisu uzimani u obzir i zato im nećemo posvećivati posebnu pažnju.

Zanimljivo je da od te, 1973. godine dugo nije bila imenovana nijedna ulica koja bi odgovarala kriterijumima da bude svrstana u ovu potkategoriju, ali do promena uličnih naziva u bližoj prošlosti je ipak dolazilo. Po Borisu Kidriču, jednom od glavnih organizatora slovenačkih partizana, akademiku i političaru imenovana je Ulica Borisa Kidriča, koja pod tim nazivom i danas postoji u Beogradu (i nalazi se na Čukarici), ali su po njemu u nekom trenutku u prošlosti naziv nosile još dve ulice u srpskoj prestonici. Prilikom istraživanja došli smo do podatka¹⁴ da su obe te ulice, koje su (u nekom trenutku u prošlosti) bile imenovane po Kidriču, preimenovane i da im takvo ime više nikada nije vraćeno. Jedna od njih nalazila se na Paliluli i preimenovana je 2006. godine, a druga se nalazila takoreći u (širem) centru Beograda – reč je o današnjoj Beogradskoj ulici na Vračaru, kojoj je vraćeno njeno prvobitno ime i koja od 1991. godine ponovo nosi naziv po srpskoj prestonici. Kao što smo ranije već spomenuli, učesnica Prvog balkanskog rata i dobrovoljka u Prvom svetskom ratu Antonija Javornik (poznata i kao Natalija Bjelajac) svoju ulicu u prestonici dobila je 2018. godine na teritoriji opštine Zvezdara, a iste godine je i jedna ulica na Voždovcu ponela ime po Rudolfu Kobalu. Poslednja u nizu slovenačkih ulica iz ove podgrupe je Ulica majora Ive Fregla, koja je nazvana po generalštabnom majoru Jugoslovenske vojske Ivanu Freglu (Majora Ive Fregla). Ulica nosi ovaj naziv tek od 2021. godine i nalazi se na Zvezdari.

Treća podgrupa posvećena je uličnim nazivima koji se odnose na osobe iz sveta umetnosti. Među njima se nalaze filmski, pozorišni, likovni umetnici, vajari, a jedan dobar deo – gotovo polovinu – čine muzički stvaraoci, tačnije slavni slovenački kompozitori, od kojih je većina popriličan deo svog života provela u Beogradu ili Srbiji, te u njenoj kulturi ostavila dubok i neizbrisiv trag. Tu, pre svega, mislimo na Davorina Jenka, Mihovila Logara i Zlatana Vaudu.

Zlatan Vauda bio je jedan od slovenačkih kompozitora i muzičkih umetnika koji su veći deo svog života proveli izvan matice. Nakon što je detinjstvo i mladost proveo u Sloveniji, sa punoletstvom otpočinje novo životno poglavlje dolaskom u Srbiju, u kojoj će i ostati sve do svoje smrti (Salmić Kovačić 2023, 61–62). Ulica Zlatana Vaude imenovana je 2018. godine i nalazi se na teritoriji opštine Rakovica.¹⁵ Njegov savremenik, koga je zadesila slična sudbina,

¹⁴ Podaci dostupni na <https://zis.beograd.gov.rs/ulicebgdout/ulicebgdout.php?recep?page=0> (pristup 14. 1. 2024).

¹⁵ Ulica je imenovana Odlukom o utvrđivanju naziva ulica i drugih naseljenih mesta na teritoriji gradske opštine Rakovica („Sl. list grada Beograda“, br. 119/2018).

bio je Mihovil Logar – još jedna veoma značajna ličnost za muzičku istoriju Srbije i regiona. „Po ocu je bio Slovenac, po majci Hrvat, a svojim životnim odabirom postao je Beograđanin, 1927. godine u dvadesetpetoj godini života“ (Trajković 2022, 151). Osim po zaista velikom muzičkom opusu, ostaće upamćen i kao autor himne Beograda. Ulica Mihovila Logara imenovana je iste godine kao i prethodno pomenuta ulica i nalazi se na Zvezdari.

Na ovom mestu bi bilo prikladno spomenuti i trećeg, a ništa manje značajnog slovenačkog kompozitora i dirigenta koji je delovao u Srbiji – Davorina Jenka. „Poseban doprinos Davorina Jenka muzičkoj umetnosti u Srbiji u drugoj polovini 19. veka ogleda se u pisanju takozvanih komada s pevanjem“ (Đukanović 2015, 111), ali će u široj javnosti ostati možda najbolje upamćen kao kompozitor melodije današnje zvanične himne Republike Srbije „Bože, prvade“, pa i „jedan od tvoraca srpske nacionalne kulture u vreme njenog inicijalnog formulisanja“ (Prelić 2010, 240). Javnost pamti i Jenkovu povezanost sa divom srpskog glumišta Augustom Velom Nigrinovicom, koja takođe ima svoju ulicu u Beogradu. Po ovoj slovenačkoj glumici ulica je nazvana 1934. godine i nalazi se na Vračaru, te zajedno sa Jenkovom (iz 1930) spada među „starije“ slovenačke ulice u srpskoj prestonici. Čini se da su gradske vlasti presudile da je značaj Davorina Jenka za Beograd toliko veliki da je 2018. godine dobio još jednu ulicu – Ulicu Davorina Jenka – i to na teritoriji iste opštine (Zvezdara). Dve ulice u glavnom gradu Srbije (jednu na Voždovcu i drugu u Rakovici) danas ima i Jakob Petelin Galus, slovenački kompozitor čije stvaralaštvo pripada periodu pozne renesanse i čije su najpoznatije „zbirke od 374 moteta i 53 madrigala, koje je Slovenačka akademija nauka i umetnosti objavila između 1985. i 1996. godine“ (Đukanović 2015, 97).

Na ovom spisku našla su se još dva imena poznata domaćoj javnosti, a iz sfere dramske/filmske umetnosti: Ita Rina i Stevo Žigon. Filmska glumica Ita Rina (Italina Lida „Ida“ Kravanja), koju je životni put naneo u Beograd, u kome je na kraju i sahranjena, dobila je svoju ulicu na Zvezdari 2018. godine. Stevo Žigon, srpski i jugoslovenski glumac i režiser slovenačkog porekla, koji je za sobom ostavio niz zapaženih televizijskih i filmskih uloga, a aktivan je bio i na daskama koje život znače, takođe je iste te godine i u istoj opštini dobio svoju ulicu. U toj, 2018. godini srpska prestonica postala je bogatija za još jednu ulicu iz ove kategorije – i to onu nazvanu po vajarki i likovnoj umetnici slovenačkog porekla, takođe ćerki Vladislava S. Ribnikara – Milici Ribnikar. Poslednja ličnost iz ove potkategorije je Lojze Dolinar. Dolinar je bio jugoslovenski i slovenački vajar i neka-

dašnji profesor na Akademiji likovnih umetnosti UB (Ćorović 2004, 429). Ulica Lojze Dolinara to ime nosi od 1984. godine i nalazi se na teritoriji opštine Voždovac.

U poslednju, četvrtu podgrupu uvrstili smo ulične nazive koji se odnose na ličnosti iz različitih sfera društvenog života koje se po svojoj prirodi ne bi mogle jednoznačno svrstati u neku od prethodno predstavljenih podgrupa. Tridesetih godina 20. veka svoju ulicu u Beogradu su (u odnosu na druge ličnosti iz ove grupacije) najpre dobila braća Ribnikar (1925¹⁶) na Zvezdari i Edvard Rusijan (1930) na Voždovcu. Vladislav, Davorin – Darko i Slobodan Ribnikar bili su osnivači i saradnici srpskog dnevnog lista *Politika*. Vladislav je bio diplomant Filozofskog fakulteta UB, a kasnije se školovao u Francuskoj i Nemačkoj. Godine 1904. pokrenuo je poznati dnevni list *Politika*, koji je i uređivao. Davorin – Darko Ribnikar studirao je prava u Nemačkoj, a kasnije se pridružio uredništvu *Politike*. Treći brat, Slobodan, bio je lekar i novinar, a u periodu od 1918. do 1924. takođe je i vodio pomenuti list (Ćorović 2004, 85–86). Milica Ribnikar, koju smo u ovom radu ranije već pominjali, bila je unuka Slobodana Ribnikara.

Sudbina konstruktora i prvog slovenačkog pilota Edvarda Rusijana bila je tragična. Njegov poslednji let, za koji se odlučio uprkos nepovoljnim vremenskim prilikama, odigrao se upravo u Beogradu, kada se avion srušio u neposrednoj blizini Kalemegdana (Ćorović 2005, 664), a na tom mestu je 2021. godine postavljeno i spomen-obeležje u znak sećanja na tragično nastradalog pilota.

Od 1984. godine u Beogradu postoji i Ulica Bojana Stupice, koja se nalazi na teritoriji opštine Voždovac. Bojan Stupica je bio slovenački arhitekta, režiser i dramaturg. Ostao je upamćen i kao osnivač Jugoslovenskog dramskog pozorišta, čije je nekadašnje zdanje – baš kao i ono Ateljea 212 (kojim je takođe i upravljao) – projektovao (Đukanović 2015, 126–127). Pored njega, neizbrisiv trag u prestonici ostavio je i slovenački arhitekta Jože Plečnik, koji je baš tu projektovao jednu od svojih najlepših sakralnih građevina – crkvu Sv. Ante Padovanskog na Crvenom krstu. Plečnik je svoju ulicu u glavnom gradu Srbije dobio tek 2018. godine, a godinu dana kasnije po Matiji Ambrožiču imenovana je i jedna ulica na Čukarici. Dr Matija Ambrožič bio je po profesiji pedijatar, čovek koji je u velikoj meri zaslužan za razvoj Dečje klinike u Beogradu. U srpsku prestonicu se doselio 1926. godine, a tu je službovao i kao profesor Medicinskog fakulteta (Đukanović 2015, 129–130).

¹⁶ Autor navodi kao nezvaničan podatak (Ćorović 2004, 85).

3. Zaključak

Od gotovo 6.500 uličnih naziva koje smo prilikom ovog istraživanja analizirali, 65 je odgovaralo postavljenim kriterijumima da budu označena kao slovenačka. U istraživanje su bile uključene samo i jedino ulice koje pripadaju užem gradskom području, odnosno koje se nalaze na teritorijama sledećih gradskih opština: Čukarica, Voždovac, Vračar, Novi Beograd, Palilula, Rakovica, Savski venac, Stari grad, Zemun i Zvezdara. Na spisak ulica koje smo popisali nismo uključili Ulicu poručnika Spasića i Mašere (opština Čukarica), jer je pomenuta ulica bila nazvana po obojici narodnih heroja i pripadnika Jugoslovenske vojske – po Milanu Spasiću i Sergeju Mašeri, čiji je herojski čin, svakako, ostao upamćen u istoriji ovih prostora – te zato samo delimično odgovara zadatim kriterijumima. Ako se osvrnemo na vremenske okvire u kojima su ulicama dodeljivani ovakvi nazivi, uočićemo da je tu uglavnom reč o periodu između 1920. i 1948. godine, kao i o drugoj deceniji ovog milenijuma – kada je veliki deo analiziranih ulica dobijao *slovenačka* imena – dok nešto manji broj naziva potiče iz šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka.

Po većini navedenih entiteta bila je imenovana samo jedna ulica. Po dve ulice u srpskoj prestonici, barem kada su u pitanju ličnosti, danas imaju Davorin Jenko, Jakob Petelin Galus i Jernej Kopitar. Od geografskih pojmova su to grad Gorica i najviši planinski vrh Slovenije – Triglav.

Prilikom istraživanja došli smo i do podatka da se većinski deo pomenutih ulica nalazi nešto dalje od centra grada. U samom srcu grada (na teritoriji opštine Stari grad) popisali smo samo jednu ulicu, a to je Kopitareva gradina. Zanimljivo je i to da su u najvećem broju slučajeva ulice imenovane po muškarcima, izuzetak su samo četiri – Ulica Antonije Javornik (Zvezdara), Vele Nigrinove (Vračar), Ite Rine (Zvezdara) i Milice Ribnikar (Voždovac).

Literatura

- Azaryahu, Maoz. 1996. „The Power of Commemorative Street Names“. *Environment and Planning D: Society and Space* 14 (3): 311–330. <https://doi.org/10.1068/d140311>
- Ćorović 2004. – Ћоровић, Љубица, ур. 2004. *Улице и тргови Београда 1 (А–М)*. Београд: Библиотека града Београда [Ćorović, Ljubica, ur. 2004. *Ulice i trgovi Beograda 1 (A–M)*. Beograd: Biblioteka grada Beograda].

- Ćorović 2005. – Ћоровић, Љубица, ур. 2005. *Улице и тргови Београда 2 (H–III)*. Београд: Библиотека града Београда [Ćorović, Ljubica, ur. 2005. *Ulice i trgovi Beograda 2 (N–Š)*. Beograd: Biblioteka grada Beograda].
- Dović, Marijan. 2013. „Vodnik, Prešeren in začetki postavljanja spominskih obeležij slovenske literarne kulture“. *Primerjalna književnost* 36 (2): 185–203.
- Dović, Marijan. 2016. „Kanonizacija kulturnih svetnikov: analitični model“. V *Kulturni svetniki in kanonizacija*, urednik Marijan Dović, 23–44. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Đukanović, Maja. 2015. *Poglavlja iz slovenačke kulture*. Beograd: Filološki fakultet.
- Jović, Pavle. 2013. „Fran Miklošič v zgodovini srbske filologije“. U *Simpozij Obdobja 32: Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*, urednica Andreja Žele, 195–200. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.
- Leko, Milan. 2006. *Beogradske ulice i trgovi: 1872–2006*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Prelić, Mladena. 2010. „Kako pamtimo Davorina Jenka“. *Traditiones* 39 (1): 239–259. <https://doi.org/10.3986/Traditio2010390109>
- Radović, Srđan. 2014. *Beogradski odonimi*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Radović 2016. – Радовић, Срђан. 2016. „Љубљанска и београдска (од)ономастика као показатељ српско-словеначких веза током новије историје“. *Гласник Етнографског института САНУ* 64 (1): 33–50 [Radović, Srđan. 2016. „Ljubljanska i beogradska (od)onomastika kao pokazatelj srpsko-slovenačkih veza tokom novije istorije“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 64 (1): 33–50]. <https://doi.org/10.2298/GEI1601033R>
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 2000. *Ulice moga grada*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Salmič Kovačič, Karmen. 2023. „Zlatan Vauda in njegov opus med dvema domovinama“. *Slovenika – časopis za kulturo, nauku i obrazovanje / časopis za kulturo, znanost in izobraževanje* 9: 61–87. <https://doi.org/10.18485/slovenika.2023.9.1.3>
- Trajković, Teodora. 2022. „Bibliografija odabranih tekstova o Mihovilu Logaru“. *Slovenika – časopis za kulturo, nauku i obrazovanje / časopis za kulturo, znanost in izobraževanje* 8: 151–167. <https://doi.org/10.18485/slovenika.2022.8.1.6>
- Valenčič, Vlado. 1989. *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*. Ljubljana: Partizanska knjiga – Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Jovana Jeremić
Univerza v Beogradu
Filološka fakulteta
Srbija
jowanajeremic@gmx.com
<https://orcid.org/0009-0006-1208-3407>

IMENA BEOGRAJSKIH ULIC SKOZI PRIZMO SLOVENSKEGA JEZIKA, KNJIŽEVNOSTI IN KULTURE

Namen tega članka je podati vpogled v beograjske ulice, katerih imena na kakršenkoli način neposredno kažejo na povezanost s slovenskim jezikom, književnostjo in/ali kulturo v najširšem možnem smislu. V raziskavo smo zajeli samo ulice, ki se nahajajo na ožjem področju mesta Beograd. S pomočjo prilagojene tipologije jih bomo najprej razvrstili v skupine glede na področja, h katerim sodijo, čemur sledi še časovna umestitev njihovih poimenovanj. Pričujoči članek se osredotoča predvsem na tiste ulice, ki so trenutno aktualne oziroma jih najdemo pod takšnimi imeni v trenutku nastajanja le-tega. Ulice, ki so bile preimenovane bomo samo omenili.

Ključne besede: toponomastika, Beograd, ulice, slovenski

Jovana Jeremić
University of Belgrade
Faculty of Philology
Serbia
jowanajeremic@gmx.com
<https://orcid.org/0009-0006-1208-3407>

NAMES OF BELGRADE STREETS THROUGH THE PRISM OF THE SLOVENE LANGUAGE, LITERATURE AND CULTURE

The aim of this paper is to provide an insight into the names of Belgrade streets that in one way or another directly indicate a connection with the Slovene language, literature and/or culture in the broadest sense. The research covers only the streets located in the urban area of Belgrade. With the help of an adapted typology, we will first group street names according to the area, and then according to the period to which they belong. The paper focuses mainly on the streets whose current names, or the ones used when the paper was written, are related to the Slovene language, literature or culture. The streets that have been renamed will only be mentioned.

Keywords: toponomastics, Belgrade, streets, Slovene

Primljeno / Prejeto / Received: 02. 07. 2024.
Prihvaćeno / Sprejeto / Accepted: 16. 12. 2024.

Hristina Mikić

Univerzitet Metropolitan u Beogradu

Fakultet za menadžment

Srbija

hristina.mikic@metropolitan.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0003-3932-4398>

DOI: <https://doi.org/10.18485/slovenika.2024.10.1.7>

UDK: 666.1(497.11)"18/19"

Dejan Molnar

Univerzitet u Beogradu

Ekonomski fakultet

Srbija

dejan.molnar@ekof.bg.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0002-6081-8141>

Đorđe Mitrović

Univerzitet u Beogradu

Ekonomski fakultet

Srbija

dorde.mitrovic@ekof.bg.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0002-1839-1105>

Pregledni rad

Srpska fabrika stakla i slovenačko-srpske veze u staklarstvu: zajedničko nasleđe (1)

Apstrakt

U radu se analizira istorijski razvoj staklarske industrije u Kraljevini Srbiji, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevini Jugoslaviji na osnovu istraživanja obimne arhivske građe. Pionirom staklarstva u Srbiji smatra se Avram Petronijević, osnivač prve staklare Avramovac kod Jagodine, koja je prestala sa radom 1852. godine. Nova fabrika stakla u Jagodini, osnovana 1886. godine, poslovala je nešto manje od 20 godina, ali je zatvorena zbog visokih troškova modernizacije. Milivoje Popović osnovao je Srpsku fabriku stakla 1907. godine, te je danas ona sa najdužim vekom poslovanja u Srbiji. Fabrika je prolazila kroz česte promene vlasništva i modernizacije, a tokom 1928. godine postaje sastavni deo konzorcijuma Sjedinjene tvornice stakla i deo preduzetničkog plana braće Abel iz Hrastnika za specijalizacijom Jugoslovenske industrije stakla. Na taj način, utirao se put stvaranju slovenačko-srpskih ekonomskih veza u staklarstvu u prvoj polovini 20. veka.

Cilj rada je da predstavi razvoj i ekonomski značaj staklarstva, kao i da ukaže na značaj veze između Srpske fabrike stakla i Sjedinjenih tvornica stakla.

Ključne reči: staklarstvo, industrijsko nasleđe, Srpska fabrika stakla, staklara Hrastnik, Paraćin, Sjedinjene tvornice stakla

Uvod

Geografski položaj Pomoravlja¹ značajno je uticao na privredni razvoj ovog regiona. Njegova blizina carskom putu, koji je kroz ve-kove povezivao Rimsko, Vizantijsko i Otomansko carstvo sa Centralnom Evropom, bila je od ključne važnosti za razvoj trgovine, transporta, zanata, a kasnije i industrije. Ovaj put je donosio i rizike i opasnosti, ali istovremeno omogućavao inovacije i pristup novim otkrićima (Mikić i Radonjić-Živkov 2021). Iako je u prvoj polovini 19. veka Pomoravlje bilo poznato po trgovini vunom i stokom, koja je postavila temelje za ekonomski razvoj ovog područja, Paraćin i Jagodina su se izdvajali i kao mesta sa dobrom osnovom za razvoj industrije, naročito staklarske. Ona su obilovala šumskim resursima i rekama, te blazinom nalazišta kvarca neophodnim za pokretanje industrijskih kapaciteta. Upravo su ti faktori bili presudni da prva staklara (Avramovac) nastane na području Pomoravlja. Najpre kao trgovački pomoćnik u Beču, a kasnije kao diplomata, Avram Petronijević, njen osnivač, imao je uvid u ekonomska kretanja, nadolazeće industrijske grane, lukrativne proizvode za trgovinu i perspektivne preduzetničke poduhvate, odakle su najverovatnije poticale njegove ideje za poslove u Srbiji. Svoj prvi značajniji poslovni poduhvat ostvario je osnivanjem staklare kod Jagodine, između sela Mišević i Belice (Popović 2012; Mikić i dr. 2021). Državni savet mu je odobrio povlastice i monopol na proizvodnju stakla na četrnaest godina, tokom 1843. godine, a tri godine kasnije fabrika je počela sa radom (v. više: Peruničić 1975). Njeno poslovanje bilo je kratkog veka ne samo zbog smrti Avrama Petronijevića (1852) već i zbog velikih investicija koje je zahtevala proizvodnja stakla u to vreme (Obradović 1975). Skoro deceniju niko od domaćih preduzetnika nije se usuđivao da pokrene nacionalnu proizvodnju stakla, pa su se potrebe za staklom podmirivale iz uvoza. Tražnja za staklom na domaćem tržištu je rasla, naročito za ravnim staklom za zastakljivanje i ambalažom.

¹ Geografski, Pomoravlje je oblast u Srbiji duž sliva Velike Morave i obuhvata naseljena mesta koja se nalaze duž ove reke. Administrativno reč je o okrugu kome danas pripadaju mesta: Paraćin, Čuprija, Jagodina, Svilajnac, Despotovac i Rekovac.

Najveći deo uvoza dolazio je iz Austrougarske. Glavni razlog tome bile su odredbe Berlinske konvencije, a kasnije trgovinski sporazum između Srbije i Austrougarske. Oni su davali povoljan tretman uvoznom staklu, propisujući na uvoz stakla iz Austrougarske niske carine, koje ne smeju preći 3%, zatim tretman najslobodnije trgovine i najpovlašćenije nacije (Ugovori i konvencije između Srbije i stranih država 1887; Pantić 1910). Tako je staklo iz Austrougarske bilo konkurentno kako u pogledu cena, tako i kada su u pitanju troškovi transporta. Dodatno, nestabilnost naše spoljne trgovine, koja je proizilazila i usled velike zavisnosti od naših suseda, nije pružala mogućnost tadašnjoj Srbiji da razvije sopstvenu industriju, jer se pomenutim sporazumima odrekla zaštitne trgovinske politike koju je mogla da vodi u korist domaće proizvodnje. Ove prilike počele su da se menjaju naročito u periodu 1881–1895. godine učestalim zabranama našeg izvoza svinja i druge stoke na tržište Austrougarske (Savić 1890). One su započele prvo pozivanjem na zdravstvene razloge, a kasnije je uvedena visoka carinska tarifa na marvu. Tako su mnoge delatnosti postale interesantne za naše preduzetnike, među njima i staklarstvo. Ipak, ono je bilo i veoma rizično zbog kompleksne industrijske osnove, potrebnog kapitala i specifičnih znanja neophodnih za uspešno vođenje ove industrije (Mikić 2022; Mikić i dr. 2021). U poslednjoj deceniji 19. veka, na ponovno pokretanje fabrike stakla odlučuje se Nacko Janković, jagodinski trgovac. Staklara „Nacko Janković i sinovi“ poslovala je skoro deceniju, kada je zbog sličnih razloga u vezi sa nedostatkom kapitala (kao i prethodna) prestala sa radom tokom 1904. godine (Đurić 1985). Ovo je vreme kada je uvoz stakla iz Austrougarske konstantno rastao, dostižući oko 85% od ukupnog uvoza stakla u 1905. godini. Situacija u oblasti stakla se dodatno pogoršala sa srpsko-austrougarskim carinskim ratom, koji je započeo početkom 1906. godine, a čiju je kulminaciju označilo potpisivanje trgovinskog sporazuma između Kraljevine Srbije i Bugarske. U to vreme, u Kraljevini Srbiji nije postojala nijedna fabrika za proizvodnju šupljeg stakla, što je imalo negativan uticaj na domaću privredu i spoljnotrgovinski bilans zemlje. Državne vlastice koje su bile dodeljene za proizvodnju stakla jagodinskoj fabrici prodate su novim vlasnicima u Kostolcu, gde je trebalo da otpočne proizvodnja ravnog stakla, dok je deo opreme i određeni broj radnika preuzela Srpska fabrika stakla u Paraćinu, koja će biti otvorena nekoliko godina kasnije (Vučo 1981).

O industriji stakla u Srbiji tokom 20. veka postoji mali broj publikovanih radova i istraživanja, naročito onih koji se bave Srpskom

fabrikom stakla kao okosnicom njenog razvoja i slovenačko-srpskim vezama u staklarstvu. Neki od njih bavili su se razvojem industrije u Pomoravlju (v. Obradović 1975; Mikić i Radonjić-Živkov 2021), dok su drugi izvori bili posvećeni radu fabrike u smislu njene promocije, neobjektivno predstavljajući dostignuća razvoja staklarstva pre Drugog svetskog rata (v. Paskuči 1959). Metodologija rada je zasnovana na kombinaciji istoriografskih metoda istraživanja (prikupljanje arhivskih podataka, sekundarnih izvora, štampe, kao i arhivske evidencije i memoarskih zapisa) i teorijsko-sistemskog i faktografskog metoda. U radu je korišćena arhivska građa Arhiva Jugoslavije, Državnog arhiva, Istorijskog arhiva Beograda, Arhivskog fonda Srpske fabrike stakla i Fonda „Srpska fabrika stakla“ Zavičajnog muzeja Paraćin; ekonomska štampa u periodu 1907–1945. godine, kao i drugi publikovani izvori o staklarstvu.

Srpska fabrika stakla

„Rad sam da podignem fabriku stakla, koja će – sa malim izuzetkom – izrađivati sve vrste duvanog i presovanog stakla za kućevnu, kafansku i apotekarsku potrebu, kao i stakla za osvetljenje. Ovo preduzeće vodiću pod imenom „Srpska fabrika stakla“ [...]. A ja se obavezujem da u ovo preduzeće uložim: u zgrade sa mašinerijom 70.000 din; u obratni kapital preduzeća 80.000 [...]; da ću zavesti najsavršeniji način za prerađivanje sirovina; da će u preduzeću, posle pet godina, najmanje polovina radnika biti srpski državljani; da ću obezbediti radnike za slučaj bolesti, smrti i onesposobljenja [...]; da će moje preduzeće posle dve godine moći da podmiruje domaću potrošnju sa onim predmetima, koje preduzeće bude izrađivalo; kao i da će biti u mogućnosti da svoje proizvode izvozi i van zemlje.“

Milivoje M. Popović, trgovac

Ministarstvo narodne privrede, 27. januar 1906. godine, DA

MNP 1906 (41)12

Srpska fabrika stakla u Paraćinu nastala je kao odgovor domaćih trgovaca na nedostatak stakla na domaćem tržištu i potrebu za domaćom proizvodnjom stakla, naročito ambalažnim. Osnivači fabrike bili su Milivoje Popović, trgovac staklom, Ilija Antonović, trgovac gvožđem, i Sava Savić, trgovac kožom i narodni poslanik. Ideja za pokretanje fabrike došla je od Milivoja Popovića, koji je skoro deceniju i po bio trgovac staklom. Rođen 1869. godine u selu Šume kod Topole, došao je u Beograd da uči trgovački zanat, gde 1904. godine nasleđuje radnju za prodaju stakla od svog rođaka Đoke Aćimovića

(IAB: OZ-K6-V, 7). Kao i većina poznatih trgovaca toga doba, završio je nižu trgovačku školu Beogradske trgovačke omladine, kao i njihovu višu školu. Bila je to škola koja je radila na vaspitanju, moralnom i kulturnom unapređenju trgovačke struke, a čiji su polaznici bili trgovci i njihovi pomoćnici članovi udruženja Beogradske trgovačke omladine.

Prvobitna Popovićeva namera bila je da fabriku otvori u Beogradu ili njegovoj okolini (DA MNP 1906 (41)12), ali je od te ideje odustao, jer mu se ukazala prilika da u Paraćinu otkupi zemljište koje je bilo opremljeno industrijskim postrojenjima, imalo pristup železnici i hidrocentralu. Fabrika je izgrađena na mestu nekadašnje „Prve kraljevske povlašćene industrije čohe, sukna, abe, vunjenih štofova i pletiva Braće Minh“, koja je delimično stradala u požaru 1904. godine. Za pokretanje fabrike Popović je dobio povlastice države u vidu korišćenja rudnih i šumskih resursa, oslobađanje od plaćanja carina, poreza i drugih dažbina na uvoz sirovina, pravo korišćenja državnog zemljišta i smanjenje tarife za prevoz opreme i proizvoda državnim železnicama. Novi zakon o potpomaganju domaće radinosti (1889) predviđao je da domaći preduzetnici mogu uživati izvesne povlastice ukoliko pokreću industrije koje se bave višim fazama prerade sirovina ili izradom finalnih proizvoda, a koje su od značaja za domaću privredu, a staklarstvo je bilo jedna od njih. Povlastice su obuhvatale i garantovane državne kupovine po stimulativnim cenama, koje su za 10% više od prosečnih cena koje ti proizvodi imaju na nekom od međunarodnih tržišta.

Proces osnivanja fabrike bio je detaljno planiran. Fabrika je protokolisana 2. aprila 1907. godine, a akcije su bile oglašene u oktobru iste godine. Za mnoge istraživače pokretanje fabrike stakla udruživanjem trgovaca, a ne industrijalaca, u to doba bio je redak slučaj u Evropi i veliki preduzetnički poduhvat za tadašnje uslove u Srbiji (v. više: Lampe et al. 1982; Mikić 2023).

Idejni projekat fabrike, koji je bio inspirisan češkim fabrikama stakla, napravio je dr Josif Kovačević, profesor tehničkog crtanja u Beogradskoj trgovačkoj omladinskoj školi, inače Popovićev kolega. Prema sećanjima staklarskih radnika, Kovačević je posetio Češku i skicirao projektantske ideje u hotelskim sobama (Paskuči 1959; Lampe et al. 1982).

Srpska fabrika stakla u Paraćinu između dva svetska rata, fotografija: Zavičajni muzej Paraćin, preuzeto sa www.creativeglassserbia.com (1. 6. 2024)

Nakon skoro godinu dana izgradnje, fabrika je počela sa radom u julu 1908. godine sa 350 radnika i jednom lonačnom peći (v. više: Mikić i Radonjić-Živkov 2021). Većina mašina, kalupa i radnika preuzeta je iz zatvorene jagodinske fabrike stakla (Vučo 1981), dok je određeni broj mašina i radnika došao iz Češke uz pomoć kontakata koje je imala porodica Minh, koja je bila i jedan od akcionara Srpske fabrike stakla.

U prvim godinama rada, Srpska fabrika stakla je uspešno zadovoljila oko 40% domaćih potreba za staklom, proizvodeći ambalažno staklo, stolovate čaše, rasvetna tela (v. više: Paskući 1959). Mnoge okolnosti predstavljale su poslovne izazove u proizvodnji stakla. Za tadašnje vreme, ova industrija je imala sezonski karakter, jer su energenti koji su je pokretali bili nedovoljni za visoke temperature topljenja stakla. Tako se često odustajalo od proizvodnje u zimskim mesecima ako su zime bile jake, a radilo se u tri smene kada su vladale povoljne vremenske prilike. Upravljanje zalihama i likvidnošću, kao i transport, bili su dodatni poslovni rizici kojima je bila izložena paraćinska fabrika, zbog čega radnicima nisu mogli da budu ponuđeni stalni ugovori za rad u fabrici i dolazilo je do kašnjenja u isplata nadnica. Mnogi izvori govore da je fabrika postigla značajan uspeh uprkos štrajkovima radnika zbog neisplaćenih plata 1909. godine (Vučo 1981; IAB: Dosije kredit-inform 1938; Savić 1922). Prvi proizvodi fabrike – tegle i stolovate čaše – bili su dostupni za kupovinu od avgusta 1908. godine u beogradskoj radnji Maksima Flaješera i Majera, koja je bila poznata po prodaji stakla (Trgovinski glasnik 1908).

Srpska fabrika stakla u Paraćinu je tako postala važan deo industrijske i ekonomske istorije Srbije, doprinoseći lokalnoj i nacionalnoj privredi kroz svoj rad i razvoj. Milivoje Popović, jedan od trojice osnivača paraćinske fabrike, bio je ključna figura u integraciji proizvodnje i prodaje stakla, što mu je omogućilo da ostvari konkurentne cene, veće marže i poslovni uspeh. Fabrika je bila usmerena na proizvodnju stakla za poznate kupce, što je vidljivo iz odsustva oglasa za prodaju njenih proizvoda (v. više: Mikić 2023). Iako je postojala tražnja za domaćim staklom, dalji razvoj fabrike zavisio je od energetske unapređenja. Pokušaji da dobije zajam od Klasne državne lutrije nisu urodili plodom, pa fabriku preuzima Beogradska zadruga za pomaganje i štednju (Beogradska zadruga 1912).

Nakon preuzimanja, Beogradska zadruga je finansirala izgradnju hidroelektrične centrale, koja je omogućila fabričke operacije i izgradnju nove kadne peći. Razvoj paraćinske fabrike (a naročito širenje proizvodnje presovanog stakla) bio je važan trenutak u stvaranju ekonomske nezavisnosti Srbije i izazivao je interesovanje austrougarskih konzula u Srbiji, jer je postojala bojazan da bi time opao uvoz ove robe iz Austrougarske (v. više: Vorgić 2023). Međutim, izbijanje Prvog i Drugog balkanskog rata, pa potom i Prvog svetskog rata prekinuli su dalji razvoj fabrike. Ona je pretrpela oštećenja tokom ratnih dejstava, a proizvodnja je obnovljena krajem 1921. godine. Kako bi se poboljšao rad fabrike, uspostavljeni su ekonomski odnosi sa Hrastnikom (Slovenija) radi nabavke Glauberove soli za proces proizvodnje iz Abelove fabrike hemijskih proizvoda (Savić 1922), koji se mogu smatrati pretečom stvaranja zajedničkog nasleđa u staklarstvu.

Razvoj staklarstva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca

Formiranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine stvaraju se novi uslovi za razvoj staklarstva, ali i velika očekivanja da će ujedinjenje doprineti ekonomskom napretku. U Sloveniji je staklarski centar bio Celjski i Kozjanski region (v. više: Ratej 2017). Tamo su nastale prve staklare tzv. šumske glažute još u 18. veku. One su se brzo osnivale, ali i brzo prestajale sa radom, jer su se gasile po nestanku šuma u čijoj blizini su se nalazile i bivale premeštane na druga područja. Potrebe za staklom rasle su i na ovim teritorijama, ali one nisu mogle biti podmirene. Slično kao i u Srbiji, nedostatak stakla nadomešćivao se uvozom, ali prvenstveno iz Češke i Bavarke. Pojava banjskih lečilišta stvorila uslove za osnivanje staklara za proizvodnju banjskih čaša i luksuznog stakla. Industrializacija se

širila u ove krajeve tokom 19. veka, kada nastaje nekoliko poznatih staklara u Zagorju Ob Savi i Rogatecu, kao i u Hrastniku. Staklaru u Hrastniku osnovao je 1860. godine inženjer Edvard Heider. Staklara je menjala vlasnike, da bi 1886. godine pripala Vilhelmu Abelu starijem i njegovim partnerima (Ratej 2017). Tokom 20. veka ona će postati okosnica budućih ekonomskih odnosa sa paraćinskom fabrikom. Posedovala je tri peći – dve lončane i jednu kadnu (Savić 1922). Glavna proizvodnja joj je bila usmerena na ambalažu – izradu malih bočica, bočica za mastilo, hemikalije, apotekarske i hemijske preparate, kao i ambalažu i rasvetna tela. Krajem 1920. godine imala je oko 450 radnika, a proizvodnja joj je iznosila oko 23 vagona robe mesečno (v. više: Savić 1922). Iza Abelove smrti fabriku vodi njegov ortak Prosinak, a kasnije ortak Franc Vilnčnik, koji je napušta pod pritiskom Abelovih sinova (Ratej 2017; Valenčić 1989). U 1920. godini fabriku preuzimaju u celosti sinovi, Vilhelm (mlađi) i Ričard Abel i njihov zet Adolf Korbic, spajaju sve svoje fabrike stakla i rudnike, pa tako integrisanu kompaniju registruju 1922. godine pod novim imenom „Sjedinjene tvornice stakla d.d.“ sa sedištem u Zagrebu. U svom sastavu imali su fabriku stakla u Hrastniku, Zagorju ob Savi i u Straži, zajedno sa tri ugljenokopa, da bi u toku 1925. godine kupili staklaru u Daruvaru. Godine 1926. osnivaju staklaru nadomak Rogaške Slatine, a kasnije preuzimaju i staklaru u Sisku, kojoj obustavljaju rad.

Objekti fabrike stakla Hrastnik, 1908. izvor: Muzej Hrastnik, Hrastnik

Nasuprot ekonomskim očekivanjima, društveni i politički procesi u novostvorenoj Kraljevini nisu obezbeđivali stabilne uslove za razvoj staklarstva. Veći je broj razloga za ovu situaciju. Zakonodavstvo na ovim teritorijama nije bilo ujednačeno, što je stvaralo nesigurnost i promenjive uslove poslovanja u oblasti ove industrije. Regulativa na kojoj je trebalo da se gradi trgovinska politika sporo se donosila, a različito tumačila. Kontrola granica i uspostavljanje carinarnica bilo je uslovljeno novim državnim granicama. U pojedinim delovima se njihov broj povećavao, dok se u drugim delovima smanjivao s obzirom na to da su određene teritorije postale sastavni deo zemlje, a često je postojanje carinarnica bilo i predmet političkih pregovora (Becić 2015). Carinske tarife bile su drugi značajan instrument zaštite domaće industrije i igrale su važnu ulogu u podršci staklarskoj industriji, pri čemu je carinska stopa za šuplje staklo iznosila 34%, a za ravno staklo oko 50% od vrednosti robe (Izveštaj o staklu 1956). Sve do donošenja nove opšte carinske tarife sredinom 20-ih godina prošlog veka, u praksi je uglavnom važno srpsko carinsko zakonodavstvo, kojim je bio zaštićen niz industrijskih grana. Tarife su se primenjivale sa maksimalnim i minimalnim stavovima, a pregovori oko trgovinskih odnosa i usvajanje privremenih trgovinskih sporazuma sa Kraljevinom SHS počeli su krajem 1919. godine (Becić 2015). Oni su bili važni i za dalji razvoj domaće industrije u Srbiji s obzirom na to da je zbog nedostatka i niskog kvaliteta domaće sirovine često bio neophodan uvoz staklarskog otpada iz Češke i Austrije, dok su hemikalije dolazile iz Nemačke (Mikić 2023). Slovenačke fabrike stakla bile su u povoljnijem položaju jer su imale svu sirovinu višeg kvaliteta na svojoj teritoriji i bliži pristup ugljenokopima. Poslednji razlog sporog razvoja industrije stakla bila je njena zastarelost. Ratovi su usporili modernizaciju industrije stakla, a fabrike su uglavnom proizvodile određene artikle, te nisu mogle da podmire šire geografsko područje. To je bio i razlog zašto se na ukupnjavanje kapitala u staklarskoj industriji gledalo blagonaklono i verovalo da će ono doneti bolju specijalizaciju proizvodnje i veću ekonomsku nezavisnost Kraljevine SHS.

Srpska fabrika stakla je ponovo pokrenula proizvodnju 1922. godine sa dve lončane peći, a nekoliko godina kasnije izgradila je nove kadne peći kako bi se povećala proizvodnja presovanog stakla. Beogradska zadruga uspela je da produži povlasticu usled ratnih dešavanja, tako da je ona važila do 1928. godine. Ipak, konkurencija uvoznog stakla iz Češke bila je pretnja domaćoj staklarskoj proizvodnji, kao i najava o ukidanju povlastica za industrijska preduzeća. Ekonomski odnosi Srpske fabrike stakla su se produblivali sa Hrastni-

kom u pogledu nabavke resursa za proizvodnju, izrade nekih kalupa, ali i dolaskom šljajfera, staklarskih majstora i pomoćnika sa područja Zgorja ob Savi, Ljubljane, Hrastnika i Celja. Oko 1926. godine Srpska fabrika stakla postala je zastupnik Sjedinjenih tvornica stakla u Srbiji (AJ Fond 65–748), što se može smatrati prvim korakom ka slovenačko-srpskoj staklarskoj integraciji.

Uprava Sjedinjenih tvornica stakla d.d. u centralnom delu, Vilhelm Abel (mlađi), početak 30-ih godina 20. veka, izvor: Zastavski muzej Trbovlje

Slovenačko-srpski odnosi u staklarstvu u Kraljevini Jugoslaviji

Dalje stvaranje jedinstvene države Jugoslavije uticalo je i na dinamiku razvoja industrije stakla. Pred istek povlastice koju je imala Beogradska zadruga, 1. maja 1928. godine Sjedinjene tvornice stakla preuzimaju Srpsku fabriku stakla. Ovaj korak nije označio samo promenu vlasništva, već i integraciju u širi okvir kompanija koje su dominirale staklarskom industrijom u Jugoslaviji. Abelovi su nastavili da razvijaju poslovanje, prilagođavajući se izazovima konkurencije, kao što je širenje češkog stakla na jugoslovenskom tržištu. Vilhelm Abel je imao jasnu viziju da osvoji jugoslovensko tržište i proširi proizvodnju skoro svih vrsta stakla u svojim fabrikama. Uređenje zemlje na banovine dovelo je do ograničenja u izvozu stakla, pa se Abelova namera nametala i kao logično poslovno rešenje.

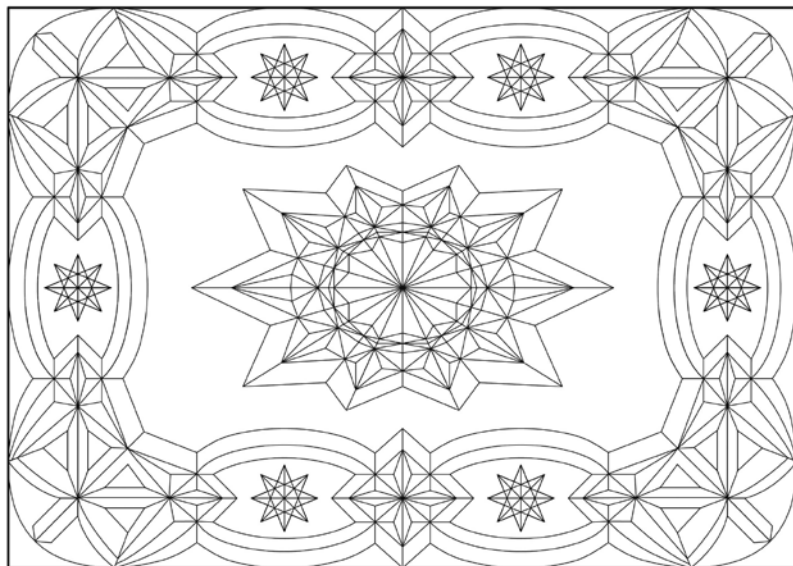
U Sjedinjenim tvornicama stakla bilo je zaposleno oko 4.000 radnika i 120 službenika, dok je konzorcijum bio organizovan tako da svaka fabrika održava određeni stepen nezavisnosti i samostalnosti (NIP 1974). Srpska fabrika stakla u Paraćinu je zauzimala monopol-

ski položaj na tržištima Dunavske, Moravske i Vardarske banovine, često preuzimajući i razvoj eksperimentalne proizvodnje stakla (Mikić 2023). Ovakva organizacija omogućila je Abelovim fabrikama da efikasno koriste resurse i tržišne pogodnosti, čime su postali ključni igrači u jugoslovenskoj staklarskoj industriji tog perioda. Cilj je bio smanjiti zavisnost domaće privrede od uvoza ovih staklarskih proizvoda, što je bilo posebno važno u periodu ekonomske krize i političkih nemira. Fabrike u Hrastniku i Paraćinu imale su najrazgrnatiju saradnju. U Hrastniku su se izrađivali modeli i dizajnirali kalupi za poluautomatsku proizvodnju ambalažnog stakla, kao i specijalni proizvodi šupljeg stakla za široku potrošnju. Preko fabrike u Paraćinu nudile su se određene vrste stakla (poput rozalina i zelenog stakla), čija proizvodnja nije bila razvijena na našim prostorima. Vilhelm Abel je zaista bio ključni akter u modernizaciji i razvoju Srpske fabrike stakla u Paraćinu, primenjujući evropske staklarske tradicije i prilagođavajući se turbulentnim ekonomskim vremenima, posebno tokom krize 1930-ih godina. U sklopu modernizacije radilo se i na poboljšanju radničkog standarda – dograđena je i modernizovana staklarska kolonija za smeštaj radnika, zatim kantina za ishranu radnika i sl. Njegova sposobnost brzog prilagođavanja proizvodnje je bila ključna, što je omogućilo fabrici da premosti teške periode. Abel je uveo novu filozofiju rada, sproveo remont i modernizaciju mašina, te uveo poluautomatsko duvanje stakla (Izveštaji UO Srpske fabrike stakla, 1929–1933). Takođe je proširio proizvodni asortiman i promenio politiku plasmana stakla, usmeravajući se ka intenzivnijem izvozu i širenju tržišta za nove proizvode paraćinske fabrike.

Memorandum Srpske fabrike stakla sa izgledom fabrike krajem 30-ih godina 20. veka, izvor: AJ, Fond 65. preuzeto sa www.creativeglassserbia.com (1. 6. 2024)

Novi proizvodi vrlo često su razvijani u Hrastniku, prvo su testirani preko Srpske fabrike stakla, a ukoliko bi se pokazali uspešnim, pokretana je njihova masovna proizvodnja u Paraćinu. Bilo je i obrnutih procesa, kada su uticaji išli i u suprotnom pravcu ka slovenačkoj fabrici. Tako Sjedinjene tvornice stakla usvajaju veoma popularnu tacnu iz serije Pikadili, koja je prvobitno razvijena u Paraćinu (v. više Vorgić 2023).

Tableta za kolače inspirisana serijom Pikadili, Srpska fabrika stakla II tehnički crtež, Institut za kreativno preduzetništvo i inovacije, preuzeto sa www.creativeglassserbia.com (1. 6. 2024)

Iako je Abelovo upravljanje fabrikom bilo obeleženo modernizacijom, tokom socijalističkog perioda ono se često negativno ocenjivalo (npr. da su preuzeli paraćinsku fabriku da bi je zatvorili). Međutim, ovakve ocene nemaju opravdanja u arhivskim dokumentima o radu fabrike. Takvi stavovi povezani su pre sa ideološkim predrasudama prema privatnom vlasništvu i preduzetnicima nego sa stvarnim ekonomskim unapređenjima koje je Abel doneo jugoslovenskoj staklarskoj industriji. O doprinosu Abelovih opstanku staklarske industrije tokom ekonomske krize pisao je i Velimir Bajkić, najuticajniji ekonomski analitičar tog vremena.

„Vođstvo naše industrije za šuplje staklo, koje je i danas tehnički u rukama porodice Vilhelma Abela, uspeo je da koncentracijom i racionalizacijom svojih tvornica provede najsavršeniju specijalizaciju proizvodnje i da izdrži bez ikakvih potreba opštu svetsku depre-

siju, koja je s obzirom na opadanje kupovne snage potrošača i u industriji stakla znatno otežavala prodaju robe. [...] kao dokaz velikog napretka naše staklarske industrije u pogledu tehničke usavršenosti i srazmerne jeftinoće može da posluži i činjenica da su Sjedinjene tvornice uprkos slaboj carinskoj zaštiti, bez naročitih teškoća mogle da se odupru stranoj konkurenciji koja je i prošle godine pokušavala da se putem damping cena uvede na naše tržište.“

Velimir Bajkić, *Narodno blagostanje*, br. 43. 1936, 185.

Paraćinska fabrika je postala poznata po proizvodnji finog stakla najviše za ugostiteljstvo i stolovitim čašama, a posebno po majstorstvu šlifovanja, što je bilo u skladu sa najvišim evropskim standardima tog vremena. Tehnička usavršenost proizvodnje i visok kvalitet proizvoda nisu zaostajali za najmodernijim evropskim fabrikama, a sve više su proizvodi promovisani na sajmovima. Karakteristična je i velika mobilnost radnika između staklara, pa tako određeni broj slovenačkih porodica dolazi da živi u Paraćinu. Posebno se ističe dolazak šljajfera, staklarskih majstora i pomoćnika sa područja Zgorja ob Savi, Hrastnika i Celja, a među porodicama iz Slovenije to su Blaži, Čepin, Drame, Findajizi, Drimel, Hauver, Kosmos, Košak, Kajzer, Komlanc, Saletl (Arhivski fond SFS, 1929).

Radnici Srpske fabrike stakla, 1929. godina, Paraćin; izvor: Zavičajni muzej Paraćin, fototeka, preuzeto sa www.creativeglassserbia.com (1. 6. 2024)

Sve do početka Drugog svetskog rata Srpska fabrika stakla je radila veoma uspešno (IAB: Dosije Kredit-inform 1938; Bajkić 1936,

1939). Tokom rata je bila prisiljena da smanji obim proizvodnje i prilagodi se ratnim uslovima, a nakon okupacije je bila pod upravom okupacionih snaga. Nakon rata, 1945. godine, paraćinska fabrika, kao i one u Sloveniji i Hrvatskoj, konfiskovane su i postale su državna svojina (AJ MTI fond 17–48). Time je za Srpsku fabriku stakla u Paraćinu završena jedna era pod vođstvom Abelovih, koji su ostavili trajan pečat na razvoj staklarske industrije u Jugoslaviji.

Iz ovog perioda i danas su ostala sačuvana tri objekta industrijskog nasleđa, koji svedoče o slojevitosti naše zajedničke prošlosti: Minhova vila, zgrada stare staklarske kolonije i hidrocentrala. Sva tri objekta jednim delom su i svedočanstvo o prošloj saradnji Srbije i Slovenije na razvoju industrije stakla u prvoj polovini 20. veka. Minhova vila, izgrađena krajem 19. veka, bila je upravna zgrada i za potrebe posloводства Srpske fabrike stakla dok je poslovala kao deo konzorcijuma Sjedinjenih tvornica stakla, a zgrada radničke kolonije i dom staklarskih radnika izgrađeni su i modernizovani investicijama braće Abel, koji su iz Hrastnika. Stara elektrana u krugu fabrike je prva elektrana na jednosmernu struju izgrađena u Srbiji 1881. godine (Spasojević 2003; Ilić 2020), koju su Abelovi modernizovali i unapredili kako bi mogli da povećaju proizvodnju stakla. Izgradnja budućih slovenačko-srpskih ekonomskih veza u staklarstvu obavezuje nas na očuvanje i zaštitu ovog našeg zajedničkog industrijskog nasleđa, koje u Paraćinu postoji duže od jednog veka, a koje svedoči o našim odnosima u prvoj polovini 20. veka.

Nastavlja se²

Literatura

- Bajkić, Velimir. 1936a. *Analiza bilansa – Dodatak „Narodnom blagostanju“* br. 32.
- Bajkić, Velimir. 1936b. *Analiza bilansa – Dodatak „Narodnom blagostanju“* br. 43.
- Bajkić, Velimir. 1939. *Analiza bilansa – Dodatak „Narodnom blagostanju“* br. 36.
- Becić, Ivan. 2015. „Statistika i karakter spoljne trgovine Kraljevine SHS 1919–1929“. *Istorija 20. veka: časopis Instituta za savremenu istoriju* 33 (2): 57–72.
- Đurić, Jelica. 1985. *Staklo u Srbiji u XIX veku*. Beograd: Muzej primenjene umetnosti.

² Na predlog redakcije, rad je zbog obimnosti podeljen u dva dela. Drugi deo će biti objavljen u *Sloveniki* 11 za 2025. godinu.

- Ilić, Saša. 2020. „Elektroprivreda socijalističke Jugoslavije: izvori za ekonomsko-istorijsko izučavanje, s osvrtom na dostupnu literaturu“. U *Izazovi izučavanja ekonomske istorije u Srbiji*, uredili Vesna Aleksić, Aleksandar Matković i Marko Miljković, 110–134. Beograd: Institut ekonomskih nauka.
- Lampe, John and Marvin Jackson. 1982. *Balkan Economic History 1550–1950: from imperial borderlands to developing nations*. Bloomington: Indiana University Press.
- Mikić, Hristina. 2022. „Kreativne industrije i kulturno nasleđe: kreativnost inspirisana tradicijom staklarstva“. *Limes* 1: 89–108.
- Mikić, Hristina. 2023. *Ekonomske aspekte razvoja staklarstva: SFS 1907–1945*. Kreativno staklo Srbije – Institut za kreativno preduzetništvo i inovacije & Zavičajni muzej Paraćin. Dostupno na: <https://creativeglassserbia.com/praeteritum/srpska-fabrika-stakla-1907-1945/> (11. 6. 2015).
- Mikić, Hristina i Estela Radonjić-Živkov. 2021. *Privreda Paraćina: od mlina do industrije*. Paraćin: Zavičajni muzej Paraćin i Institut za kreativno preduzetništvo i inovacije.
- Obradović, Milisav. 1975. *Nastavak i razvoj industrije Pomoravlja do Drugog svetskog rata*. Svetozarevo: Istorijski arhiv.
- Pantić, Dušan. 1910. *Spoljna trgovinska politika nezavisne Srbije: prvi period 1878–1892*. Doktorska disertacija. Beograd: Štamparija Sava Radenković i brat.
- Paskuči, Miodrag. 1959. *50 godina Srpske fabrike stakla Paraćin*. Paraćin: SFS.
- Peruničić, Branko. 1975. *Svetozarevo 1806–1915*. Svetozarevo: Privredni pregled.
- Popović, Radomir. 2012. *Avram Petronijević (1791–1852)*. Beograd: Freska.
- Ratej, Jože. 2017. *Glass in the Celje Region from the 18th century to the Present*. Celje: Pokrajinski muzej Celje.
- Savić, Milivoje. 1890. *Naša trgovina*. Beograd: Štamparija Sv. Nikolića.
- Savić, Milivoje. 1922. *Naša industrija i zanati*. Sarajevo: Zemaljska štamparija.
- NIP. 1974. *110 godina staklane „Straža“ 1860–1970*. Varaždin: NIP.
- Spasojević, Aleksandar. 2003. „Pionirski period elektrifikacije Srbije (1884–1914)“. *Glasnik* 37: 59–73.
- Valenčič, Vlado. 1989. „Steklarni v Zagorju“. *Kronika: časopis za slovensko kraljevno zgodovino* 37: 186–191.
- Vorgić, Dejan. 2023. *Presovano staklo: od ekonomičnosti do kulturne misije*. Kreativno staklo Srbije – Institut za kreativno preduzetništvo i inovacije. Dostupno na: <https://creativeglassserbia.com/praeteritum/presovano-staklo/> (11. 6. 2024).
- Vučo, Nikola. 1981. *Razvoj industrije u Srbiji u XIX veku*. Beograd: SANU.

Arhivski izvori

AJ, Arhiv Jugoslavije, Fond 65 (748).

AJ MTI fond 17 (48).

AJ MIT 17 127–128.

Arhivski fond, Srpska fabrika stakla a.d. Paraćin – Kadrovska evidencija, 1929.

Beogradska zadruga (1912), Izveštaj o radu u 1911. godini: podnesen na dvadeset devetoj redovnoj skupštini akcionara: na dan 5. februara 1912. godine, Beograd: Beogradska zadruga.

DA, Državni arhiv, MNP 1906 (41) 12.

Fond „Srpska fabrika stakla“, Zavičajni muzej Paraćin – Izveštaj UO SFS 1929–1933.

IAB, Istorijski arhiv Beograda, Dosije Kredit-inform, 1938.

IAB, Istorijski arhiv Beograda, OZ-K6-V, 7. Kostić, Milivoje. Građa o životu i radu beogradskih privrednika, preduzetnika, trgovca i bankara, 19–20. vek, manuskript, Arhiv Grada Beograda.

Narodna biblioteka Srbije, *Trgovinski glasnik* 1908, 1909, 1910.

Ugovori i konvencije između Srbije i stranih država, Beograd: Ministarstvo inostranih dela, 1887.

Zakon o potpomaganju domaće radinosti (industrije) od 16. jula 1898. godine, Beograd: Kraljevsko-srpska državna štamparija, 1902.

Hristina Mikić
Univerza Metropolitan v Beogradu
Fakulteta za menedžment
Srbija
hristina.mikic@metropolitan.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0003-3932-4398>

Dejan Molnar
Univerza v Beogradu
Ekonomska fakulteta
Srbija
dejan.molnar@ekof.bg.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0002-6081-8141>

Đorđe Mitrović
Univerza v Beogradu
Ekonomska fakulteta
Srbija
dorde.mitrovic@ekof.bg.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0002-1839-1105>

SRBSKA STEKLARNA IN SLOVENSKO-SRBSKE POVEZAVE V STEKLARSTVU: SKUPNA DEDIŠČINA (1)

Prispevek na podlagi obsežnih arhivskih raziskav analizira zgodovinski razvoj steklarske industrije v Kraljevini Srbiji, Kraljevini SHS in Kraljevini Jugoslaviji. Za pionirja steklarstva v Srbiji velja Avram Petronijević, ustanovitelj prve tovarne stekla Avramovac pri Jagodini, ki je prenehala delovati leta 1852. Nova steklarna v Jagodini, ustanovljena leta 1886, je delovala nekaj manj kot 20 let, a so jo zaradi visokih stroškov posodobitve zaprli. Milivoje Popović je leta 1907 ustanovil srbsko steklarno, ki je danes tista z najdaljšim stoletjem poslovanja v Srbiji. Tovarna je doživljala pogoste menjave lastništva in posodabljanja, leta 1928 pa je postala sestavni del konzorcija »Združena tovarna stekla« in del podjetniškega načrta bratov Abel iz Hrastnika za specializacijo jugoslovanske steklarske industrije. Na ta način je bila tlakovana pot za nastanek slovensko srbskih gospodarskih vezi v steklarski industriji v prvi polovici 20. stoletja. Cilj dela je predstaviti razvojni in gospodarski pomen steklarstva ter opozoriti na pomen povezovanja Srbske tovarne stekla in Združene tovarne stekla.

Ključne besede: steklarstvo, industrijska dediščina, srbska tovarna stekla, steklarna Hrastnik, Paraćin, Združene Steklarne

Hristina Mikić
Metropolitan University
Faculty of Management
Belgrade, Serbia
hristina.mikic@metropolitan.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0003-3932-4398>

Dejan Molnar
University of Belgrade
Faculty of Economics and Business
Belgrade, Serbia
dejan.molnar@ekof.bg.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0002-6081-8141>

Đorđe Mitrović
University of Belgrade
Faculty of Economics and Business
Belgrade, Serbia
dorde.mitrovic@ekof.bg.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0002-1839-1105>

SERBIAN GLASS FACTORY AND SLOVENIAN-SERBIAN CONNECTIONS IN GLASSWORKING: A COMMON HERITAGE (1)

The paper analyzes the historical development of the glass industry in the Kingdom of Serbia, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, and the Kingdom of Yugoslavia on the basis of extensive archival research. Avram Petronijević, the founder of the first glass factory, Avramovac near Jagodina, which ceased operations in 1852, is considered a pioneer of glassmaking in Serbia. The new glass factory in Jagodina, founded in 1886, operated for a little less than twenty years but was closed due to high modernisation costs. Milivoje Popović founded the Serbian glass factory in 1907, and today, it remains the longest-running business in Serbia. The factory went through frequent changes of ownership and modernisation. In 1928, it became an integral part of the United Glass Factories consortium and part of the entrepreneurial plan of the Abel brothers from Hrastnik to introduce greater specialization in the Yugoslav glass industry. This paved the way for establishing Slovenian-Serbian economic ties in the glass industry in the first half of the 20th century. The aim of the paper is to present the development and economic importance of glassmaking, as well as to highlight the importance of the ties between the Serbian Glass Factory and the United Glass Factory.

Keywords: glassmaking, industrial heritage, Serbian glass factory, Hrastnik glassworks, Paraćin, United Glass Factories

Primljeno / Prejeto / Received: 04. 07. 2024.
Prihvaćeno / Sprejeto / Accepted: 16. 12. 2024.

_x 10 _x _x _x _x _x _
x_ x_ x_ x_ x_ x_ x_
_x _x _x 10 _x _x _x _x
_x _x _x _x _x _x _x
x_ x_ x_ x_ x_ x_ x_
_x _x _x _x 01 _x _x _
_x _x _x _x _x _x _x
x_ x_ 10 x_ x_ x_ x_
_x _x _x _x _x _x _x
_x _x _x _x _x 01 _x _
x_ x_ x_ x_ x_ x_ x_
_x _x _x _x _x _x _x
_x _x 01 _x _x _x _x _
x_ x_ x_ x_ x_ x_ x_
_x _x _x _x _x _x _x
_x _x _x _x _x _x _x
x_ x_ x_ x_ x_ x_ x_
_x _x _x _x _x 10 _x _
_x _x _x _x _x _x _x
x_ x_ x_ x_ x_ x_ x_
_x _x _x _x _x _x _x
_x _x _x _x _x _x _x
x_ x_ x_ x_ x_ x_ x_
_x _x _x _x _x _x _x

Objavljeno
predavanje

Objavljeno
predavanje

Silvija Borovnik

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

Oddelek za slovanske jezike in književnosti

Slovenija

silvija.borovnik@um.si

<https://orcid.org/0000-0002-2236-5444>

DOI: <https://doi.org/10.18485/slovenika.2024.10.1.8>

UDK: 821.163.6.09

821.163.6-055.2:929

Književnost sodobnih slovenskih pisateljic v kontekstu večkulturnosti in medkulturnosti¹

Besedilo se ukvarja s tematiko večkulturnosti in medkulturnosti v izbranih proznih delih sodobnih slovenskih pisateljic, širše pa z mestom, vlogo in s podobo slovenske književnosti v medkulturnem kontekstu. Upošteva težnjo, ki je v literarnovednih raziskavah zadnjih let zelo poudarjena, namreč da je pri analizah literarnih del potrebno upoštevati koncept večkulturnosti in medkulturnosti. Različni raziskovalci in raziskovalke menijo, da je potrebno negovati odprtost in radovednost za spoznavanje vsega, kar je bilo v slovenski literarni zgodovini snovno in tematsko, pa tudi jezikovno drugačno, a obenem povezujoče (Juvan 2012, Škulj 2012, Žitnik Serafin 2008, Hladnik 2016, Kozak 2008, Borovnik 2012, 2017, 2022, Jensterle Doležal 2017). Referat izhaja iz prepričanja, da se identitete slovenskih literarnih besedil v medkulturnem kontekstu drugače razlagajo in da izražajo medbesedilni dialog s številnimi drugimi kulturami. Pričujoče besedilo pomeni v tem smislu nadaljevanje in razširjanje določenih tem, ki sem jih načejala že v svojih znanstvenih monografijah Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti (2017) in Ugledati se v drugem. Slovenska književnost v medkulturnem kontekstu (2022).

Ključne besede: sodobna slovenska književnost, sodobna proza, književnost sodobnih slovenskih pisateljic, večkulturnost, medkulturnost

¹ Besedilo je objavljeno na podlagi predavanja: Književnost sodobnih slovenskih pisateljic v kontekstu večkulturnosti in medkulturnosti : vabljeno gostujoče predavanje v prostorih Društva Slovencev »Sava«, Univerza v Beogradu, Filološka fakulteta, Oddelek za splošno jezikoslovje, Lektorat za slovenistiko, Beograd, 15. 11. 2023. <https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/174941699>

1

Tokrat se bom posvetila ženskemu avtorstvu v sodobnejši slovenski prozi, zlasti romanu, in tematiki večkulturnosti in medkulturnosti v njem. Pisateljice pišejo bodisi v svojih materinščinah, t. j. v za Slovence tujih jezikih, ali pa se odločajo za jezikovni prestop v slovenščino. Literarna dela izbranih pisateljic izražajo zanimive probleme večkulturnosti in medkulturnosti, odnos med tujim in domačim ter hibridnost njihovih identitet. Vse to je razvidno v njihovem avtobiografskem diskurzu ter v zgodovinskem spominu, ki ponujata podlago tudi za fiktivne zgodbe.

V paradigmi medkulturne eksistence literature je postal aktualen pojem literarnega oz. kulturnega transferja, piše Jola Škulj v svoji študiji *Kritična paradigma medkulturne eksistence literature*, objavljeni v monografiji *Svetovne književnosti in obrobja* Marka Juvana (2012, 87). Naslanja se na Even Zoharjevo polisistemsko teorijo, na Lotmanovo semiotiko in Bhabova pojmovanja hibridnosti. Poudarja, da predstavlja literatura kateregakoli jezikovnega teritorija v Evropi odprto, nedovršeno entiteto, njena dediščina pa je sestavljena iz zapletene mreže nenehno preoblikujočih se stikov v medkulturnih realnostih. Zato je pri opazovanju literarnih pojavov potrebna moderna, kozmopolitska perspektiva. Kulturne identitete posameznih avtorjev in avtoric je po njenem potrebno razumeti v luči dialogizma s številnimi drugimi kulturami.

V kontekstu tega besedila nas bodo zanimale sodobne slovenske pisateljice, ki so bodisi iz osebnih ali političnih razlogov spremenile »os« svojega bivanja. Iz svojih domovin so se namreč izselile ter si dom ustvarile na tujem. Ker pa je bila ta odločitev povezana ne le z njihovim novim geografskim, temveč tudi z jezikovnim in s kulturnim okoljem, nas zanima, kako se vse to odraža v njihovi literaturi. Večkulturnost in medkulturnost sta namreč postali njihova življenjska in pisateljska realnost. V drugem delu svojega zapisa pa se posvečam pisateljicam, ki so se v Slovenijo priselile iz osebnih ali političnih razlogov. Zanima me njihova posebna perspektiva tujstva, pa tudi problematika jezikovnega prestopa v slovenščino.

2

Ivanka Hergold (1943–2013) je bila rojena v Gradišču pri Slovenj Gradcu, po študiju slovenščine in angleščine na Filozofski fakulteti v Ljubljani pa se je 1971. leta preselila v Trst, kjer se je poročila s pesnikom Markom Kravosom. Pesmi je objavljala v *Tribuni* in *Zalivu*, prozo in dramatiko pa v *Odsevanjih*, *Sodobnosti* in *Dialogih*. Njeno pisateljsko mojstrstvo se je izkazovalo predvsem v kratki prozi, katere vrhunec predstavlja zbirka *Pojoci oreh* (1983), svoj prvi in najboljši roman *Nož in*

jabolko pa je objavila l. 1980 (ponatisnjen pri Slovenski matici, 2019). Za roman so različni recenzenti zapisali, da je nastal iz globoke osebne ranjenosti pisateljice same. Roman v obliki fragmentarnih dnevniških zapisov beleži en sam dan iz življenja profesorice Herte Jamnik, tematizira pa ujetost ženske v družbene norme in vsakdanje službene obveznosti. Pisateljica v njem izkazuje svoj temeljit premislek o literarnem izrazu, ki je prepleten z liričnimi vložki. S tokom zavesti in zapisovanjem sanj, s katerima prikazuje osamljenost protagonistke v zrelih letih, njeno izgubljenost in občutek bivanjske praznine, pa se pisateljica odloča za modernistični način pripovedi. Le-ta prinaša tudi razmišljanja o mladosti, partnerstvu in staranju.

Zgodba se odvija v predmestju Trsta, roman pa ima kar 24 poglavij. *Jabolko* iz naslova simbolizira zunanje protagonistkino življenje, nož pa orodje, s katerim pripovedovalka načenja njen notranji svet. Boris Paternu je roman označil kot »ne samo tržaški in ne samo slovenski roman«, v katerem je navzoča »Joyceovska časovna stisnjenost«, obenem pa je to roman s »silovito vsebino« (Delo, Književni listi, 26. 9. 2013). Nadalje je o pisateljici prozi zapisal: »Njena proza sedemdesetih in osemdesetih let, z romanom *Nož in jabolko* (1980) v opaznem središču, je prinesla tematske in slogovne novosti, ki pomenijo očiten izstop iz duhovne in jezikovne orbite Pahor – Rebula, če sodobno tržaško klasiko zaznamujemo z njenima najbolj vidnima imenoma« (Paternu 2013). Paternu je opozoril na prepričljive ženske like v romanu, v katerih življenju je vse vnaprej določeno, pogreznjeno v banalnost in vulgarnost. Paternu svojo analizo tega romana nadaljuje:

»Roman *Nož in jabolko* si lahko ogledamo tudi kot miniaturni literarni zemljevid, ki daje orientacijo v vse predele raznovrstnih pripovedi Ivanke Hergold: v poezijo, osamosvojeno v zbirki *Ponikalnice* (2008); v dramatiko z opaznejšim delom *Paracels* (2008) in v kratko prozo, ki je sploh temeljno območje njenega opusa, z vrhom v zbirki novel *Pojočji oreh* (1983).« (Paternu 2013).

Pisatelja Ace Mermolja in Marko Sosič sta o Ivanki Hergold pisala kot o zamolčani pisateljici. (Mermolja in Sosič 2019) Anonimni recenzent njenega romana *Nož in jabolko* je ob ponatisu romana zapisal, da je bila Ivanka Hergold »še ena tistih pisateljic z geografskega roba slovenske zavesti, ki jih ne bi smeli pozabiti, če hočemo spisati kolikor toliko objektivno zgodovino povojne slovenske književnosti«.

Maruša Krese (1947–2013) je bila pisateljica in pesnica, ki se je dolgo izmikala slovenski literarnozgodovinski pozornosti, ker je po študiju primerjalne književnosti in umetnostne zgodovine v Ljubljani odpotovala iz Slovenije, najprej v ZDA, nato pa je živela in delala še v Angliji, Nemčiji in Avstriji. Tam je tudi objavljala svojo prozo, eseje, publicistiko in poezijo. Šele v zadnjem obdobju svojega življenja, ko je pisala roman *Da me je strah?* (2012) se je vrnila v Slovenijo, kjer je

tudi umrla. V šestdesetih letih je bila pripadnica uporniške, hipijevske generacije mladih, ki so želeli »ven« iz tedanje socialistične Jugoslavije, predvsem na Zahod, da bi tam našli sproščeno in intelektualno svobodnejše življenje. Objavila je več pesniških zbirk (*Danes*, 1989, *Postaje*, 1992, *Včeraj, danes, jutri*, 1992, *Beseda*, 1994, *Pesmi iz Sarajeva*, 1994, *Še testament se je izgubil*, 2001, *Yorkshirska torba*, 2003, *Danes ne*, 2009; *Pesmi*; izbor, 2019), nekaj radijskih iger, njeni esejistični in publicistični prispevki pa so izhajali v uglednih nemških časopisih in revijah (*Die Zeit*, *Berliner Zeitung*, *TAZ*, *Lettre International*, *Manuskripte* idr.). Zelo opaženo je bilo tudi njeno humanitarno in kulturnoposredniško delo v različnih delih sveta, kjer so se razplamtela vojna žarišča in kamor je M. Krese potovala, da bi tam nesebično pomagala (Bosna, Kambodža, Mozambik, Ruanda, Izrael, Irak, Palestina), predvsem pa osveščala mednarodno javnost v zvezi z zločini na teh področjih. Za humanitarno in kulturno posredništvo med Bosno in Nemčijo si je prislužila odlikovanje nemškega predsednika. S posebno pozornostjo in človeško senzibilnostjo pa so jo vselej prizadevale usode žensk in otrok, za katere se je po najboljših močeh angažirala, nastopala na mednarodnih konferencah in forumih, pisala eseje in predavala. V avstrijskem Gradcu je imela poseben status umetnice-pisateljice, bila je njihova »Stadtschreiberin«/ »mestna kronistka«. In čeprav je bila v evropskem prostoru že dolgo uveljavljena avtorica, saj so skoraj vsa njena besedila domala sočasno s slovenskimi izhajala tudi v nemščini, je ostajala v domači Sloveniji dolgo skoraj neznana.

Leta 2006 je izšla zbirka njene kratke proze *Alle meine Weihnachten/ Vsi moji božiči*. Za tem naslovom se skriva njena tragična, a samoironična literarna avtobiografija. Trideset kratkih zgodb, napisanih v dosledni tradiciji minimalizma, je nanizanih brez posebnega kronološkega reda skozi perspektivo prvoosebne pripovedovalke, vse od mladega dekleta, upornice in hipijeve, pa do poročene in pozneje ločene žene, matere treh otrok, pesnice in pisateljice ter zrele, v različnih težkih izkušnjah utrjene ženske. Ironične, satirične in tudi s posebno žalostjo napolnjene »božične zgodbe« Maruše Krese detronizirajo kičasto praznovanje božiča. Božič v njenih zgodbah je podoba osamljenosti, večkrat revščine, iskanja identitete, hrepenenja po ljubezni, družinske praznine, natrganih vezi s preteklostjo in sedanjostjo, eksistencialne razsutosti in nenehnih potovanj, ki izražajo tudi pripovedovalkin beg pred samo seboj. V t. i. veliki svet in na Zahod jo je odnesla želja po doživetjih drugačnega, predvsem pa iskanja neideološke širine. Kmalu pa so jo preplavila spoznanja zgroženosti spričo realnega sveta »zunaj«. Geografska dogajališča se nadalje menjajo, Ameriki sledi Evropa, Londonu nato Berlin, a razočaranja se vrstijo in osamljenost se ponavlja. »Božične zgodbe« Maruše Krese so miniaturne umetnine, ki tematizirajo predvsem življenje ženske, upornice in umetnice, pesnice in pisateljice v sodobnem svetu.

V teh kratkih zgodbah pa je opaziti še eno obliko odtujenosti, namreč v razmerju do nove, v devetdesetih letih prejšnjega stoletja osamosvojene Slovenije. Dogajalni čas njenih zgodb je namreč čas, v katerem je začela razpadati njena nekdanja domovina Jugoslavija. Toda M. Krese vsaj na začetku ni navdušena nad slovensko osamosvojitvijo, saj se boji, da bo Slovenija postala »majhna in tesna«, boji pa se tudi tega, da bo na ozemlju bivše skupne države izbruhnila vojna. Njeni strahovi so se žal potrdili. Pisateljica pa je kritično razmišljala tudi o vlogi žensk v »njeni« novi državi Sloveniji. Zapisala je, da se ji zdi, kakor da si bodo morale Slovenke na novo izbrati vse tiste pravice, ki so se zdele generaciji njene mame, bivše aktivne partizanke, samoumevne. Namreč da si bodo morale zaradi novih oblik konzervativizma znova prizadevati za enakopravno vlogo žensk v osebni in javni, pa tudi v političnem življenju. Na umetniškem področju pa je M. Krese opazila, da pisateljice iz Slovenije, ki so se že dolgo čutile Evropejke, nekateri na Zahodu spet potiskajo v nekakšno »jugovzhodno Evropo«, čeprav je imela njihova literatura že od nekdaj več skupnega z zahodno, zlasti pa s srednjeevropsko umetnostjo in literaturo (Krese 2006b, 18–23). Pisateljica je vsa svoja literarna dela, kljub temu da je živela v tujini, napisala v slovenskem jeziku, nato pa so bila prevedena. V tujih jezikih je objavljala le publicistiko.

Miriam Drev (1957) je pesnica, pisateljica, literarna kritičarka in prevajalka. Na FF v Ljubljani je diplomirala iz primerjalne književnosti in angleščine. Sedem let je preživela na Dunaju, kot odsev te izseljeniške izkušnje pa je leta 2012 izšel njen roman *V pozlačenem mestu*. Leta 2014 je objavila svoj drugi roman *Nemir*. Uveljavljala pa se je tudi kot pesnica z zbirkami *Časovni kvadrat* (2002), *Rojstva* (2007), *Vodna črta* (2008), *Sredi kuhinje bi rasla češnja* (2012) in kot prevajalka literarnih del Margaret Atwood, Ralpa Walda Emersona, Rabindranatha Tagoreja idr. Leta 2021 je objavila roman v pismih *Od dneva so in od noči*.

Roman *V pozlačenem mestu* (2012) je razdeljen na tri dele: Okraj Hietzing, Sennengasse in Alte Donau, oblikovan pa je kot prvoosebna ženska izpoved. Ta tematizira slovensko izseljensko izkušnjo. Ljubljanka Ivana in Luka z nekajmesečno hčerko se odločita, da se bosta zaradi Lukove poklicne priložnosti in možnosti boljšega zaslužka, on je namreč odlični restavrador, odselila na avstrijski Dunaj ter si skušala ustvariti novo življenje. Tam naletita na organizatorja restavratskih del, ki vodi lastno podjetje, Poljaka Kolczyńskiego. Ta Luko zaposli, medtem ko ostaja Ivana doma kot mati in gospodinja. Njegov poslovni odnos je vsaj na začetku korekten, pozneje pa se izkaže, da je Poljak polaščevalen, da izkorišča Lukovo delo ter da želi imeti nadzor tudi nad njegovim osebnim življenjem. Oba Slovenca pa njun prijatelj Tibor že na začetku opozori, da dunajska družba prišlekov zlepa ne sprejme medse, v nasprotju na primer s Prago ali Parizom. Tujce integrirajo,

pravi, a jih nikdar ne »posvojijo«. Bolje da se godi tistim, ki so že po zunanosti drugačni, na primer Indijcem, Kitajcem in Afričanom. Toda Ivana temu ne verjame, češ da prihajata z Luko iz Ljubljane, ki je bila v preteklosti del monarhije in ki kulturno ni nič drugačna od Dunaja. A Tiborjevo svarilo se nanaša tudi na nadarjene ženske-umetnice, ki da jih Dunaj »razcefra«.

Ivanino in Lukovo »spoznavanje« Dunaja pa se začne s skromnim bivanjem v najetem enosobnem stanovanju, v katerem Luka v delovnem kotičku marljivo restavrira cerkvene kipe, medtem ko se sosedje v ulici za nove priseljence sploh ne zmenijo. Vzdušje v novem okolju je hladno in odtujeno. Vse bivanje slovenskega para je podrejeno celodnevnu delu in služenju denarja, kot priseljenca pa naletita tudi na nešteto birokratskih težav. Luka in Ivana imata status svobodnih kulturnih ustvarjalcev. A Lukova odlična izobrazba tukaj ne šteje. Podobno je tudi z drugimi priseljenci, na primer s Poljaki in Poljakinjami, ki jih na Dunaj kot v »mesto nešteti možnosti« privablja Kolczynski, potem pa v njegovi firmi opravljajo navadno mezdno delo. Ivana se tako spoprijatelji z Danuto iz Varšave, ki ji poroča o gospodarski krizi na Poljskem. Obe, Ivana in Danuta, prihajata iz takrat še socialističnih držav, naveličani sta življenja v zelo skromnih razmerah in želita si zahodnih dobrin. Čas, v katerem se roman odvija, je čas velikih političnih sprememb v Evropi, ko se je že pripravljala slovenska osamosvojitvev od Jugoslavije in se je tudi na Poljskem socializem že poslavljal. Toda Dunaj jima ne prinaša nobene nove perspektive, doživljata ga kot prestolnico praznega blišča, ki je polna samovšečne hladnosti. Ivana poišče stik s slovenskim izseljenskim kulturnim društvom na Dunaju, kamor začne občasno zahajati. Toda vezi z domačini, z Avstrijci, ne more ustvariti. Giblje se lahko le med emigranti.

Dunaj v romanu je sicer prikazan kot stičišče in vozlišče ljudi vseh narodnosti. Ivano in Luko nekdo v soseski ozmerja s »čušoma«, vse to pa v Ivani stopnjuje željo po vrnitvi domov, v Slovenijo (Drev 2012, 95). »Prišleki hodimo na Dunaj vsak s svojim nahrbtnikom sanj,« razmišlja. V romanu je nazorno prikazano emigrantsko vzdušje na Dunaju s podobami raznih prišlekov z vzhoda in juga, kamor so sodili tudi Slovenci iz tedanje Jugoslavije. Zavedajo se, da so v Avstriji drugorazredni prebivalci in na to vlogo tudi pristajajo.

Roman *V pozlačenem mestu* prinaša zanimiv vpogled v izseljensko izkušnjo, ki je tudi podoba večkulturne in medkulturne mentalitete v avstrijski metropoli konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, uzrta skozi oči mlade ženske. Njena pripoved izraža tudi stisko in razpetost zaradi neuresničenih poklicnih želja.

Pisateljica Miriam Drev z občutljivostjo prikazuje stiske emigrantov, npr. soočanje z novim prostorom ter s podnebno in kulturno drugačnostjo. Piše tudi o zagatah pri učenju novega jezika, nemščine, pa tudi o izkušnjah na uradih za tujce, ki zahtevajo od priseljencev premagova-

nje nešteti birokratskih ovir. Podoba Evrope v romanih Miriam Drev je podoba številnih drugačnosti, sredi katerih potekajo ne le geografska, temveč predvsem psihološka zapuščanja doma in prilagajanja zahtevam novega okolja. Tu so tudi motivi dvojnega tujstva in nastajajočih dvojnih identitet.

Alenka Jensterle Doležal (1959) je bila rojena na Jesenicah, po študiju slovenskega jezika, primerjalne književnosti in filozofije pa je postala lektorica za slovenski jezik na univerzah v Pragi, Krakovu in Nottinghamu. Pozneje se je ustalila v Pragi, kjer danes živi in dela kot profesorica za slovensko književnost na Filozofski fakulteti Karlove univerze. Je pesnica, prozaistka, esejistka in literarnovedna znanstvenica. Leta 2014 je prejela priznanje Veleposlaništva Slovenije v Češki republiki za podpiranje in razvijanje slovensko-čeških stikov in za širjenje slovenske kulture in književnosti na Češkem. Leta 2017 pa ji je bila podeljena nagrada Mira za dosežke v znanosti in književnosti ter za utrjevanje slovensko-čeških vezi. Že površen pregled njene poklicne poti nam pokaže, da gre za ustvarjalko, ki ji gibanje po večkulturnem in medkulturnem prostoru pomeni izziv in zadoščenje. Kot pesnica je organizirala številna literarna srečanja in festivale, sodelovala pri izdajanju najrazličnejših publikacij, kot znanstvenica pa je prirejala različne mednarodne konference in simpozije na praški univerzi. Ti simpoziji so bili tematsko povezani z literarnimi ustvarjalci in ustvarjalkami slovenske moderne (Ivan Cankar, Zofka Kveder), s slovensko-češkimi odnosi, s posebno pozornostjo pa se je posvečala zlasti literarnim opusom posameznih slovenskih pisateljic, za katere je očitno menila, da so bile dolgo po krivici prezrte ali odrinjene na rob literarnozgodovinske pozornosti oz. literarnega kanona (Vida Jeraj, Lili Novy). Posebna občutljivost do takih literarnih osebnosti pa je gotovo povezana tudi z njeno osebno zgodbo, zaznamovano s kulturnim nomadstvom ter očarano z večjezičnostjo in večkulturnostjo sodobnega sveta. V intervjuju za časopis Delo (19. 12. 2017) je povedala, da se je za bivanje v Pragi odločila prostovoljno, da v tem mestu rada živi, a da je njena domovina slovenski jezik. V tem jeziku namreč piše svojo literaturo in čeprav se označuje za bitje z več identitetami, ne sodi med tiste ustvarjalke, ki so po dolgih letih življenja v tujejezičnem okolju zamenjale jezik svojega literarnega ustvarjanja. Ostaja zvesta materinščini, a dvojnost svoje identitete vseeno občuti npr. v prepoznavnosti svojega dela. Povedala je, da se mora v češkem okolju kot tujka veliko bolj truditi, da njeno delo opazijo in ga priznajo, v Sloveniji pa ostaja zaradi življenja v tujini manj prepoznavna. Nagrada Mira slovenske ženske sekcije PEN pa se ji zdi pomembna, ker poudarja delo slovenskih literarnih ustvarjalk, t. i. »ženska peresa«, tudi tista iz mednarodnega prostora.

Kot pesnica je izdala več pesniških zbirk (*Juditin most*, 1990, *Pokrajine začetka*, 1994, *Zapiski za S. G.*, 2006, *Pesmi v snegu*, 2012), kot proza-

istka pa dva romana, *Temno mesto* (1993) in *Pomen hiše* (2015). V prvem romanu je pisateljica tematizirala svet še socialistične Prage, kjer je bila vsaka internacionalnost sumljiva, podpiranje večkulturnosti in medkulturnosti pa le politična parola. V drugem romanu pa je oblikovala zgodbo dekleta in mlade ženske, ki se ji uspe izmakniti utesnjenosti domačega podeželja ter oditi v svet z veliko željo po znanju, pa tudi po drugačni življenjski poti. Prva nova postaja na tej poti je študentska Ljubljana konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja, pozneje pa različna mesta, tudi New York. Roman izraža protagonistkino očaranost z večjezičnostjo in večkulturnostjo, spričo katere se spreminja tudi sama. V položaju »druge« postaja bolj samozavestna, obenem pa občutljiva za različne odrinjene družbene sloje in teme: »Všeč mi je večjezičnost, večkulturnost, sprejemam druge kulture, drug način izražanja, drug način razmišljanja, jaz sem samo drugi, jaz sem samo druga (...)« (Jensterle Doležal 2015, 19). Kot fiktivna novinarka piše v romanu o odrinjenih temah: »Sem na strani socialnih odrinjencev, emigrantov, kulturnih, narodnostnih, spolno drugačnih manjšin, tistih, ki imajo drugačno barvo kože, drugačen način mišljenja, drugo spolno usmerjenost, ali pa teh, ki prihajajo iz mojega odrinjenega, nikoli pozabljenega sveta bivšega socializma (...).« (Jensterle Doležal 2015, 20) Podobe iz sveta, kamor je odšla, se v romanu prepletajo z nekdanjimi podobami življenja na vasi, kjer jo je omejevala patriarhalna vzgoja s številnimi stereotipnimi vlogami, ki so bile namenjene zlasti ženskam. Kot deklica je iskala zavetje v knjigah z zavedanjem, da bi rada potovala in spoznavala druge kulture in jezike. V poznih šestdesetih letih dvajsetega stoletja je pripadala uporniški generaciji, ki je segala tudi v osemdeseta. Na drugi strani pa je njeno generacijo oklepala »lažni državni optimizem v času socializma« (Jensterle Doležal 2015, 132). Toda iz tega omejujočega sveta je odšla ter si izborila lastno, nekonvencionalno pot.

V tretjem romanu Alenke Jensterle Doležal, ki bo v kratkem izšel v Mariboru in nosi naslov *O ljubezni, vojni, izgubi in pozabi*, pa se prepletajo različne ženske zgodbe, ki so umeščene v čas pred drugo svetovno vojno, med njo in po njej, kot tudi v sodobnost. V njih spoznamo tri monumentalne ženske like, to je topline polno lepotico in marljivo mamo Veroniko, njeno predano hčerko Julči in najmlajšo, slikarko, Veronikino vnukinjo Ano. O času vojne in hudih travmah, ki so ostale povezane z njo, pripovedujeta Julči in njena hčerka Ana, ki sta ostali, vsaka na svoj način, zaznamovani z nasilno smrtjo njune mame oz. babice Veronike takoj po končani drugi svetovni vojni. Z obtožbo, da je Veronikina družina med vojno nudila zavetje domobranskim sorodnikom, so namreč Veroniko skupaj s hčerko Julči zajeli pripadniki OZNE, obe pretepli, nakar so mladoletno Julči izpustili, njeno mamo Veroniko pa ubili. Ta grozljiva smrt, povezana z medvojnimi trpljenjem, pa je za vse življenje prizadela Julči, ki svoje mame ni mogla odžalovati. Julči se je zato po-

greznila vase, kot mama hčerke Ane pa je ostala hladna in nedostopna. Tako se je trpljenje zaradi vojne prenašalo dalje in se ni nikoli končalo.

Ta roman pa je poseben predvsem zaradi izražanja ženske vojne in povojne zgodbe. Le-ta ostaja navadno prezrta, v romanu Alenke Jensterle Doležal pa je v ospredju. Na slovenskem vojnem področju se je menjavalo nasilje Italijanov, Nemcev, partizanov, belogardistov in domobrancev, sredi tega dogajanja pa so bile ženske odrinjene na obrobje. Mama Veronika in njena hči Julči sta doraščali v podeželskem okolju, v katerem ni bilo prostora za nobeno žensko individualnost. Šele Julčini hčerki Ani se je iz tega uspelo izviti. Poiskala si je pot do izobrazbe in lastne umetniške poti v mednarodnem okolju. Njeni predhodnici, babica in mama, pa te možnosti nista imeli. Tako nam ta roman pripoveduje tudi zgodbo o ženskih usodah sredi prejšnjega stoletja.

Marjanca Mihelič (1959), rojena v Radovljici, je študirala slovenščino in filozofijo na FF v Ljubljani. V letih od 1986–1992 je delala kot lektorica za slovenski jezik na univerzi v Budimpešti. »To so bili še časi železne zaves, pred mejo na madžarski strani so bile ob poteh med slovenskimi vasm v Porabju postavljene stražarnice in rampe, vojaki so ustavljali popotnike in jih legitimirali,« je povedala v nekem intervjuju. Madžarska kultura in literatura pa sta bili za Slovence v glavnem neznani. Pred odhodom na Madžarsko se je Marjanca Mihelič učila madžarsko na tečaju v Debrecenu, nadaljevala pa je v času službovanja v Budimpešti. O svojih jezikovnih pripetljajih in zdrsih je med drugim pisala tudi v svojem romanu *Budimpeštatrans* (Mihelič 2015, 68–69). V Budimpešti je najprej spoznala Madžare, ki so se učili slovensko, nato Slovence, živeče v tem mestu, pri poznejših pogovorih z Madžari pa je ugotovila, da se njihovi pogledi na določene zgodovinske teme precej razlikujejo od slovenskih. Na pragu 90. let so na površje prihajale do tedaj zamolčane teme, npr. o poboju vodij madžarske vstaje 1956, ogledati si je bilo mogoče dokumentarne filme o delovnih taboriščih, izhajati so pričenjale knjige znanih oporečnikov, prebujala se je civilna družba in železna zavesa se je polagoma pričenjala trgati. To je bil prelomen in vznemirljiv zgodovinski čas ne le na Madžarskem, temveč tudi v Sloveniji, in takrat je pisateljica potovala med Budimpešto in Ljubljano ter začejala prevajati literarna dela Gyorgyja Konrada, Laszla Krasnahorkaija, Petra Esterhazyja, Petra Nadasa idr. Pisala pa je tudi spremne besede in strokovne članke o madžarski literaturi. Leta 2012 je prejela viteški red Republike Madžarske za prevajalsko delo in za posredovanje med madžarsko in slovensko kulturo. Leta 2021 pa je postala Sovretova nagrajenka za literarno prevajanje, in sicer za Svet gre naprej Laszla Krasnahorkaija.

Njen roman *Budimpeštatrans* (2015) je začel nastajati v obliki zapisov in posameznih zgodb v času, ko je delala kot lektorica za slovenščino v Budimpešti, v njem pa je avtorica skozi doživetja osrednjega

ženskega lika, Haline, želela izraziti svoj pogled na prebujeno Madžarsko. Roman se odvija v Ljubljani, Budimpešti in Porabju. Njegovo središčno os tvori nenavadna ljubezenska zveza med Halino, slovensko dopisnico iz Budimpešte, in slikarjem Jeromom. V ozadju pa je zarisana politično razburkana Madžarska, zlasti v devetdesetih letih. Roman tematizira tudi razkol med Vzhodom in Zahodom, nacionalno in migrantsko problematiko, vprašanja polasčevalnih ideologij in življenje slovenske manjšine v Porabju. Osrednji lik je mlada Halina, ki dela kot novinarka v socialistični Budimpešti. Piše o tedanjih družbenih anomalijah in o svojem osebnem doživljanju protestov, vohunjenja za državljani, občutljivo pa zarisuje tudi zgodovino in sodobnost njej dotle neznane Madžarske. Zanimajo jo tabu teme, kot sta nacionalizem in antisemitizem, njena osebna doživetja pa nakazujejo težave porajajoče se demokracije sredi gospodarske krize. Halinin odhod na Madžarsko so spremljali boleči spomini na neizživeto ljubezen z Jeromom. A kot ženska, predana svojemu poklicu, se zakoplje v delo, v prostem času pa tudi v študij madžarske zgodovine in učenje madžarskega jezika. Njena pripoved izraža nenehno razpetost med tujim in domačim z željo po vrnitvi domov, a v novem okolju zaradi poklicnih obveznosti vztraja. V romanu zaživi zanimiva podoba večkulturne in medkulturne Budimpešte iz časa socializma. S prijateljskima Mihalyjem in Rebeko odkriva Halina še neznano Madžarsko in njeno burno, z nasiljem prepredeno zgodovino. Zlasti jo pretresejo dogodki iz leta 1956, ko so se Madžari hoteli rešiti ruskega jarma in so se voditelji madžarske vstaje zatekli v poslopje jugoslovanskega veleposlaništva. Stavba pa je zanje kmalu postala past, iz katere se niso več mogli rešiti. Madžarska vstaja je bila namreč ostro in nadvse krvavo zatrta (Mihelič 2015, 79–80). Roman Budimpeštatrans se razplete v Ljubljani, kamor odide Halina na dopust in kjer ponovno sreča Jeroma. Toda ljubezenska zveza z njim ni več mogoča, saj Halini ne prinaša miru in zavetja, kakršnega si želi.

Brina Svit (1954) je svojo pisateljsko pot pričela v Parizu, kamor se je na začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja preselila iz Ljubljane. Njena literatura je nastajala najprej v slovenščini. Toda že njen prvi roman *April* (1984) je ubran na temo iskanja ženskega obraza in identitete, širše pa tudi na problematiko tujstva v večjezičnem okolju. Dogajalni prostor je večkulturni in medkulturni Pariz. V tem mestu prebiva prvoosebna pripovedovalka, pisateljica s svojo drobno, nenavadno slovenščino. Stik med slovenščino in francoščino je opazen, a francoščina še ne izpodriva pripovedovalkega maternega jezika. Temu prvencu sledi roman *Navadna razmerja* (1988), v soavtorstvu z dolgoletnim prijateljem, pesnikom Petrom Kolškom. Besedilo sloni na dopisovanju med njo, ki živi v Parizu, snema filme, potuje in piše, in med njim, ki je novinar v Ljubljani. Njuno dopisovanje obravnava najrazličnejše teme, kajti čas, v katerem si dopisujeta, je tudi čas političnega vrenja po Evropi,

razpadanja Jugoslavije, padca berlinskega zidu in nastajanja novih držav. To je čas nemira in negotovosti, v katerem si prijatelj pripoveduje ta zgodbi svojih življenj in hrepenenj po spremembah. V njenih pismih so prisotne številne podobe raznolikega Pariza. Mesto jo je očaralo zaradi odprtosti in spoja mnogoterih drugačnosti. V pismih se srečuje ta dva principa, njeno spoštovanje različnosti in njegova uklenjenost v še socialistične oblike bivanja, ki odražajo tudi strah pred negotovo prihodnostjo.

Brina Svit pa premišlja tudi o dvodomnih eksistencah, o literarnem prestopanju iz maternega jezika v tuji jezik. Piše, da je slovenščina njen občutek doma in da je to edini jezik, v katerem se lahko radosti in ljubi (Svit 1988, 114). Toda čeprav piše, da Francija ni njena dežela, ji ta država vendarle ostri vid in ji tudi z geografsko distanco omogoča, da lahko vidi sebe in Slovenijo v drugačni luči. Njena razmišljanja o jezikih in njihovih različnih karakterjih zavzemajo v tem pisemskem romanu vidno mesto. Njeno zanimanje za tuje jezike, piše, ji je vedno razširjalo obzorje, ji omogočalo vpogled v tuje svetove. Obenem pa si ni nikoli predstavljala, da bo pisala literaturo v katerem drugem jeziku. Citira romunskega pesnika Ciorana, ki je prav tako emigriral v Francijo: »Kdor zamenja jezik, zamenja identiteto.« (Svit 1988, 127) Cioran je zapisal še, da tak človek prekine s samim seboj. On je namreč iz romunščine prestopil v francoščino, toda pisateljica B. Svit še vztraja pri svoji slovenščini, čeprav že sluti, da se ji slovenščina zaradi življenja v Franciji včasih izmika. V teku let pa pisateljica s fiktivno identiteto v svojih literarnih delih dobiva tudi drugačen jaz. In tej drugačni identiteti se polagoma pridruži še raba drugega jezika, francoščine. Tema tujstva, izločenosti iz kolektiva in iskanja lastne identitete pa postaja ena osrednjih v njenih delih.

V romanu *Con brio* (1988) je osrednji literarni lik moški, pisatelj, ki se odloči za nenavadno zakonsko zvezo z mlado žensko, skrivnostno Grušenjko/ Kati, Katarino. Roman je pisateljica še napisala v slovenščini. Prizorišče dogajanja je multikulturni Pariz in tudi v tem romanu je vidna avtoričina fascinacija s tem mestom. Tibor je Parižan, njegova Kati pa ima francoski potni list, v katerem piše, da se je rodila v Trstu, a očitno ni Italijanka. Njuna gospodinja je Portugalka, okolje, v katerem živita, pa je polno tako španskih kot turških trgovcev kot tudi drugih priseljencev. Ko Kati zboli, jo sliši Tibor ječati v neznanem jeziku, za katerega najprej misli, da je ruščina, a se izkaže, da je slovenščina, jezik, za katerega doslej še ni vedel, da obstaja. Roman je nadalje prepleten še s številnimi intertekstualnimi plastmi, ki kažejo na povezave tako z literarnimi deli (Balzaca, Dostojevskega) kot z glasbo in z barvitostjo tujih jezikov (španščine, portugalščine, slovenščine). Tema tujstva je v njem poudarjena, prav tako pa tudi tema posameznikove identitete, ki se ohranja in odraža z maternim jezikom (Mlačnik 2020, 207–22).

Moreno (2003) je nato prvo literarno delo, ki ga je B. Svit napisala v francoščini. A to je tudi njena knjiga dvomov. V tem romanu se je odločila za jezikovni prestop, pri čemer se je zavedala tveganosti, ki jo tak prestop prinaša. Ta pot v neznano je bila povezana s številnimi vprašanji o tem, kaj sploh zmore in kaj se bo zgodilo z njeno materinščino. Bo postajala revnejša, se bo pričenjala izgubljeni? Kratak roman *Moreno* prinaša namreč zgodbo o poskusu pisanja ljubezenskega romana v pisateljski rezidenci nekje v Toskani, kamor pisateljica odide, da bi našla svoj ustvarjalni mir, a se znajde sredi novih vprašanj in stisk. Predvsem ugotavlja, da sredi t. i. idealnih razmer ne more pisati, namesto da bi pisala o ljubezni pa se sama nepredvidoma zaljubi. Razmišlja pa tudi o številnih tujcih, ki jih spoznava na posestvu in v okolici Firenc, o priseljencih, ki opravljajo slabo plačana vzdrževalna in druga dela. Spoznava, da so bolj podobni njej sami, tujki in izločenki, in da se lažje pogovarja z njimi kot z naduto grofico, ki ji je za pisanje ponudila svoj navidezni paradiž. Francoščina pa, v kateri zdaj piše, ji ponuja tudi odmik od tem, ki bi jo sicer čustveno preveč obremenjevale.

V romanu *Coco Dias ali Zlata vrata (2008)* preigrava pisateljica vse doslej omenjene teme. Roman je napisala najprej v francoščini, sledila pa je izdaja v slovenščini. V njem dobi fiktivna pisateljica Valerie Nolo, ki je navdušena plesalka tanga, nenavadno ponudbo. Če bo napisala biografijo svojega plesnega učitelja, argentinskega plesalca tanga Coca Diasa, jo bo ta v zameno za roman naučil plesati. V ospredju sta torej dva literarna lika, Parižanka in Argentinec, ki navidez nimata nič skupnega, združuje ju le ljubezen do plesa. Tango je zanj v mladosti, zaznamovani z revščino v buenosairskem predmestju, pomenil rešitev in priložnost za zaslužek, nato pa potovanje v Pariz in ločitev od obremenjujoče družine. Njej pa pomeni ta ples izpolnjevanje praznine zaradi neskladja v zakonski zvezi, pa tudi beg od depresivnih misli zaradi lastnega staranja. Toda tango prinaša pisateljici tudi možnost prestopa v drugačen kulturni prostor, ponuja ji možnost za preobrazbo v drugega. Medtem ko se loteva pisanja o svojem plesnem učitelju, se namreč spreminja tudi sama in analizira svoj odnos do drugih, drugačnih. Motiv tujstva, ki ga srečujemo v domala vseh romanih Brine Svit, je prisoten tudi tu s podobami likov, ki prihajajo iz različnih dežel, celin ali kulturnih okolij (iz Argentine, Italije, Libanona, Francije, Slovenije itd.). Obenem pa je tudi fiktivna pisateljica Valerie Nolo le »napol Francozinja« in nosi tudi sama v sebi »tuji del«. V vseh romanih Brine Svit tako srečujemo like, ki živijo v vele mestu, navadno v Parizu, ki je zanje pribežališče in zatočišče, in prihajajo »od drugod«, govorijo različne jezike in nosijo s seboj bremena svojih drugačnosti, vse od nacionalnih do jezikovnih. Zgodbe o njih so zgodbe o iskanju bogatejšega življenja, a tudi zgodbe o drugačnosti in o tem, kaj se dogaja z njihovimi identitetami. Niso navezani na »domovine« in iščejo svoje mesto v svetu. So hibridne identitete.

Jezik literarnega ustvarjanja Brine Svit pa ostaja francoski. Toda tudi v *Hvalnici ločitvi* (2011), v eseju, ki obravnava različne oblike razhajanj v njenem življenju, se avtorica sprašuje o tem, ali mora imeti slabo vest, ker piše v drugem jeziku, ker »zapušča svoj rodni jezik«, in ali to pomeni, da bo »ostala brez jezika« (Svit 2011, 78–79). Ugotavlja, da njena slovenščina ni več gibka, saj se jezik razvija in tudi zakrni, če ga človek ne uporablja. Slovensko-francoska pisateljica Brina Svit pa ostaja je zagovornica multikulturalizma. Njena literarna dela pripovedujejo o tem, da homogene nacionalne kulture, ki bi jih strogo varovali nacionalni jeziki kot varuhi nacionalne ideologije, ne obstajajo. Opozarja, da je sodobna Evropa tudi Evropa migrantov, priseljencev in azilantov ter da ni razlogov, da bi se države zapirale pred prišleki, ki lahko njihove nacionalne kulture z raznolikostjo svojih le še obogatijo.

Sonja Porle (1960) je bila rojena v Preboldu, pisateljsko in novinarsko raziskovalno pa je potovala v Afriko, ko to na Slovenskem za ženske še ni bilo običajno in pogosto. Prvič je Afriko obiskala leta 1983, nato pa je tam nekaj časa živela. Pozneje se je naselila v angleškem Oxfordu. V času svojih potovanj po Afriki je v Sobotni prilogi *Dela* in drugih slovenskih časopisih objavljala svoje popotne zapise, ki so prinašali tudi razmišljanja o afriški glasbi in različne intervjuje. Njeno delo *Črni angel, varuh moj* (1997) je posvečeno podsaharski Afriki, Burkini Faso, nekdanji Gornji Volti. Avtorica v njem potrjuje svoj izjemni občutek za oblikovanje osebne zgodbe na ozadju raznih zgodovinskih in sodobnih dogodkov. Sonja Porle je hotela sama videti svet in najti smisel povsod tam, kjer ga ni še nihče. Njena odločitev za potovanje je bila predvsem odločitev za svobodo – v nasprotju z vzgojo in s kulturo afriške, včasih pa tudi evropske ženske. Iskala je prvinske stike z ljudmi ter o njih pisala, čeprav se tudi sodobnim političnim dogodkom ni mogla izogniti. Pisala je npr. o politiku Thomasu Sankari, ki je izboljšal standard preprostih ljudi, a ga je izdal prijatelj in ga dal zahrbtno umoriti. Popotnica svoje delo oblikuje kot literarni potopis, ki združuje njen izkušenjski in fiktivni svet. V njem je razvidna pisateljčina občutljivost za realistične prvine sveta, ki so prepletene s poglobljenim dožemanjem afriške glasbe, pa tudi likovno-estetskih prvin tega kontinenta. Njena pot je posvečena sledenju lepoti in sreči.

Potopisni roman Sonje Porle vsebuje tako reportažne kot esejistične elemente, pri čemer opazamo, da je čistih reportažnih prvin v romanu malo. Za pisateljico je potopis predvsem literarni žanr, njena pot pa je simbolna – kot odkrivanje novega in neznanega, pa tudi lastne osebnosti same. Kot tak predstavlja potopisni roman Sonje Porle vrhunsko delo v svojem žanru, saj je nabit z izvirnimi razmišljanji in bogato jezikovno-slogovno govorico. Sonja Porle oblikuje v svojem delu zanimiva spoznanja o drugačnosti, prepletena z mislimi o človeški

minljivosti in nebogljenosti v primerjavi s širino sveta in z bogastvom različnih kultur v njem.

S podobno, vendar nekoliko manj literarno in bolj reportažno zasnovano pisavo pa je Sonja Porle nadaljevala v romanu *Barva sladke čokolade* (1998). Tudi to njeno delo je potopisne narave, sestavljeno pa je iz člankov, ki pripovedujejo o različnih delih Afrike (o Maliju, Gani, Sudanu, Nigeriji). Čemu torej ponovna odločitev za Afriko? Novinar Ervin Hladnik Milharčič je v spremni besedi k temu potopisu zapisal, da srečanja z Afričani odprejo pot domišljiji ter da so zaradi teh poti potopisi po afriških deželah vedno tudi potovanja po imaginarnih krajih. Delo Sonje Porle tako odpira zanimivo vprašanje o razmerju med fikcijo in realnostjo v potopisnem žanru. Kasneje pa v besedilu prevladajo kulturno-politični zapisi, v katerih pripovedovalka in popotnica ruši napačne in zakoreninjene slike, ki jih različni ljudje gojijo o Afriki. Njena besedila so tako tudi izobraževalna, saj odstirajo neznanje in globoko zakoreninjene predsodke Evropejcev do Afričanov. Z veliko prizadetostjo postavlja pred bralca nazorne primere izničenja posameznih nacionalnih in kulturnih identitet, prekomernega izkoriščanja afriške zemlje in množičnega umiranja revnih Afričanov zaradi lakote in različnih bolezni, česar posledica so beda in številni begunci. Sonja Porle piše o etničnem čiščenju in o ekoloških katastrofah, pa tudi o preprečevanju humanitarne pomoči. Z obema potopisoma dopoveduje bralcem, da mora človek ohranjati večkulturno družbo, ki je tudi njej dala bogato človeško izkušnjo. Njena pripoved razbija evropocentričnost in si prizadeva za razširjanje miselnih obzorij. Tudi za to obliko potopisa pa je pomembno, da ga je napisala ženska, saj predstavljajo v njem razmišljanja o mestu in vlogi ženske v afriškem življenju pomemben del (Borovnik 2012, 60–62).

3

Stanislava Chrobakova Repar (1960) sodi k tistim pisateljicam, ki so se v Slovenijo priselile. V njenem primeru se to ni zgodilo zaradi vojne, temveč je prišla iz Slovaške v Slovenijo zaradi ljubezni. Spoznala je namreč Primoža Reparja, slovenskega pesnika in urednika, ter se z njim poročila. Danes jo prištevamo med dvodomne avtorice, saj je tako slovaška kot slovenska pesnica, avtorica proznih del, esejev, dela pa tudi kot prevajalka in literarna znanstvenica. Magistrirala je iz filozofije in estetike na Univerzi v Bratislavi, doktorirala pa iz literarnih ved na Slovaški akademiji znanosti. Znanstveno se ukvarja s filozofijo jezika, pesniško hermenevtiko, semiologijo, feministično literarno teorijo in literarno komparativistiko. V Slovenijo je prišla leta 2001, delala je za založbo Apokalipsa in predavala literarno vedo na Univerzi v Novi Gorici. V letih 2006–8 je bila kot raziskovalka zaposlena na Mirovnem inštitutu v Ljubljani, sodelovala pa je tudi na številnih simpozijih in

mednarodnih literarnih festivalih. Deluje kot posrednica medkulturnih stikov med Slovenijo, Slovaško in Češko, piše pa tako v

Pisateljico in znanstvenico lahko označimo kot kulturno nomadko. Na Slovaškem se je uveljavljala že v času socializma, ko je oblast strogo nadzorovala tudi vsebino literature in je bilo treba kritične besede skriti v poezijo. V tem času je s težavo objavljala, po letu 1989 pa so nastopile spremembe tako v političnem kot literarnem prostoru, tako da so založbe pričenjale izdajati tudi besedila, ki prej niso smela iziti. Po tistem, ko se je naselila v Sloveniji, pa je Crobakova Repar doživela izkušnjo emigrantke. V svojem delu *Slovenka na kvadrat* (2009) je pisala o številnih težavah in birokratskih ovirah, na katere je naletela v Sloveniji, ubesedila pa je tudi svojo posebno, žensko izkušnjo. Med drugim je trajalo kar devet let, da je dobila slovensko državljanstvo. V tem delu je zanimiva njena perspektiva Drugega, namreč njen pogled na Slovenijo in Slovence, tudi v primerjavi s Slovaško, pa tudi njeno učenje in raziskovanje novega jezika, slovenščine. Jezika svojega novega okolja se je naučila tako dobro, da zdaj v njem tudi literarno ustvarja. *Slovenka na kvadrat* (2009) je žanrsko mešano delo, ki poleg literarnih zapisov vsebuje še avtoričino korespondenco s prijatelji, dnevniške beležke, avtobiografsko pripoved o lastni ljubezenski zgodbi, predvsem pa njena doživetja priseljenke v okolje, ki je le štiristo kilometrov oddaljeno od njene rodne Bratislave. Svoje posamezne zapise v tej knjigi imenuje »razglednice iz Slovenije«, v njih pa razkriva državo, ki tujcem na poti v njihovo samostojno, novo življenje postavlja številne nesmiselne ovire. Tujce pušča »v stanju breztežnosti«, piše in nadaljuje: »Tujec namreč v zakonodaji in uradnih postopkih Republike Slovenije a priori velja za parazita in sovražnika.« (Chrobakova Repar 2009, 39). Slovenija se pisateljici razodeva kot restriktivna država z arogantno politiko, ki zaradi številnih birokratskih postopkov njo, poročeno ženo z odlično izobrazbo in z lastnim poklicem spravlja v finančno odvisnost od moža le zato, ker je tujka. Urad za tujce, kamor mora nešteto krat z raznimi potrdili in dokazili, imenuje »zver«, ki jo je treba nenehno nakrmiti. Nadvse zanimivi pa so tudi pisateljčini zapisi o razgibanem literarnem življenju v Sloveniji, katerega del sta tako ona kot njen mož. Po knjigi *Slovenka na kvadrat* je nastala še gledališka igra, »resničnostni kabalet«, s kritičnimi sporočili državnemu aparatu in njegovim institucijam, ki priseljencem otežujejo vsakdanje življenje. Posebno zanimanje pisateljice Crobakove Repar pa je vselej veljalo tudi znanstvenemu ukvarjanju s feministično teorijo, v okviru katere je razmišljala o pesnicah v zgodovini, predvsem pa o izbrisu njihovega pesništva iz kanoniziranih literarnih pregledov, pa tudi iz zgodovinskega in kulturnega spomina.

Pisateljica in pesnica **Lidija Dimkovska** (1971) pa je Makedonka, ki se priselila v Slovenijo. Rojena je bila v Skopju, kjer je končala študij primerjalne književnosti. V Bukarešti je doktorirala iz romunske knji-

ževnosti, tam pa je pozneje delala kot lektorica za makedonski jezik. Kot štipendistka Ad future je bila med letoma 2005/6 zunanja sodelavka Inštituta za slovensko izseljenstvo na SAZU, kot docentka pa je honorarno predavala svetovno književnost na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici. Je prevajalka slovenske in romunske književnosti v makedonski jezik. Napisala je več pesniških zbirk in romanov *Rezervno življenje* (2012), *Skrita kamera* (2004) in *Non Qui* (2019). Dimkovska pa je sodelovala tudi pri znanstveni monografiji Janje Žitnik Serafin *Večkulturna Slovenija* (2008), za katero je napisala poglavje *Položaj literarnega dela priseljencev v Sloveniji*. V svojih literarnih delih tematizira tujstvo v sodobnem svetu, izgubljanje identitet in pridobivanje novih, ki nastajajo tudi zaradi vojnih razmer, npr. zaradi razpada bivše Jugoslavije. Ta tematika se odraža v njenem romanu *Rezervno življenje*, ki je bil nagrajen z Evropsko nagrado za literaturo 2013. A teme življenja med različnimi kulturami, državami in jeziki ostajajo stalnica v pisateljičinih delih. Le-ta odsevajo njeno kozmopolitsko osebnost, ki pa kljub življenju v Sloveniji ostaja zvesta pisanju v maternem jeziku, makedonščini. V različnih javnih nastopih je pisateljica izrazila svojo najglobljo povezanost s tem jezikom. Obenem pa je razmišljala tudi o lastnem položaju »tuje avtorice« v Sloveniji, kar jo je vzpodbudilo k raziskovalnemu delu na tem področju. Spremlja jo občutek, da je v Sloveniji tako »tuja pisateljica« kot tudi slovenska. Zelo je povezana tako z literarnim življenjem v Sloveniji kot Makedoniji in v širšem mednarodnem prostoru. Osebnostno meni, da je pojem nacionalne literature zastarel in da je bolj primeren izraz transnacionalna literatura.

V romanu *Non Qui* (2019) je tematizacija tujstva, ki ostaja nepreseženo, večno, najbolj izrazita. Zgodbo o njem pripoveduje vnukinja babice/ none Nedjeljke, Hrvatice, ki se je po drugi svetovni vojni iz Splita zaradi ljubezni do Italijana preselila na Sicilijo in tam ostala. Naučila se je italijanščine, se prilagodila tamkajšnjemu življenju, a je vseeno ostala »kot duh«, tujka, in to ne le za druge, temveč tudi za lastno družino. Na Sicilijo se je preselila leta 1947, potem ko je v Splitu preživela drugo svetovno vojno. Njen mož, pripovedovalkin ded, je bil med vojno italijanski vojak v Splitu, a je po kapitulaciji Italije prestopil k partizanom ter postal del bataljona Garibaldi. V romanu je orisan tudi čas ustaškega nasilja nad prebivalci, pozneje pa partizanska osvoboditev mesta. Pripoved je oblikovana kot nagovor vnukinje babici in kot pripoved babice o preteklosti, obe pa preskakujeta čas in prostor. Roman slika težavno zgodovinsko obdobje, v katerem se je odvila ljubezenska zgodba med Hrvatico in Italijanom. V novo nastali Jugoslaviji sledi čas zgodnjega socializma, v Italiji, na Siciliji, pa vladavina mafije, ki je silila ljudi v izolirano življenje, polno strahu. Pripovedovalkina babica Neda se po poroki povsem podredi zahtevam novega italijanskega okolja, s sinovoma tudi sploh ne govori hrvaško, a njen občutek tujstva ostane. Ko pozneje, po dolгих letih, ponovno obiše Split, pa spoznava, da je

postala tujka tudi v svojem rojstnem mestu. Ta roman torej tematizira občutke dvojnega tujstva, ki vodijo v izgubljenost. Ko babica Neda na stara leta zboli za Alzheimerjevo boleznijo, nenadoma pozabi italijanščino in se lahko sporazumeva samo še v hrvaščini. Tako se lahko z njo pogovarja le vnukinja, ki se je edina v družini naučila hrvaško. In ko vnukinja po babičini smrti obišče Split, ugotavlja, da babičinih sledi v tem mestu ni več. Zgrožena pa opaža, da se v mestu zgodovina nekako ponavlja. Na Hrvaško se namreč vračata nacionalistično sovraštvo in celo neonacizem, vsa ta izključevanja, ki vodijo v nasilje, pa so podobna kot med drugo svetovno vojno, o kateri ji je pripovedovala babica. Toda v vmesnem obdobju se je zgodil še razpad Jugoslavije, ki je mnoge ljudi prisilil v begunstvo, nekatere tudi za vedno. Roman Lidije Dimkovske, ki se je tudi sama kot nomadka priselila v Slovenijo in postala hibridna, makedonsko-slovenska identiteta, vsebuje torej svareč opomin, namreč da preteklost ni pretekla in da se pri generacijah, ki zgodovino slabo poznajo, le-ta lahko ponovi.

Ivana Djilas (1976) je gledališka režiserka, pisateljica in publicistka. Je priseljenka iz Srbije, ki od leta 1999 živi v Sloveniji. Napisala je roman *Hiša* (2016) in zbirko avtobiografskih, esejističnih zgodb z naslovom *A si lahko vsaj enkrat tiho* (2022). Kot kolumnistka v različnih časopisih in revijah piše o enakih možnostih in sprejemanju drugačnosti.

Roman *Hiša* (2016) je duhovita, samoironična pripoved mlade ženske, umetnice v svobodnem poklicu, ki z možem, prav tako umetnikom, glasbenikom, in z majhnim sinom živi v lepo urejeni podeželski hiši. Toda mlada družina si hiše zaradi prekarnega dela in zato nestalnih dohodkov ter previsokih življenjskih stroškov ne more več privoščiti. Hišo sklenejo prodati in si poiskati stanovanje v mestu. Njihov načrt, ki se zdi enostaven, pa se zaradi naraščajoče gospodarske krize začne zapletati. Na oglas za prodajo hiše se sicer oglašajo številni kupci, a se za nakup ne odloči nihče. Roman *Hiša* prinaša tako številne črnohumorne zgodbe o ponesrečenih obiskih nepremičninskih agentov in njihovih zelo različnih strank, obenem pa pripoveduje o mrzličnem iskanju novega doma sredi naraščajoče finančne stiske. Roman pa v širšem kontekstu ponuja prizore iz t. i. slovenske tranzicije in priča o življenjskih zgodbah mladih, ki delajo v nestalnih in neredno plačanih službah, in so, soočeni z gospodarsko krizo, že pri štiridesetih izčrpani in izžeti. Roman prinaša podobe iz življenja v majhni srednjeevropski državi Sloveniji, ki je bila nekoč socialistična, zdaj pa je izpostavljena različnim neoliberalnim praksam. Ljudje se zadolžujejo preko svojih možnosti, zato da bi užili vsaj delček zelenega, umišljenega, »zahodnega« sveta: (...) « levo od nas mukajo krave, desno stojijo vile z gojenimi tratami, dvoriščnimi vrati na daljinca in celo z bazeni.» (Djilas 2016, 9) Podoba življenja mlajše generacije, ki dorašča v postsocialističnih razmerah, je podoba mladih, ki zaradi nestalnih služb in nerešenega

stanovanjskega vprašanja postajajo starši šele pri štiridesetih, denar za življenje pa si morajo še vedno izposojati. Sredi vsega tega se v družbi krepijo nacionalizmi, prihaja do prvih večjih valov migrantov in oglašajo se svareči glasovi zaradi zaskrbljujočih podnebnih sprememb. Roman *Hiša* Ivane Djilas prikazuje posttranzicijsko Slovenijo, v kateri živi na eni strani množica mladih, ki se trudijo zaslužiti in preživeti z lastnim znanjem in delom, a jim to zelo težko uspeva, na drugi strani pa podjetno parazitira kup špekulantov in novodobnih bogatašev.

Zbirka pripovedi *A si lahko vsaj enkrat tiho* (2022) pa je svojevrstna esejistična avtobiografija, v kateri se prepletajo avtoričine družinske zgodbe in fotografije (delo Petra Uhana). Pisateljica v njej resnične, izkustvene zgodbe izkoristi za razmislek o sodobnih družbenih fenomenih: » Ob dramaturško izbrušenem, s humorjem podloženem pisanju imamo občutek, kot bi s pisateljico na kavču v dnevni sobi debatirali o ženskah, emigrantih, državljanstvu, politiki, gledališču, starševstvu, otrocih, predsodkih, epidemiji, feminizmu, solzivcu, zlorabah, optimizmu, neuspehu in predvsem pogumu.« O tem, da ne smemo biti tiho, navaja anonimni spletni vir, in da »je nekatere stvari preprosto treba narediti, ker je tako prav. In ker jih nihče ne bo naredil namesto nas.« V pogovoru z Natašo Briški na Youtubu pa je pisateljica povedala, da je napačno molčati o temah, ki so problematične in neprijetne. Zato se je sama lotevala »nenavadnih« vprašanj, kot so na primer položaj ženske v moškem poklicu, priseljenstvo, nacionalizem in rasizem, in o katerih je pisala že za tednik Mladina. V njenih zgodbah je prisotna svojevrstna migrantska avtobiografija, na kateri se vidi prerez družbe v tranziciji in življenje njene generacije, zelo drugačne na primer od očetove, ki je doraščala in se postarala v času »od Marxa in Engelsa do delnic in bitcoinov«.

Pisateljica, ki je še kot študentka v Slovenijo emigrirala iz Beograda, v svojih pripovedih tematizira leta svojega odrasčanja v Beogradu, pa tudi podobo Srbije pod embargom, različne demonstracije in položaj mladih v tej državi, tudi v času Natovega bombardiranja. Pripoveduje o mladih, ki z Miloševićevimi zablodami niso imeli nič skupnega, a so morali prenašati posledice njegove pogubne politike. Številni so se, tako kot Ivana Djilas, zato iz Srbije izselili ter v tujih državah začeli novo življenjsko pot. Tudi ona je morala na pot begunke, migrantke, gastarbajterke. V tem obdobju poprime za vsako delo, da bi zaslužila denar za šolnino. V Sloveniji je »oseba s tranzicijsko zgodovino« (Djilas 2022, 76), a slovenščine se začena uči in pričena tudi pisati v tem jeziku. Zelo si prizadeva, da bi bila sprejeta in da bi lahko delala v svojem poklicu. A danes ji kljub temu po več kot dvajsetih letih življenja v tej državi še vedno kdo reče, da je »srbska režiserka, ki deluje v Sloveniji« (Djilas 2022, 79), kar priča o težavnem sprejemanju tujcev pri nas. Ker pa je pisateljica sama preživela izkušnjo begunstva in mnogo težav, ki so povezane z njo, je ostala občutljiva za marginalne skupine, na

primer za trpljenje vseh tistih brezimnih ljudi, ki potujejo na Zahod po t. i. balkanski poti. V svojih besedilih opozarja na njihovo bedo in na licemerstvo zahodnih držav, ki ta množični pojav odrinjajo na sosedova dvorišča ali pa sprejemajo begunce v minimalnih »kvotah« (Djilas 2022, 80–85). Kot lucidna, kritična intelektualka, pa biča tudi anomalije v sodobni Sloveniji.

»Ali si lahko vsaj enkrat tiho« je naslov, ki citira avtoričino mamo, ki je hčerko posvarila, naj se v problematiko v zvezi z zlorabami mladih igralk na Akademiji za gledališče, v zvezi z afero, ki je vznemirila tudi širšo javnost, ne vpleta, saj da je za osebno izpostavljanje v takih primerih cena za to previsoka. Toda pisateljica pripoveduje, da bi jo bilo sram molčati, kakor tudi ne zna molčati o »prekletih čefurjih, migrantih, črncih, drugih religijah, parazitskih umetnikih, feministkah«, o čemer je pripovedovala v intervjuju z Markom Goljo za radio (Radio Prvi RTVSLO) Njena besedila so pričevanska in odprto komunikativna, poudarjena s perspektivo ženske.

Dijana Matković (1980) je pisateljica, literarna kritičarka in prevajalka. Študirala je primerjalno književnost na Filozofski fakulteti v Ljubljani in v času študija sourejala časopis Izmus, pozneje pa Airbeletrina. Piše za različne slovenske časopise in revije, za slovenske založbe pa prevaja leposlovje iz jezikov nekdanje skupne države Jugoslavije. Njeni so nekateri prevodi pisateljev in pisateljic, kot so Andrej Nikolaidis, Dubravka Ugrešić, Marko Pogačar, Vedrana Rudan, Ahmed Burić, Faruk Šehić, Dragan Velikić, Danilo Kiš idr. Uredila je tudi zbirko esejev domačih in tujih avtorjev in avtoric o strahovih in fobijah *Antologija tesnobe* (2016). Vodi in organizira različne simpozije in okrogle mize o medijih, družbi in kulturi. Od leta 2020 ureja spletni portal Disenz. Na začetku leta so organizatorji mednarodnega filmskega festivala v Berlinu – Berlinale Co-Produktion Market – njen roman *Zakaj ne pišem* (2021) uvrstili med enajst izbranih literarnih predlog, ki so bile predstavljene v Berlinu v okviru prireditve Books at Berlinale in v sodelovanjem s frankfurtskih knjižnim sejmom. Po njihovem mnenju ima namreč ta roman velik potencial za možnost adaptacije v film ali TV nadaljevanko. V literarni svet je vstopila najprej z zbirko kratke proze *V imenu očeta* (2013). Dogajanje je postavljeno najprej v leto 1992, ko majhna deklica prisluškuje odnosu med staršema in se pričenja zavedati, da je v njem nekaj hudo narobe. Njen oče – »moj čale, moj foter« - nato tudi zapusti družino, kar je ena od osrednjih tem tudi v nadaljevanju zgodb. Le-te tematizirajo otrokovo osamljenost v svetu odraslih, kjer vladajo prepiri in kar privede do tega, da doraščajoče dekle od doma pobegne. V prezgodnji samostojnosti pa se izgublja in si zamažuje željo po čustveni povezanosti z ljudmi. Pisateljičine zgodbe so zato tudi po obliki fragmentarne, tako kot je iz mnogih razbitih delcev sestavljeno njeno življenje. Omeniti velja še to, da je zbirka napisana v slovenščini, a da

nekateri protagonisti v njej, npr. oče in mama, govorijo srbsko. Zadnja črtica v zbirki z naslovom *K čaletu po nasvet* je tudi v celoti napisana v srbsčini. Pisateljica na tak način izraža dvojezičnost in dvokulturnost svojega porekla, zarisano tudi ob prizorih nacionalizma in diskriminacije v vsakdanjem življenju, npr. v črtici *Zapuščanja*.

Roman *Zakaj ne pišem* (2021) je njeno drugo literarno delo. Recenzenti so ga imenovali avtofikcijski, esejistični roman. To delo je napisano na avtobiografski osnovi, žanrsko hibridno pa pripoveduje o problemih priseljenstva, odraščanja v revščini in zaznamovanosti z njo, o oklepajoči patriarhalni vzgoji in depriviligiranosti žensk v družbi, o razpadanju družine in težavnem odraščanju, o odtujenih odnosih s starši, zlasti z materjo, pa tudi o veliki ljubezni do knjig in branja, ki so prvoosebni pripovedovalki nudile zatočišče in pribežališče. S posebno občutljivostjo pa piše avtorica o problemih tujstva. Njena starša sta se namreč v osemdesetih letih priselila iz Bosne v Slovenijo, da bi boljše zaslužila in si ustvarila nov dom, a je njun zakon razpadel, tako da je pripovedovalkina mama ostala sama z dvema hčerka. Prvoosebna pripovedovalka različnih fragmentarnih zgodb v tem romanu pa je, čeprav rojena v Sloveniji, kot doraščajoča in pozneje odrasla oseba večkrat slišala izključujoč stavek: »Nisi priseljenka, ampak tudi Slovenka nisi.« V pisateljičinem prvencu zaživi ozko podeželsko okolje, polno predsodkov do priseljencev z juga, še zlasti pa tistih, ki v obdobju gospodarske krize postanejo »tehnološki višek« ali so »na čakanju«, kakor se je to zgodilo pisateljičinim staršem. Okolje, v katerem živijo, je nabito s ksenofobnimi in z nacionalističnimi predsodki, ki jih drugi, dominantni in privilegirani, ignorirajo, ali pa jih imajo za samoumevne.

Njeno odraščanje je bilo, zlasti po odhodu očeta, zaznamovano z revščino, iz katere je izviral njen obremenjujoči občutek sramu: »Sram me je bilo moje mame, ki se v nobeni socialni situaciji ni znašla, ker je ni razumela. Sram me je bilo revščine. Sram me je bilo tiste glasne narodnozabavne glasbe. In posledično – sram me je bilo sebe.« (Matković 2021, 11). Svoja čustva obrne v samoprezir, v avtodestrukcijo. Iz slovenskega sveta se čuti izločeno, nacionalistične pripombe, zaradi katerih prihaja pri t. i. *bosancih* celo do skrivanja identitete, pa jo bolijo. Na tem mestu citira pisatelja Danila Kiša, ki je živel v Franciji, saj so njena občutja podobna: »Vsak dan sem z njimi v nekem abstraktnem dialogu. Toda oni nimajo mojega sveta. Ko gre za našo kulturo in njene ključne teme in probleme, ni med nami nikakršnih referenc. Njihove teme so tudi moje; moje niso nikoli njihove.« (Matković 2021, 107).

Avtobiografski roman se pričinja odvijati v sedemdesetih letih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so se v Slovenijo množično priseljevali delavci iz drugih republik SFRJ, ker so si obetali boljše življenje. Nadaljuje pa se v času, ko je Jugoslavija »izginjala v krvi, Slovenija pa je šla po poti nove Švice.« (Matković 2021, 25). Roman pripoveduje o fizičnih delavcih, ki so zaradi propada številnih podjetij izgubljali

li delo, nadaljuje pa se z izkušnjo avtoričine generacije, ki je obsojena na začasno, prekarno delo in draga najemna stanovanja. Roman *Zakaj ne pišem* je roman o izločenosti in samoti. V njem avtorica na esejističen način premišlja še o mnogih drugih pojavih sodobnega časa in se medbesedilno navezuje tako na številna filozofska kot literarna dela. Jasno je njeno sporočilo, da je »revščina tisto nasilje, ki producira novo nasilje« (trvslo.si/stevilke/dijana-matkovic).

Pisateljčino zatočišče vse od otroštva so bile knjige. Iz domače hiše, v kateri ni bilo knjig, je zahajala v javno knjižnico, obenem pa v šolsko, kjer je posebno zaupen odnos vzpostavila s knjižničarjem, ki je tudi pozneje spremljal in verjel v njeno pisateljsko delo. Iz trgovske šole, ki je bila sicer rezervirana za revne otroke, se ji je z maturitetnim tečajem uspelo vpisati na univerzo, na osnovi izobrazbe pa je lahko prebila omejitve lastnega družbenega razreda. A to, opozarja avtorica, je prej izjema kot pravilo. V okolju, v katerem je doraščala, branje in pisanje nista veljala za delo in tam je bilo tudi po izidu romana »čudno, da je čefurka napisala knjigo«. Esejistični roman Dijane Matković je pretresljiva podoba odraščanja in življenja v depriviligiranem svetu, ki nastavlja ogledalo tako posameznikom kot tudi sodobni Sloveniji v celoti.

4 Sklep

Pričujoči izbor avtoric in njihovih proznih del, zlasti romanov, je le eden od možnih in predstavlja eksemplarični del vsega, kar je mogoče raziskovati v sodobnem slovenskem ženskem avtorstvu. To besedilo naj pomeni vzpodbudo tudi drugim raziskovalcem in raziskovalkam za nadaljnje delo.

Literatura

- Borovnik, Silvija. 2012. *Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. Zora 85.
- Borovnik, Silvija. 2017. *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. Zora 123.
- Borovnik, Silvija. 2022. *Ugledati se v drugem. Slovenska književnost v medkulturnem kontekstu*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. Zora 147.
- Juvan, Marko. 2012. *Svetovne književnosti in obrobja*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

- Kozak, Krištof Jacek. 2008. »Kultura in umetnost v okviru medkulturnega dialoga.« V *Medkulturni dialog kot temeljna vrednota EU*, ur. Vesna Mikolič in Krištof Jacek Kozak, 19–14. Koper: Založba Annales.
- Krese, Maruša. 2006. »Schreibende Frauen in Südosteuropa.« V *Frauen schreiben. Positionen aus Südosteuropa*, ur. Dragana Tomašević in dr., 18–3. Graz: Leykam Verlag.
- Lah, Andrijan. 1983/84. *Vse strani sveta. Slovensko potopisje od Knobleharja do naših dni*. Ljubljana: Rokus.
- Mermolja, Ace in Marko Sosič. 2019. Ovrednotimo Ivanko Hergold. Primorski dnevnik, 20. november.
- Mlačnik, Primož. 2020. »Minor Literature in the Case of Brina Svit – Literatura mniejsza na przykładzie Briny Svit.« *Przekłady Literatur Slowińskich* 10 (1): 207–223.
- Paternu, Boris. 2013. Iz vulgarne resničnosti v pokončnost: roman Nož in jabolko Ivanke Hergold. *Delo: Kultura: Književni listi*, 26 september.
- Škulj, Jola. 2012. »Kritična paradigma medkulturne eksistence literature.« V *Svetovne književnosti in obrobja*, ur. Marko Juvan, 87–105. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Žitnik Serafin, Janja. 2008. *Večkulturna Slovenija. Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU.

Viri

- Chrobakova Repar, Stanislava. 2009. *Slovenka na kvadrat: razglednice iz Slovenije*. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Dimkovska, Lidija. 2014. *Rezervno življenje*. Ljubljana: Modrijan.
- Dimkovska, Lidija. 2019. *Non – Qui*. Ljubljana: Modrijan.
- Drev, Miriam. 2012. *V pozlačenem mestu*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Drev, Miriam. 2014. *Nemir*. Ljubljana: Modrijan.
- Djilas, Ivana. 2016. *Hiša*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Djilas, Ivana. 2022. *A si lahko vsaj enkrat tiho*. Novo mesto: Goga.
- Hergold, Ivanka. 1983. *Pojóči oreh*. Trst: ZTT.
- Hergold, Ivanka. 2019. *Nož in jabolko*. Ljubljana: Slovenska matica (ponatis; 1. izdaja 1980.)
- Jensterle Doležal, Alenka. 1994. *Temno mesto*. Radovljica: Didakta.
- Jensterle Doležal, Alenka. 2015. *Pomen hiše*. Ljubljana: Zveza Modra ptica.
- Krese, Maruša. 2006a. *Vsi moji božiči*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Krese, Maruša. 2012b. *Da me je strah?* Novo mesto: Goga.
- Matković, Dijana. 2013. *V imenu očeta*. Novo mesto: Goga.
- Matković, Dijana. 2021. *Zakaj ne pišem*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Mihelič, Marjanca. 2015. *Budimpeštatrans*. Smlednik: Mirabel.
- Porle, Sonja. 1997. *Črni angel, varuh moj*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Porle, Sonja. 1998. *Barva sladke čokolade*. Ljubljana: Študentska založba.
- Svit, Brina. 2003. *Moreno*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Svit, Brina. 2008. *Coco Dias ali Zlata vrata*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Svit, Brina. 2011. *Hvalnica ločitvi*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Svit, Brina. 2013. *Noč v Reykjavíku*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Svit, Brina. 2014. *Slovenski obraz*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

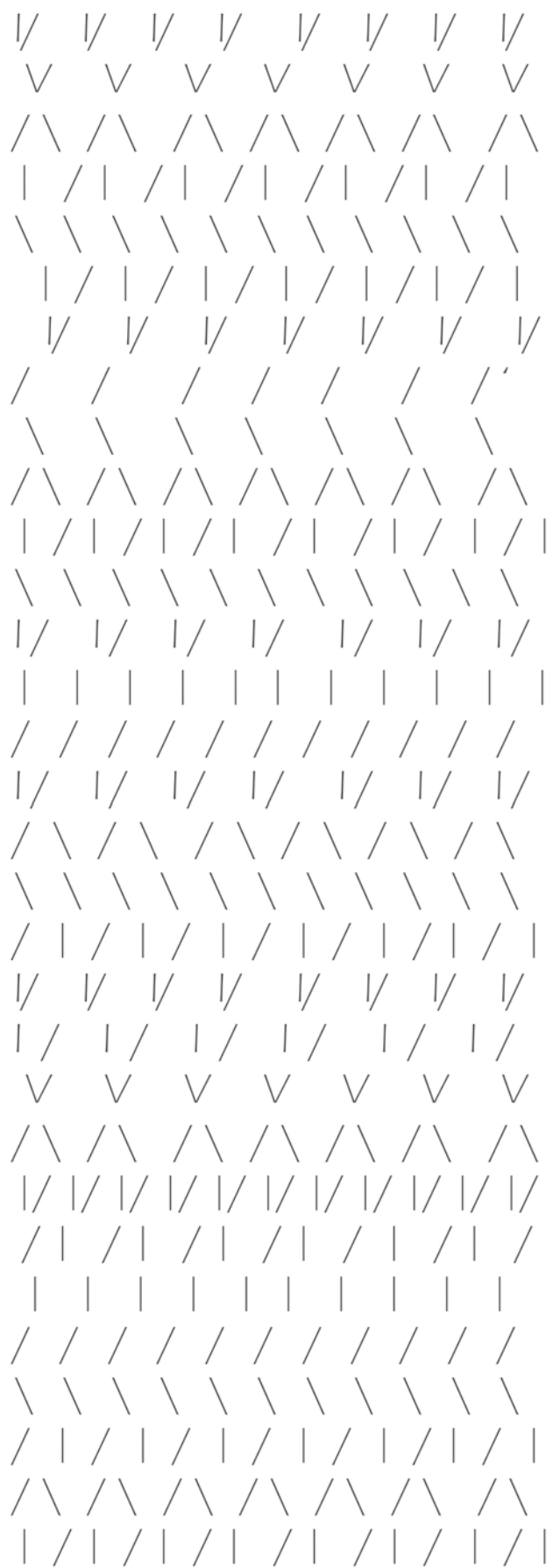
Silvija Borovnik
Univerzitet u Mariboru
Filozofski fakultet
Katedra za slovenske jezike i književnosti
Slovenija
silvija.borovnik@um.si
<https://orcid.org/0000-0002-2236-5444>

KNJIŽEVNOST SAVREMENIH SLOVENAČKIH SPISATELJICA U KONTEKSTU MULTIKULTURALNOSTI I INTERKULTURALNOSTI

Članak se bavi tematikom multikulturalnosti i interkulturalnosti u izabranim proznim delima savremenih slovenačkih spisateljica, a šire mestom, ulogom i slikom slovenačke književnosti u interkulturalnom kontekstu. Polazi se od težnje koja je veoma naglašena poslednjih godina, a to je da u analizama književnih dela treba uzeti u obzir koncept multikulturalnosti i interkulturalnosti. Različiti istraživači i istraživačice smatraju da treba negovati otvorenost i radoznalnost za upoznavanje svega što je u slovenačkoj istoriji književnosti bilo materijalno i tematski, ali i jezički različito, a istovremeno kohezivno (Juvan 2012, Škulj 2012, Žitnik Serafin 2008, Mikolič 2008, Hladnik 2016, Kozak 2008, Borovnik 2012, 2017, 2022, Jensterle Doležal 2017). U referatu se polazi od uverenja da se identiteti slovenačkih književnih tekstova u interkulturalnom kontekstu drugačije objašnjavaju i da izražavaju intertekstualni dijalog sa brojnim drugim kulturama. U tom smislu članak predstavlja nastavak i proširenje određenih tema, koje su bile započete u mojim naučnim monografijama *Većkulturalnost in medkulturalnost v slovenski književnosti* (2017) i *Ugledati se v drugem. Slovenska književnost v medkulturalnem kontekstu* (2022).

Ključne reči: savremena slovenačka književnost, savremena proza, književnost savremenih slovenačkih spisateljica, multikulturalnost, interkulturalnost

Prejeto / Primljeno / Received: 11. 07. 2024.
Sprejeto / Prihvaćeno / Accepted: 16. 12. 2024.

Prevedeni članak

Preveden članek

Đurđa Strsoglavec

Univerzitet u Ljubljani

Filozofski fakultet, Odsek za slavistiku

Slovenija

durda.strsoglavec@ff.uni-lj.si

<https://orcid.org/0009-0004-6317-059X>

Književni prevodi u okviru centralnojužnoslovenskih jezika¹

1. Uvod

U tekstu je predstavljeno prevođenje sa hrvatskog, bosanskog, srpskog i crnogorskog jezika na slovenački i obrnuto, a pošto je obuhvaćen i period pre formiranja samostalnih država Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije te Crne Gore, kao i njihovih službenih, odnosno ustavnih jezika, tj. period zajedničke države Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, čiji su one bile sastavni deo, koristi se zajednički naziv „centralnojužnoslovenski jezici“, koji obuhvata jezike naslednike srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika. Raspad zajedničke države uticao je i na raspad zajedničkog srpskohrvatskog jezika, koji su u javnom životu nasledili samostalni standardni jezici, i to u periodu 1990–1993. hrvatski, srpski i bosanski, a 2007. i crnogorski jezik (Balažić Bulc i Požgaj Hadži 2018, 101). Usled ovakvih istorijskih, društvenopolitičkih i jezičkopoličkih specifičnosti (baza prevoda Javne agencije za knjigu Republike Slovenije npr. navodi sledeće jezike: bosanski; crnogorski; hrvatski; srpskohrvatski; srpskohrvatski, srpski; srpski; srpski, crnogorski, a COBISS sledeće oblasti: hrvatska književnost; srpska književnost; srpskohrvatska književnost; srpska i hrvatska književnost u BiH; južnoslovenske književnosti), često se koriste i nazivi npr. „na srpskohrvatskom /

¹ Prilog je nastao u okviru istraživačkog programa br. P6-0265, koji sufinansira Javna agencija za naučnoistraživačku i inovacijsku delatnost Republike Slovenije iz državnog budžeta.

Tekst je objavljen na slovenačkom jeziku u *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda II: slovenska literatura v dialogu s tujino*, glavna urednica Nike K. Pokorn, korednici Agnes Pisanski Peterlin, Tamara Mikolič Južnič, Robert Grošelj, Ljubljana: Založba Univerze, Cankarjeva založba, 2023, str. 827–843.

hrvatskosrpskom jezičkom području / na jezičkom prostoru“ i određivanje na osnovu naziva države, npr. „u Hrvatskoj“, „u Bosni i Hercegovini“, „u Srbiji“, „u Crnoj Gori“, jer pojedini prevodi sa slovenačkog, bez obzira na ciljni jezik, mogu da budu deo sva četiri prevodna književna sistema, a u periodu zajedničke države i samim tim i zajedničkog kulturnog prostora prevodi na srpskohrvatski jezik pokrivali su i hrvatski odnosno bosanskohercegovački i crnogorski prostor, a prevodi na hrvatskosrpski jezik i srpski prostor (odnosno zajedničko tržište).

Podaci o prevodima dobijeni su pretraživanjem sistema COBISS, kataloga nacionalnih biblioteka (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Narodna biblioteka Srbije, Nacionalna biblioteka Crne Gore Đurđe Crnojević, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine), zbornika *Bibliografija prevoda objavljenih u Jugoslaviji 1944–1959* (1963) i *Savremeni književni prevodioci Jugoslavije* (1970) Saveza književnih prevodilaca Jugoslavije, *Bibliografije prevoda u SFRJ* (1969–1991) Jugoslovenskog bibliografskog instituta, objavljenih studija i bibliografija, zbornika bilateralnih konferencija i susreta o međusobnom prevođenju u južnoslovenskom jezičkom prostoru, kao i zbornika i monografskih izdanja Društva slovenačkih književnih prevodilaca.

2. Istorijat prevodnih tokova sa centralnojužnoslovenskih jezika na slovenački i obratno

Književni prevodni tokovi sa centralnojužnoslovenskih jezika na slovenački i sa slovenačkog na centralnojužnoslovenske jezike, predstavljeni su u okviru tri vremenska perioda:

- od kraja 19. veka do 1944. godine,
- od kraja Drugog svetskog rata do raspada SFRJ,
- od 1991. do 2021. godine.

Za prvi deo prvog perioda ima najmanje podataka, jer (još uvek) nije sistematično popisano odnosno evidentirano, a drugi i treći period su (u različitim jezičkim kombinacijama) u znatnoj meri parcijalno istraženi. Podela na ove vremenske periode uslovljena je pre svega vanknjiževnim odnosno vanprevodnim okolnostima – naime, geografska i jezička područja predstavljena u ovom poglavlju imaju dosta istorijskih i društvenopolitičkih zajedničkih tačaka: Austro-ugarska; Država Srba, Hrvata i Slovenaca; Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca; Kraljevina Jugoslavija; Federativna Narodna Republika Jugoslavija; Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija.

2.1. Prevodi na slovenački jezik

2.1.1. Prvi period: od kraja 19. veka do 1944. godine

Krajem 19. veka u prevodu na slovenački štampani su tekstovi koje su „hrvatski spisali“ pisci iz perioda realizma: August Šenoa (*Čuvaj se senjske ruke*, *Baron Ivica*, *Turopoljski top*),² Ferdinand Becić (*Zavjet*),³ Ljuba Babić, tj. Ksaver Šandor Gjalski (*Marica*),⁴ Davorin Trstenjak (*U radu je spas*),⁵ Vjenceslav Novak (*Lutrijašica*),⁶ Eugen Kumičić (*Preko mora*),⁷ a preveli su ih („poslovenili“, odnosno „prosto poslovenili“, kako su prevodi označeni) Večeslavov, Peter Medvešček, Božidar Flegerič, J. M. Frankovski, A. Z. Lovanski, S. Gregorčič ml., F. Š. Cvetkov. Godine 1899. objavljene su *Izabrane srpske narodne pesme*⁸ i odlomci iz epa *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića, ne kao prevod, nego „s srbsko slovnico, slovenskim tolmačenjem, rečnikom tujih besed in cirilsko abecedo“⁹ (priredio Janko Pajk).

Početkom 20. veka izašli su prevodi Šenoinih pripovedaka (npr. *Karanfil s pjesnikova groba*)¹⁰ i crtica Josipa Eugena Tomića (prev. Silvester K., Štefan Klavs; u daljem tekstu bez korišćenja oznake prev.), a 1907. godine prevod epa *Gorski venec* (*Gorski vijenac*) Petra Petrovića Njegoša, koji je „iztolmačil Milan Rešetar“ i „prevel v slovenščino [...] ter opremil z zemljepisnim, zgodovinskim in estetsko-kritičnim uvodom Rajko Perušek“.¹¹

Do kraja Drugog svetskog rata objavljivani su pre svega prevodi istorijske proze i drama (između ostalog *Bezdan*¹² Ulderika Do-

² *Čuvaj se senjske roke*, *Baron Ivica*, *Turopoljski top*

³ *Zaobljuba*

⁴ *Marica*

⁵ *V delu je rešitev*

⁶ *Lotarijka*

⁷ *Preko morja*

⁸ *Izabrane narodne srpske pesni*

⁹ „sa srpskom gramatikom, slovenačkim prevodom, rečnikom stranih reči i ćirilskom abecedom“

¹⁰ *Karamfil s pesnikovega groba*, *Zadnja kmečka vojska*

¹¹ „istumačio Milan Rešetar“ i „preveo na slovenački [...] i propratio geografskim, istorijskim i estetsko-kritičkim uvodom Rajko Perušek“

¹² *Brezdno*

nadinija, prev. Rade Pregarc, *Golgota* Miroslava Krleže, prev. Ferdo Delak), psiholoških romana (npr. *Nečista krv*¹³ Borisava Stankovića, prev. Fran Albreht) i novela (npr. *Most na Žepi* Iva Andrića, prev. Tone Potokar; više o prevođenju Andrića na slovenački u Strsoglavec 2015).

2.1.2. Drugi period: od kraja Drugog svetskog rata do raspada SFRJ

Kako piše Majda Stanovnik (1987, 42), u Sloveniji su [se] čitaoci „že med svetovnjima vojnama [...] med književnostmi manjših narodov verjetno tudi s prevodi, ne samo z informativnimi članki, nekoliko izčrpnije kakor druge spoznavali hrvaško in srbsko“¹⁴ književnost, koje su posle 1945. godine postale „izrazitije zastupljene“ (ibidem, str. 43). Tokom 1945–1947. godine, uz neprestani porast obima prevodnog korpusa, od svih slovenačkih književnih prevoda 13% prevoda bilo je sa centralnojužnoslovenskih jezika, 1950. godine 16%, 1955. godine 7,5%, 1960. godine 13,5% i 1965. godine 12%, pri čemu je u ovom periodu „pretežna većina knjig prevedenih iz petih velikih književnosti – ruske, angleške in ameriške, nemške in francoske. Skupni delež vseh drugih, vštrevši srbsko in hrvaško, ki sta bili med književnostmi manjših narodov izraziteje zastopani, je znatno manjši“¹⁵ (ibidem).

M. Stanovnik (ibidem, str. 47) takođe navodi „da sta bili prvi povojni desetletji v celoti gledano zaradi razmaha prevodne literature tudi čas evforije slovenskega prevajalstva in prevajalcev“.¹⁶ Zamah je očigledan i u oblasti prevođenja sa centralnojužnoslovenskih jezika, odnosno jezika jugoslovenskih bratskih naroda i narodnosti.

U drugoj polovini četrdesetih godina 20. veka objavljeni su npr. prevodi omladinske proze i poezije Mata Lovraka, Branka Ćopića i Gustava Krkleca, izbor proze *Srbski realisti* (Alojz Gradnik), romana iz perioda realizma (između ostalog *Pop Ćira i pop Spira*¹⁷ Stevana

¹³ *Nečista kri*

¹⁴ „još između dva rata [...] od književnosti manjih naroda, verovatno i sa prevodima, a ne samo sa informativnim člancima, nešto iscrpnije upoznawali sa hrvatskom i srpskom nego sa drugima“

¹⁵ „pretežna većina knjiga prevedena iz pet velikih književnosti – ruske, engleske i američke, nemačke i francuske. Ukupni udeo svih drugih, računajući srpsku i hrvatsku, koje su među književnostima manjih naroda bile izrazitije zastupljene, znatno je manji“

¹⁶ „da su, uopšte uzevši, prve dve posleratne decenije, usled zamaha prevodne književnosti, predstavljale i period euforije slovenačkog prevođenja i prevodilaca.“

¹⁷ *Pop Ćira in pop Spira*

Sremca, prev. Davorin Ravljen), jednočinki (npr. *A šta sad Skendera Kulenovića*, prev. France Onič) i Andrićevih romana (npr. *Na Drini ćuprija*, *višegradska hronika*,¹⁸ prev. T. Potokar, i *Travnička hronika, konzulska vremena*,¹⁹ prev. Severin Šali, koji su kasnije više puta objavljivani, *Most na Drini* i kao *Na Drini most* (1959, 1962)), kao i nov prevod Njegoševog *Gorskog vijenca* (Gradnik).

Pedesetih godina objavljeni su, između ostalog, prevodi Andrićevih novela i romana (npr. *Priča o vezirovom slonu i druge priče*,²⁰ prev. Janko Moder, *Novele*, prev. Vladimir Kralj, *Gospodića i Prokleta avlija*²¹ (u kasnijim izdanjima *Prekleta dvorišće*); oba prev. Pavel Flerè), komedija Branislava Nušića *Gospođa ministarka te Buta štemana*²² (u kasnijim izdanjima *Jara meščanka*; oba prev. Pregarc, Delak) i *Rodoljubi*²³ Jovana Sterije Popovića (Matej Šmalc), omladinskih tekstova Ivane Brlić Mažuranić (*Čudnovate zgode šegrta Hlapića*,²⁴ prev. Alojzij Bolhar), Krkleca i Grigora Viteza, Krležine drame *Glembajevi* (Albreht, Josip Vidmar), poezije Vladimira Nazora (Viktor Smolej, Lojze Krakar), Vaska Pope (Ciril Zlobec), Izeta Sarajlića (Kajetan Kovič), Dobriše Cesarića, Jure Kaštelana, Antuna Gustava Matoša, Antuna Branka Šimića, Dragutina Tadijanovića, Josipa Pupačića, Vesne Parun, Bora Pavlovića (sve Janez Menart) i Desanke Maksimović (Krakar). U zamahu je bilo prevođenje dečje književnosti (npr. Ćopićevi *Doživljaji Nikolettine Bursača*,²⁵ prev. Lojze Mlinar) i ilustrovane omladinske proze, što se nastavilo i u narednim decenijama (najviše izdanja imao je prevod teksta o Josipu Brozu Titu *Dječak sa Sotle*²⁶ Milivoja Matošeca, prev. Alenka Pirjevec).

Šezdesetih godina je, pored brojnih prevoda romana (npr. *Povratak Filipa Latinovicza*²⁷ Miroslava Krleže, prev. Franjo Smerdu, *Dale-*

¹⁸ *Most na Drini, Višegrajska kronika*

¹⁹ *Travniška kronika, konzulski časi*

²⁰ *Pripovedka o vezirjevem slonu in druge zgodbe*

²¹ *Gospodična; Zakleto dvorišće*

²² *Gospa Ministrica i Buta štemana*

²³ *Rodoljubi*

²⁴ *Čudovite dogodivščine vajecca Hlapiča*

²⁵ *Doživljaji Nikolettine Bursača*

²⁶ *Deček s Sotle*

²⁷ *Vrnitev Filipa Latinovicza*

ko je sunce²⁸ Dobrice Ćosića, prev. Marjan Javornik, *Danilo Derviša Sušića*, prev. Dušan Mevlja, *Tišine*, prev. Jože Javoršek, *Magla i mjesčina*, prev. Božidar Borko, *Derviš i smrt*²⁹ Meše Selimovića, prev. Moder; više o prevođenju Selimovića na slovenački u Strsglavec i Dolžan 2012), memoara, drama, dnevničke proze (npr. *S partizanima 1943–1944*³⁰ Vladimira Nazora, prev. Šali), esejističkih zbirki i novela, objavljen znatan broj prevoda poezije (npr. *Stihi* Vaska Pope (C. Zlobec), poezija Oskara Daviča i *Antologija novije srpske lirike*³¹ – Janko Jurančić je preveo predgovor Bogdana Popovića, a dodao je i komentare i glosar za slovenačke čitaoce). Časopis *Sodobnost* je tokom šezdesetih godina sistematski objavljivao prevode poezije i proze autora sa centralnojužnoslovenskog područja (između ostalog Milivoj Slaviček, Slavko Mihalić, Danijel Dragojević, Zvonimir Majdak, Irena Vrkljan, Josip Pupačić, Vlado Gotovac, Slobodan Novak, Ivan Slamnig, Vesna Parun, Antun Šoljan, Zvonimir Golob).

Pored brojnih ponovnih izdanja prevoda (izm. ostalog Andrića, Šenoe, Mirka Božića, Ante Kovačića, Ćopića, Krleže, I. Brlić Mažuranić, Stankovića, Dinka Šimunovića, Lovraka, Selimovića), kao i prevoda omladinske proze i poezije, sedamdesetih godina objavljivani su prevodi recentne proze, između ostalog *Grobnica za Borisa Davidovića*³² Danila Kiša (Ferdinand Miklavc), *Kad su cvetale tikve*³³ Dragoslava Mihailovića (Meta Sever; 1989. godine dramu je prema ovom tekstu prev. Zdravko Duša – *Ko so cvetele buče*), *Proljeća Ivana Galeba*³⁴ Vladana Desnice (T. Potokar), *Na rubu pameti*³⁵ Miroslava Krleže (Cvetko Zagorski), *Hajka* Mihajla Lalića (Marjan Javornik), *Kiklop* Ranka Marinkovića i *Omerpaša Latas* Iva Andrića (oba Moder), *Mirisi, zlato i tamjan*³⁶ Slobodana Novaka (Marjan Krušič), *Pesma*³⁷ Oskara Daviča (Franci Zagoričnik), *Beleške jedne Ane* (Miklavc) i *Foli-*

²⁸ *Daleč je sonce*

²⁹ *Tišine; Megla in mesečina; Derviš in smrt*

³⁰ *S partizani: 1943–1944*

³¹ *Antologija novejšje srpske lirike*

³² *Grobnica za Borisa Davidovića*

³³ *Ko so cvele buče*

³⁴ *Pomladi Ivana Galeba*

³⁵ *Na robu pameti*

³⁶ *Dišave, zlato in kadilo*

³⁷ *Pesem*

*ranti*³⁸ (Jaša Zlobec) Moma Kapora, *Uhode*³⁹ Derviša Sušića (Valentin Duša), *Tvrđava*⁴⁰ (T. Potokar) i *Ostrvo Meše Selimovića*, *Heroj na margarcu*⁴¹ Miodraga Bulatovića (oba Moder), *Koreni*⁴² D. Ćosića (Janez Gradišnik), i poezije, između ostalog *Lirika* Izeta Sarajlića (Ivan Minati (Minatti)), antologije⁴³ *Novija hrvatska poezija* i *Moderna srpska poezija*, kao i izbor *Iz hrvatske poezije*, *Antologija hrvatske poezije* S. Mihalića i C. Zlobeca (više o antologiji i saradnji Mihalića i Zlobeca u Strsoglavec 2021), *Modra rijeka*⁴⁴ Maka Dizdara (Minati), *Balada o predvečerju* i *Vetrenjača*⁴⁵ Stevana Raičkovića (oba Kovič), *Posljednja večera* (Veno Taufer) i *Krčma na uglu*⁴⁶ (C. Zlobec) Slavka Mihalića, poezija Tina Ujevića (Taufer, Božo Vodušek), A. Šimića (Taufer), I. Andrića (Živa Vidmar, Minati), *Sunačni ditirambi*⁴⁷ V. Nazora (Šali, Mile Klopčič, Jože Udovič), u zbirci *Beseda sodobnih jugoslovenskih pisateljev*⁴⁸ izdavača Mladinska knjiga, gde su u jednoj knjizi sabrani prevodi tekstova više autora, objavljeni su prevodi poezije Vaska Pope, Miodraga Pavlovića, Stevana Raičkovića i Branka Miljkovića (C. Zlobec, Taufer, Kovič, Drago Bajt) i J. Kaštelana, S. Mihalića, V. Parun, Igora Zidića (Šali, Taufer, C. Zlobec, Minati) – u ovoj zbirci objavljeni su i prevodi drama Đorđa Lebovića, Aleksandra Obrenovića i Marijana Matkovića (zastupljen je i makedonski dramski pisac Kole Čašule u Moderovom prevodu).

Sedamdesetih godina objavljeni su i prevodi izuzetno omiljene istorijske fikcije i feljtonskih romana Marije Jurić Zagorke (inače prvi (anonimni) prevod nekog njenog teksta – pod naslovom na slovenačkom jeziku *Emancipiranka* – objavljen je u novinama *Slovenska*

³⁸ *Zapiski neke Ane; Foliranti*

³⁹ *Zalezovalci*

⁴⁰ *Trdnjava; Otok*

⁴¹ *Heroj na oslu*

⁴² *Korenine*

⁴³ *Novejša hrvaška poezija; Moderna srpska poezija; Iz hrvatske poezije; Antologija hrvaške poezije*

⁴⁴ *Modra reka*

⁴⁵ *Balada o zgodnjem večeru; Mlin na veter*

⁴⁶ *Zadnja večerja; Krčma na vogalu*

⁴⁷ *Sončni ditirambi*

⁴⁸ *Reč savremenih jugoslovenskih pisaca*

gospodinja 27. 6. 1908): *Grička vještica: Tajna krvavog mosta* (Silvin Košak), *Malleus maleficarum* (Branko Žužek), *Suparnica Marije Terezije* (Zdenka Lovec), *Dvorska kamarila*, *Buntovnik na prijestolju* (oba Branko Madžarevič), *Proročanstvo na Kamenitim vratima* (u tri dela; Vlasta Lovec, Vladimir Vajda, Z. Lovec), *Pakao prijestolja* (u šest delova; Z. Lovec, Košak, Vlado Firm, Janez Mušič), *Veliki sud*⁴⁹ (u sedam delova; Mušič, Mirko Napast, Bilka Matè, Z. Lovec, Vlasta i Vladimir Vajda), ubrazno se razvijalo i prevođenje radio-drama, pre svega onih za decu.

Tokom osamdesetih godina objavljeni su, između ostalog i brojni prevodi dečje proze i poezije (na primer *Smogovci* Hrvoja Hitreca, *Ja magarac* Zvonimira Baloga, dečje pesme o životinjama Gvida Tartalje, *Strašne mačke* Luka Paljetka, *Doživljaji mačka Toše i druge pripovetke* Branka Ćopića, *Ludi dan* Gustava Krkleca),⁵⁰ kao i prevoda recentne proze, npr. *Enciklopedija mrtvih* Danila Kiša, *Petrijin venac* i *Čizmaši* Dragoslava Mihailovića, *Hazarski rečnik* Milorada Pavića, *Večernji akt* Pavla Pavličića, *Hologrami straha* Slavenke Drakulić, *Kako upokojiti vampira*⁵¹ Borislava Pekića. U zbirci *Beseda sodobnih jugoslovenskih pisateljev* objavljeni su prevodi poezije Skendera Kulenovića, Maka Dizdara, Dare Sekulić i Anđelka Vuletića, kao i prevodi esejistike *Savremeni hrvatski esej* (*Sodobni hrvaški esej*), *Savremeni srpski esej* (*Sodobni srbski esej*) i *Savremeni makedonski esej* (*Sodobni makedonski esej*), *Bosansko-hercegovački esej* (*Bosensko-hercegovski esej*), *Crnogorski esej* (*Črnogorski esej*), *Esej jugoslovenskih narodnosti* (*Esej jugoslovenskih narodnosti*), a u zbirci *Kondor* štampane su knjige *Srpski modernisti* (*Srbski modernisti*) i *Hrvatska moderna* (*Hrvaška moderna*). Izašle su i antologije *Mudre, jugoslovenski aforizam* (*Ta pametne, jugoslovenski aforizem*), *Pevati i biti, antologija nove poezija naroda Bosne i Hercegovine 1942–1982* (*Peti in biti, antologija nove poezije narodov Bosne in Hercegovine 1942–1982*) i *Ubili su ga ciglama, antologija hrvatske avangardne poezije* (*Ubili so ga z opekami, antologija hrvaške avantgardne poezije*), kao i novi prevod Njegoševog *Gorskog vijenca* (Andrej Arko). U ovoj dekadi izašlo je i mnogo prevoda radio-igara, kako za decu, tako i za odrasle.

⁴⁹ *Čarovnica z griča / Griča: Skrivnost krvavega mostu; Malleus maleficarum; Tekmica Marije Terezije; Dvorne spletke; Upornik na prestolu; Prerokovanje pri Kamnitih vratih; Pekel na prestolu; Veliko sodišče*

⁵⁰ *Smogovci; Jaz osel; Mačji kašelj in živali; Mama žaba in žabčki; Mačke vrtitačke; Doživljaji mačka Toša in druge pripovedi; Nori dnevi*

⁵¹ *Enciklopedija mrtvih; Petrijin venec; Škornježi; Hazarski besednjak; Večerni akt; Hologrami strahu; Kako pomiriti vampirja*

2.1.3. Treći period: od 1991. do 2021. godine

Prevodi na slovenački tokom devedesetih godina 20. veka, odnosno u periodu posle raspada zajedničke države, kad su postojali logika zajedničkog kulturnog konteksta, šira (recipročna) recepcija, kao i zajedničko tržište, i u periodu ratova koji su pratili raspad, u velikoj meri su istraženi i detaljno predstavljeni (npr. Strsoglavac i Tirgušek 2003, Strsoglavac 2003; 2012). U prvoj polovini devedesetih godina prevladavaju prevodi poezije objavljeni u periodici.

U prvoj polovini devedesetih godina objavljujvana su pre svega ponovna izdanja omladinske proze i poezije, kao i retki prevodi savremene produkcije, npr. sa hrvatskog *Miris kiše* i *Pisma s juga*⁵² Fahrudina Nikšića (Arko), *Sarajevska knjiga mrtvih* (Jure Potokar) i *Ljubavno dvorište* (Boris A. Novak) Josipa Ostija, *Kako smo preživjeli komunizam i čak se smijali*⁵³ S. Drakulić (Alenka Puhar), *Forsiranje romana reke* Dubravke Ugrešić (Denis Poniž), *Izbjegle pjesme* Luka Paljetka (Tone Pretnar, B. A. Novak, Krakar, Zagoričnik, C. Zlobec, France Vurnik), *U ovom strašnom času, antologija suvremene hrvatske ratne lirike* (*V tem strašnem času, antologija sodobne hrvaške vojne lirike*; C. Zlobec, Ervin Fritz, Marko Kravos, Minati, Tone Pavček, Jože Šmit, Ciril Stani), komedija *Muž moje žene*⁵⁴ Mira Gavrana (Marina Cernetig), sa srpskog esej *Glas iz pukotine*⁵⁵ iz zbirke *Yu-tlantida* Dragana Velikića (B. A. Novak), *Besnilo*⁵⁶ Borislava Pekića (Miklavc), poezija V. Pope, a sa bosanskog *Iza okuke braka*⁵⁷ Azre Širovnik (J. L. Zlobec), *Dnevnik selidbe*⁵⁸ Dževada Karahasana (Milan Vogel), *Zlatin dnevnik*⁵⁹ Zlate Filipović (Marjeta Gostinčar-Cerar).

U drugoj polovini devedesetih godina i prozni prevodi su izlazili pre svega u periodici, monografskih izdanja je bilo nešto manje; sa hrvatskog npr. *Božanska glad*⁶⁰ S. Drakulić, *Klara M. Gavrana* (oba

⁵² *Vonj po dežju i Pisma z juga*

⁵³ *Kako smo preživjeli komunizam in se celo smejali*

⁵⁴ *Mož moje žene*

⁵⁵ *Glas iz razpoke*

⁵⁶ *Steklina*

⁵⁷ *Za ovinkom zakona*

⁵⁸ *Dnevnik selitve*

⁵⁹ *Zlatin dnevnik: otroštvo v obleganem Sarajevu*

⁶⁰ *Okus po moškem*

Sonja Polanc), sa srpskog *U potpalubju, cloaca maxima*⁶¹ Vladimira Arsenijevića (Maja Novak), *Kuvarove kletve i druge gadosti*⁶² Srđana V. Tešina (S. Polanc) i sa bosanskog *Konačari*⁶³ Nenada Veličkovića (Zoja Skušek), *Izet Sarajlić* (izabrana poezija; Osti, Minati, J. Potokar, Kovič).

Posle 2000. godine objavljeno je još više monografskih prevoda sa centralnojužnoslovenskih jezika, a u poređenju sa 90-im godina-ma 20. veka ima nešto manje prevoda u periodici (ali i dalje dosta). Monografskih prevoda svake godine ima sve više, izlaze kod skoro svih slovenačkih izdavača i formiraju (većinom) paralelan literarni sistem sa polaznim, odnosno nacionalnim literarnim sistemima. Prevedeni su ključni recentni tekstovi, između ostalog sa hrvatskog proza Nedjeljka Frabria, Slobodana Šnajdera, S. Drakulić, Vedrane Rudan, Daše Drndić, Gorana Tribusona, Pavla Pavličića, Roberta Perišića, D. Ugrešić, Mirka Kovača, Renata Baretića, Tatjane Gromače, Miljenka Jergovića, Ivane Sajko, Ante Tomića, J. Ostija, Borisa Dežulovića, Olje Savičević Ivančević, Bekima Sejranovića, Tanje Mravak, Damira Karakaša, Zorana Ferića, Igora Štiksa, Kristiana Novaka, poezija L. Paljetka, J. Ostija i Miodraga Mićanovića, eseji Predraga Matvejevića, drame Tene Štivičić i I. Sajko, sa srpskog proza D. Kiša, M. Pavića, Davida Albaharija, Filipa Davida, Radoslava Petkovića, Bore Ćosića, Jelene Lengold, Vladislava Bajca, Vladimira Pištala, Svetislava Basare, Aleksandra Gatalice, Slavoljuba Stankovića i D. Veličića, poezija Miodraga Pavlovića i Zvonka Karanovića, drame Milene Marković, sa bosanskog proza Zijaha Ključanina, N. Veličkovića, Snježane Mulić, Dž. Karahasana, Lamiije Begagić, Enesa Karića, Jasmina Imamovića, Faruka Šehića, Abdulaha Sidrana i Gorana Samardžića, poezija i proza Ahmeda Burića, a sa crnogorskog proza Andreja Nikolaidisa, Balše Brkovića i Ognjena Spahića.

2.2. Prevodi sa slovenačkog

2.2.1. Prvi period: od kraja 19. veka do 1944. godine

U prve dve decenije 20. veka između ostalog objavljeni su prevodi drama i proze Ivana Cankara (*Bibliografiju prevoda iz književnog dela Ivana Cankara*⁶⁴ do 1975. godine pripremio je France Dobrovoljc

⁶¹ *V potpalubju, cloaca maxima*

⁶² *Kuharjeva prekletstva in druga grozodejstva*

⁶³ *Gostači*

⁶⁴ *Bibliografija prevodov iz literarnega dela Ivana Cankarja*

u zborniku *Ivan Cankar v prevodih*;⁶⁵ prevodi na srpskohrvatski navedni su na stranicama 149–182, 186 i 189), poezija Franca Prešerna i Antona Aškerca, dva izbora novelistike (uredili i preveli Zofka Kveder i Milan Vrbanić), pripovetke Ivana Pregelja i Milana Pugelja, romani Alojza Krajgera (Kraigher) i dramatike Antona Leskoveca, tridesetih godina prevodi romana Frana Saleškog Finžgara (*Anica*) i Cankara (*Martin Kačur*), pripovedaka Narda Velikonje i *Ciciban* Otona Župančiča (Stanko Tomašić), u prvoj polovini četrdesetih godina *Jurij Kozak* Josipa Jurčiča (Ferdinand Kolednik) i komedija *Zlatni oktobar*⁶⁶ Mire Miheličeve (Ferdo Delak, Jakša Kušan). Prevodioci najčešće nisu navedeni ili su navedeni samo njihovi inicijali.

2.2.2. Drugi period: od kraja Drugog svetskog rata do raspada SFRJ

U drugoj polovini četrdesetih godina izlazili su pre svega prevodi dramatike i proze I. Cankara, proze Prežihova Voranca (Martin Matković, Niko Berus), Toneta Seliškara (Tone Peruško, Milan Č. Jovanović, Čiro Čulić, Uroš Džonić, Hijacint Petris), Mitje Vošnjaka (Slobodan Živojinović), Franca Slokana, Miška Kranjeca, Cirila Kosmača (Petris, Ante Rojnić), Ivana Tavčara (Džonić), Janka Kersnika (Leonardo Horvat), dramatike Mire Pucove (Delak, Kušan), Mateja Bora i Atona Ingoliča, kao i poezije Karla Destovnika Kajuha (Petris). Godine 1949. u Beogradu je izašao prevod prozne zbirke *Solzice* (*Đurđevak*, Đuza Radović) Prežihova Voranca, a godine 1950. u Zagrebu (*Đurđice*, Petris); oba prevoda bila su više puta objavljivana kod različitih jugoslovenskih izdavača, i kasnije u samostalnim državama – isto tako i prevodi Seliškarove *Bratovščine Sinjega galeba* (*Družina Sinji galeb*, Jovanović; *Družina Sinjega galeba*, Peruško).

Pedesetih godina objavljeno je dosta prevoda proze – kako starijih, tako i novijih tekstova (između ostalog Ivana Potrča, A. Ingoliča, I. Cankara, Juša Kozaka, Borisa Pahora, J. Jurčiča, J. Kersnika, M. Kranjeca, P. Voranca, Janeza Vipotnika, C. Kosmača, J. Kozaka, Frana Levstika, Frana Milčinskog, Bogomira Magajne, Franca Bevka, Josipa Vandota, T. Seliškara, Vide Brest, Ele Peroci, Ivana Bratka, Rada Murnika, Bratka Krefta, Vladimira Bartola, Jože Pahora, Bena Župančiča, M. Vošnjaka, izabrane slovenačke novele 1900–1950. i izabrana proza primorskih autora), a prevoda poezije i dramatike dosta manje. Slično važi i za šezdesete godine, kad su objavljeni treći (1963) i četvrti (1965) prevod Seliškarove *Bratovščine Sinjega galeba* (*Družina Sinji galeb*, Emilija Jurišić; *Družina Sinjega galeba*, Čulić).

⁶⁵ *Ivan Cankar u prevodima*

⁶⁶ *Zlati oktobar*

Sedamdesetih godina pojačalo se prevođenje poezije, između ostalog štampani su prevodi Edvarda Kocbeka (Slavko Mihalić), Janeza Menarta (Zvonimir Golob), Jože Udoviča (Radoslav Dabo, Pavle Rak) i Daneta Zajca (Rak), O. Zupančiča (Petar Vujičić), F. Prešerna (Juraj Martinović, Momir Vojvodić), V. Taufera (Marija Mitrović), A. Aškerca (Desanka Maksimović, Trifun Bukić, Jovanka Hrvacánin), Francija Zagoričnika (Ljubomir Stefanović), Toneta Pavčeka i Svetlane Makarovič (oba Tanja Kragujević Vujić), kao i Tomaža Šalamuna (Osti), a objavljene su i antologije *Nova slovenska lirika* i *Antologija slovenske poezije* (više u Strsoglavec 2021). Seliškarova *Bratovščina Sinjega galeba* je 1976. godine dobila i prevod Murisa Idrizovića (*Družina Sinji galeb*).

Osamdesetih godina objavljeni su prevodi recentne slovenačke proze (između ostalog Dimitrija Rupela, J. Vipotnika, J. Javoršeka, Leopolda Suhadolčana, Alojza Rebule, Andreja Hinga, Vitomila Zupana, C. Kosmača, Slavka Pregla, Branka Hofmana, Toneta Svetine, Marjana Rožanca, Igora Torkara, Jože Snoja, Draga Jančara, Branka Šomena (Sömena), Lojza Kovačiča, Vladimira Kavčiča, E. Kocbeka, Žarka Petana, Rudija Šeliga, Evalda Flisara, M. Mihelič i *Od sna do zvezda, antologija jugoslovenske omladinske proze*,⁶⁷ poezije (između ostalog T. Šalamuna, Ervina Fritza, C. Zlobeca, E. Kocbeka, Nika Grafenauera, Alojza Ihana, V. Taufera, Andreja Brvara, Ifigenije Zagoričnik, Lojza Krakara, Aleša Debeljaka, D. Zajca), esejistike Tarasa Kermaunera, Josipa Vidmara i A. Debeljaka, kao i dramatičke Dušana Jovanovića, Ivana Mraka, R. Šeliga, Tone Partljiča; izašao je i izbor slovenačke drame – od Cankara do Primoža Kozaka. Godine 1983. štampani su prevodi *Mačka Murija* Kajetana Koviča – u Zagrebu *Mačak Marko* (Boro Pavlović) i u Beogradu *Mačak Muri* (Miljenka Vitezo- vić); više o reprintima i prevodima *Mačka Murija* u Strsoglavec 2014.

2.2.3. Treći period: od 1991. do 2021. godine

U prvoj polovini devedesetih godina objavljeno je malo monografskih prevoda, a mnogo više u periodici (npr. u časopisima u Hrvatskoj: *Forum*, *Mogućnosti*, *Kolo*, *Dubrovnik*, *Republika*, *Quorum*, *Zarez*, *Lettre internationale*, *Književna revija*; u Srbiji: *Književna reč*, *Reč*, *Pro Femina*, *Letopis Matice srpske*, *Književne novine*, *Polja*; u Crnoj Gori: *Stvaranje*, *Ovdje*; u BiH: *Izraz*, *Lica*), obeležila su ih i ponovna izdanja prevoda kanonizovanih autora (npr. Cankar, Voranc, Seliškar, Vandot). Godine 1991. je npr. na hrvatskom jeziku objavljeno samo nekoliko monografskih prevoda (između ostalog Šomen, Terezija Žerdin, E. Peroci) i nekoliko prevoda poezije u periodici (takođe

⁶⁷ *Od sna do zvezd, antologija jugoslovenske mladinske proze*

i *Panorama suvremene slovenske poezije 1960–1990*, Luko Paljetak i Anamarija Paljetak), na srpskom samo reprinti proze J. Vandota i T. Seliškara, a na bosanskom poezija O. Župančiča (priredio Dragoljub Jeknić), Iva Svetine i Berte Bojetu (oba Osti).

Godine 1993. na hrvatskom je između ostalog objavljeno prošireno izdanje *Antologije slovenske poezije* i proza Draga Jančara (Branko Čegec), na srpskom ponovo samo ponovno izdanje proze P. Voranca. Iste godine je izdavač Vodnikova domačija u Ljubljani počeo da objavljuje prevode slovenačke literature Josipa Ostija, koji su izlazili u okviru Kulturnog vikenda dece iz BiH do 1996. godine (npr. Srečko Kosovel, Prešeren, Voranc, Igor Bratož, Matjaž Potokar, Vlado Žabot, B. Bojetu, Emil Filipčič, Milan Kleč, Vladimir Kovačič, Dominik Smole, Mart Lenardič, Tone Perčič, Uroš Kalčič, Rade Krstič, Branko Gradišnik, Franjo Frančič, Boris Jukič, Andrej Morovič, Lela B. Njatin, D. Jovanović, Maruša Krese).

Do 2000. godine na hrvatskom su između ostalog objavljeni prevodi poezije F. Prešerna, A. Debeljaka, Iztoka Osojnika, T. Šalamuna, Brane Mozetiča, C. Zlobeca, Borisa A. Novaka, Aleša Čara, Marka Kravosa i *Slovenska poezija devedesetih godina*,⁶⁸ esejistike A. Debeljaka, C. Zlobeca, Ž. Petana, D. Jančara, proze D. Jančara, Ferija Lainščka, Marjana Tomšiča, E. Kocbeka, V. Kovačiča, A. Debeljaka, K. Koviča, Brine Štampe Žmavc, Andreja Blatnika i *Slovenska kratka priča*,⁶⁹ na srpskom prevodi poezije V. Taufera, T. Šalamuna, Taje Kramberger i Nataše Velikonja, proze I. Cankara, F. S. Finžgara, A. Ingoliča i B. Bojetu, esejistike A. Debeljaka, a na bosanskom poezije Dragotina Ketea (Kette) i Esada Babačića, izbora iz slovenačke dečje poezije, Jančareve esejistike.

Posle 2000. godine broj monografskih prevoda na centralno-jugnoslovenskom jezičkom prostoru se svake godine povećavao, objavljujivani su pre svega prevodi recentnih tekstova, kako priznatih, tako i novih prevodilaca (slično kao i u oblasti prevoda na slovenački) i pojedinih kanonizovanih još neprevedenih tekstova. Na hrvatskom su, između ostalog, objavljeni prevodi tekstova E. Flisara, D. Zajca, N. Grafenauera, Uroša Zupana, Jurija Hudolina, V. Zupana, Dese Muk (Muck), E. Peroci, Dušana Čatera, A. Čara, A. Blatnika, D. Jančara, M. Kravosa, T. Šalamuna, Gorana Gluvića, Vesne Milek, Mihe Macinija (Mazzini), Irene Svetek, Andreja E. Skubica, D. Muk, F. Lainščka, D. Jančara, K. Koviča, C. Zlobeca, Fabjana Hafnera, Milana Dekleve, Barbare Korun, B. Mozetiča, Ž. Petana, A. Debeljaka,

⁶⁸ *Slovenska poezija devedesetih let*

⁶⁹ *Slovenska kratka zgodba*

T. Šalamuna, Aleša Štegera, Lucije Stupice, Janija Virka, Gorana Vojnovića, Nejca Zaplotnika, E. Kocbeka, Janeza Drnovška, a izašle su i *Antologija novije slovenske pripovijetke*⁷⁰ (Osti), *Nova slovenska lirika*⁷¹ (Dabo) i *Vraćamo se uvečer, antologija mlade slovenske poezije 1993–2003*⁷² (Ksenija Premur), na srpskom O. Župančiča, T. Seliškara, E. Flisara, T. Šalamuna, I. Simonović Zagoričnik, A. Debeljaka, M. Novak, I. Cankara, P. Voranca, G. Gluvića, Maje Vidmar, Ljerke Bizilj, D. Jančara, B. A. Novaka, B. Mozetiča, Petra Semoliča, Urbana Vovka, Mitje Čandera, I. Bratoža, V. Bartola, I. Simonović, A. Štegera, Ivana Dobnika, A. Debeljaka, Vinka Moderndorfera (Möderndorfer), B. Pahora, E. Skubica, Janje Vidmar, J. Drnovšeka, G. Vojnovića, antologija *Krunski svedoci, mlada jugoslovenska proza devedesetih*⁷³ i *Slovenački film na početku milenijuma*,⁷⁴ na bosanskom B. A. Novaka, J. Hudolina, S. Kosovela, G. Vojnovića, Damijana Šinigoja, Brine Svit, B. Korun, E. Kocbeka, D. Zajca, A. Štegera, M. Vidmar i *U jantaru vremena, antologija slovenske poezije (1950.–2000.)*⁷⁵ (Osti), te na crnogorskom E. Flisara.

U periodu 2010–2021. povećao se broj prevoda slovenačkih recentnih tekstova, pre svega na hrvatski (između ostalog i prevod *Psi* autora Erosa (prev. anonimn), kao i *Četiri slovenska pjesnika*⁷⁶ (Edo Fičor, Goran Janković, K. Premur), *Suvremeno slovensko pjesništvo*⁷⁷ i *Panorama novijeg slovenskog pjesništva*⁷⁸ (oba Božidar Brezinščak Bagola), *Amnestija: amnezija, antologija suvremene slovenske poezije*⁷⁹ (Janković)); a po broju slede prevodi na srpski, zatim na bosanski (između ostalog *Antologija savremene slovenačke ženske poezije*⁸⁰ i *Savremena slovenačka književnost*⁸¹ (oba Dejan Tešić)), a najmanje ima prevoda na crnogorski.

⁷⁰ *Antologija novejše slovenske pripovedne proze*

⁷¹ *Nova slovenska lirika*

⁷² *Vrtno se zvečer, antologija mlade slovenske poezije 1990–2003*

⁷³ *Kronske priče, mlada slovenska proza devetdesetih*

⁷⁴ *Slovenski film na početku tisočletja*

⁷⁵ *V jantaru časa, antologija slovenske poezije 1950–2000*

⁷⁶ *Štirje slovenski pesniki*

⁷⁷ *Sodobno slovensko pesništvo*

⁷⁸ *Panorama novejšega slovenskega pesništva*

⁷⁹ *Amnestija: amnezija, antologija sodobne slovenske poezije*

⁸⁰ *Antologija sodobne slovenske ženske poezije*

⁸¹ *Sodobna slovenska književnost*

3. Prevedena dela

Može se reći da pomenuti prevodni literarni sistemi sadrže kano-nizovane i temeljne tekstove (u drugom periodu i za školske potre-be), a posle 2000. godine i većinu recentnih naslova. Među prevodi-ma na slovenački najviše su zastupljeni tekstovi Iva Andrića, Branka Ćopića, Mata Lovraka i Grigora Viteza. Više prevoda istog dela nema mnogo, npr. dva prevoda zbirke *Sarajevski Marlboro* Miljenka Jer-govića (Sonja Polanc, Mateja Tirgušek, 2003), četiri prevoda Njego-ševog *Gorskog vijenca* (Rajko Perušek 1907, Alojz Gradnik 1947, An-drej Arko 1983, Miklavž Komelj 2021), dva prevoda Ćopićeve *Ježeve kućice* (Igo Gruden 1949, Severin Šali 1968), dva prevoda Andrićeve *Travničke hronike* (Severin Šali 1948, Đurđa Strsoglavec 2021); više prevoda istog dela može se naći pre svega u pesničkim antologijama (v. npr. Bračić 2013, Strsoglavec 2021). Drugačije je kod prevoda sa slovenačkog, gde su pre svega u drugom periodu u centralnojužno-slovenskom prostoru „koegzistirali“ srpskohrvatski i hrvatskosrpski prevodi.

Najviše prevoda (i reprinta) sa slovenačkog čine Župančičev *Ci-ciban*, Seliškarova *Družina Sinji galeb*,⁸² *Maca papučarka*⁸³ Ele Peroci, Vandotov *Kekec*, Levstikov *Martin Krpan*, Bevkovi *Knjiga o Titu* i *Mali buntovnik*⁸⁴, Cankarove crtice, Ingoličev *Dečak sa dva imena*⁸⁵, Voran-cova knjiga *Đurđice/Đurđevak*⁸⁶ i Prešernova poezija. U oba pravca (na slovenački i sa slovenačkog) prevladavaju prevodi proze (i zbog omladinske književnosti), a devedesetih godina 20. veka prevodi po-ezije u periodici, dok je manji broj prevoda dramskih tekstova (o ve-oma plodnom periodu prevođenja dramatike u periodu 1945–1953 v. Kocijan 1972). Posle 2010. godine počinje da se povećava broj pre-voda naučne literature.

4. Prevodioci

Prevodilaca na slovenački ima skoro isti broj kao i prevodilaca sa slovenačkog, i taj broj raste. Mnogi prevodioci su istovremeno i pisci (1912. su npr. u časopisu *Bosanska vila* izašli prevodi pesama Otona Župančiča, Josipa Murna Aleksandrova, Vide Jeraj, Antona Medve-

⁸² *Bratovščina Sinjega galeba*

⁸³ *Muca copatarica*

⁸⁴ *Mali upornik*

⁸⁵ *Deček z dvema imenoma*

⁸⁶ *Solzice*

da i Vladimira Levstika pesnika, prozaiste i kasnijeg nobelovca Iva Andrića), nekoliko njih prevodi ili su prevodili u oba pravca (npr. Dragana Bojanić Tijardović, Radoslav Dabo, Jadranka Matić Zupančič, Josip Osti, Ruža Lucija Petelinova, Željko Perović, Tone Potokar, Valerija Skrinjar Tvrz, Đurđa Strsoglavec, Franci Zagoričnik). O prevođenju poezije možemo da potvrdimo ono što npr. za period 1945–1975. zaključuje Anja Bračić (2013, 304): „Prevajalci, ki so v tem obdobju prevajali poezijo iz srbohrvaščine v slovenščino, so vsi, z izjemo Toneta Potokarja in Herberta Grüna, pesniki, pravzaprav sodobniki pesnikov, ki so jih prevajali“,⁸⁷ i da dodamo, kako se javlja i recipročno prevođenje (npr. Ciril Zlobec i Slavko Mihalić, Boris A. Novak i Luko Paljetak, Brane Mozetič i Romeo Mihaljević); zanimljiv je slučaj uzajamnog prevođenja prozaista Toma Podstenška i Marka Gregura, koji inače nisu prevodioci.

U drugom periodu na slovenački su prevodili pre svega Fran Albreht, Andrej Arko, Drago Bajt, Alojzij Bolhar, Bogdan Gradišnik, Branko Gradišnik, Janez Gradišnik, Mile Klopčič, Kajetan Kovič, Janez Menart, Mojca Mihelič, Ferdinand Miklavc, Ivan Minati, Jan-ko Moder, Tone Potokar, Severin Šali, Jože Šmit, Veno Taufer, Božo Vodusek, Herman Vogel, Franci Zagoričnik, Cvetko Zagorski, Ciril Zlobec (neki od njih još uvek prevode), a za treći period je karakteristična pojava novih prevodilaca, od kojih su neki danas već priznati: Ivo Antič, Vasja Bratina, Aleš Čar, Dušan Čater, Tadej Čater, Ivan Dobnik, Višnja Fičor, Jurij Hudolin, Seta Knop, Mateja Komel Snoj, Sabina Koželj Horvat, Matej Krajnc, Dijana Matković, Sonja Miklaužič, Maja Novak, Josip Osti, Željko Perović, Sonja Polanc, Jure Potokar, Alenka Puhar, Aleksandra Rekar, Stanka Rendla, Barica Smole, Đurđa Strsoglavec, Damijan Šinigoj, Jana Unuk, Urban Vovk, i veliki broj onih koji prevode povremeno, pre svega tokom devedesetih godina (isto važi i za prevodioce sa slovenačkog; više u Strsoglavec i Tirgušek 2003).

Sa slovenačkog su u drugom periodu prevodili pre svega Ivan Brajdić, Radoslav Dabo, Ćiro Čulić, Ferdo Delak, Hamid Dizdar, Trifun Đukić, Mirjana Hećimović, Zvonimir Golob, Muris Idrizović, Gustav Krklec, Jakša Kušan, Desanka Maksimović, Anđelka Martić, Juraj Martinović, Marija Mitrović, Slavko Mihalić, Roksanda Njeguš, Josip Osti, Luko Paljetak, Tone Peruško, Tone Potokar, Hijacint Petris, Đuza Radović, Milan Rakočević, Milivoj Slaviček, Valerija Skrinjar Tvrz, Grigor Vitez, Miljenka Vitezović, Branimir Žgajner, La-

⁸⁷ „Prevodioci koji su u ovom periodu prevodili poeziju sa srpskohrvatskog na slovenački, svi su, osim Toneta Potokara i Herberta Grina (Grüna) pesnici, zapravo savremenici“

dislav Žimbek (neki od njih i posle 1991), a u trećem periodu pre svega: na hrvatski: Božidar Brezinščak Bagola, Branko Čegec, Edo Fičor, Tonko Maroević, Jadranka Matić Zupančič, Robert Mlinarec, Romeo Mihaljević, Anamarija/Ana Marija Paljetak, Željko Perović, Anita Peti Stantić, Jagna Pogačnik, Ksenija Premur, na srpski: Vojin Ančić, Ivan Antić, Dragana Bojanić Tijardović, Jelena Budimirović, Milan Đorđević, Zdravko Kecman, Pavle Rak, Ana Ristović (Čar) i na bosanski: Ismet Bekrić, Ahmed Burić, Josip Osti (kod Ostijevih prevoda sa slovenačkog česta je oznaka „na hrvatski/bosanski preveo“), Dejan Tesić.

Za prevodioce na slovenački, kao i sa slovenačkog, u većini slučajeva važi da ne prevode, odnosno da su prevodili samo sa/na centralnojužnoslovenske jezike.

4.1. Prevodilačke nagrade i priznanja

Sovreovu nagradu, koju Društvo slovenačkih književnih prevodilaca (DSKP) dodeljuje od 1963. godine za posebno uspešne prevode književnih dela sa stranih jezika na slovenački, dobili su sledeći prevodioci sa centralnojužnoslovenskih jezika: Ivan Minati za zbirku *Lirika Izeta Sarajlića* (1971), Veno Taufer za zbirku *Pesmi*⁸⁸ Tina Ujevića (1975), Andrej Arko za prevod *Gorskog vijenca*⁸⁹ P. P. Njogoša (1983), Bogdan Gradišnik za *Tren*⁹⁰ Antonija Isakovića (1984), Janez Gradišnik za životno delo (1987), Janko Moder za životno delo (1989; iste godine postao je i počasni predsednik Društva) i Aleksandra Rekar za *Rod*⁹¹ Miljenka Jergovića (2020). Desanka Maksimović je 1967. godine postala počasna članica Društva.

DSKP od 2003. godine dodeljuje i Lavrinovu diplomu za kvalitetan opus prevoda slovenačke beletristike, humanistike i društvenih nauka na strane jezike ili za značajan doprinos promociji slovenačke književnosti u inostranstvu; za prevode na centralnojužnoslovenske jezike diplome su dobili Josip Osti (2007) i Luko Paljetak (2009) – Paljetka je za prevod *Izbranih pjesama* Franca Prešerna nagradila i opština Kranj (2000). Prevodilac Zdravko Kecman je 2014. godine dobio Pretinarevu nagradu odnosno počasnu titulu „ambasador slovenačke književnosti i jezika“ Međunarodnog Lirikonfesta Velenje.

⁸⁸ *Pesme*

⁸⁹ *Gorski venec*

⁹⁰ *Hip*

⁹¹ *Rodbina*

Župančičevu povelju, priznanje za izuzetna dostignuća za prevođenje, posredovanje i promociju slovenačke književnosti u svetu, koju dodeljuje Društvo slovenačkih pisaca (DSP), dobili su Slavko Mihalić i Radoslav Dabo.

Prevodioci Josip Osti (1994) i Slavko Mihalić (2000) kao pisci dobitnici su i međunarodne književne nagrade Vilenica, koju DSP dodeljuje srednjoevropskom autoru za vrhunska dostignuća u oblasti književnog stvaralaštva i esejistike (Mihalić je dobitnik i kristala Vilenica, 1994).

Društvo hrvatskih književnih prevodilaca dodelilo je nagradu za životno delo sledećim prevodiocima koji prevode odnosno koji su prevodili sa slovenačkog jezika: Mirjani Hećimović (2008; za životno delo je dobila i nagradu Ise Velikanovića za najbolje prevode, koju dodeljuje hrvatsko Ministarstvo za kulturu, 2016), Ani Mariji Paljetak (2009), Luki Paljetku (2018) i Tonku Maroeviću (2020, posthumno).

Nagradu Miloša N. Đurića, koju dodeljuje Udruženje književnih prevodilaca Srbije za najbolji prevod, dobili su sledeći prevodioci koji prevode odnosno koji su prevodili sa slovenačkog jezika: Roksanda Njeguš za *Kras* Cirila Zlobeca (1977), Marija Mitrović za *Zaklinjanja*⁹² Dane Zajca (1988), Pavle Rak za zbirku *Tišina i druge pesme*⁹³ Braneta Senegačnika (2018) i Ivan Antić za *Dole, dole*⁹⁴ Dane Zajca (2020). Srpski PEN centar, koji dodeljuje nagradu za izuzetne zasluge u prevođenju srpske književnosti i širenju srpske kulture u svetu, 2019. godine nagradio je prevoditeljku Đurđu Strsoglavac.

4.2. Naučne rasprave o prevodima

Kad je Gregor Kocijan 1976. godine pripremio spisak *Ivan Cankar na srpskohrvatskom jezičkom području*,⁹⁵ Tone Potokar je zapisao: „Ne rečem, da takile naštevajoci pregledi včasih niso potrebni. Vendar je ne samo lepše, ampak tudi bolj koristno, če so povezani vsaj z deloma kritičnim pogledom na storjeno“⁹⁶ (Potokar 1977, 17). Nekoliko *kritičkih pogleda na učinjeno* u oblasti prevođenja sa/na cen-

⁹² *Zarotitve*

⁹³ *Tišine*

⁹⁴ *Dol, dol*

⁹⁵ *Ivan Cankar na srbohrvaškom jezikovnem območju*

⁹⁶ „Ne kažem da ovakvi nabrajajući pregledi nisu povremeno potrebni. Ali ne samo što je lepše, nego je i korisnije kad su makar delimično povezani sa kritičkim pogledom na učinjeno.“

tralnojužnoslovenske jezike odnosno naučnih rasprava o ovoj temi naravno postoji, na primer: Đ. Strsoglavec (2010) i K. Silaj (2011) bave se prevodima romana *Čefurji, raus!* Gorana Vojnovića na hrvatski (*Čefuri raus!*), srpski (*Južnjaci, marš!*) i bosanski jezik (*Čefuri napolje!*), tj. na ciljne jezike koji su deo polaznog jezika romana, V. Đurić (Djurić 2013) prevodima proze Miljenka Jergovića, analitički pre svega prevodom zbirke *Sarajevski Marlboro*, koji su iste godine objavljeni kod različitih izdavača, T. Pirih (2015) prevodima različitih prevodilaca u antologiji hrvatske kratke priče *Goli grad*⁹⁷ i B. Korošec (2016) prevodima u antologiji bosanske kratke proze *Kraj veka, početak milenijuma*⁹⁸, A. Ptičar (2012) prevodima Dušana Čartera, M. Kovač i S. Puljarević (2019) prevodima crtica Ivana Cankara na srpski, Đ. Strsoglavec (2014) prevodima Kovičevog *Mačka Muri-ja* na hrvatski i srpski, Đ. Strsoglavec i S. Dolžan (2012) prevodima Meše Selimovića, Skendera Kulenovića i Derviša Sušića na slovenački i makedonski, i A. Bračić (2013) prevodima poezije u temeljnim jugoslovenskim antologijama (u svim jezičkim pravcima). Zaključci ovih rasprava u velikoj meri su slični: činjenica da su južnoslovenski jezici srodni jezici, u stvari je otežavajuća okolnost, jer ciljni jezici često čuvaju sintaksičku strukturu i leksiku polazišnih jezika.

5. Zaključak

Može se zaključiti da su u oblasti prevođenja navedenih jezičkih kombinacija „storjeni zelo veliki naponi in da je to izrednega pomena za nadaljnje medsebojno duhovno oplajanje in bogatenje in nenazadnje za dobro sožitje“,⁹⁹ kako je doduše pre pedeset godina napisao G. Kocijan (1972, 98), a posebno važi danas.

Prevodi koji su nastali i objavljeni su tokom nastavnog procesa takođe zaslužuju da budu pomenuti, npr. proza Ferija Lainščeka (2006, 2007) i Janje Vidmar (2013), kao i poezija Brede Slavinec (2013) i Mateja Krajnca (2013) u prevodu studenata slovenistike na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Zagrebu, *Antologija literature Ivana Cankarja s prevodi v tuje jezike*¹⁰⁰ u prevodu studenata slovenistike na stranim univerzitetima (2018), poezija Marije Lovrić *Ga-*

⁹⁷ *Golo mesto*

⁹⁸ *Konec stoletja, začetek tisočletja*

⁹⁹ „Učinjen ogroman napor i da je ovo od izuzetnog značaja za dalje međusobno duhovno oplodavanje i bogaćenje, a i za dobar suživot“

¹⁰⁰ *Antologija književnosti Ivana Cankara sa prevodima na strane jezike*

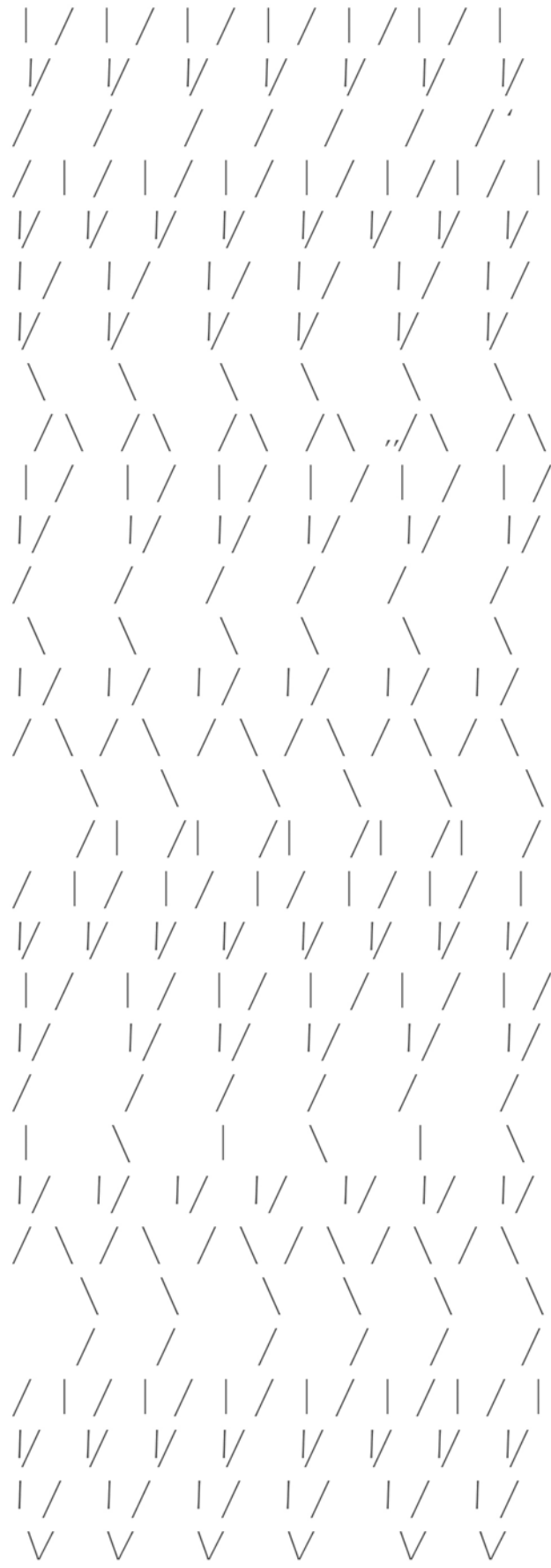
leb u prevodu najviše grupe dopunske nastave slovenačkog jezika u Društvu Slovenaca Kredarica u Novom Sadu (2020), *Sosedovi trdi orehi, prevajalski priročnik*¹⁰¹ sa prevodima odabranih hrvatskih tekstova u prevodu studentkinja kroatistike na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Ljubljani (2012), i na različitim prevodilačkim radio-nicama, npr. *Kaj? Što? Šta? Ča?* na festivalu Grad žena 2006. godine (časopis *Apokalipsa* 2007). U Beogradu je 2006. godine u prevodu studenata slovenačkog jezika sa Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu objavljena zbirka *Desetka: savremene slovenačke priče*, a 2011. godine *Antologija savremene slovenačke poezije* u izdanju Nacionalnog saveta slovenačke nacionalne manjine u Srbiji.

6. Bibliografija

- Balažić Bulc, Tatjana i Vesna Požgaj-Hadži. 2018. „Aktualna vprašanja standardizacije crnogorskog jezika“. U *Beseda premosti čas in prostor: posvećeno Vladimiru Osolniku*, uredile Đurđa Strsglavec i Namita Subiotto, 97–109. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Bibliografija prevoda objavljenih u Jugoslaviji 1944–1959*, I i II. 1963. Beograd: Savez književnih prevodilaca Jugoslavije.
- Bračić, Anja. 2013. *Daj – dam, Na ti go – daj mi go (prevajanje poezije iz srbsko-hrvaškog oziroma hrvaško-srbskog ter makedonskog jezika v slovenski jezik in narobe – prevođenje poezije sa srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrbskog te makedonskog jezika na slovenski i obrnuto)*. Diplomski rad. Univerza v Ljubljani.
- Djurić, Vesna. 2013. *Analiza prevodov dveh kratkih zgodb iz zbirke Sarajevski Marlboro Miljenka Jergovića v slovenščino*. Diplomski rad. Univerza v Ljubljani.
- Kocijan, Gregor. 1972. „Slovensko leposlovje na srbohrvaškom jezikovnem območju (1945–1970)“. *Jezik in slovstvo* 18 (1–2, 3): 47–50, 91–98.
- Korošec, Barbara. 2016. *Analiza prevodov v antologiji bosanske kratke proze: Konec stoletja, začetek tisočletja*. Diplomski rad. Univerza v Ljubljani.
- Kovač, Maja i Sašo Puljarević. 2019. „Izzivi pri prevajanju kratke proze Ivana Cankarja v srbski jezik“. U *Cankar i(n) mi, zbornik radova sa Međunarodne studentske konferencije održane na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Srbija, 8. i 9. 12. 2018*, uredili Maja Đukanović i Darko Ilin, 16–38. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Moder, Janko, ur. 1977. *Ivan Cankar v prevodih*. Zbornik Društva književnih prevajalcev Slovenije. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Pirih, Tina. 2015. *Analiza prevodov kratkih zgodb iz antologije »Golo mesto«*. Diplomski rad. Univerza v Ljubljani.

¹⁰¹ *Komšijski prevodilački problemi - priručnik za prevodioce*

- Potokar, Tone. 1977. „Cankar v srbohrvaščini“. U *Ivan Cankar v prevodih*. Zbornik Društva književnih prevajalcev Slovenije, uredio Janko Moder, 17–20. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Ptičar, Ana. 2012. *Analiza prevodov Dušana Čatra*. Diplomski rad. Univerza v Ljubljani.
- Savremeni književni prevodioci Jugoslavije*. 1970. Beograd: Savez književnih prevodilaca Jugoslavije.
- Silaj, Kristina. 2011. *Čefur v Sloveniji, Janez v Bosni: analiza prevodov romana »Čefurji raus!« Gorana Vojnovića v hrvaščino, srbsčino in bosanščino*. Diplomski rad. Univerza v Ljubljani.
- Stanovnik, Majda. 1987. „Literarni prevod na Slovenskem 1945–1965“. *Primerjalna književnost* 10 (2): 41–52.
- Strsoglavec, Đurđa. 2003. „Slovenska proza v južnoslovanskem prostoru“. U *Slovenski roman*, uredili Miran Hladnik i Gregor Kocijan, 597–613. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Strsoglavec, Đurđa i Mateja Tirgušek. 2003. „Ali imate kaj hrvaškega? Imate li što slovensko? (slovensko-hrvaški/hrvaško-slovenski literarni prevodi v 90. letih)“. U *Zbornik referatov z Drugega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Šmarjeških Toplicah od 5. do 6. aprila 2001*, uredila Vesna Požgaj-Hadži, 193–219. Ljubljana: Oddelek za slavistiko Filozofske fakultete.
- Strsoglavec, Đurđa. 2010. „Še sreča, da je slovenščina (južno)slovanski jezik“. U *Slovanstvo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, uredila Vera Smole, 83–94. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Strsoglavec, Đurđa. 2012. „Pri bližnjih in daljnih južnoslovanskih sosedih“. U *Slavistika v regijah – Koper*, uredila Boža Krakar Vogel, 165–172. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Strsoglavec, Đurđa i Sonja Dolžan. 2012. „Recepcija M. Selimovića, S. Kulenovića i D. Sušića u Sloveniji i Makedoniji“. U *Sarajevski filološki susreti, zbornik radova* 1, 144–163. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- Strsoglavec, Đurđa. 2014. „Stopnja prevedljivosti in stopnja recepcije“. U *Recepcija slovenske književnosti*, uredila Alenka Žbogar, 447–455. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Strsoglavec, Đurđa. 2015. „Recepcija Ive Andrića u Sloveniji“. U *Ivo Andrić – svugdašnji, zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održana 25. studenoga 2005. u Zagrebu*, uredila Jadranka Brnčić, 228–245. Zagreb: HKD Napredak.
- Strsoglavec, Đurđa. 2021. „Dve antologiji dveh poezij dveh pesnikov“. U *Slovenska poezija*, uredila Darja Pavlič, 539–546. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Hronika i prikazi

Kronika in prikazi

Irina Maksimović Šašić

RTS – Radio Beograd Treći program

Beograd, Srbija

irina.maksimovic@gmail.com

Revija *Dani slovenačkog filma* u Beogradu i Srbiji: deset godina postojanja

Kada je 2014. godine istaknuti filmski i televizijski reditelj Dragomir Zupanc došao na ideju da u okviru Društva Slovenaca „Sava“ realizuje svoju viziju o pokretanju manifestacije u cilju predstavljanja i promovisanja slovenačkih autora i upoznavanja šire javnosti u Beogradu (a potom i u Nišu, Pančevu, Kovinu, Boru, Smederevu, Vršcu i Novom Sadu) sa aktuelnim dostignućima slovenačke kinematografije, kao i sa digitalnorestauriranim ostvarenjima iz slovenačke kulturne baštine, iskreno je verovao u njen potencijal, ali i važnost. O tome svedoči upravo decenija postojanja revije *Dani slovenačkog filma* (DSF), koja je u vremenskom okviru od 2015. do 2024. dobila svoj pun oblik, kontekst i značaj: povezala je brojne aktere iz sveta umetnosti i kulture Slovenije i Srbije, izgradila je čvrst most saradnje između dve kinematografije, predstavila sveža filmska ostvarenja i podstakla zanimljive razgovore sa rediteljima i filmskim delatnicima, organizovala susrete producenata i filmskih škola, a ugostila je i visoke predstavnike iz političkih krugova Republike Slovenije. Naime, značaj manifestaciji svojim prisustvom na svečanim otvaranjima dali su: Dejan Židan (nekadašnji predsednik Narodne skupštine Republike Slovenije, koji je prisustvovao četvrtoj reviji), Vesna Humar (državna sekretarka u Kancelariji Vlade Republike Slovenije za Slovence u dijaspori, koja je bila gošća devetog DSF-a), kao i dr Asta Vrečko (ministarka kulture Republike Slovenije, počasna gošća desetog izdanja revije).

Odabrani filmovi glavnog programa DSF-a, koji uređuje Dragoimir Zupanc, reprezentovali su Sloveniju kroz aktuelne društvene teme i promene, istorijske prikaze događaja, literarne adaptacije slovenačkih klasika, ali i kroz filmsku sliku koja je dočarala štimung alpskog područja, kraških fenomena, kao i ambijente primorskih gradića. Pored toga, u okviru glavnog programskog toka našla su se i tri ostvarenja iz ciklusa *Znameniti Slovenci*, odnosno, projekta koji su u okviru Društva „Sava“ pokrenuli Dragomir Zupanc i Vladimir Šojat o značajnim istorijskim ličnostima slovenačkog porekla koje su u Beogradu i Srbiji ostavile dragocen trag. Publika je na DSF-u imala priliku da pogleda ostvarenja „Rešetari sa Crvenog krsta“ (u okviru šeste revije), film o Edvardu Rusjanu (na devetom DSF-u), kao i kratki dokumentarac „Ita Rina – Diva iz Divače“ (na desetom DSF-u).

Od 2015. godine, kada je u Jugoslovenskoj kinoteci u Beogradu održano inauguracijsko izdanje (a Kinoteka je vremenom postala i domaćin ove manifestacije!), revija DSF razvijala se i kroz bogat prateći program. Naime, na tematski koncipiranim tribinama i okruglim stolovima, koje uređuje dr Ivana Kronja, vođeni su inspirativni razgovori u kojima su učestvovali filmski stručnjaci iz Slovenije i Srbije, a između ostalih, obuhvaćene su teme: *Slovenačka kinematografija i ženski likovi u filmu*, *Književnost i film*, *Filmska muzika*, *Od filmskog scenarija do filmskog dela*, *Antigona na filmu i u teatru*, *Stil i manirizam u filmskoj fotografiji* i druge. Poreg toga, od 2017. DSF raste i oblikuje se na još jednom nivou: kroz prateći program nazvan DSF+, koji su inicirali Igor Stanojević i Vladimir Šojat, a koji pred gledaoce donosi drugačiji pogled na slovenačku kinematografiju. Naime, fokus je usmeren na kratke igrane, dokumentarne, eksperimentalne, alternativne i animirane filmove profesionalnih slovenačkih autora, ali i studenata, a koji su se beogradskoj publici pokazali kao veoma zanimljivi, prvenstveno zbog kvaliteta, ali i zbog toga što ove filmove publika retko ima priliku da vidi na drugim festivalima.

Tokom prvih deset godina u okviru DSF-a realizovane su izložbe i obeleženi jubileji posvećeni filmskim autorima i stvaraocima ili samim filmovima, među kojima su se našla imena Dušana Milaveca, Ivana Beleca, Franca Štiglica, Jožeta Babiča, Karpa Aćimovića Godine, Vitomila Zupana, Živojina Pavlovića, Teodora Lorenčića, Ivana Marinčeka, kao i velikana slovenačke književnosti – Ivana Cankara, čija je stogodišnjica smrti obeležena na četvrtom DSF-u. Ovoj plejadi stvaralaca pridružuje se i jedna žena koja direktno povezuje Sloveniju i Srbiju. Reč je o Iti Rini, jednoj od najlepših i najprimeće-

njih glumica na prelazu iz nemog u zvučni film, koja je žrtvovala holivudsku karijeru zbog beogradske ljubavi, a čija je 45. godišnjica smrti obeležena na jubilarnom, desetom DSF-u.

Publici i medijima posebno su bile prijemčive prve, svečane večeri DSF-a zbog toga što su revije otvorali istaknuti filmski umetnici i delatnici iz Slovenije i Srbije: Slobodan Šijan, Svetozar Cvetković, Vanja Ejdos, Milena Pavlović, Želimir Žilnik, Nikola Kojo, Jure Ivanušić i drugi. Pored toga, vredan pažnje bio je i čin svečane predaje trinaest originalnih kopija slovenačkih igranih filmova (među kojima su „Kekec“, „Trst“, „Naš auto“, „Balada o trubi i oblaku“ i drugi), koji su od 1968. bili pohranjeni u Jugoslovenskoj kinoteci. Na otvaranju sedme revije DSF, 8. decembra 2021. godine, direktor Jugoslovenske kinoteke Jugoslav Pantelić svečano je predao simboličnu rolu filmske trake dr Bojanu Cvelfaru, direktoru Arhiva Republike Slovenije.

Kao zaštitni znak DSF-a, svako izdanje pratili su i plakati, vešto dizajnirani kao autentični umetnički radovi inicirani željom da vizuelno ilustruju odabrane slovenačke istorijske i savremene ličnosti iz sveta filma, ali isto tako osmišljeni da dočaraju 'duh' revije i njegovu posvećenost slavljenju filmske umetnosti. Za njihovu realizaciju bili su zaduženi Ivan Jocić (do 2021) i Desanka Stefanović (od 2022. godine).

U prvoj deceniji revija DSF je, s jedne strane, napravila prvu interkulturalnu razmenu u oblasti sedme umetnosti nakon deintegracije Jugoslavije i profilisala se kao najvažnija slovenačka kulturna manifestacija u Beogradu i Srbiji, a s druge, produbila je bliskost i saradnju među udruženjima Slovenaca u Srbiji. Već deceniju DSF ima dragocenu podršku od Kancelarija za Slovence u zemlji i inostranstvu (Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu), Slovenačkog filmskog centra, Slovenačke kinoteke i Ministarstva kulture Republike Slovenije, Jugoslovenske kinoteke, Ambasade Republike Slovenije u Beogradu, Ministarstva kulture Republike Srbije, Filmskog centra Srbije, Udruženja filmskih umetnika Srbije, kao i sponzora koji su prepoznali vrednost i važnost održavanja DSF-a. Svojim volonterskim angažovanjem u organizaciji i promovisanju DSF-a velika uloga pripada članovima i prijateljima Društva „Sava“, kao i studentima slovenačkog jezika sa Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu koji su realizovali prevode filmova i propratnih tekstova za DSF.

Osvrt na jubilarno 10. izdanje DSF-a

Održana od 10. do 14. maja 2024. u Jugoslovenskoj kinoteci u Beogradu, deseta revija bila je jedinstvena zbog toga što su uz retrospektivu odabranih filmova slovenačkih autora od nastanka manifestacije do jubilarnog izdanja program ulepšale i tri premijere prikazane prve revijske večeri. Dokumentarac Vladimira Šojata o Iti Rini, istaknutoj glumici koja je preminula upravo 10. maja 1979. godine, na dan svečanog otvaranja revije, bio je svojevrsan omaž ovoj

Organizator	Pokrovitelj	Partneri	Sponzori	Medijski prijatelji	Medijski partneri

umetnici poreklom Slovenki, koja je tokom karijere napravila niz portreta jakih i aktivnih žena koje sudbinu drže u sopstvenim rukama, a ujedno pokazujući kroz njih i svoj dinamični temperament. Upravo je ovo ostvarenje bilo nadahnjujuće i za dizajnersko rešenje za jubilarnu reviju, pa je i na samom plakatu približena lepota i ljupkost ikone evropskog filma koja je pobrala veliki uspeh krajem dvadesetih i početkom tridesetih godina prošlog veka. Potom, zanimljivim i inspirativnim susretom profesora sa Akademije za pozorište, radio, film i televiziju iz Ljubljane (Akademije za gledališče, radio, film in televizijo – AGRFT) i Fakulteta dramskih umetnosti iz Beograda (FDU) inicirana je saradnja između dve visokoškolske institucije, dok su tribinom na temu *Prilozi za istoriju slovenačkog filma* obuhvaćeni raznovrsni aspekti istorijske i savremene slovenačke kinematografije.

Kao uvod u glavni tok prve revijske večeri, u petak 10. maja od 18 časova premijerno je prikazan dokumentarac „Milko Bambič: U procesu stvaranja“ Radovana Čoka, u kojem je reditelj predstavio Bambičevu svestranu umetničku ličnost kao slikara, ilustratora, poliglota, pronalazača, likovnog kritičara, pisca i pionira slovenačkog stripa i karikature. Po završetku projekcije usledio je svečani koktel, na kojem su prisustvovali dr Asta Vrečko, ministarka kulture Republike Slovenije, članovi diplomatskog kora, brojne zvanice iz sveta umetnosti i kulture, kao i mediji iz Srbije i Slovenije. Uz melodije slovenačkih šlagera i prepoznatljivih muzičkih tema iz kulturnih slovenačkih filmova, u funkciji stvaranja svojevrsnog 'zvučnog ambijeta', nakon koktela u holu Jugoslovenske kinoteke, usledilo je otvaranje izložbe autorskih fotografija Irene Herak, savetnice za kulturu i medije u Ambasadi Republike Slovenije u Beogradu, sa odabranim radovima zabeleženim na prethodnim izdanjima revije DSF. Od samog početka Irena Herak je doprinosila vizuelnoj prepoznatljivosti manifestacije, jer je svojom kamerom davala snažan umetnički pečat snimajući ličnosti, događaje i susrete umetnika. Izložbu je otvorio istaknuti slovenački reditelj Bojan Labović, umetnički direktor Festivala slovenačkog filma u Portorožu, a uz njega govorili su i Dragomir Zupanc i autorka.

Nakon izložbe upriličeno je i zvanično otvaranje jubilarne revije DSF. Prisutnima i gostima obratili su se: njegova ekselencija gospodin Damjan Bergant, ambasador Republike Slovenije u Beogradu, i dr Asta Vrečko, ministarka kulture Republike Slovenije. Ona je posebno naglasila kako: „Dani slovenačkog filma predstavljaju izuzetno kvalitetan kritički i sadržajno zaokružen program odabranih

poglavlja iz istorije slovenačkog filma“, istakavši da je važno da se „kulturna saradnja Srbije i Slovenije gradi kroz filmsko stvaralaštvo. Film je najrasprostranjeniji i najprepoznatljiviji izraz savremene umetnosti, povezuje slovenačku reč i internacionalno stvaralaštvo, briše granice i stvara nove sinergije u prostorima gde su važni talenat, znanje i strast za stvaranjem – za filmom.“ Uz topao prijem i reakcije prisutnih, Saša Verbič, predsednik Društva „Sava“ i Nacionalnog saveta slovenačke nacionalne manjine u Srbiji, u znak zahvalnosti za podršku manifestaciji poklonio je ministarki skulpturu vajara Ivana Gračnera. Najviše priznanje Društva „Sava“ – Zlatnu plaketu – Verbič je darovao Jugoslavu Panteliću, direktoru Jugoslovenske kinoteke. Slovenački glumac, reditelj i muzičar Jure Ivanušič reviju je proglasio otvorenom.

Nakon premijernog prikazivanja filma Vladimira Šojata „Ita Rina – Diva iz Divače“ usledila je još jedna premijera: dokumentarac „Uhvaćeni na izvoru – Slovenačka deca Lebensborna“ Maje Vajs (Weiss). U ovom potresnom svedočanstvu rediteljka prati poslednje preživle žrtve nacističkog rasnog eksperimenta, programa Lebensborn, koji je osnovao Hajnrih Himler u cilju proširivanja arijevske rase.

Narednog dana, u subotu 11. maja od 11 časova u Jugoslovenskoj kinoteci održana je obimna tribina na temu *Prilozi za istoriju slovenačkog filma*, koju je priredila i moderirala dr Ivana Kronja, a učesnici su bili: Aleksandar Saša Erdeljanović, doc. dr Maja Vasiljević, prof. Radenko Ranković, Dejan Dabić, Bojan Labović, Matevž Jerman, Jovan Marković, Anja Branko, Veronika Zakonjšek i Ana Vučković Denčić. Istog popodneva u Jugoslovenskoj kinoteci prikazana su dva filmska ostvarenja: kratki dokumentarac „Luka Mars“ Maura Lainščka i igrani film „Ples na kiši“ Boštjana Hladnika, digitalno restauriran film iz 1961. godine, koji se ubraja među najbolje filmove slovenačke kinematografije, a u kojem se autor bavi i krizom identiteta, prolaznošću i anksioznošću, koja se na strukturnom nivou manifestuje u preplitanju subjektivne i objektivne stvarnosti. Iste večeri na programu su bili i filmovi „Bik“ Bojana Labovića i „Besne lisice“ Borisa Jurjaševića.

U nedelju, 12. maja od 11 časova održana je tribina i susret profesora AGRFT i FDU s ciljem povezivanja i razgovora o budućoj saradnji. Domaćini tribine, ispred Društva „Sava“, bili su Vladimir Šojat i vanredni profesor Dino Dolničar, a pored njih, u konstruktivnim razgovorima učestvovali su gosti sa AGRFT-a iz Slovenije: doc. Miha Jaramaz (šef Katedre za zvuk), doc. Martin Srebotnjak (šef Katedre

za režiju), vanredni profesor Simon Tanšek (šef Katedre za kameru), kao i gosti sa FDU, profesori i docenti: Vanja Šibalić, Branko Suić, Aleksandar Jačić, Nenad Popović i Milan Stojanović. Razgovoru je prisustvovala i rediteljka Sonja Đekić, saradnica na projektu Kino Aktiv, koji je pokrenulo Društva „Sava“. Istog dana usledile su inspirativne radionice: „Zvuk na filmu“, koju su vodili doc. Miha Jaramaz i vanredni profesor Dino Dolničar, kao i „Stilizacija fotografije na igranom filmu“, koju je priredio vanredni profesor Simon Tanšek.

U popodnevним i večernjim terminima publika je imala priliku da pogleda četiri ostvarenja: najpre kratki dokumentarac „Alchajmer kafe“ Martina Drakslera, a potom i film „Muzika je vremenska umetnost 3: LP Laibach“ Igora Zupea. Ovaj zanimljivi slovenački reditelj kroz žanr LP (long play) filma upoznaje gledaoce sa prvim zvanično objavljenim albumom grupe Lajbah 1985. godine u Jugoslaviji. Drugi deo filmske večeri ispunila su ostvarenja „Anja Ganja“ Petra Bizjaka, kao i film „Neću više da budem luzerka“ Urše Menart, jedne od najperspektivnijih slovenačkih rediteljki mlađe generacije.

U ponedeljak, 13. maja, u okviru glavnog programa DSF prikazana su četiri filma: dva dokumentarca „Granice“ Damjana Kozolea i „Priča o Savi“ Rožlea Bregara, kao i dva igrana filma različitih žanrovskih određenja: komedija „Fontana“ Gorana Vojnovića i drama „Priče iz kestenove šume“ Gregora Božiča. Kao i na prethodnim, i na jubilarном izdanju revije projekcije filmova pratili zanimljivi razgovori autora i/ili aktera sa publikom.

Poslednji dan revije odvijao se u Jugoslovenskoj kinoteci (u Kosojskoj 11), a bio je ispunjen projekcijama specijalnog programa studentskih filmova u izboru AGRFT, a potom i prikazivanjem najboljih filmova sa prethodnih izdanja programa DSF+ u izboru Vladimira Šojata. *The Best of DSF+* obuhvatio je ostvarenja: „Kazneni udarac“ Roka Bičeka, „Žurnali 670 – Crvene šume“ Nike Autor, „Poslednji dan Rudolfa Ničea“ Blaža Kutina, „Kadriranje Saterlanda“, čiju režiju potpisuju Matjaž Jamnik i Gaja Naja Rojec, „Upad“ Matevža Jermana i Nika Novaka, kao i film „Tako se završilo leto“ Matjaža Ivanišina.

Tatjana Vučajnk

Alpen-Adria-Universität Klagenfurt

Institut für Slawistik

Austria

tatjana.vucajnk@aau.at

Didaktični komplet za učenje slovenščine: *Čebelice letijo in pravljice spregovorijo*

Dvojezično učno gradivo za učence in učenke slovenščine kot (prvega), drugega ali tujega jezika je namenjeno poučevanju slovenščine v starostno in jezikovno heterogenih skupinah (kombiniranih skupinah oz. razredih) v zamejstvu in po svetu. Pri uporabi v razredu sta v ospredju individualizacija in notranja diferenciacija, saj si želimo, da vsak učenec in učenka nadgrajuje svoje jezikovno znanje slovenščine (ter razvija literane in medkulturne kompetence v slovenščini); hkrati pa je pouk za učence zanimiv, živahen in igriv. Učno gradivo je tridelni didaktični komplet, ki ga sestavljata dvojezična (slovensko-nemška) čitanka z naslovom *Pravljisanica*, dvojezični priročnik za učitelja z naslovom *Čebelice letijo in pravljice spregovorijo* ter igralne kartice.

Učno gradivo je zasnovano tako, da je prvi del priročnika za učitelja (*Čebelice letijo in pravljice spregovorijo*) v slovenščini, drugi del priročnika pa v nemščini, jezika tako delujeta samostojno; igralne kartice (slikovne, besedne oz. besednozvezne, besedilne) pa so le v slovenščini. V čitanki *Pravljisanica* sta jezika postavljena sledeče: na desni strani je slovenščina (desna stran je v knjigi vedno tista, ki »se prva bere oz. je prednostna«), na levi pa nemščina (izjema so stripi, kjer so nemški prevodi v svetlejšem tisku podani ob robu besedila). V čitanki so pravljice predstavljene v treh oblikah zapisa, in sicer v obliki stripa, slikopisa in zgobe brez ilustracij.

Osnova za izdelavo igralnih kartic (v nadaljevanju za posamezni sklop igralnih kartic uporabljamo poimenovanje čebelica) so bile *Slovenske ljudske pravljice (in ena nemška) v stripu* Matjaža Schmidta, ki so izšle pri Založbi Mladinska knjiga leta 2009. V gradivu je podan izbor osmih pravljic: *Zakaj ima zajček kratek rep*, *Kako je rusica pregnala*

Mujo Karotovo, O šivilji in škarjicah, Zlatorog, O mladeniču, ki bi rad strah poznal, Palček, Deklica veka, Sveti Miklavž in parkelj. Igralne kartice so že v osnovi pripravljene v velikosti, da se lahko vložijo v plastificirano igralno podlogo, po kateri se usmerja mini robota čebelico (Bee-Bot®). (Poimenovanje čebelica zato, ker je robot podoben čebelici). Učenje jezika z vključevanjem IKT tako postaja igrivo, živahno in medpredmetno. *Pravljiisanico* in igralne kartice pa se lahko uporablja tudi brez robota čebelica in plastificirane podloge.

Učno gradivo je nastalo v sodelovanju s študentkami pedagoške smeri slovenščine na Inštitutu za slavistiko Univerze v Celovcu, in sicer: Karin Anwander, Larissa Dumpelnik, Anja Kregar, Beate Kristan, Julia Spitzer. Priročnik, čitanko in igralne kartice oz. komplet lahko naročite pri Pavlovi hiši: office@pavelhaus.at

<i>Učno gradivo: Pravljiisanica, Čebelice letijo in pravljice spregovorijo, igralne kartice</i>	<i>Robot čebelica (Bee-Bot®)</i>	<i>Plastificirana igralna podloga, v katero se vstavljajo igralne kartice</i>
		

Slika 1: Didaktični komplet z robotom čebelica in plastificirano igralno podlogo
(Foto: lastni arhiv)

Слободан Новокмет

Институт за српски језик САНУ

Београд, Србија

slobodan.novokmet@isj.sanu.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0002-8525-5680>

О пројекту „Јавни дискурс у Републици Србији“

Научни пројекат „Јавни дискурс у Републици Србији“, под покровитељством Фонда за науку и програма ИДЕЈЕ, реализује истраживачки тим Института за српски језик САНУ, уз учешће сарадника са Филолошког факултета Универзитета у Београду и Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. Већ трећу годину чланови тима баве се истраживањем медијског, политичког и језика друштвених мрежа да би показали савремено стање у српском језику анализирајући га са аспекта различитих лингвистичких дисциплина и узимајући у обзир све језичке нивое, од акцената до синтаксе, да би испитали шта је у њему ново и креативно, али и које речи и фразе могу бити употребљене за исказивање и (зло)употребу моћи, уверавање, преговарање, убеђивање, па чак и манипулисање.

Програм ИДЕЈЕ досад је највећи и најкомплекснији конкурс за финансирање научних истраживања који расписује Фонд за науку на који је укупно, током 2020. године, конкурисало више од 9.000 истраживача из 202 научно-истраживачке организације са 917 предлога пројеката. У оквиру тог програма финансира се укупно 105 различитих пројеката из најразличитијих области науке, а на коначној листи одобрених пројеката нашао се и пројекат Института за српски језик САНУ „Јавни дискурс у Републици Србији“.

На основу различитих пројектних задатака који су за ове три године предузети, чланови пројектног тима покушали су да одговоре и на питања: Колика је моћ јавне речи? Где се крије манипулативни и убеђивачки потенцијал језика? Зашто

је важно ко шта изговара или пише у јавном простору? Шта у јавном говору спада у норму српског језика а шта не? Одакле нам нове речи и шта оне значе? Има ли говора мржње у нашим медијима и како се он испољава? Како се језичка и говорна култура могу унапредити? Нека од питања којима се пројекат бави покривају и анализу специфичних језичких феномена који произлазе из комуникације на друштвеним мрежама, испитивање начина на које се језик користи за изражавање моћи, убеђивање и манипулацију у различитим контекстима (политичким, медијским, социјалним), али и критичког разматрања актуелних језичких тема, као што је тзв. родно осетљив језик.

Као један од најважнијих резултата овог пројекта издвојили бисмо конференцију одржану 1. новембра 2024. у Институту за српски језик САНУ под називом „Јавни дискурс у Србији“. На конференцији је изложено 26 реферата, а уживо и преко платформе Зум учествовало је укупно 30 учесника из Београда, Новог Сада, Крагујевца, Ниша, Бањалуке и Никшића. Конференцијом су покривене различите теме употребе језика у јавном дискурсу, од морфолошких, синтаксичких и ортоепских питања у медијима, преко правописних, стилских и др. језичких особености интернет портала до тема обликовања јавног мњења кроз (зло)употребу различитих језичких и комуникационих модела.

Током трајања пројекта предузет је читав низ других активности и окупљања језичких стручњака око различитих питања. Једна од учесталих активности била је и организација округлих столова на којима су се јавно разматрала многа актуелна језичка питања и теме, између осталог преко платформе Зум одржан је 28. новембра 2022. године округли сто под називом „Језик медија данас“, на коме представљањем 13 реферата могло чути како се на пример одређена језичка средства користе у конкретном друштвено-политичком контексту, не би ли се у јавном мњењу створила одређена слика или пренела извесна порука чији циљ иде и ка усмеравању јавности према одређеним ставовима (укључујући ту и теме о томе како су медији извештавали о мигрантској кризи, алтернативној медицини, еколошким протестима, насиљу над женама и др. или како се у јавности манипулише синтагмама „економски тигар“ или „породичне вредности“). Други округли сто „Језик медија данас“ одржан је на Филозофском факултету

у Косовској Митровици 14. марта 2023. године и на њему је изложено шест реферата, а теме су се кретале од употребе англицизама, проблема са превођењем, акцента у медијима па све до опште слике језичке културе у медијима данас, пре свега у нашој јужној покрајини. У Косовској Митровици, у оквиру манифестације „Март – месец српског језика“, 26. марта 2024. године одржана је и радионица под називом „Нове речи у медијима“ за заинтересоване ученике из Косовске Митровице. Присутствовало јој је преко 30 ђака, који су имали прилике да кроз практичне вежбе, истраживачки рад, разговоре и дебату уче о новим речима у српском језику.

У оквиру пројекта „Јавни дискурс у Републици Србији“ развијане су и конкретне дигиталне алатке које могу да се користе за изучавање језика, као и за израду лексикографских дела. Тако је у оквиру пројекта креиран и веб-корпус *Serbian Web Corpus PDRS 1.0*, понајвише у сарадњи са др Филипом Васершајтом из Института за славистику и хунгарологију Универзитета Хумболт у Берлину, а у питању је најсавременији и други највећи корпус српског језика до сада – садржи 454.187 текстова, 31.401.284 реченица и 715.419.977 токена. Напореда са развојем корпуса, будућим корисницима приређена је и тродневна радионица на којој су полазници, кроз конкретне примере и вежбе, научили како да ефикасно претражују овај корпус по различитим упитима за широк спектар језичких истраживања, од морфолошких до синтаксичких. Такође, као један од пројектних задатака постављена је израда *Речника нових речи у српском језику*, намењеног језичким стручњацима, али и свима заинтересованима за језичка питања. У оквиру пројекта изаћи ће три свеске овог речника, а пописивањем нових речи у овим речницима омогућава се увид у промене у лексичком (и творбеном) систему српског језика, пружа се могућност да се прати степен узуализације нових речи, обезбеђује се грађа за различита лингвистичка истраживања и прате промене које доводе до обогаћивања српског лексичког система. До краја пројекта очекује се реализација и једног практичног језичког приручника под називом *Језичка култура у јавном дискурсу Србије*. Све свеске речника, линк до корпуса ПДРС 1.0, као и више научних и стручних радова објављених за време реализације овог пројекта, доступни су свима преко сајта javnidiskurs.rs.

Осим научницима који се баве начином обликовања мисли (лингвистима, психолозима, социолозима), практични резултати овог пројекта могу послужити готово свима у јавном простору, свима који говоре и пишу у медијима и за медије, али и онима који се обраћају ужем кругу својих пријатеља или истомишљеника на друштвеним мрежама, а основна предност постојања пројекта као што је „Јавни дискурс у Републици Србији“ јесте дубље разумевање динамике савременог српског језика и његове улоге у медијима и на друштвеним мрежама. Циљ оваквог истраживања јесте и могућност идентификовања стратегија комуникације које обликују јавни дискурс, чиме се подстиче критичко разматрање о језику у свакодневној употреби, али се и пружају говорницима различити конкретни алати помоћу којих могу дубље да сагледавају различите аспекте језичког развоја и употребе.

Smiljka Isaković

Beograd, Srbija

smilkais@gmail.com

Tiha voda bregove dere: Zlatan Vauda – 100 let rojstva¹

Glasbeno uredništvo Kulturnega centra Beograda – Ljubica Solunac in Damjana Njegić – že leta oblikuje in izvaja uspešne programe izven standardnega, uveljavljenega beograjskega repertoarja. Z veliko neutrudnega dela in predanosti sta poskrbeli, da so njihovi programi vedno zelo dobro obiskani in dobro sprejeti. Ker je Svečana dvorana Mestne skupščine prepovedana za klasično glasbo, kar je velika škoda, koncerti potekajo v Galeriji Artget in drugih dovoljenih prostorih. V okviru cikla *Jubileji skladateljev* je bil v tem prostoru organiziran zasnovan in umetniško premišljen koncert, posvečen stoletnici rojstva Zlatana Vaude, skladatelja, dirigenta in pedagoga, ki je pustil trajen pečat v beograjski glasbi. Namreč, kot piše v programu, je Vauda s svojim delom in skrbjo za mlade pomembno vplival na kulturno življenje Beograda in nekdanje Jugoslavije. Skrb za otroke je ostala v središču njegovega vseživljenjskega angažmaja, saj je spoznal, da lahko energija, vložena v podporo mladim, da bi jim zagotovili oporo, vodstvo pa tudi navdih, lahko da najboljše rezultate v razvoju in napredku celotne družbe. Danes, morda bolj jasno kot kdaj koli prej, vidimo, kako prav je imel Vauda. Kot priznanje Vaudove brezčasne vrednosti je bila leta 2014 ustanovljena listina Zlatan Vauda, ki se podeljuje na Otroški glasbeni svečanosti v Otroškem kulturnem centru Beograd, za najboljšega solo pevca ne glede na starostno kategorijo.

Tiho in skromno, z neskončno energijo perfekcionista, je Vauda 40 let delal kot dirigent, umetniški vodja in producent otroškega zbora RTV Beograd, s katerim je dosegel izjemne rezultate, osvojil številne

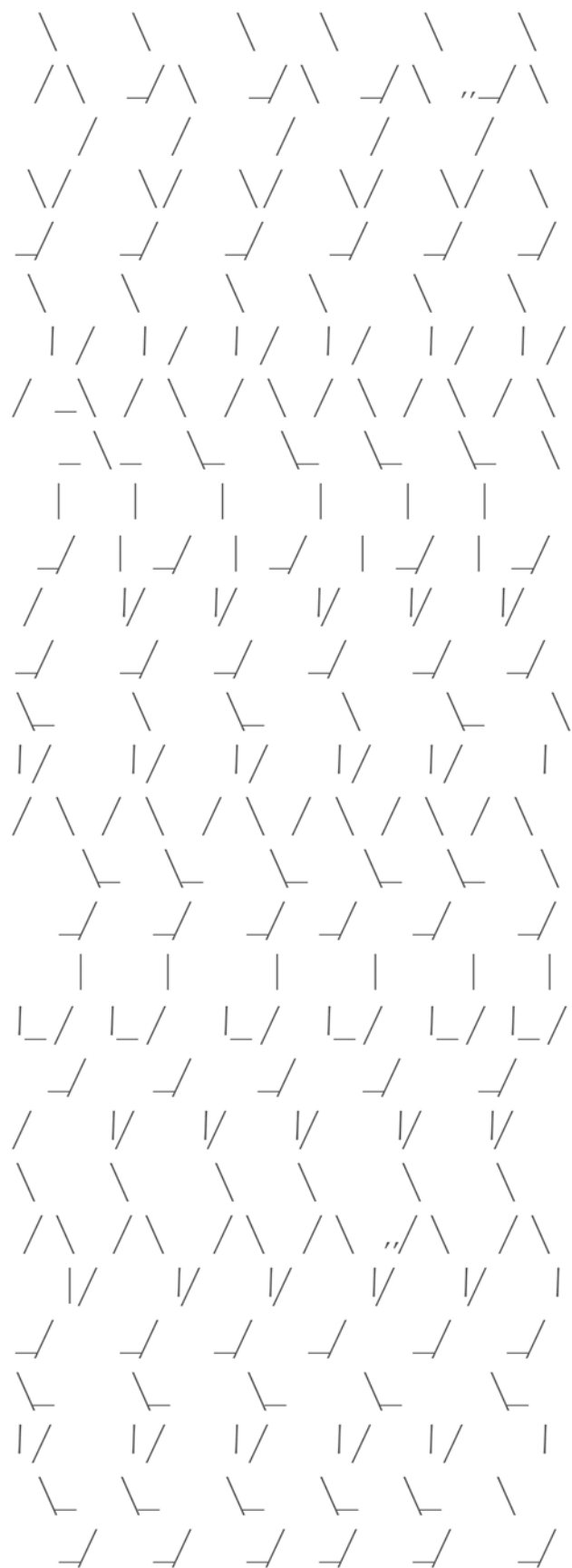
¹ Besedilo je z naslovom *Tiha voda breg roni: Zlatan Vauda – sto godina od rođenja* bilo objavljeno v reviji *Pečat* (Kultura, št. 790, 08. 12. 2023). Zahvaljujemo se glavni in odgovorni urednici *Pečata* Ljiljani Bogdanović in avtorici Smiljki Isaković za soglasje, da se besedilo prevede v slovenski jezik in objavi v *Sloveniki* 10.

nagrade doma in v tujini ter vzgojil številne bodoče glasbenike. To obdobje otroškega zbora velja za zlato dobo ansambla. Veliko je sestavil zanje. Leta 1957 je po najbolj domoljubni pesmi Branka Ćopića *Ježeva hišica* napisal prvo otroško opero v nekdanji Jugoslaviji. Kot odličen učenec Marka Tajčevića pa se je ukvarjal tudi z drugimi žanri. Njegov opus obsega skoraj 300 del, med katerimi so najštevilnejša zborovska dela. Napisal je okoli 70 skladb za otroške zборе, skoraj toliko raznolikih priredb ljudskih pesmi, pa tudi veliko število skladb za mešane zборе. Skladal je godalne kvartete, klavirske trie (*Seanse*), dela za klarinet (*Aforizmi* in *Sonata brevis*), flavto, pihalne kvintete (*Pastele*) ter številne solistične pesmi in cikle za glas in klavir. Izvirna in cenjena v času nastanka, še danes, z izjemno toplino glasbenega izraza in pogosto filozofsko tragičnostjo, se njegova dela redko pojavljajo v koncertnem repertoarju. Nihče jih ne more podpreti.

Po uvodni predstavitvi Teodore Trajković o življenju Zlatana Vaude, po poreklu Slovenca, po izbiri Jugoslovana, Beograjčana s svojim delom, je bil izveden koncert izbranih komornih del, da ne bi bila pozabljena in da bi morda navdihnila organizatorje, da v prihodnosti izvedejo večje in kompleksnejše skladbe. Dva stavka iz *Male suite* in *Enkolpije za klavir* je izvedla pianistka Ana Simonuti, ki jo žal redko slišimo na naših koncertnih odrih, vendar je to skladbo pogosto izvajala v tujini. Kompleksno fakturo in pogosta sprememba razpoloženja je Ana Simonuti prinesla mirno, s čudovitim tonom in skrbno premišljeno agogiko. *Sonata Brevis* za klarinet in klavir, Vaudino najbolj izvajano delo, napisano za klarinetista Ernesta Ačkuna, slovenskega sonarodnjaka, sta izvedla Mihailo Samoranin pianistka Jasmina Raković. Ta sonata je zvenela duhovito, veselo, optimistično in igrivo, tako sveže, kot da bi bila napisana včeraj. Izjemno sodelovanje obeh instrumentov. Dve skladbi za flavto in klavir (*Žalostna pesem – ljudska pesem iz Pomurja*, in *Igra*) sta pravilno izvedli mlada flavtistka Rezeda Grunčevski in njena korepetitorka s Fakultete za glasbo Meri Bojić Radojčić. V fragmentarno-nepovezanih in za soliste nehvaležnih *Dialogih za oboe in violončelo* smo slišali Neveno Majdevac (oboa) in Đorđa Miloševića (violončelo), ki sta se mojstrsko izborila z vsemi težavami tako odprte in svobodno zasnovanog predložka. Poetični zvok oboe je dopolnjeval plemenit in zveneč zvok violončela, v dialogih brez tempa. Vse je bilo tekoče in poetično. Za koncec, *Seanse III, za mezzosopran in klavirski trio*, na besedilo *Starinskega soneta* Gustava Krkleca. Pianistki Jasmini Raković in violončelistu Miloševiću sta se pridružili violinistka Mila Smiljković in mezzosopranistka Nataša Rašić. Depresivni verzi ... in vse to je nič ... so dobili tragično noto skozi navdihnjeno in ekspresivno izvedbo vseh, še

posebej vokala, na katerem je ležala vsa teža besedila. Vendar pa lahko na koncu predora vidite luč in vendar je nekaj ... in tu spada tudi glasba. V galeriji Artget smo bili priča dostojanstvenemu in umetniško vrhunskemu umetniškemu dejanju, opomniku, da ima vse svoj konec, glasba pa ne.

V slovenščino prevedel študent Andrej Tošić

Beleške o autorima

Podatki o avtorjih

Prof. dr **Aleksander Bjelčevič**, vanredni profesor za področje slovenačke književnosti na Slovenistici ljubljanskega Filozofskega fakulteta, diplomirao iz slovenačkog i filozofije, doktorirao iz književnosti slovenačke »moderne«. Predavateljsko i istraživačko se bavi slovenačkom književnošću od srednjeg veka do početka 20. veka, pitanjima književnosti i etike, literarnog vrednovanja a pre svega sa teorijom i istorijom stiha (od srednjeg veka do rock muzike), bio je slovenački saradnik međunarodnog istraživačkog tima za uporednu metriku slovenskih naroda (Słowiańska metryka porównawcza) sa sedištem u Varšavi, kojeg su krajem 60-ih osnovali Maria Renata Mayenowa in Roman Jakobson u kojem je bio po jedan ili dva predstavnika iz Poljske, Češke, Srbije (Svetozar Petrović i kasnije Mirjana Stefanović), Slovenije, Makedonije ili Bugarske, Rusije i kasnije još Ukrajine. Međunarodne konferencije, predavanja u inostranstvu, još jedan međunarodni projekat, urednik revije *Jezik in slovstvo* i slično.

Prof. dr. **Silvija Borovnik** je profesorica za slovensko književnost na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Raziskovalno se ukvarja zlasti s sodobno slovensko prozo in z dramatikom, s posebno pozornostjo pa se posveča ustvarjalnosti slovenskih književnic, pa tudi slovensko-avstrijskim/nemškim in slovensko-poljskim literarnim stikom. V zadnjem desetletju se je ukvarjala s problematiko večkulturnosti in medkulturnosti v književnosti. Objavila je več znanstvenih člankov in monografij, npr. *Pišejo ženske drugače?* (1995), *Študije in drobiž* (1998), *Pripovedna proza v Slovenski književnosti III* (2001, ur. Jože Pogačnik), *Slovenska dramatika v drugi polovici 20. stoletja* (2005), *Književne študije – o vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji* (2012), *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti* (2017) in *Ugledati se v drugem. Slovenska književnost v medkulturnem kontekstu* (2022).

Mr. **Urh Ferlež** (Celje, 1998) je na Filozofski fakulteti v Ljubljani končal magistrski študij slovenščine, francoščine in umetnostne zgodovine. Diplomiral in magistriral je iz slovenske izseljenske književnosti in slovensko-francoskih literarnih stikov s poudarkom na življenju in delu Vladimira Kaučiča – Jeana Vodaina. Od letošnjega septembra (2024) je zaposlen kot asistent na Inštitutu za slavistiko Univerze Karla in Franca v Gradcu, kjer je tudi doktorski študent. Fokus njegove doktorske raziskave je na podobi domovine, kot se kaže v delih izbranih slovenskih izseljenskih avtorjev in avtoric. Raziskovalno ga zanimajo tudi literarni stiki slovenske književnosti s tujino (predvsem francosko-slovenski literarni stiki), imagologija slovenske književnosti in slovenščina kot drugi in tuji jezik, ki jo občasno poučuje.

Dr **Smiljka Isaković** magistrirala je dva instrumenta: klavir na FMU u Beogradu i Konzervatorijumu „Čajkovski“ u Moskvi, i čembalo na Kraljevskom Konzervatorijumu u Madridu. Doktorirala je na primeni menadžmenta u muzičko-scenskim umetnostima, čime se aktivno bavi u cilju plasiranja klasične muzike. Nastupala je širom Evrope, u SAD, Južnoj Americi, na Islandu i Kubi. Snimila je nekoliko nosača zvuka za izdavačke kuće u zemlji i SAD, a njeni audiovizuelni snimci nalaze se u medijskim kućama u zemlji i inostranstvu. Autorka je tekstova za različite medije, i nekoliko knjiga. Zastupljena je najznačajnijim inostranim enciklopedijama i leksikonima muzike. Od 2010. godine nalazi se na listi evropskih eksperata za EACEA/ ERASMUS programe u kulturi Evrope. Dobitnica je značajnih međunarodnih i domaćih nagrada i priznanja. Nagrada za Životno delo Udruženja muzičkih umetnika Srbije dodeljena joj je 2019. godine. Nosilac je Nacionalnog priznanja za vrhunski doprinos u oblasti *kulture* Srbije.

Dr. **Alenka Jensterle Doležal** je slovensko-češka znanstvenica, pesnica in prozaistka, ki živi na Češkem. Leta 1983 je diplomirala iz slovenščine, primerjalne književnosti in filozofije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, magistrirala je iz slovenske književnosti (1989) in na isti fakulteti leta 2000 doktorirala z disertacijo o Antigoni v zahodno- in južnoslovanskih dramatikah sredi 20. stoletja. Že več kot dvajset let predava slovensko književnost in slovanske književnosti na Filozofski fakulteti Karlove univerze v Pragi. Do zdaj je izdala šest znan-

stvenih monografij (eno v češčini, zadnjo monografijo *Slovene Women Writers at the beginning of the 20th Century* v angleščini) in napisala več kot sto znanstvenih člankov in študij v slovenščini, češčini in angleščini ter drugih jeziki. Je tudi glavna urednica in sourednica dveh zbornikov in dveh skupinskih monografij (zadnja je o Ivanu Cankarju). Bila je tudi glavna organizatorica šestih znanstvenih konferenc na Filozofski fakulteti v Pragi. Sodeluje pri čeških in mednarodnih projektih. Prizadeva se za kulturne in znanstvene povezave med Slovenijo in Češko republiko. Je tudi avtorica, izdala je šest pesniških zbirk (eno v češčini) ter tri romane.

Jovana Jeremić rođena je 9. maja 1998. godine u Beogradu, gde je završila osnovnu i srednju školu, nakon čega je upisala Filološki fakultet – smer Jezik, književnost, kultura, modul nemački – na kome je 2022. godine i diplomirala. Tokom osnovnih studija na pomenutom fakultetu pohađala je i uporedne studije slovenistike. Trenutno pohađa master studije na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, smer Jezik, književnost, kultura, kao i master studije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Ljubljani, smer Germanistika. U fokusu njenog interesovanja nalaze se (socio)lingvistička i prevodilačka pitanja, kao i međujezički i međukulturni odnosi. Bavi se prevodjenjem sa i na slovenački i nemački jezik, kao i predavanjem ova dva jezika. Kao pevodilac je bila angažovana na raznim projektima, među kojima su i oni Radio-televizije Srbije, kao i revija *Dani slovenačkog filma*, za čije potrebe je prevela brojna ostvarenja savremene srpske i slovenačke kinematografije.

Dr **Irina Maksimović Šašić** (Beograd, 1977), urednica Muzičke redakcije Trećeg programa Radio Beograda. Studije etnomuzikologije završila je na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu. Pohađala je Međunarodni doktorski program *Studije performansa i medija* na Univerzitetu Johanes Gutenberg u Majncu, pod pokroviteljstvom Nemačke službe za akademsku razmenu. Doktorsku disertaciju pod nazivom *The Other By Itself: Authenticity in Electronic Dance Music in Serbia at the turn of the centuries (Drugo od Istog: Autentičnost u elektronskoj muzici za igru u Srbiji na prelazu vekova)* odbranila je 2017. godine. Učestvovala je na međunarodnim i nacionalnim naučnim skupovima i objavila radove u časopisima i zbornicima radova. Iskustva u organizaciji programa,

koncerata i istraživanja stekla je kao osnivačica i predsednica nevladinih organizacija IDEm (Interdisciplinarno Društvo Etnomuzikologija) i Prostor/Vreme/Balkan, u okviru kojih je realizovala nekoliko zapaženih projekata posvećenih kulturi manjinskih zajednica koje žive u Srbiji. Članica je Međunarodnog udruženja za studije popularne muzike i Društva Slovenaca „Sava“ u Beogradu, gde je aktivna kao saradnica podkasta Slokult.info i revije Dani slovenačkog filma.

Prof. dr **Hristina Mikić** (Beograd, 1975) je vanredni profesor finansija i kreativne ekonomije na Univerzitetu Metropolitan u Beogradu i rukovodilac odeljenja za istraživanje i razvoj u Institutu za kreativno preduzetništvo i inovacije. Diplomirala je, magistrirala i doktorirala na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Jedna je od utemeljivača ekonomike kulture i kreativnih industrija na našim prostorima. Bibliografija njenih radova broji više od 80 referenci iz oblasti kreativne ekonomije i finansija, od kojih su mnogi od njih publikovani u izdanjima renomiranih međunarodnih izdavača kao što su Routledge, Springer, Palgrave Macmillan, Council of Europe, Unesco i drugi. Naučna znanja primenila je i u praksi radeći kao konsultant u vodećim međunarodnim i bilateralnim organizacijama kao što su UNESCO Institute for statistics, Svetska banka, Savet Evrope, UNDP, Britanski savet. Od 2021. godine direktor je inicijative Kreativno staklo Srbije koja povezuje industrijsko nasleđe staklarstva, kreativno preduzetništvo i industriju stakla.

Prof. dr **Dorđe Mitrović** je rođen 1976. godine u Valjevu. Diplomirao je, magistrirao i doktorirao na Ekonomskom fakultetu u Beogradu. Na istom fakultetu u zvanju redovnog profesora predaje na osnovnim, master i doktorskim studijama. U naučnoistraživačkom radu je usmeren na makroekonomiju, procese tranzicije i globalizacije, ulogu institucija u privredi, ulogu informacionih i komunikacionih tehnologija u ekonomiji i digitalnu ekonomiju, metode i načine merenja tehnološke difuzije i digitalne podele, ekonomiju životne sredine i cirkularnu ekonomiju. U okviru stručnog usavršavanja 2013/2014. godine boravio je na Univerzitetu Sophia Antipolis u Nici (Francuska) na postdoktorskim studijama, na kojima se bavio istraživanjima iz domena tehnološke difuzije i digitalne podele. Objavio je tri knjige i više članaka u domaćim i međunarodnim časopisima iz oblasti tranzicije, globalizacije, digi-

talne i cirkularne ekonomije. Osim akademskog rada, radio je na brojnim domaćim i međunarodnim naučnoistraživačkim i konsultantskim projektima, pre svega u oblasti ekonomske analize javnih infrastrukturnih projekata u domenu zaštite životne sredine, ekonomske analize uvođenja državne mature na kraju srednjoškolskog obrazovanja u Srbiji i analize potreba IKT sektora u Srbiji za određenim obrazovnim profilima.

Prof. dr **Dejan Molnar** je redovni profesor na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, gde je diplomirao (2004), magistrirao (2009) i doktorirao (2013). Član je Odbora za ekonomske nauke SANU, Društva ekonomista Beograda (DEB), Naučnog društva ekonomista Srbije (NDES), Udruženja novinara Srbije (UNS), Banatskog udruženja književnika (BUK). Kao autor i koautor je publikovao osam monografija i više desetina članaka prvenstveno u oblasti lokalnog ekonomskog razvoja, regionalne ekonomike, ekonomike energetike i kreativne ekonomije. Učestvovao je u preko 10 (što osnovnih, što komercijalnih) istraživačkih projekata. Član je redakcije časopisa „Ekonomske vidice“ i uređivačkog odbora časopisa „Međunarodni problemi“. Od 2004. do 2009. godine je radio u bankarskom sektoru. Bio je član Saveta za strateški razvoj grada Zrenjanina (2008–2012). U Agenciji za strana ulaganja i promociju izvoza Republike Srbije (SIEPA) je radio kao *Koordinator za lokalni ekonomski razvoj* (2010–2013). Od 2021. godine obavlja funkciju direktora Fondacije za razvoj ekonomske nauke (FREN).

Dr **Slobodan Novokmet** (Beograd, 1982), viši naučni saradnik Instituta za srpski jezik SANU. Završio osnovne i master studije na Filološkom fakultetu u Beogradu na Grupi za srpski jezik i književnost. Odbranio 2016. godine doktorsku disertaciju *Semantička analiza leksema koje označavaju životinje u savremenom srpskom jeziku*. Bio lektor srpskog jezika u Pekingu školske 2009–2010. godine, gde je učestvovao i u projektu uređivanja udžbenika za učenje kineskog jezika. Redovan predavač na seminaru za strane studente Međunarodnog slavističkog centra na Filološkom fakultetu. Držao radionice u okviru Republičkog zimskog seminara i Regionalnog centra za talente „Mihailo Pupin“ i Obrazovnog centra „Vuk Karadžić“ u Tršiću. Objavio više od 50 radova sa temama iz leksikologije, leksikografije, neologije i norme srpskog je-

zika. Učesnik projekta „Javni diskurs u Republici Srbiji“ Fonda za nauku. Osnivač i urednik sajta Jezikofil (www.jezikofil.rs), koautor knjige *Jezikofil*, kourednik knjige *Jezik oko nas* i autor monografije *Nazivi životinja u srpskom jeziku – semantička i lingvokulturološka analiza*.

Dr. **Željko Oset** (1984) je zgodovinar. Raziskovalno se ukvarja z zgodovinsko slovenske znanosti, karierami znanstvenikov in znanstvenic ter vprašanjem lojalnosti dostojanstvenikov Katoliške cerkve do države v 20. stoletju. Je član ERC projekta “Negotiating Sovereignty: Challenges of secularism and Nation Building in Central Eastern Europe since 1780” (HUN-REN, Budimpešta). Je avtor več knjig in razprav – bibliografija je dostopna v sistemu SICRIS. Njegova zadnja knjige je *Pisma Georga Fabra Josipu Plemlju* (Ljubljana: SAZU, 2024).

Prof. dr. **Tatjana Vučajnk** se je rodila 1976 v Brežicah, kjer je obiskovala ekonomsko srednjo šolo. Po zaključenem pedagoškem študiju slovenščine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je doktorirala na Univerzi Karla in Franca v Gradcu. Od 2013 je zaposlena na Univerzi v Celovcu, kjer raziskuje in poučuje didaktiko slovenščine ter koordinira pedagoški študij slovenščine, ruščine in BHS. V Gradcu poučuje tudi slovenščino kot prvi jezik (nekdanji pouk materinščine). Znanstveno-raziskovalni težišči sta didaktika slovenščine ter uporabno jezikoslovje. Je tudi soavtorica številnih učbenikov in gradiv s področje slovenščine kot drugega in tujega jezika: *Poigrajmo se slovensko*, *S slovenščino po svetu*, *Einstieg Slowenisch*, *Grund- und Aufbauwortschatz Slowenisch-Deutsch*, *Sprachen durch Literatur und Projektstage*, *Čebelice letijo in pravljice spregovorijo*, *Pravljanica*, *Berimo skupaj*.

Msr **Vukašin Simonović** (Prijepolje, 1997), diplomirao je germanistiku na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Master rad pod naslovom „Ideje panslavizma i austroslavizma: Jernej Kopitar kao zagovornik austroslavizma i mecena slovenske kulture, jezika i književnosti“ odbranio je 2023. godine na istom fakultetu. Višestruko je nagrađivan za svoje literarne radove na nemačkom i srpskom jeziku, kao i za najbolje književne prevode sa nemačkog jezika. Aktivno je uče-

stvovao u različitim stručnim praksama i radionicama, koje su organizovali Ambasada Savezne Republike Austrije, Austrijski kulturni forum u Beogradu i Geteov institut i bio je stipendista prevodilačke kuće Loren u Švajcarskoj.

Dr. **Đurđa Strsoglavec** (Pregrada, 1967) je predavateljica južnoslovenskih književnosti in prevajanja v slovenščino na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in prevajalka iz južnoslovenskih jezikov. Pedagoško in raziskovalno se ukvarja s prevladujočimi poetičnimi modeli v južnoslovenskih književnostih in s slovenščino kot drugim/tujim jezikom. V slovenščino je med drugim prevedla dela Iva Andrića, Dubravke Ugrešić, Renata Baretića, Pavaa Pavličića, Gorana Tribusona, Vladimira Pištala in Kristiana Novaka. Med letoma 2014 in 2020 je bila predsednica Društva slovenskih književnih prevajalcev, vodila je tudi več mednarodnih in slovenskih prevajalskih delavnic in seminarjev. Prevaja tudi iz slovenščine v druge južnoslovenske jezike, v hrvaščino je med drugim prevedla Jurčičevo *Kozlovsko sodbo v Višnji Gori*. Leta 2019 ji je Srbski PEN center podelil nagrado za izjemne zasluge pri prevajanju srbske književnosti in širjenju srbske kulture po svetu.

Izdavaški svet i lista recenzenata: imena i afilijacije / Svetovalni odbor in seznam recenzentov: imena in afilijacije

Međunarodni izdavački svet / Mednarodni svetovalni odbor

Prof. dr **Jurij Bajec**, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Srbija

Dr **Jadranka Đorđević Crnobrnja**, Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija

Dr **Zdenka Petermanec**, Univerzitetna knjižnica Maribor, Slovenija

Prof. dr **Vesna Polovina**, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Srbija

Dr **Mladena Prelić**, Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija

Dr **Nataša Rogelja**, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije, Ljubljana, Slovenija

Prof. dr **Alojzija Zupan Sosič**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Slovenija

Recenzenti / Recenzija

Dr **Nina Aksić**, Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija

Prof. dr **Jurij Bajec**, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Srbija

Prof. dr **Anna Bodrova**, "Sapienza" Università di Roma, Facoltà di Lettere e Filosofia, Dipartimento di Studi Europei, Americani e Interculturali, Italia

Mr **Jelena Budimirović Milićević**, Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Srbija

Prof. dr. **Silvija Borovnik**, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Slovenija

Mr **Ljubica Ćorović**, Biblioteka grada Beograda, Srbija

Mag **Darko Ilin**, Univerza v Novi Gorici, Raziskovalni center za humanistiko, Slovenija

Dr **Jovana Jovanović**, Institut za srpski jezik SANU, Beograd, Srbija

Prof. dr **Slobodan Kodela**, Univerzitet u Nišu, Fakultet umetnosti, Srbija

Prof. dr **Željko Marković**, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Srbija

Doc. dr. **Jovana Mihajlović Trbovc**, ZRC SAZU, Inštitut za kulturne in spominske študije, Ljubljana, Slovenija

Dr. **Mladen Pavičić**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Slovenija

Dr **Srđan Radović**, Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija

Prof. dr. **Mitja Reichenberg**, Univerza v Novi Gorici, Akademija umetnosti, Slovenija

Dr **Tanja Tomazin**, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Srbija

Msr **Ognjen Tutić**, Istorijski institut, Beograd, Srbija

Prof. dr. **Alojzija Zupan Sosič**, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Slovenija

Prof. dr. **Branislava Vičar**, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Slovenija

_x 10 _x 1_x 1_x _x 0_x
x_ x_] x_= / x_ x_] x_ |
_x _x _x 10 _x _x _x _x
_x |_x _x |_x _x _x 1_x
x_1 x_| x_1 - x_ / 1 x_10
/x _x -_x - _x01 |_x _x 1
x |-x _x 1+_x -_x _x _
x_ x_ 10 x_- x_ [-x_- x_-
_x 1_x -_x |_x _x |_x 1
_x _x /|_x -0_x 1 |_x 01 _
0x_| x_ x_ / x_| -x_-x_1-]
_x _x 1 _x -|_x _x _x -
_x /|_x 01 _x _x _x _x /_
1x_ x_ / x_] x_ x_| 1 x_0
_x \ |_x -_x _x 10_x -_x
/x]_x 1_x _x _x |_x _x
x_ / x_ x_ / x_ =0 [x_]x_ /
_x _x / _x =_x _x 10 _x]_
_x |_x = 10_x =_x _x _
x_ 1 x_ x_\ x_ | \x_ =x_0
1_x _x 1_x _x _x _x /
_x _x = _x =]0_x _x _x 1
x |-x _x 1+_x 1_x _x]_
0x_ x_ 10 x_- x_ [-x_- x_-
_x 1_x -_x |_x _x |_x
_x _x /|_x -0_x 1 |_x 011_
x_| x_ 10 x_ x_| -x_ =x_1-
/_x _x 1 _x -|_x _x _x /
_x /|_x 01 _x _x _x _x _
x_ x_ / x_] x_ x_| 1 x_0

Politika časopisa

Journal policy

Politika časopisa

Časopis *Slovenika*: časopis za kulturu, nauku i obrazovanje (dalje *Slovenika*) izlazi godišnje u režimu otvorenog pristupa.

U časopisu *Slovenika* objavljuju se stručni i naučni radovi iz oblasti kulture, nauke, obrazovanja, arhivistike, umetnosti, te likovnog i literarnog stvaralaštva autora koji se tim oblastima bave, a odnose se na život i delovanje slovenačke nacionalne manjine u Srbiji, odnosno – na slovenačku populaciju koja živi i boravi u Srbiji.

Kategorije radova koji se dostavljaju mogu biti sledeće: originalni naučni rad, pregledni rad, naučna kritika / kritika, polemika, saopštenje, građa, osvrt, prikaz, hronika, bibliografija, preuzet rad, preveden rad, kao i intervjui sa značajnim osobama. U časopisu mogu da se objavljuju i radovi studenata slovenačkog jezika i drugih disciplina, koji po svome sadržaju odgovaraju tematici časopisa.

Mogu se objavljivati i specijalni brojevi časopisa sa posebnom tematikom i gostujućim urednikom, kao i tekstovi napisani po pozivu, posvećeni izabranoj temi broja.

Radovi mogu biti napisani na slovenačkom ili srpskom jeziku (ćirilica / latinica). Naslov rada, apstrakt i ključne reči *Slovenika* objavljuju na srpskom, slovenačkom i engleskom jeziku.

Obaveze urednika

Glavni urednik časopisa *Slovenika* donosi konačnu odluku o tome koji će se rukopisi objaviti. Urednik se prilikom donošenja odluke rukovodi uređivačkom politikom, vodeći računa o zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenja autorskih prava i plagiranje.

Urednik ne sme imati bilo kakav sukob interesa u vezi sa podnesenim rukopisom. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje uredništvo. Pošto je identitet autora i recenzenata nepoznat drugoj strani, urednik je dužan da tu anonimnost garantuje.

Urednik je dužan da sud o rukopisu donosi na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih / rodni, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Urednik ne sme da koristi neobjavljen materijal iz podnesenih rukopisa za svoja istraživanja bez pisane dozvole autora.

Obaveze autora

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalni doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu.

Autori garantuju da prava trećih lica neće biti povređena i da izdavač neće snositi nikakvu odgovornost ako se pojave bilo kakvi zahtevi za naknadu štete.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj podnesenih rukopisa i validnost rezultata, i moraju da pribave dozvolu za objavljivanje podataka od svih strana uključenih u istraživanje.

Autori koji žele da u rad uključe slike ili delove teksta koji su već negde objavljeni dužni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava i da prilikom podnošenja rada dostave dokaze da je takva saglasnost data. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autori garantuju da su kao autori navedena samo ona lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno da su sva lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa navedena kao autori.

Autori se moraju pridržavati etičkih standarda koji se odnose na naučno-istraživački rad i rad ne sme biti plagijat. Autori garantuju i da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih.

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

O recenziranju

Slovenika primenjuje postupak dvostranog anonimnog recenziranja, gde je identitet recenzenata nepoznat autorima, a identitet autora nepoznat recenzentima. Cilj recenzije je da uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa.

Prispele rukopise iz kategorija naučnih i stručnih radova urednik najpre upućuje na predrecenziju Redakciji, koja utvrđuje da li je tekst u skladu sa politikom časopisa. Prispele radove, odobrene od strane Redakcije, glavni urednik šalje dvojici stručnjaka za naučnu oblast kojom se određeni rad bavi, i uz rad dostavlja recenzentski obrazac. Recenzentski obrazac sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju na to koji su to aspekti koje treba sagledati kako bi se donela odluka o objavljivanju rukopisa. U završnom delu obrasca recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša; dati komentari šalju se autorima, bez navođenja imena recenzenata, radi unošenja potrebnih ispravki. Rok za ispravke radova je 10 dana od datuma slanja recenzije autoru. Autor odlučuje da li će postupiti ili ne po uputstvima recenzenata i o tome obaveštava Redakciju, a Redakcija donosi konačnu odluku u pogledu objavljivanja rada.

Ako odluke dvaju recenzenata nisu iste (prihvatiti / odbaciti), glavni urednik može da traži mišljenje drugih recenzenata. Recenzentski list recenzentu šalje sekretar redakcije *Slovenika*. Recenzent je dužan da u roku od tri nedelje dostavi gotovu recenziju rada.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava urednika. Recenzenti moraju da raspolazu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi i ne smeju biti iz iste institucije kao autor, niti to smeju biti autori koji su u skorije vreme objavljivali publikacije zajedno (kao koautori) sa bilo kojim od autora podnesenog rada. Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti urednika. Recenzent koji sebe smatra

nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti urednika.

Recenzija mora biti objektivna. Komentari koji se tiču ličnosti autora smatraju se neprimerenim. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima. Recenzenti evaluiraju radove u odnosu na usklađenost teme rada sa profilom časopisa, relevantnost istraživane oblasti i primenjenih metoda, originalnost i naučnu relevantnost podataka iznesenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnim aparatom.

Plagijarizam

Plagiranje, odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i njihovo predstavljanje kao svojih predstavlja grubo kršenje naučne etike. Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo. Plagijat obuhvata sledeće:

- doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikrivanja plagijata) delova tekstova drugih autora, bez jasnog ukazivanja na izvor ili obeležavanja kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);
- kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava za njihovo korišćenje.

Rukopisi kod kojih postoje jasne indicije da se radi o plagijatu biće automatski odbijeni. Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu *Slovenika* plagijat, rad će biti opozvan, a od autora će se zahtevati da upute pisano izvičenje autorima izvornog rada i prekinuće se saradnja sa autorima plagijata.

Otvoreni pristup

Časopis *Slovenika* je dostupan u režimu otvorenog pristupa. Članci objavljeni u časopisu mogu se besplatno preuzeti sa sajta časopisa i koristiti u skladu sa licencom Creative Commons Autorstvo 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

U časopisu *Slovenika*, postupak predavanja rukopisa, recenzija i objavljivanje radova su besplatni.

Samoarhiviranje

Časopis *Slovenika* omogućava autorima da nerecenziranu verziju rukopisa (pre-print), recenziranu verziju rukopisa (Author's post-print) i objavljenu verziju rada (Publisher's version, Version of Record) deponuju u PDF formatu u institucionalni ili tematski repozitorijum, ili da pomenute verzije objave na ličnim veb stranicama, ili na veb-sajtu institucije u kojoj su zaposleni, a u skladu sa odredbama licence Creative Commons Autorstvo 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), pre i tokom postupka recenzije, nakon prihvatanja rukopisa za objavljivanje, kao i nakon objavljivanja u časopisu. Pri tome se moraju navesti DOI oznaka članka u formi interaktivnog linka, autori, izdavači, nosioci autorskih prava i ostali bibliografski podaci.

Autorska prava

Autori zadržavaju autorska prava nad objavljenim člancima, a izdavaču daju neekskluzivno pravo da članak objavi, da u slučaju daljeg korišćenja članka bude naveden kao njegov prvi izdavač, kao i da distribuira članak u svim oblicima i medijima.

Uputstvo za slanje rukopisa

Rukopisi se šalju elektronskom poštom (kao Word dokument) na adresu Redakcije: nacionalnisvet@gmail.com. Rok za predaju radova je 1. jul.

Prilikom podnošenja rukopisa autori garantuju da rad koji se podnosi nije već objavljen (osim u formi apstrakta na nekom skupu, ili kao deo nekog objavljenog predavanja, preglednog rada ili teze); da se ne razmatra za objavljivanje kod drugog izdavača ili u okviru neke druge publikacije; da je objavljivanje odobreno od strane svih koautora, ukoliko ih ima, kao i, prećutno ili eksplicitno, od strane nadležnih organa u ustanovi u kojoj je izvršeno istraživanje.

Prilikom slanja rukopisa, autori treba obavezno da navedu: ime i prezime, instituciju u kojoj rade, e-mail adresu i ORCID. Ukoliko ima više autora, za svakog autora treba navesti sve tražene podatke.

Uz rukopis teksta treba obavezno poslati naslov, apstrakt i ključne reči, tekst zahvalnosti, reference, spisak tabela, spisak ilustracija. Pozicije slika i tabela treba obeležiti u tekstu (slike i tabele ne treba inkorporirati u datoteku koja sadrži rukopis; one se dostavljaju kao posebne datoteke u odgovarajućim formatima).

Prilozi na srpskom jeziku mogu biti štampani ćirilicom ili latinicom, shodno odluci autora.

Svi rukopisi prihvaćeni za štampu prolaze lekturu i korekturu, a autori unose potrebne lektorske i korektorske izmene najkasnije u roku od 10 dana od prijema lektorisanog rukopisa.

Apstrakt ne treba da bude duži od 200 reči i treba da sadrži kratak pregled metoda i najvažnije rezultate rada, tako da se može koristiti prilikom indeksiranja u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka. U apstraktu ne treba navoditi reference. Apstrakt treba dostaviti na srpskom, slovenačkom i engleskom jeziku.

Ključne reči (najviše njih 5) navode se u posebnom redu iza apstrakta. Ključne reči moraju biti relevantne za temu i sadržaj rada. Dobar izbor ključnih reči preduslov je za ispravno indeksiranje rada u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka. Ključne reči treba navesti na srpskom, slovenačkom i engleskom jeziku.

Način formatiranja, kategorije i obim rukopisa

Autori su dužni da se pridržavaju uputstva za pripremu radova. Rukopisi u kojima ova uputstva nisu poštovana biće odbijeni bez recenzije.

Za obradu teksta treba koristiti Word program. Rukopise treba slati u doc ili docx formatu.

Rukopisi se šalju u A4 formatu, font Times New Roman (12pt) sa proredom 1,5. Fusnote su u fontu Times New Roman (10pt), sa proredom 1,0. Struktura

rukopisa može biti sa poglavljima i potpoglavljima. Tip naslova, poglavlja i potpoglavlja, kao i drugo van gore navedenih podataka, autori ne treba sami da formatiraju, već to čini Redakcija u skladu sa svojim načinom formatiranja. Upućivanje na broj projekta i njegove finansijere (ukoliko je prilog napisan u okviru naučnog projekta), izraze zahvalnosti i slične komentare treba navesti.

Pasuse treba uvlačiti, a ne razdvajati praznom linijom. Znači navoda koriste se za citate unutar teksta, a apostrofi za citat u okviru citata. Tabele, grafikoni, sheme, slike i ilustracije treba da budu precizno naslovljeni i numerisani, sa pratećim objašnjenjem.

Redakcija zadržava pravo preloma i opreme teksta i ilustracija u skladu sa formatom časopisa.

U **kategoriji originalnih i preglednih naučnih radova**, maksimalan obim rukopisa po broju slovnih mesta sa poredom iznosi: za originalni naučni rad – do 70 000 slovnih mesta; za pregledni rad – do 45 000 slovnih mesta; za naučne kritike i polemike – do 20 000 slovnih mesta; za prikaze – do 10 000 slovnih mesta, za hronike – do 6 000 slovnih mesta; apstrakt – do 200 reči, ključne reči – do 5.

Slike, crteži i druge ilustracije treba da budu dobrog kvaliteta. Grafički prilozi se mogu dostaviti u elektronskom obliku, i to za crteže obavezno kao *Line art*, u rezoluciji od 600 dpi, a fotografije – u rezoluciji od 300 dpi. Ako autor ugradi grafički prilog u svoj Word dokument, onda on obavezno mora dostaviti isti taj grafički materijal i kao posebne dokumente, u formatu *tif*, *pdf* ili *jpg*.

Redakcija zadržava pravo odluke u pogledu fleksibilnosti ovih zahteva u određenim slučajevima.

Pored naučnih i stručnih radova, časopis je otvoren i za različite vrste tekstova, pa se i priprema za njihovo objavljivanje razlikuje. Kada su u pitanju građa, komentari, hronike, prikazi, izveštaji, bibliografije i slični tekstovi, za njihovo opremanje nema posebnih zahteva, osim onih tehničke prirode, koji važe za sve ostale radove.

Način obaveznog i jedinstvenog citiranja

Autori su obavezni da prilikom citiranja i navođenja literature koriste **isključivo** format Chicago Manual of Style – author-date.

Detaljnija obaveštenja nalaze se na veb stranici: https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-2.html

• Sve reference u tekstu, fusnotama i literaturi moraju biti na latinici.

Za pomoć u transliteraciji preporučujemo autorima sajt: <https://www.translitteration.com/transliteration/en/serbian/national/>

• **Citiranje je unutar teksta.** U tekstu se u zagradu stavlja prezime autora i godina izdanja odgovarajuće bibliografske jedinice, bez zareza između prezimena autora i godine, a po potrebi se navodi broj stranice, odvojen zapetom, npr. (Pejović 2008), ili (Pejović 2008, 37), ili (Kodela i dr. 2006, 25–9).

• Spisak literature (referenci) na kraju rada daje se po azbučnom ili abecednom redu prezimena autora. Ukoliko se navodi više bibliografskih jedinica istog autora, koje imaju istu godinu izdanja, one se dodatno označavaju malim početnim slovima abecede.

• Fusnote (napomene) pri dnu strane treba da sadrže manje važne detalje, dopunska objašnjenja, naznake o korišćenim izvorima (poput naučne građe,

veb stranica, priručnika i sl.), ali ne mogu biti zamena za citiranu literaturu. Citiranje nekog autora u fusnoti jednako je načinu citiranja u tekstu.

- Ukoliko postoji, obavezno je stavljanje DOI broja (Digital Object Identifier), uz tekst koji se navodi u literaturi. DOI se stavlja na kraju reference, bez obzira da li je tekst preuzet iz elektronskog ili štampanog primerka.

Načini citiranja u spisku literature

Knjige (monografije):

Ukoliko postoji dva, tri ili više autora, piše se prezime prvog autora, a potom se dodaju imena i prezimena ostalih autora. U citiranju u tekstu navodi se samo ime prvog autora i dodaje se skraćenica *i dr.*, odnosno *et al.* Nakon naziva knjige, prvo se navodi mesto izdanja, pa izdavač odvojen dvotačkom. Ukoliko ima više izdavača, oni se odvajaju crticama. Ukoliko ima više mesta izdanja, navodi se samo ime prvog grada.

Cvetko, Dragotin. 1952. *Davorin Jenko i njegovo doba*. Beograd: Naučna knjiga.

Đukanović, Vlado i Maja Đukanović. 2005. *Slovenačko-srpski i srpsko-slovenački rečnik*. Ljubljana: Pasadena.

Kodela, Slobodan A., Danijela Stojanović, Sonja Cvetković. 2006. *Slovenci muzičari u niškom kraju = Slovenci glazbeniki v Nišu in okolici*. Niš: Slovenačka kulturna zajednica „France Prešern”.

Urednik monografije ili zbornika radova:

Pejović, Roksanda, ur. 2008. *Allegretto giocoso: stvaralački opus Mihovila Logara*. Beograd: Fakultet Muzičke umetnosti.

Trebše-Štolfa, Milica, ur. 2001. *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica.

Poglavlje u monografiji ili zborniku radova:

Zeković, Dragomir. 2004. „Svetopolk Pivko (1910–1987)”. U *Život i delo srpskih naučnika 9*, urednik Vladan D. Đorđević, 287–328. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.

Maricki Gađanski, Ksenija. 2009. „Klasičarska aktivnost Albina Vilhara”. U *Antički svet, evropska i srpska nauka: zbornik radova*, urednik Ksenija Maricki Gađanski, 208–213. Beograd: Društvo za antičke studije Srbije : Službeni glasnik.

Uvod, predgovor i slični delovi knjige:

U tekstu – (Bronner 2005, xiii-xx)

Bronner, Simon J. 2005. Introduction to *Manly Traditions. The Folk Roots of American Masculinities*, edited by Simon J. Bronner, xi-xxv. Bloomington: Indiana University Press.

Članak u štampanom časopisu:

Bižić Omčikus, Vesna. 2003. „Niko Županič v Etnografskem muzeju v Beogradu”. *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja* 13 (64): 273–283.

Mišić, Darko. 2009. „Starograđanin Odon Vertovšek proslavio stoti rođendan”. *Informator Opštine Stari grad* 25: 4.

Mihurko Poniž, Katja. 2019. „Vezi Zofke Kveder s srbskim kulturnim prostorom“. *Slovenika* 5: 23–48. <https://doi.org/10.18485/slovenika.2019.5.1.1>

Članak u dnevnoj ili periodičnoj štampi, sa imenom autora članka, ili bez njega:

Članak iz dnevne štampe može biti citiran unutar teksta, bez posebnog navođenja u spisku referenci, na sledeći način: „Kao što je Niderkorn napisao u *New York Timesu* od 20. juna 2002, ...“, ili sa napomenom u zagradi posle odgovarajuće rečenice (*Večernje novosti*, 25. jun 2007). Ukoliko autor želi da izvor stavi u listu referenci, to čini na sledeći način:

Niderkorn, William S. 2002. A scholar recants on his „Shakespeare“ discovery. *New York Times*, June 20.

Večernje novosti. 2007. Godine bez traga. *Večernje novosti* 25. jun.

Prikaz knjige:

Radović, Srđan. 2009. Kontinuirano istraživanje zajednice Srba u Mađarskoj. Prikaz knjige (*Ni*) *ovde (ni) tamo: Etnički identitet Srba u Mađarskoj na kraju XX veka* Mladene Prelić. *Antropologija* 7: 161–2.

Teza ili disertacija:

Denby, P. 1981. *The Self Discovered: The Car in American Folklore and Literature*. PhD diss. Indiana University.

Milenković, Miloš. 2006. *Teorija etnografije u savremenoj antropologiji (1982–2002)*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.

Veb sajt:

Veb sajt se navodi unutar tekućeg teksta ili u fusnoti, i obično se izostavlja iz liste referenci. Ukoliko autor želi da veb stranicu stavi u listu referenci, to može učiniti na sledeći način:

Howard, Clark. 2001. *The True Story of Charyl Chessman*. Dostupno na: www.crimelibrary.com/classics3/chessman/index.htm

Jedinica iz onlajn baze podataka:

Onlajn baze podataka obično se citiraju u tekstu isto kao i druge reference, a u spisku literature dodaje se njihova veb strana. Primeri:

U tekstu – (Cambridge Dictionary Online)

U spisku referenci – Cambridge Dictionary Online. Dostupno na: <http://dictionary.cambridge.org>

U tekstu – (ProQuest Information and Learning)

U spisku referenci – ProQuest Information and Learning. „Interdisciplinary – Dissertations & Theses“. Dostupno na: <http://proquest.umi.com/login/user>

NAPOMENA:

- Recenzija i objavljivanje radova su besplatni.
- Autorima će PDF datoteka koja sadrži njihov prihvaćeni rad biti poslata besplatno, elektronskom poštom.

- Elektronska verzija rada biće dostupna na internet stranici časopisa, <http://slovinci.rs>, i može se koristiti u skladu sa uslovima licence Creative Commons Autorstvo 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).
- Prilozi se ne vraćaju autorima.
- Molimo autore da popune i pošalju Redakciji **Autorsku izjavu**.

Redakcija *Slovenike*

Politika časopisa

Časopis Slovenika: časopis za kulturo, znanost in izobraževanje (v nadaljevanju *Slovenika*) izhaja letno na način odprtega dostopa.

V časopisu *Slovenika* se objavlja strokovne in znanstvene prispevke s področja kulture, znanosti, izobraževanja, arhivistike, umetnosti in likovnega ter književnega ustvarjanja avtorjev, ki se s temi področji ukvarjajo, navezujejo pa se na življenje in delovanje slovenske nacionalne manjšine v Srbiji oziroma na slovensko prebivalstvo, ki živi in prebiva v Srbiji.

Kategorije poslanih del morajo biti sledeče: izvirni znanstveni članek, pregledni znanstveni članek, znanstvena kritika / kritika, polemika, novica, sestavek, pregled, prikaz, kronika, bibliografija, prevzeti članek, prevod, kot tudi intervju o pomembnih osebnostih. V časopisu se lahko objavljajo tudi dela študentov slovenskega jezika in ostalih disciplin, ki po vsebini ustrezajo tematiki časopisa.

Izidejo lahko posebne številke časopisa s specifično tematiko in gostujočim urednikom, kot tudi besedila, napisana kot odziv na povabilo, ki se posvečajo izbrani temi določene številke časopisa.

Vsi prispevki morajo biti napisani v slovenskem ali srbskem jeziku (cirilica / latinica). Naslov prispevka, povzetek in ključne besede *Slovenika* objavlja v srbskem, slovenskem in angleškem jeziku.

Dolžnosti urednika

Glavni urednik časopisa *Slovenika* poda končno odločitev o tem, kateri rokopisi bodo objavljeni. Urednik svoje odločanje uravnava v skladu z uredniško politiko in pri tem upošteva zakonske predpise, ki se nanašajo na obrekovanje, kršenje avtorskih pravic in plagiatorstvo.

Urednik ne sme imeti nikakršnih navzkrižnih interesov v zvezi s predloženim rokopisom. Če se ti vendarle pojavijo, o izboru recenzentov in o usodi rokopisa odloča uredništvo. Ker je identiteta avtorjev in recenzentov tajna, je urednik dolžan zagotoviti njihovo anonimnost.

Urednik je dolžan, da svojo presojo o rokopisu izvede na podlagi njegove vsebine, brez predsodkov, povezanih z raso, spolom, vero, etničnim poreklom ali politiko.

Urednik neobjavljenega materiala iz predloženih rokopisov ne sme uporabljati za svoja raziskovanja, razen če za to pridobi dovoljenje avtorja.

Dolžnosti avtorjev

Avtorji zagotavljajo, da rokopis predstavlja njihov originalni doprinos, da pred tem še ni bil objavljen in da ni predlagan za objavo nekje drugje. Avtorji zagotavljajo, da z njihovim rokopisom niso kršene pravice drugih oseb in da založnik ne nosi nobene odgovornosti, če se pojavijo kakršnekoli zahteve za nadomestitev škode.

Avtorji nosijo vso odgovornost za vsebino predloženih rokopisov in veljavnost objavljenih podatkov, za katere morajo pridobiti dovoljenje za objavo s strani vseh, ki so v raziskovanje vključeni.

Avtorji, ki želijo, da prispevek vključuje slike ali dele besedila, ki so že bili nekje objavljeni, so dolžni pridobiti soglasje nosilca avtorskih pravic in ga predložiti skupaj s predloženim prispevkom. Material, za katerega niso priloženi tovrstni dokazi, se smatra za originalno avtorsko delo.

Avtorji zagotavljajo, da so kot avtorji navedene samo tiste osebe, ki so pomembno prispevale k vsebini rokopisa, oziroma da so vse osebe, ki so pomembno prispevale k vsebini rokopisa, navedene kot avtorji.

Avtorji morajo izpolnjevati etične standarde, ki se nanašajo na znanstvenoraziskovalno delo, ki ne sme biti plagiat. Avtorji prav tako zagotavljajo, da rokopis ne vsebuje neutemeljenih ali nezakonitih trditev in da ne krši pravic drugih oseb.

U primeru, da avtorji po objavi v svojem prispevku odkrijejo pomembno napako, so dolžni o tem takoj obvestiti urednika ali založnika in z njim sodelovati, da se prispevek umakne iz publikacije oziroma popravi.

O recenzijskem postopku

Slovenika upošteva postopek dvostranskega anonimnega recenziranja, pri čemer recenzenta ne poznata identitete avtorja, ta pa ne njune. Cilj recenzije je, da uredniku pomaga pri odločanju o tem, ali se posamezne prispevke sprejme ali zavrne, in da prek komunikacije z avtorji izboljša kakovost rokopisov.

Prispele rokopise iz kategorij znanstvenih in strokovnih del urednik najprej posreduje v predrecenzijo redakciji, kjer se ugotavlja, če je besedilo napisano v skladu s politiko časopisa. Prispela dela, odobrena s strani redakcije, glavni urednik nato pošlje dvema strokovnjakoma s področja tiste znanosti, s katero se določeno delo ukvarja, in pri tem predloži recenzijski obrazec. Recenzijski obrazec vsebuje niz vprašanj, na katera je treba odgovoriti in ki recenzenta usmerjajo, katere aspekte je ob sprejemanju odločitve glede objave rokopisa treba posebej upoštevati. V zaključnem delu obrazca morajo recenzenti navesti svoje opazke in predloge, kako bi se predložen rokopis dal izboljšati; podane komentarje se z namenom vnašanja potrebnih sprememb brez navedenih imen recenzentov pošlje avtorjem. Rok za predložitev popravljenega besedila je 10 dni od datuma, ko je bila avtorju poslana recenzija. Avtor sam odloča, ali bo upošteval predloge recenzentov ali ne in o tem obvesti redakcijo, na kar redakcija sprejme dokončno odločitev glede objave prispevka.

Če odločitve dveh recenzentov niso enake (sprejeto / zavrnjeno), glavni urednik lahko za mnenje vpraša druge recenzente. Recenzijski list recenzentu pošlje poslovni sekretar redakcije *Slovenike*.

Recenzent je dolžan, da v roku treh tednov preda zaključeno recenzijo dela.

Izbira recenzentov je ena od diskrecijskih pravic urednikov. Recenzenti morajo posedovati relevantno znanje s področja, s katerim se ukvarja rokopis, ne smejo biti del iste institucije kot avtorji, prav tako pa recenzenti ne morejo biti tisti, ki so v bližnjem času skupaj s katerim od avtorjev članka objavili skupno delo (v soavtorstvu). Recenzent ne sme biti v interesnem navzkrižju z avtorji ali financirji raziskave. Če navzkrižje interesov obstaja, je recenzent dolžan o

tem takoj obvestiti urednike. Recenzent, ki se čuti nekompetentnega za temo ali področje, s katerim se ukvarja rokopis, je o tem dolžan obvestiti urednike.

Recenzija mora biti objektivna. Komentariji, povezani z avtorjevo osebnostjo, so neprimerni. Ocena recenzentov mora biti jasna in podprta z argumenti. Recenzenti članke ovrednotijo glede na skladnost njihove teme s karakterjem časopisa, relevantnost raziskovalnega področja in uporabljenih metod, originalnost in znanstveno pomembnost podatkov, ki jih rokopis navaja, stil znanstvenega predstavljanja in opremljenost besedila z znanstvenim aparatom.

Plagiatorstvo

Plagiatorstvo oziroma prevzemanje tujih idej, besed ali drugih oblik kreativnega izražanja in predstavljanje le-teh kot svojih predstavlja grobo kršenje znanstvene etike. Plagiatorstvo lahko vključuje tudi kršenje avtorskih pravic, ki je po zakonu kaznivo.

Kot plagiat se obravnava sledeče:

- dobesedno ali skoraj dobesedno prevzemanje ali namerno parafraziranje (z namenom prikrivanja plagiata) delov besedil drugih avtorjev brez jasnega navajanja njihovega izvora ali označevanja kopiranih fragmentov (na primer z znaki za citiranje);
- kopiranje slik ali tabel iz tujih del brez pravilnega navajanja njihovega izvora in/ali brez dovoljenja za njihovo uporabo s strani avtorjev ali nosilcev avtorskih pravic.

Rokopisi, za katere obstajajo jasni pokazatelji, da so plagiat, bodo avtomatsko zavrnjeni. Če se ugotovi, da je prispevek, objavljen v časopisu *Slovenika*, plagiat, bo le ta preklican, od avtorja pa se v tem primeru zahteva, da avtorjem originalnega besedila pošlje pisno opravičilo, prav tako se z njim prekine sodelovanje.

Odprt dostop

Časopis *Slovenika* je dostopen na način odprtega dostopa. Članke, objavljene v časopisu, je mogoče brezplačno prevzeti s spletne strani časopisa in uporabiti v skladu z licenco Creative Commons Avtorstvo 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

V časopisu *Slovenika* so postopki oddajanja rokopisov, recenzij in objava prispevkov brezplačni.

Samoarhiviranje

Časopis *Slovenika* avtorjem omogoča, da nerecenzirano različico rokopisa (pre-print), recenzirano različico rokopisa (Author's post-print) in tiskano različico prispevka (Publisher's version, Version of Record) deponirajo v PDF formatu v institucionalni ali tematski repozitorij, da omenjene različice objavijo na osebnih spletnih straneh, ali na spletni strani inštitucije v kateri so zaposleni, v skladu z določili licence Creative Commons Avtorstvo 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), pred in med postopkom recenzije, po sprejetju rokopisa za objavo ter po objavi v časopisu. Ob tem so dolžni navesti

DOI oznako članka v obliki interaktivne spletne povezave, avtorje, založnike, nosilce avtorskih pravic in druge bibliografske podatke.

Avtorske pravice

Avtorji obdržijo avtorske pravice nad objavljenimi članki, založniku dajo neekskluzivno pravico, da članek objavi, in da je v primeru nadaljnje uporabe članka naveden kot njegov prvi založnik, ter da članek distribuira v vseh oblikah in medijih.

Navodila za pošiljanje rokopisov

Rokopise se pošilja po elektronski pošti (v obliki word dokumenta) na naslov redakcije: nacionalnismvet@gmail.com. Rok za predložitev prispevkov je 1. julij.

S predložitvijo rokopisa avtorji zagotavljajo, da predloženo delo še ni bilo objavljeno (razen v obliki povzetka na konferenci ali kot del objavljenega predavanja, preglednega članka ali teze); da delo ni v obravnavi za objavo pri drugem založniku ali v okviru neke druge publikacije; da je objava odobrena s strani vseh soavtorjev, če ti obstajajo, tako kot implicitno ali eksplicitno tudi s strani pristojnih organov ustanove, v kateri je potekalo raziskovanje.

Ob pošiljanju rokopisov morajo avtorji obvezno navesti: ime in priimek, institucijo, kjer so zaposleni, elektronski naslov in ORCID. Če je avtorjev več, je treba vse te podatke navesti za vsakega posamezno.

Skupaj z rokopisom besedila je obvezno treba poslati naslov, povzetek in ključne besede, besedilo zahvale, reference, seznam tabel in seznam ilustracij. Položaj slik in tabel je treba v besedilu označiti (slik in tabel ni treba vključiti v datoteko z rokopisom; dostavlja se jih v posebni datoteki ustreznega formata).

Prispevki v srbskem jeziku bodo objavljeni v cirilici ali latinici, o tem odloči avtor.

Vsi rokopisi, sprejeti za tisk, so lektorirani in recenzirani, nakar avtorji v roku 10-ih dni od prejema pregledanega rokopisa vnesejo potrebne lektorske in recenzijske spremembe.

Povzetek naj ne bo daljši od 200 besed in naj vključuje kratek pregled metod ter najpomembnejše ugotovitve dela, in sicer na način, da se ga lahko uporabi za indeksiranje v referenčnih periodičnih publikacijah in bazah podatkov. V povzetku ni treba navajati referenc. Povzetek je treba predložiti v srbskem, slovenskem in angleškem jeziku.

Ključne besede (največ 5) se navajajo v posebni vrstici pod povzetkom dela. Ključne besede morajo biti relevantne glede na temo in vsebino dela. Dober izbor ključnih besed je pogoj za ustrezno indeksiranje dela v referenčnih periodičnih publikacijah in bazah podatkov. Ključne besede je treba navesti v srbskem, slovenskem in angleškem jeziku.

Način oblikovanja, kategorije in obseg rokopisa

Avtorji so dolžni, da se držijo navodil za pripravo prispevkov. Rokopisi, v katerih ta navodila niso upoštevana, bodo brez recenzije zavrnjeni.

Za pripravo besedil je treba uporabljati program Word. Rokopise je treba poslati v doc ali docx formatu.

Rokopise je treba poslati v A4 formatu, font Times New Roman (12pt) z velikostjo razmika med vrsticami 1,5. Opombe naj bodo v fonu Times New Roman (10pt) z enojnim razmikom med vrsticami. Struktura rokopisa lahko vključuje poglavja in podpoglavja. Naslovov, poglavij in podpoglavij, kot tudi vsega ostalega, kar ne spada pod zgoraj navedene dele besedila, avtorji ne oblikujejo, saj to stori redakcija v skladu s svojim lastnim načinom oblikovanja. Besedilu je treba priložiti navedbo številke projekta in vir njegovega financiranja (če gre za delo, napisano v okviru znanstvenega projekta), kot tudi zahvalo in podobne komentarje.

Odlomke je treba zamakniti, ne pa ločevati s praznimi vrsticami. Narekovaji se uporabljajo za citate znotraj besedila, opuščaji (apostrofi) pa za ločene citate. Tabele, grafi, sheme, slike in ilustracije morajo biti natančno naslovljeni, oštevilčeni in opremljeni z razlago.

Redakcija si pridržuje pravico do preloma in opreme besedila ter ilustracij v skladu s formatom časopisa.

V **kategoriji originalnih in preglednih znanstvenih prispevkov** je glede na znake skupaj s presledki maksimalen obseg dela sledeč: za izvirni znanstveni članek – do 70 000 znakov; za pregledni članek – do 45 000 znakov; za znanstvene kritike in polemike – 20 000 znakov; za pregledne ali ocene – do 10 000 znakov; za kronike – do 6000 znakov; povzetek naj obsega do 200 besed; ključnih besed naj bo do 5.

Slike, risbe in druge ilustracije morajo biti kvalitetne. Grafične priloge je treba predložiti v elektronski obliki, pri čemer je v primeru risb obvezno treba uporabljati Line art. Grafične priloge naj bodo posredovane v resoluciji od 600 dpi v primeru risb in v resoluciji od 300 dpi v primeru fotografij. V primeru, da avtor grafične priloge vključi v svoj word dokument, jih mora obvezno posredovati tudi v obliki posebnih dokumentov, in sicer v formatih tif, pdf ali jpg.

Redakcija si pridržuje pravico do odločitve glede fleksibilnosti teh zahtev v posameznih primerih.

Poleg znanstvenih in strokovnih člankov časopis sprejema tudi različne vrste besedil, katerih priprava za objavo je drugačna. Kadar gre za sestavek, komentar, kroniko, pregled ali oceno, poročilo, bibliografijo in podobna besedila, za njihovo oblikovanje niso predpisane posebne zahteve, razen tistih tehnične narave, ki veljajo tudi za vse ostale prispevke.

Način obveznega in enotnega citiranja

Avtorji morajo v primeru citiranja in navajanja literature uporabljati **izključno** obliko Chicago Manual of Style – author-date.

Podrobnejša navodila se nahajajo na internetni strani: https://www.chicomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-2.html

• **Vse reference v besedilu, opombah in literaturi morajo biti v latinici.**

Za pomoč pri prečrkovanju avtorjem priporučamo spletno stran: <https://www.translitteration.com/transliteration/en/serbian/national/>

• **Citiranje znotraj besedila.** V besedilu se v oklepaju navaja priimek avtorja in leto izida ustrezne bibliografske enote, in sicer brez vejice med obema, po

potrebi se zraven navede tudi številka strani, ločena z vejico, npr. (Pejović 2008) ali (Pejović 2008, 37) ali (Kodela in dr. 2006, 25–9).

- Seznam literature (reference) na koncu prispevka mora upoštevati abecedni red glede na priimke avtorjev. Če se navaja več bibliografskih enot istega avtorja z isto letnico izida, jih je treba dodatno označiti z malimi prvimi črkami abecede.

- Opombe na dnu strani morajo vsebovati manj pomembne detajle, dodatna pojasnila, podatke o uporabljenih virih (na primer o znanstvenem gradivu, internetnih straneh, priročnikih ipd.), vendar ne morejo nadomestiti citiranja literature. Citiranje posameznega avtorja v opombi je enako načinu citiranja v tekstu.

- Če ta obstaja, je na seznamu literature obvezno navesti številko DOI (Digital Object Identifier). DOI stoji na koncu reference, ne glede na to, ali je besedilo prevzeto iz elektronskega ali tiskanega primerka.

Načini navajanja v seznamu literature

Knjige (monografije):

Če je avtorjev več (dva, trije ali več), se zapiše priimek prvega avtorja, kateremu se doda imena in priimke ostalih avtorjev. Pri citiranju v besedilu se navede samo ime prvega avtorja in okrajšavo *in dr.* oziroma *et al.* Za naslovom knjige se najprej navede kraj izida in potem, ločeno z dvopičjem, založnika. Če je založnikov več, se jih medsebojno loči s pomišljajem. Če obstaja več mest izida, se navede samo ime prvega mesta.

Cvetko, Dragotin. 1952. *Davorin Jenko i njegovo doba*. Beograd: Naučna knjiga.

Đukanović, Vlado in Maja Đukanović. 2005. *Slovenačko-srpski i srpsko-slovenački rečnik*. Ljubljana : Pasadena.

Kodela, Slobodan A., Danijela Stojanović, Sonja Cvetković. 2006. *Slovenci muzičari u niškom kraju = Slovenci glazbeniki v Nišu in okolici*. Niš: Slavenska kulturna skupnost »France Prešeren«.

Urednik monografije ali zbornika:

Pejović, Roksanda, ur. 2008. *Allegretto giocoso: stvaralački opus Mihovila Logara*. Beograd: Fakulteta za glasbo.

Trebše-Štolfa, Milica, ur. 2001. *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica.

Poglavje v monografiji ali zborniku:

Zeković, Dragomir. 2004. »Svetopolk Pivko (1910–1987)«. V *Život i delo srpskih naučnika* 9, urednik Vladan D. Đorđević, 287–328. Beograd: Srbska akademija znanosti in umetnosti.

Maricki Gađanski, Ksenija. 2009. »Klasičarska aktivnost Albina Vilhara«. V *Antički svet, evropska i srpska nauka: zbornik radova*, uredila Ksenija Maricki Gađanski, 208–213. Beograd: Društvo za antične študije Srbije: Službeni glasnik.

Uvod, predgovor in podobni deli knjige:

V besedilu – (Bronner 2005, xiii–xx)

Bronner, Simon J. 2005. Introduction to *Manly Traditions. The Folk Roots of American Masculinities*, edited by Simon J. Bronner, xi-xxv. Bloomington: Indiana University Press.

Članek v tiskanem časopisu:

Bižić Omčikus, Vesna. 2003. »Niko Županič v Etnografskem muzeju v Beogradu«. *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja* 13 (64): 273–283.

Mišić, Darko. 2009. »Starograđanin Odon Vertovšek proslavio stoti rođendan«. *Informator Opštine Stari grad* 25: 4.

Mihurko Poniž, Katja. 2019. »Vezi Zofke Kveder s srbskim kulturnim prostorom«. *Slovenika* 5: 23–48. <https://doi.org/10.18485/slovenika.2019.5.1.1>

Članek iz dnevnega ali periodičnega tiska z ali brez imena avtorja članka:

Članek iz dnevnega tiska je lahko citiran znotraj besedila brez posebne navajanja v seznamu literature, in sicer na naslednji način: »Kot je zapisal Bryson v *New York Timesu* 20. junija 2008, ...«, ali z opombo v oklepaju za ustreznim stavkom (*Večernje novosti*, 25. junij 2007). V kolikor avtor želi tovrstno navedbo uvrstiti na seznam referenc, naj to stori na naslednji način:

Niederkorn, William S. 2002. A scholar recants on his »Shakespeare« discovery. *New York Times*, June 20.

Večernje novosti. 2007. Godine bez traga. *Večernje novosti* 25. junij.

Prikaz knjige:

Radović, Srđan. 2009. Kontinuirano istraživanje zajednice Srba u Mađarskoj. Prikaz knjige (*Ni*) ovde (*ni*) tamo: *Etnički identitet Srba u Mađarskoj na kraju XX veka* Mladene Prelić. *Antropologija* 7: 161–2.

Teza ali disertacija:

Denby, P. 1981. *The Self Discovered: The Car in American Folklore and Literature*. PhD diss. Indiana University.

Milenković, Miloš. 2006. *Teorija etnografije u savremenoj antropologiji (1982–2002)*. Doktorska disertacija. Univerza v Beogradu – Filozofska fakulteta.

Internetna stran:

Internetno stran se navede v tekočem besedilu ali v opombi, v seznamu literature pa se jo ponavadi izpusti. V kolikor avtor internetno stran vseeno želi navesti v seznamu referenc, to lahko stori na naslednji način:

Howard, Clark. 2001. *The True Story of Charyl Chessman*. Dostopno na: www.crimelibrary.com/classics3/chessman/index.htm

Enota iz elektronske baze podatakov:

Spletno bazo podatkov se v besedilu navede enako kot druge reference, v seznamu literature pa je treba dodati njeno internetno stran. Primeri:

V besedilu – (Cambridge Dictionary Online)

V seznamu literature – Cambridge Dictionary Online. Dostopno na: <http://dictionary.cambridge.org>

V besedilu – (ProQuest Information and Learning)

V seznamu literature – ProQuest Information and Learning. »Interdisciplinary – Dissertations & Theses«. Dostopno na: <http://proquest.umi.com/login/user>

OPOMBA:

- Recenzija in objavlanje prispevkov sta brezplačna.
- Avtorjem se PDF datoteko z njihovim sprejetim prispevkom brezplačno pošlje preko elektronske pošte.
- Elektronska različica prispevka je dostopna na internetni strani časopisa <http://slovinci.rs> in se jo lahko uporablja v skladu s pogoji licence Creative Commons Avtorstvo 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).
- Prilog se avtorjem ne vrača.
- Avtorje naprošamo, da izpolnijo in pošljejo redakciji **Izjavo o avtorstvu**.

Redakcija *Slovenike*

Journal policy

Slovenika: Journal for Culture, Science and Education (hereinafter referred to as *Slovenika*) is an annual Open Access journal.

The journal *Slovenika* publishes technical and research papers dealing with culture, science, education and archival studies, as well as art and literary works. Contributions published in *Slovenika* are related to the life and work of the Slovenian national minority in Serbia, i.e. the Slovenian population in Serbia.

Slovenika publishes the following types of papers: original research articles, review articles, critical reviews, discussions, communications, technical studies, retrospective articles, book and exhibition reviews, chronicles, bibliographies, reprints and translated papers, as well as interviews with eminent persons. The journal may also publish papers authored by the students of the Slovenian language and other disciplines that fall within the scope of the journal.

Slovenika may also publish special thematic issues edited by a guest editor, as well as invited papers on a featured topic.

Contributions may be submitted in the Slovenian or Serbian (both Cyrillic and Latin alphabets) languages. In *Slovenika*, the titles of papers, abstracts and keywords are provided in Serbian, Slovenian and English.

Editorial Responsibilities

The Editor-in-Chief is responsible for deciding which manuscripts submitted to *Slovenika* will be published. The editor is guided by the journal policy and constrained by legal requirements in force regarding libel, copyright infringement and plagiarism.

The Editor-in-Chief must hold no conflict of interest with regard to the manuscripts he/she considers for publication. If there is such a conflict of interest in relation to his/her handling of a submission, the selection of reviewers and all decisions on the manuscript shall be made by the Editorial Board. As the journal uses double-blind peer review, the Editor-in-Chief shall ensure that reviewers remain anonymous to authors and *vice versa*.

The Editor-in-Chief shall evaluate manuscripts for their intellectual content free from any racial, gender, sexual, religious, ethnic, or political bias.

Unpublished materials disclosed in a submitted manuscript must not be used in an Editor-in-Chief's own research without the express written consent of the author.

Authors' Responsibilities

Authors warrant that their manuscript is their original work that it has not been published before and is not under consideration for publication elsewhere. Authors warrant that the rights of third parties will not be violated, and that the publisher will not be held legally responsible should there be any claims for compensation.

Authors are exclusively responsible for the contents of their submissions, the validity of the presented results and must make sure that they have permission from all involved parties to make the data public.

Authors wishing to include figures or text passages that have already been published elsewhere are required to obtain permission from the copyright holder(s) and to include evidence that such permission has been granted when submitting their papers. Any material received without such evidence will be assumed to originate from the authors.

Authors must make sure that only contributors who have significantly contributed to the submission are listed as authors and, conversely, that all contributors who have significantly contributed to the submission are listed as authors.

Authors must abide to the ethical standards that apply to research and their submissions must not contain plagiarism. Authors affirm that the article contains no unfounded or unlawful statements and does not violate the rights of others.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published work, it is the author's obligation to promptly notify the Editor-in-Chief or publisher and cooperate with them to retract or correct the paper.

Peer Review

Slovenika uses double-blind review system, where the reviewers are anonymous to authors and *vice versa*. The purpose of peer review is to assist the Editor-in-Chief in making editorial decisions and, through the editorial communication with the author, it may also assist the author in improving the manuscript.

The submitted research and technical papers are subject to pre-evaluation by the Editorial Board. The purpose of pre-evaluation is to determine whether a manuscript complies with the journal policy. The Editor-in-Chief sends manuscripts approved by the Editorial Board to two experts in relevant fields. Each manuscript is accompanied with a reviewers' evaluation form, which contains questions meant to help referees cover all aspects that should be taken into consideration in order to decide the fate of a submission. In the final section of the evaluation form, the reviewers must include observations and suggestions aimed at improving the submitted manuscript; these are sent to authors, without the names of the reviewer, and the authors are required to make necessary corrections within ten days from receiving the reviewers' reports. The author decides whether he/she will accept the reviewers' suggestions and informs the Editorial Board about his/her decision.

If the decisions of the two reviewers are not the same (accept/reject), the Editor-in-Chief may assign additional reviewers. The reviewer's form is sent to a reviewer by the Editorial Secretary of *Slovenika*. The reviewers should submit their reviews within three weeks.

The choice of reviewers is at the Editors' discretion. The reviewers must be knowledgeable about the subject area of the manuscript; they must not be from the authors' own institution and they should not have recent joint publications with any of the authors. Reviewers must not have conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the funding sources

for the research. If such conflicts exist, the reviewers must report them to the Editor without delay. Any selected referee who feels unqualified to review the research reported in a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the Editor without delay.

Reviews must be conducted objectively. Personal criticism of the author is inappropriate. Reviewers should express their views clearly with supporting arguments. The reviewers assess manuscript for the compliance with the profile of the journal, the relevance of the investigated topic and applied methods, the originality and scientific relevance of information presented in the manuscript, the presentation style and scholarly apparatus.

Plagiarism

Plagiarism, where someone assumes another's ideas, words, or other creative expression as one's own, is a clear violation of scientific ethics. Plagiarism may also involve a violation of copyright law, punishable by legal action.

Plagiarism includes the following:

- Word for word, or almost word for word copying, or purposely paraphrasing portions of another author's work without clearly indicating the source or marking the copied fragment (for example, using quotation marks);
- Copying figures or tables from someone else's paper without properly citing the source and/or without permission from the ORIGINAL author or the copyright holder.

Any paper which shows obvious signs of plagiarism will be automatically rejected. In case plagiarism is discovered in a paper that has already been published by the journal, the paper will be retracted and its authors will be required to send a written apology to the authors of the original paper. The journal will stop receiving contributions from the authors who plagiarized somebody else's work.

Open Access

The journal *Slovenika* is an Open Access Journal. The papers published in *Slovenika* can be downloaded free of charge and used under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

The journal *Slovenika* does not charge any fees at submission, reviewing, and production stages.

Self-Archiving

The journal *Slovenika* allows authors to deposit author's pre-print, author's post-print (accepted version) and publisher's version (Version of Record) of their work in the PDF format in an institutional repository or a subject-based repository, and to publish it on Author's personal website, and/or a departmental website in line with the provisions of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), prior or during the submission process, at any time after the acceptance

of the manuscript and at any time after publication. Authors, publishers and copyright holders, as well as other bibliographic information must be duly cited, and a link must be made to the article's DOI.

Copyright

Authors retain copyright of the published papers and grant to the publisher the non-exclusive right to publish the article, to be cited as its original publisher in case of reuse, and to distribute it in all forms and media.

Submission Instructions

Manuscripts should be submitted by email (as MS Word documents) to the Editorial Board: nacionalnisvet@gmail.com. The submission deadline is July 1.

By submitting a manuscript authors warrant that their contribution to the journal is their original work, that it has not been published before (except as a conference abstract, a part of a published lecture, a review article or a PhD thesis), that it is not under consideration for publication elsewhere, and that its publication has been approved by all co-authors, if any, and tacitly or explicitly by the responsible authorities at the institution where the work was carried out.

When submitting a manuscript, authors should always provide their first name and surname, affiliation, e-mail and ORCID. If there are multiple authors, this information should be provided for each author.

Apart from the text of the manuscript, each submission should contain the title, abstract, keywords, acknowledgments, references, a list of tables and a list of illustrations. The position of figures and tables should be indicated in the text (tables and figures should not be included in the manuscript. They should be submitted as separate files in appropriate formats).

Contributions in Serbian can be published either in the Cyrillic or in the Latin alphabet, as the authors prefer.

All accepted manuscripts are subject to copyediting. Authors should verify and enter the necessary corrections within ten days from receiving the copyeditor's suggestions.

Abstract should not exceed 200 words and should contain a short review of the method and the most important results of work, so that its original text can be used in referential periodicals and databases. Do not include citations in the abstract. The abstract should be provided in Serbian, Slovenian and English.

Keywords (up to five) are listed in a separate line after the abstract. Keywords should be relevant to the topic and content of the paper. An accurate list of keywords will ensure correct indexing of the paper in referential periodicals and databases. Keywords should be provided in Serbian, Slovenian and English.

Formatting, categories of papers and manuscript length

Authors must follow the submission instructions strictly. The manuscripts that do not comply with instructions will be rejected without review.

Manuscript should be written using MS Word and submitted as doc or docx files.

The paper format should be A4, font Times New Roman (12pt), line spacing 1.5. Footnotes should be typed using Times New Roman (10pt), line spacing 1.0. The structure of the manuscript may include chapters and subchapters. Please do not apply any special formatting to titles, chapters, subchapters, or any other structural elements. The formatting will be done by the Editorial Office in accordance with the journal's page layout. Authors should specify the project code and funders (if the manuscript is a result of a research project) and include acknowledgments and similar comments, if appropriate.

Paragraphs should be indented and not separated with blank lines. Double quotation marks should be used to mark quotes in the text, and single quotation marks to mark quotes within quotes. Tables, graphs, diagrams, images and illustrations should be supplied with appropriate captions, numbers and accompanying explanations.

The Editorial Office reserves the right to adjust the layout of the text and illustrations to the standard layout of the journal.

The following text length limits apply in **original research papers and reviews**: up to 70,000 characters (original research papers); up to 45,000 characters (review articles); up to 20,000 characters (critical reviews and discussions); up to 10,000 characters (book and exhibition reviews); up to 6,000 characters (chronicles); up to 200 words (abstracts); up to five words (keywords).

Images, drawings and other illustrations should be of good quality. All graphic images must be submitted in an electronic format at the minimum resolution of 600 dpi for line art, and 300 dpi for photos. The authors who insert graphic images in MS Word documents must also provide the same images and as separate TIF, PDF or JPG documents.

In some cases, the Editorial Office may assume a more flexible approach to these requirements.

Along with research and technical papers, the journal is also open to various types of contributions. Accordingly, the technical requirements that they have to meet are different. As far as technical studies, comments, chronicles, book and exhibition reviews, bibliographies and similar contributions are concerned, they do not have to meet any special requirements except for the technical ones, which also apply to other types of contributions.

Uniform citation style

Authors **are required** to format references according to the Chicago Manual of Style – author-date.

Detailed information can be found on the web page: https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-2.html

• **References in text, footnotes (notes) and in the reference list should be in the Latin script.**

For help in transliteration, one can consult following web site: <https://www.transliteration.com/transliteration/en/serbian/national/>

- **In-text citations.** The author's name and publication year of a particular bibliographic entry are given in parentheses; there is no comma between the author's surname and the publication year; if necessary, a page number may be cited and it is separated by a comma, e.g.: (Pejović 2008), or (Pejović 2008, 37), or (Kodela et al. 2006, 25–9).

- The references in the bibliography (list of references) at the end of a paper are listed in the order of the Cyrillic or Latin alphabet according to the author's surname. If several bibliographic entries belong to the same author and have the same publication year, lowercase letters of the alphabet are added.

- Footnotes (notes) at the bottom of the page should include less important details, additional explanations, citations of used sources (such as unpublished materials, websites, manuals, etc.) but they cannot substitute the list of references. Citations in footnotes shall conform to the same format as in-text citations.

- A DOI (Digital Object Identifier) is a unique and permanent alphanumeric assigned to a piece of intellectual property such as a journal article or book, in any medium in which it is published. Authors are obliged to put DOI with journal articles, if there is one.

Bibliographic citations in the reference list

Books (monographs):

In case a book has two, three or more authors, the surname of the first author is followed by the names and surnames of other authors. In in-text citations, only the surname of the first author followed by the abbreviation *i dr.* or *et al.* is given. The title of the book is followed by the publication place and the publisher, separated by a colon. If there are multiple publishers, they are separated by dashes. If there are more places of publication, only the name of the first city is given.

Cvetko, Dragotin. 1952. *Davorin Jenko i njegovo doba*. Beograd: Naučna knjiga.

Đukanović, Vlado i Maja Đukanović. 2005. *Slovenačko-srpski i srpsko-slovenački rečnik*. Ljubljana: Pasadena.

Kodela, Slobodan A., Danijela Stojanović, Sonja Cvetković. 2006. *Slovenski muzičari u niškom kraju = Slovenci glazbeniki v Nišu in okolici*. Niš: Slovenska kulturna zajednica „France Prešern”.

Editors of monographs or edited volumes:

Pejović, Roksanda, ur. 2008. *Allegretto giocoso: stvaralački opus Mihovila Logara*. Beograd: Fakultet Muzičke umetnosti.

Trebše-Štolfa, Milica, ur. 2001. *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenke matice*. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenka matica.

Chapters in monographs or edited volumes:

Zeković, Dragomir. 2004. „Svetopolk Pivko (1910–1987)”. In *Život i delo srpskih naučnika 9*, urednik Vladan D. Đorđević, 287–328. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.

Maricki Gađanski, Ksenija. 2009. „Klasičarska aktivnost Albina Vilhara”. In *Antički svet, evropska i srpska nauka: zbornik radova*, urednik Ksenija Maricki Gađanski, 208–213. Beograd: Društvo za antičke studije Srbije: Službeni glasnik.

Introductions, prefaces and similar book parts:

In-text citation (Bronner 2005, xiii–xx)

Bronner, Simon J. 2005. Introduction to *Manly Traditions. The Folk Roots of American Masculinities*, edited by Simon J. Bronner, xi–xxv. Bloomington: Indiana University Press.

Articles in print journals:

Bižić Omčikus, Vesna. 2003. „Niko Županič v Etnografskem muzeju v Beogradu”. *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja* 13 (64): 273–283.

Mišić, Darko. 2009. „Starograđanin Odon Vertovšek proslavio stoti rođendan”. *Informator Opštine Stari grad* 25: 4.

Mihurko Poniž, Katja. 2019. „Vezi Zofke Kveder s srbskim kulturnim prostorom”. *Slovenika* 5: 23–48. <https://doi.org/10.18485/slovenika.2019.5.1.1>

Articles in daily press or periodicals, by known or anonymous authors:

References to articles published in daily press can be made in the text, without being included in the list of references, as follows: “As Niederkorn wrote in *The New York Times* on 20 June 2002 ...”, or they may be placed in parentheses after the corresponding sentence (*Večernje novosti*, 25. jun 2007). If the author wants to include the source in the reference list, the reference should be formatted as follows:

Niederkorn, William S. 2002. A scholar recants on his „Shakespeare” discovery. *New York Times*, June 20.

Večernje novosti. 2007. Godine bez traga. *Večernje novosti* 25. jun.

Book reviews

Radović, Srđan. 2009. Kontinuirano istraživanje zajednice Srba u Mađarskoj. Prikaz knjige (*Ni*) *ovde (ni) tamo: Etnički identitet Srba u Mađarskoj na kraju XX veka* Mladene Prelić. *Antropologija* 7: 161–2.

Theses or dissertations

Denby, P. 1981. *The Self Discovered: The Car in American Folklore and Literature*. PhD diss. Indiana University.

Milenković, Miloš. 2006. *Teorija etnografije u savremenoj antropologiji (1982–2002)*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.

Websites

Websites are cited within the text or in a footnote and are normally not included in the list of references. If an author wishes to include a website in a reference list, the reference should be formatted as follows:

Howard, Clark. 2001. *The True Story of Charyl Chessman*. Available through: www.crimelibrary.com/classics3/chessman/index.htm

Entries from online databases:

Online databases are cited in the text like other references; in the reference list, the reference should be accompanied with an URL, e.g.:

in-text citation: (Cambridge Dictionary Online)

in the list of references: Cambridge Dictionary Online. Available through <http://dictionary.cambridge.org>

in-text citation: (ProQuest Information and Learning)

in the list of references: ProQuest Information and Learning „Interdisciplinary – Dissertations & Theses“. Available through <http://proquest.umi.com/login/user>

NOTE:

- Peer review and publishing procedures are free of charge.
- Authors will receive the PDF files of their papers for free via e-mail.
- The electronic versions of articles will be available at the journal website <http://slovinci.rs> and they may be used under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

- Submitted materials are not returned to authors.
- The authors are required to fill the **Author Statement** and send it to the Editorial Office.

Editorial Office of *Slovenika*

CIP – Каталогизacija y yбликацији
Народна библиотека Србије, Београд

008

SLOVENIKA : časopis za kulturu, nauku i obrazovanje =
časopis za kulturo, znanost in izobraževanje / glavne i odgovorne
urednice Maja Đukanović i Biljana Milenković-Vuković. -
[Štampano izd.]. - 2015, br. 1- . - Beograd : Univerzitet u Beogradu,
Filološki fakultet i Nacionalni savet slovenačke nacionalne manjine
u Republici Srbiji, 2015- (Šabac : Grafička radnja "S print"). - 24 cm

Godišnje. - Tekst na srp., sloven. i engl. jeziku. -
Drugo izdanje na drugom medijumu: Slovenika (Online) = ISSN 2466-2852
ISSN 2466-555X = Slovenika (Štampano izd.)
COBISS.SR-ID 228313612

ISSN: 2466-555X

9 772466 555004